

BÖRTÖNVIRÁGOK

ÍRTA:

HOCK JÁNOS

BUDAPEST, 1935
A SZERZŐ KIADÁSA

«*Non est alius qui pugnet pro nobis,
nisi tu Deus noster!*»

«*Nincs senki más, aki harcolna értünk,
hacsak Te nem, Urunk Istenünk!*»

FÖLAJÁNLÁS.

E könyvemet felajánlom a rabkórház emberséges főorvosának és betegápoló személyzetének. A nyilvánosság előtt köszönöm meg hálás szívvel nékik, hogy annyi jóindulattal és gyengédséggel viseltek gondot rám betegségem válságos napjaiban, amennyit a rabkórház szabályain belül velem megtehettek.

Különös hálával emlékezem meg a betegápoló kedves nővérekről, akik a nőiség magasztos hivatásával nyújtották felém a „*Veronika-kendőt*”, valahányszor testi gyengeségem miatt keresztjárásom útján összeroskadtam. Abban a nehéz órában is, amikor a rabkórház fürdőszobájából hordágyon kellett bevitetniök börtönöm cellájába.

Jutalmazza meg őket az én *Uram. Jézusom*, Tőle örökölt irgalmasságukért, amit egy öreg, beteg szolgájáért önzetlen jóságból cselekedtek. Én, mai szegénységemben, *amely után vágyódtam és amivel az Úr nagy kegyelme kitüntetett*, nem tudok mást nyújtani nékik, minthogy ezt az újszülött könyvemet igaz szeretettel és mélységes hálával nékik ajánlom fel. Fogadják tőlem szívesen, mert ma már én csak ilyen *lelkiségekkel* tudok fizetni.

A boldogságos Szűz Anya se tudott újszülött gyermekéért az áldozat oltárán többet adni egy pár szelíd gerlicénél, amit az Istennek felajánlott. Nagyon boldog volnék, hogyha a börtönben kivirágzott érzéseimben én is a gerlicéknek a szelídséget tudnám áldozatként felajánlani minden elnyomott és szenvedő embertestvéremnek a lelki javára.

Budapest. Gyűjtőfogház rabkórháza, 1935.

HOCK JÁNOS,
383. sz. rab.

MIÉRT ÍRTAM EZT A KÖNYVET?

Évekkel ezelőtt, amikor még hazátlanul bolyongtam az idegenben, annyira erőt vett rajtam a honvágy, hogy valójában belebetegedtem. Nem érdekelt semmi. De minden bántott. Olyan érzékeny voltam, mint a nyúzott ember. Még a lehelet is fájt. Szinte megdöbbenett, hogy a természet szépségeiben sem tudtam többé gyönyörködni. Testi fájdalmat nem éreztem, csak feszültségeket. Minden az idegeimre ment.

Betegje voltam a nosztalgianak, miután a honvágy az életérzésnek a betegsége. Hiszen a szépség akár a természetben, akár a művészetben nyilatkozott is meg előttem, mindig ellenállhatatlan erővel hatott reám. Felüdített. A szép a szív tavasza. Az érzéseknek a kivirágzása. Emel és életkedvvel tölt el bennünket. Egy köznapi lélek nem is sejtheti, hogy milyen gyönyörűségeket tud egy művészszív megérezni.

Az érzésben már az önmagukban elrejtőző eszményi szépségek tükröződnek. A szívünkben bontakoznak ki, mint ahogy szétterül egy illatos szekfű színompája is, hogyha szirmait kiszabadítjuk a kócos, zöld tokjából. Ezért az eszményi szépség már bevégzettség. Állandó és változatlan. Mindig ugyanaz. *A szépség az isteni tökéletességek összhangjának a megéreztetése.* Az a pipacs az én érzésemben lesz pirossá. A rózsaszírom az én érzésemben illatozik. A pacsirta az én érzésemben dalol. Az Istennek az egész teremtett világa az enyém, mihelyt azt magamban megérezni tudom.

A művészi szépet azonban már csak egy érzéseiben kifejtett lélek képes úgy a természetből, valamint a művészi alkotásokból kiérezni. Miért? Mert a szépség mindig elrejtőzik valamely külső anyagburokban. A formákban. Az arányosságban. A színek,; vonalak, a hangok harmóniájában. Ezért nem lehet a szépet az alaktól elvontan önmagában szemlélni. Csak kiérezni lehet belőle.

A természet szépsége se más, mint a Teremtő isteni Erő

gazdagságának a visszatükröződése az anyagban. Az igazi művész is mindig csak a saját érzéseit önti művészi alkotásaiba. Ezt érezteti meg velünk is. Ez az a művészi hatás, amit egy remekmű (Chef d'oeuvre) ránk gyakorol. Ha pedig valakinek saját megérzései nincsenek, akkor az már csak utánoz. Másol! Csakhogy ez már nem művészet, miután a művészet ott kezdődik, ahol az utánzás végződik. Teremtés és nem visszakérődés.

A művész benső hevületének a sugalmazása alatt teremt, amit mi *Ihletnek* nevezünk. Érzéseit belekapcsolja az anyagba. Az eszményt az alakba. Az érzés és az anyag összhangjában pedig már egy elrejtett isteni vonás rejtőzik: a szépség. Igen! *A szépben el van rejtve az Isten, Így* érzékelteti magát velünk a legtökéletesebb szépség. Úgy is mondhatnánk, hogy az eszményi szépség az Istennek külső megnyilatkozási módja. Tanuljunk meg tehát *érezni*, mert tiszta érzéseinkben biztosan feltalálhatjuk az Istent is.

Boldog az a lélek, amelyik már képes önmagában kialakítani a szépet, ő már ki tud emelkedni a lelki szárazság pocsolýáiból. Az ilyen egyéniségeknek már önfényük van. Saját világosságuk és titkos vonzóerejük. Előragyog belőlük a szív melegsége, amelyben a szeretet már a szépség jegyében tündöklök. *E*-, adja a szenteknek és a tisztáknak az arcuk báját. A fejük körül pedig a csodálatos fényességet, amelyet glóriának, vagyis dicsfénynek nevezünk.

De míg a szépség felüdíti és felemeli a lelket, addig «a *közömbösség*» kifárasztja és lehangolja. Rozsdaként rakódik rá. Letompítja az érzékenységét és megtölti unalommal. Milyen ólomsúly nehezedik ilyenkor ránk. A számumnak fojtó, kénköves párája. A mocsaras földnek a penészes szaga. Ez az angol *spleen*, Érdekes, hogy már ahumadai szent *Teréz* is ezt tartotta a legsúlyosabb lelki betegségnek. Melankóliának nevezte el. Óvta tőle a leányait. Azt mondta: — *A Lélek nem azáltal halad előre, hogy sokai gondolkodik, hanem azáltal, hogyha nagyon szeret.*

Az érzések bénultságát a mi nyelvünkön *kedélybetegségnek* nevezzük. Ez mindenkor a lelki energiák kimerülését jelenti. Körtünete a levertség, amely fokozatosan alakul ki bennünk buskomorsággá és végül csakugyan melankóliává. A lelki életnek a szemfedőjévé. Ez már nagyon komoly baj. Csak nagy rázkódottások árán tud a lélek kiemelkedni belőle.

Ezt érezhette egykor *Jeremiás* prófeta is, mikor hazájától elszakadva, a babyloni keserűvizek mellett üldögélt és hárfáját a szomorúfűz ágaira akasztotta fel. A nyomorúságnak nincsenek

dalai. Még a nóta sem nyugtat meg, mikor a lélek sírásra kész. Ilyenkor mi is beletemetkezünk a szomorúságunkba, mint egy ifjú özvegy a gyászfátyolába.

Ilyen magányban üldögéltem egykor én is a tengerpart kiszáradt homokpadján, mikor üzenetet kaptam magyar földről: — Jöjjön haza! Várjuk! Ma is vannak szegények és elhagyottak. Vigasztalásra szorultak, akik nélkülözik önt. Sokkal többen, mint valaha. Az életben már annyi megszámlálhatatlan lélekkel tett jót, hogy ezeknek a melegét most is meg kell érezni. Én is egyike vagyok azoknak, akiknek a hajóját révbe jutni segítette, amikor már nagyon viharos volt az utam az élet tengerén.

Ez a pár sor beragyogta derűvel a lelkemet. Felüdített, mint az a friss szellő, amely az Óceán dagályának a lehelete. Az ismeretlen mélységekből szokott feltörni. Erre megindultam hazafelé. De csak a határig. Itt lezárták előttem a sorompókat. Nem léphettem át a határt, se útlevelet, se határátlépési igazolványt nem kaptam. Hazátlanná lettem.

— Önnek nincs útlevele. Nem ereszthetjük haza.

Összetörve fordultam vissza. Idegen földre, ahová még szabad volt belépnem. Pedig én azt hittem, hogy a haza mindenkié. Hiszen még az Úr szent testét is magához veheti mindenki, aki vágódik utána.

Isten ezt a hazát mindenkinek berendezte. Micsoda jupon foglalhatná le bárki ebből millióknak a részét? Hiszen én a politikán felül szerettem mindenkor a hazámat is és a honfítársaimat is!

Szőkevénynek voltam beállítva az ország köztudatába és amikor haza akartam jönni, nem eresztettek be. De a jó Isten keze sohasem vág olyan sebet, amelyre rá ne tenné az enyhítő balzsamát is. Amit megvon tőlünk az egyik kezével, azt bőségesen kipótolja a másikkal. Csak hogyha az ember már nagyon tud szeretni, akkor nagyon tud fájni a szíve is.

Megjött az első balzsamcsepp. Egy új levél várt otthon rám és benne egy lepréselt, magyar virág. Egy kissé a hervadt szirmai már 'kifakultak. De magyar földön termett. Egészen az én képemem. Én jó Istenem, hát minden elévül? Nincs a földön semminek maradandó lakása? A rügybontás után jön egy szépséges virágzás. Ez lassanként gyümölcsbe érik. Az érett gyümölcs is lehull és átmegy a rothadásba. Kit elégíthetne ki akkor ez a föld? Nagyon sötét zug és arasznyi határ, amit ez nekünk nyújthat. Egy-két lábnyi mélyre ásott sírűreg és egy kapával élére rakott

sírdomb. Hát ez lenne az egész? A végcél? Pár évnyi virágzás után jön a gyümölcsbeérés és ezután a rothadás. Mi ez a silány földi elmúlás egy halhatatlanság után epedő léleknek? Istenem! Milyen gyorsan elfelednek! Jóformán még le se kopik sírkövünkről a nevünk bearanyozása, a szívekből már is kikapott az emlékezetünk. Belepi a feledés gyors moha: a közömbösség. Ez rosszabb, mint a gyűlölet, mert ekkor legalább még foglalkoznak velünk.

De hát mit is akarok én már otthon? *Tennysonnak* egyik legszebb verse, mikor a hajótörött egy évtized múlva hazavetődik. Sötét este odalopódzik az ablakhoz és a függöny vékony nyilasán keresztül látja az ő nagyobbik fiacskáját, amint két kisebb testvérével az anyjuk lábai előtt játszadoznak. Az asszony mellett ott áll egy ismerős, régi barátja és munkás kezét az asszony vállára teszi. Mosolyogva tekint le a kacagó gyermekcsoportra. Ez a kép mindent megmagyarázott. Elfelejtett emlékeket és az erre felépített új életet. Szótlan fordult vissza. Szemében egy szétmorzsolt könnyel még egy búcsúcsókot intett kezével azoknak, akiknek boldogságát többé nem fogja megzavarni. Azután szilárd lépésekkel ment vissza a feledésbe. A mi Jókainknak is van egy ilyen beszélye, amelyben ezt a lelki fájdalmat egy elsiratott élő halott szintén végigéli és így sóhajt fel: — *Minék is jön vissza, akit eltemettek?*

Jöttek az új levelek, új virágokkal. Sorban egymásután, ahogy a tavaszi napsugár őket életre csókolta. Meleg, hívogató, édes beszéddel. Megtelt a lelkem szépségekkel és vágyódni kezdtem ismét a friss hazai virágok után. j Szép virágokat mindenhol találhatunk, de hazai virágokat csak otthon. Ekkor kezdtem irai a «*Virágmeséimet*». Felnöttek számára, mert érzéseket akartam velük belenevelni a fásult szívekbe. Életörömöket és boldogságot a természet szépségeinek a megéreztetésével. Erre van nekünk ma. szükségünk, mert bárhova nézzünk, csak kifáradt szíveket, csüggedő, reménytelenségeket látunk. Egy letarolt mezőséget, ahol virág nem női többé.

Hasonló cél lelkesített férfikorom delén, mikor a művészet szépségeinek a megéreztetésével akartam élőhatásokat felkelteni a magyar szívekben. Ma is azt hiszem, hogy ez az ország valaha Európa új *Athénjévé* lehetne, mert a művészi zsenialitás fajunknak vérbeli tulajdonsága. Az Isten az ő alkotó erejéből többet adott nekünk-, mint amennyit értékelni és gyümölcsöztetni tudunk. Pedig a teremtőkéesség, a magyar szív kultúrájának a legszebb virága. Ezt a maroknyi népet, amely a Duna-Tisza part-

jai mellett húzódik meg, művészi alkotásaiban az európai nagy népcsaládok fölé emelhetné.

Mi nem tudunk versenyezni a nyugattal sem gazdasági, sem ipari, sem kereskedelmi téren. Sőt, valljuk be őszintén, még értelmi kiforrottságban sem. Be kell tehát látnunk, hogy a nyugat előrehaladott nemzeteivel szemben lemaradtunk a világpiacok versenyén. De nekünk is van egy különleges faji képességünk: a teremtőerő, amely az érzések naivitásának és a lelkesedés tüzeinek a kisugarazása. Ez a magyar zsenit a világművészet szentélyének fölkent papjává tehetné. Az ízlésnek, a művészi finomságoknak, a naiv eredetiségeknek, szóval *a szépség kultuszának* a prófétájává. Miért nem vetjük tehát minden erőnket arra, ahol biztosan érvényesülhetnénk?

Ma már ezt a külföld is észrevette. Bámulja és irigyli. Csak mi hunyunk szemet előtte. Közéletünk mai meddőségében kinek volna szüksége melegházi virágokra? Ki törődik velük? Jótékony harmat a hervadtságukat nálunk nem öntözi. Magányosan senyvedeznek, mint a satnya nyírfák a szikes talajban. Sőt, ma már kapcsolódásukat is elvesztették a nemzet lelkével. Íróink, művészeink, akiknek önfényük van, kiégnek, mint *Nero* élő fákllyái. Elsorvadnak a közömbösségben. Hogyan lehetne gerjesztő erő a kovászban, hogyha homokot kell erjesztenie?

Szárnyaszegett sasokat látunk gunnyasztani az etetővályu körül. Marakodnak a morzsákért. Miért is nem szomjúhozunk üdítő, friss vizekre és miért elégitenek ki bennünket a békányálás, zöld pocsolóyák? Miért nem ültetjük már jó korán ifjúságunk szívébe «*a szépségnek a szeretetét*»? Hiszen ennek van a legnagyobb hatása az érzések megtisztításában. Szelídíteni akarjuk a közérkölcöket? Finomítsuk meg az ízlést. Lányítani akarjuk a keménységeket? Tegyük ki a lelkeket a szépség nevelőhatásának. Megtisztulnak és meglágyulnak észrevétlenül, mint a napsugár alatt a viasz. Ezekből lesznek azok a megtisztult, nemes lelkek, akik az Isten- és emberszeretetért *Krisztusi lélekkel* tudnak majd világítani. Megváltó erőkké lesznek. Ők lesznek a magyar földnek az igazi virágjai. Isten mezején illatozó, szépséges virágok. Piros pipacsok. Kék búzavirágok. Magyar tulipánok. Jönnek, kinyílnak, átadják magukat csodálatos egyszerűségükkel a környezetüknek, mint ahogy átadja magát illatjában a virág.

Sajnálom a mai szomorú világot, amelynek a verejtékes munkában kifáradva, nincs más célja, mint a biztosított napi emésztés. Csakhogy ez már nem élet. Tengődés csupán. Nincs más Öröme, mint amit pénzzel lehet megfizetni. Jönni kell egy

új tavasznak, egy új megváltásnak, amely kiszabadít bennünket a pénz tébolya alól, Így építette fel a pénzszomjas világ a saját börtönének a falait és maga rakta testére a bilincseket. Milliók éheznek és nyomorognak. Nagy válságok láza gyötri a világot, mert ma a cél a garmadába rakott arany és nem az ember. Pedig *Krisztus* az emberért halt meg. Az embereknek azonban a pénz lett a *Krisztusa!*

Előttünk állnak a természeti és művészi szépségeknek a kin-
csei. Csak a lelki szemünket kellene kinyitni, hogy beteljünk boldogító, tiszta érzésekkel. Sajnos, mi már lelkesedni se tudunk többé, mert a földhöz tapadva belemerültünk az anyagtesti élet gyönyörűseibe. Az arany lett az a modern *Circe*, aki egykor *Ulysses* hőseit is sertéseké tudta átváltoztatni.

A lélekben a külvilág szemlélete változik át örömökké, mély-
ségekké; vagy pedig életunalommá és sekélysegekké. Az anyag-
világ is a mi öntudatunkban lesz számunkra életté, mert mi egy-
másért vagyunk teremtve. Minden fűszálban és virágban egy-egy
isteni gondolat rejtőzik. A virágoknak is vannak tehát titkai,
csakhogy ezek még nem tudják, mi az? Nekünk kell bennük ezt
megérezni, mert a természet az Isten művészetének a ké-
könyve. *Goethe* szerint: — Az ember a külvilágban keresiazta
harmóniát, amivel kölcsönösen egymásba kapcsolódhatnak,
mivel hogy a Föld ezért teremtett. Ellenben a Lélek azért néz
és szemlél, hogy egyfelől a teremtett világgal, másfelől a teremtő
Istennel kapcsolódhassék. Mind a kettővel rokonságban és ösz-
szeköttetésben áll. A Lélek célja tehát: *nézni és szemlélni!* Zum
sehen geboren, zum schauen bestellt!

A magyar lélekben különös lefátyolozott szépségek rejtőz-
nek. Épp úgy, mint az őserdők orchideáinak a bimbóiban. Még
csak sejteni se tudjuk, milyen csodás tündéri színek és alakfi-
nomságok fognak majd kifesleni a zöld bimbókból. Minden az
érlelő napsugár hevétől függ. Dehát mire jó a virág? kérdik
finnyásán a jóllakottak. Bizony, a virágok csak azért élnek, hogy
szépek legyenek. *Schiller* szerint így mutatkoznak be: Die
Schönheit ist unser Zustand und unsere That! *A szépség a mi
állapotunk és mi ezt cselekedszük!* Ebben merül ki Istentől nyert
életcéljuk.

Vannak égbe meredező hegycsúcsok. Fejükön szikrázó jég-
koronákkal. Ellenben a virágok a szelíd, meleg völgyekben nyíl-
nák. De azért illatos szirmaikon épp úgy ragyog a harmatcsepp,
mint a büszke jéghegyek fején a korona. Velünk való viszonyuk-
ban pedig a virágoknak az a feladatuk, hogy szépségük átérz-

etésével bennünk is érzéseket neveljenek. szíveket tisztítsanak. Szóval, segítségk kiszabadítani az Isten képére teremtett emberi lelket a durva testiségnek, az alacsony állati önzésnek és az anyagi elaljasodásnak a bilincseiből. Ez az isteni céljuk és világosan érzem, hogy a jövő korszaknak is ez lesz a feladata. Istentől kitűzött munkaprogramja. *A jövő a szépséget érző tiszta szíveké!*

Ebben látom én is lelki szemeimben újra felragyogni a bethlehemi csillagot, ami egy időre elveszett a szemeim elől. De újra feltűnt. Ismét fényben ragyog. Megyek tehát utána! Biztosan el fog vezetni a bethlehemi jászol csendes nyugalmához. Ezért folytatni fogom félbenhagyott munkámat. Lelkemben megéreztem elhivatásomat. Érdemes ezért szenvedni és szép érte meghalni. Mi, hívó lelkek, nem félünk a haláltól. Jobb, mint mocsárlázás sápadtsággal senyvedezni a halál árnyékában. In umbra mortis!

Ez a gondolat vezetett haza. Egykor a művészet szépségeinek a megéreztetésével kívántam lelkeket tisztítani, érzéseket nevelni. úgy éreztem, hogy a mi ösztönös, szilaj vérünknek finomságokra van szüksége. ízlésre és esztétikai érzékünk kicsiszolására. Ezért írtam meg közel negyven esztendeje „*Művészeti reform*” könyvemet. Azt hiszem, ez még ma is aktuális. Mihelyt az ősi magyar erőbe bele tudjuk oltani a szép érzéket és a lelki finomságokat, mintaalakjaivá lehetünk az új világnak.

Ugyanez volt a célom a „*Virágmeséimmel*” is, amelyben a természet szépségeit akartam közelebb hozni a szívekhez. Világosan érzem ma is, hogy az én földi küldetésemnek Istentől kijelölt célja az érzéseknek a tisztítása és nemesítése. Az értelem kultuszával párhuzamosan kell nevelni és fejleszteni „*a szív kultuszát*”. Jóságra, szépségre kell tanítani az önzésben és az anyagiasságban elmerült testvéreinket. Érezzék, hogy szárnyuk van. Bontsák ki és „*keressék a magasságokat*”. Quae sursum sunt querite! Ne gunnyasszanak szűk kalitkádba, ahol tépett szárnyakkal csak a napi etetést várják. Nincs az az aranyrácsos kalitka, amely felérne a napsugárral és az emelkedés szabadságával.

Ezt a két könyvemet szeretném most kiegészíteni és talán befejezni eme 3-ik, új könyvemmel, amelyet „*Börtönvirágok*”-nak neveztem el. Ebben pedig a szenvedések isteni szépségeire szeretnék rámutatni, mert a szenvedéseknek van a legnagyobb tisztító erejük. *Goethe* a 8-ik szentségnek nevezi. Tisztít és nemesít. Meglágýítja és fogékonnyá teszi a lelkeket a *Kalokagatiára*,

vagyis «a szép, a jó és a nemes érzések» befogadására. Ilyenkor sok olyan dolgot észreveszünk, ami különben kikerülné a figyelmünket. A szenvedések jótékony hatását azonban csak az tudja igazán megérezni, aki már egyszer átélte. Hiszen hogyha én mindazt leírni tudnám, amit érzéseimbe már belenevelt a szenvedés! Aki pedig már nemcsak átélte, hanem lelki hasznára is tudta fordítani, az a szenvedést már bölcsen meg is tudja magyarázni. Ellenben, ha az ember tapasztalatok nélkül akarja mások kai megértetni, akkor csak ismeretlen világok térképét rajzolja meg.

Mondjuk ki nyíltan: csak fecseg róla. úgy beszél, mint a hitetlen ember a misztériumokról, amiket benső kegyelem nélkül sohasem lehet megérteni. Vannak tények és igazságok, amelyek már értelemfelettiek. Csakis megérzésekkel tudjuk megközelíteni. Az érzések azonban csak a szenvedések tüzeiben tisztulnak. És ennek a tűznek kettős hatása van: a kemény szíveket meglágyítja és a lágyakat megkeményíti. Az elsőbe alázatosságot, a másodikba akaraterőt önt. Megértjük, hogy mindaz, ami történik velünk, lelki javunkra szolgál.

Nincs olyan ember, ki ne a szenvedések tüzeiben tisztult volna meg. Csak az egyetlen *Úr Jézusnak* és az *Ő* szent anyjának nem volt szükségük soha a tisztulásra és még ők is keresztül mentek a legkínosabb szenvedéseken. A próféták csaknem ezer évvel előre látták a szenvedő *Messiást*, az ő megosoroztatását, leköpdöstetését, arculveretését és keresztrefeszítését. A nagy *Izaiás* mondta róla: — Nem vala Néki se színe, se' ékessége. És mi láttuk őt, az emberek között a legutolsót. A megutáltat, a megvetettet, a fájdalmak férfiát. *Jeremiás* pedig a boldogságos Szűzre, aki szerelmes fiát a vesztőhelyre kísérte és véres nyomdokaiban vele ment fel a Golgotára, azt mondta: — Oh, ti mindnyájan, kik átmentek az úton, figyeljete és lássátok, ha van-e fájdalom? És ha van, van-e olyan, mint az ő fájdalma?

Ha tehát egy lélek Krisztushoz hasonló életet akar élni, vegye fel önként a keresztjét. Krisztus is 3-szor esett össze alatta, de mindig fölkelte és sohasem panaszkodott. A próféta szerint: — *Mint a nyírásra vitt bárány, nem nyitotta meg száját az ő nyírója előtt.* — A szenvedésekben mindig van valami nagy realitás, mert a fájdalom szívtépő pillanataiban képtelenek vagyunk még egy könnyű hazugságra is. Mikor a szenvedések súlya alatt görnyedezünk és összeesünk, nem érdekel bennünket többé se az anyag, se a test. önmagunkba mélyedünk. A magunk természetes lelki életét éljük. Tettetés és alakoskodás nélkül.

Krisztus is önmagát élte. Assisi szentje is így élt. Nekünk is erre kell törekednünk, mert a szeretet a fájdalmakban tisztul és a lemondásokban tökéletesedik. Isten a végtelen jóság és szeretet. És hogyha Ő a földi életet a fájdalomra építette fel, ezt is csak a legnagyobb szeretettel tehette, mivel végtelen bölcsességével ezt látta a legtökéletesebbnek. Kedvenc gondolatom, hogy nincs is más útja a megtisztulásnak, mint a szenvedés, mert hogyha volna, akkor az Úr Jézus azt mutatta volna meg nekünk.

Minden embernek magának kell kiépítenie a belső világát és feldíszíteni azt szépségekkel, mint az Úrnapí sátort virágokkal. Erre mondja a zsoltáros költő: — *Emeljétek föl az örökkévalóság kapuit, hadd lépjen be rajta a dicsőség Királya!* — Mit ér nekem az egész világ, hogyha a saját lelkemet nem tudom egy berendezett, harmonikus világgá kialakítani? Hiszen az én lelkem a külvilágnak a tükre. Rámnézve tehát nem létezik más, mint amit ez magába tud fogadni és visszatükrözni. Amilyen tiszta és kristályos az én lelki tükröm, úgy veri vissza a külvilágnak sötétebb, vagy derültebb benyomásait. Fizikai nyelven: *amilyen vibrációkat be tudunk fogadni, azt rezegjük vissza.* Vagy fényt, illatot és szépséget; vagy hőmályt, bünt és undokságot. Kialakíthatjuk tehát lelkünket virágos kertté. De csinálhatunk belőle szemétdombot is. Tőlünk függ, hogy Isten országa legyen-e, telve a mennyország békéjével és boldogságával; vagy pedig a Sátán birodalma, amely a gyűlöletnek és a kétségbeesésnek a hazája?

Soha ne feledjük el az Úr szavait: — *Isten országa benne-tek van!* — Viszont magunkban hordozhatjuk a kárhozat tüzet is, mert a szentkönyv szerint: — *Nincs nyugalma az istentel-eknek!* — De ha mindez tőlünk függ, akkor ugyebár nekünk kell közöttük választani is? Az ember nem hiába isteni képmás. Teremthetünk mi is önmagunkban egy külön világot, amelyben elfér az Isten teremtette egész nagy világ is, mert hiszen még a külső világ is csak a mi érzésünkben tükröződik. Milyen jól mondja *Chamberlain:* — (Grundlagen des XIX. Jahrhundert. II. 685.) Egy mérhetetlen világot hordozok magamban. Lelkemben rejlik a végtelen, amelyet oda nem adnék az egész világegyetemért és annak minden csillagjaiért! Milyen természetesnek találok ezt én is. Mert hogyha az Isten csakugyan a szívemben lakozik, akkor kell, hogy Ő Benne az egész Mindenséget magamban hordozzam. Nem térben és időben, amelyek csak részek az egészből, hanem saját megérzésem végtelenségében.

Egy kedves levelet kaptam a napokban, amelyben egy

mélyen érző és igaz szeretettel eltelt, hűséges testvérem így ír hozzám:

— Hát mégis bemegy Ön a börtönbe? Hősies elhatározás. Ez a magány még hiányzott az Ön életéből. Az ön szerető nagy testvérszíve annyira szomjúhozta a megértő testvérszíveket, hogy tulajdonképen sohasem volt egyedül. Vonuljon most vissza teljesen az Ön benső világába. új dolgoknak kell onnan előkerülni. Nagy reményeket fűzök hozzá. Szálljon le a mélybe és ott kutasson. A saját világának a kincses bányájában. Tekintse ezt a magányt isteni ajándéknak, mert a világon minden olyan, amilyenek mi magunkban látjuk.

Igaz sorok ezek, amelyek fölött érdemes elmélkedni. Ezek indítottak engem részben eme könyvem megírására is, Így születtem meg egykor a «Virágmesék» is. Az a véleményem, hogy az Isten minden egyes ember számára egy külön világot teremtett. Ez a világ bennünk van és arra kell törekedni mindenkinek, hogy ezt a világot elfoglalja és betöltse. Sajnos, ezt nem fogadja be és nem is érti meg mindenki. Hiába magyarázzuk nekik. Csak azok gondolkodnak rajta, akik már keresztül mentek a szenvedéseknek a tisztító tüzén. Sziklára hiába vetünk magot. A kemény szíveket előbb fel kell törni a fájdalomnak a traktorai-val. Az ilyen gondolatok már csak a kórágyon, vagy a börtön szenvedéseinek a magányában születhetnek. Ott kelnek ki és ott érnek kalászbá.

Igaza van abban is az én levélíró testvéremnek, hogy minden ember lehet hős, mihelyt ki tudja ragadni magát az állati ösztönök durvaságaiból. Az erkölcsileg tiszta embereknél még a testi szerelem is a szépség harmóniájában jelentkezhetik. Jóságban, gyengédségben, szelídségben és az emberi öntudat méltóságában. Olyan lelki tisztaságban, amelyet az Úr Jézus szentséggé tett. Ne higgyük tehát, hogy a lelki tisztaság hideg és érzéketlen. Kihamvadt parázs. Sőt! Magasra lobogó tűz, Csak hogy már nincs se füstje, se korom ja. Égő csipkerózsa-bokorban és tüzes, nyelvekben jelenik meg az Isten.

Az én életemnek is mindig az volt a legtisztább öröme és állandó vágyakozása, hogy mindazt, amihez hozzányúlok, hogyan tudnám megjobbitani, vagy megszépíteni? Ezt szeretném elérni eme könyvemmel is, amelyben leírom érzéseimet, gondolataimat, amiket belőlem a börtönöm magánya és fegyelme kiváltott. Szeretném átéléseimet megtisztult érzésekbe önteni. Hátha sikerül ezekből valamit egy-két fogékony lélekbe átszemezni és ezzel

bennük is új érzéseket nevelni? Sokszor egy kis forrás is eleendő, hogy belőle a pusztákon oázisok fakadjanak.

Sylvio Pellico is megírta börtönének a történetét. I miei pri-gioni! *Az én börtöneim!* Szenvedései milliók szívén sajogtak át. E könnyekből született meg a mai Olaszország. Jogosan átvehetem tőle én is ezt a címet, mert már „*kétszer ültem börtönben*”. Először *Pozsonyban*. A mai Bratiszlavában. Cseh fogságban. Odamenekültem a vörösök rémuralma elől. Ott elfogtak és börtönbe vetettek. Megértettem. Sőt, nem is vettem rossz néven. Ellenségnek tekintettek, ők jól tudták, hogy ki vagyok? Szemembe mondták: — *Nem is becsülnénk önt, ha nem volna jó magyar hazafi. De ön is beláthatja, hogy nekünk itt most minden magyar szikrát el kell taposnunk, nehogy gyűjtogasson.* — Igazuk volt, mert ha rajtam állott volna, bizony megvettem volna. Az első fogságomban tehát a magyarságomért szenvedtem. A második börtönöm már a gyűjtőfogház lett. Itthon pedig azért ítélték el, hogy hazám ellen akartam fellázítani a csehekkel együtt az egész világot. Ezt a börtönt azonban már magyar testvéreim mérték rám.

Sylvio Pellico is leírta, hogyan fogták el. Hogyan hurcolták ágyából a börtönbe? Mit szenvedett ott? Hogyan élt a bilincseiben? Ez a könyv lobbantotta lángra az elnyomott olasz nép szívében a szabadságharc tűzét. Életre szította a hamu alatt szunyadozó paraszat. Ezért az olasz nemzet őt egyik felszabadítójának és úttörő mártírjának tartja. Börtönének bilincseivel kötötte össze az olasz szíveket. Nemzeti egységgé a szétépett *Italia irrendentát*.

Az osztrák katonai rémuralom, amely *Lombardiában* és *Bresciában* vérbefojtotta az olasz felkelést, nem okult a történelmi példákon. Vértanúkat csinált. Feledni nem tudott; tanulni nem akart. Azt hitte, hogy a kufsteini és a spielbergi kazamatákban nemcsak a rabok szemevilága fog kialudni, hanem a szabadságeszmék világossága is. Minden erőszakos uralomnak ez a rendszere. Csakhogy a börtönök könnyei tűzcseppek. *Kossuth-ok*, *Garibaldi-k* és *Cavour-ok* születnek belőle. Lángok, amelyek lobognak és bevilágítanak a nemzetek szemébe. A mi Urunk és fejedelmünk, a nagy *Rákóczi* is a bécsújhelyi börtön vértanúinak a könnyeiből sarjadt ki. *Irinyi-vérből született*. Ahová pedig egy ilyen tűzcsepp lehull, ott gyűjtogat.

400 évig vérzett ez a szegény magyar nemzet idegen nyelvű uralkodók börtöneiben. Erre mondta a nagy magyar, gróf *Széchenyi István*: — Ott, ahol egy országnak és az ő uralkodóházá-

nak az érdekei ellentétesek és ami az egyiknek árt, az a másiknak használ, ott nehéz az élet. szívesebben elmennék lakni Columbiába. Miféle árnyékkirályok azok, akik a népük nyelvén beszélni sem tudnak. Ez az oka, hogy a mi történelmi dicsőségünknek fényes útját börtönök, verpadok és akasztófák szegélyezik. Golgota-járások! Ezt a 400 éves szenvedést, amit nekünk idegen uralkodóink okoztak, akik se meg nem értettek, se érzésben, se fajszeretben velünk összeforni nem tudtak, mint pap talán meg tudom bocsájtani, de mint magyar ember nem tudom elfelejteni. Beleégett a lelkembe. Magamba szívtam az anyatejjel. Az iskoláimban, ahol a történelmi tanárom 48-as honvéd volt. Azóta még jobban, amióta tudom, hogy mi az a börtön!

E könyvnek is az a célja, hogy átélt szenvedéseket írjon le. De nem akarom követni *Sylvio Pellico* példáját, mert én ezekkel nem lázítani, hanem megnyugtatni; nem gyűjtogatni, hanem kiengesztelni akarok. Keseregni, gáncsolódni az éretlen, kemény lelkek is tudnak. Csakhogy az ilyen gyarlóságok fölé egy keresztény léleknek már krisztusi szelídséggel kell fölemelkednie. Ezért én az én *Uram Krisztusom* példáját óhajtom követni. Az ő megváltó szenvedéseinek célja is a bűnbocsánat, a kiegyenlítés és a kiengesztelés volt. Gyarló földi embernek ez nagyon nehéz lelki próba. De az Úr erre mutatott példát nekünk: — *Tanuljatok Tőlem, mivel szelíd vagyok és alázatos szívűl* Csakis így utánozhatjuk őt. Szelídségben és alázatosságban.

Térdénállva köszönöm meg Néki azt a nagy kegyelmét, hogy életpéldájának a követésére nékem is alkalmat adott. Sőt kitüntetett. Még a börtönét is megosztotta velem. Nagy kegyelemnek tartom és méltó akarok lenni rá.

Az én könyvem már csak azért sem követheti *Pellicót*, mert amíg őt idegen zsoldosok hurcolták börtönbe, addig engem magyar bírák, az én fajtestvéreim ítélték el. Föltétlenül hiszem, hogy meggyőződésük szerint *törvényes alapon*. Sokat szenvedtem. Sokkal többet, mint amennyiről fogalmuk lehet azoknak, akik ezt rám mérték. De ezek a szenvedések az én szememben megváltó értökké lettek. Felajánlottam ezeket az én szegény és elnyomott hazám javára. A keserűségek poharát pedig, amelyet börtönöm nyújtott, alázatos szívvel fogadtam el és fenékiig kiüríttem. Készséggel nyugodtam bele Isten szent akaratába. Csüggedés és zúgolódás nélkül, inert aki lázong, az elzárja lelkének a csatornáit és nem engedi be az *Úr Krisztus* békességét.

Senki sem tudhatja, mit határozott felőlem az Úr kegyelme. Ma *még* én se tudom, vajjon sikerülni fog-e megértetni ember-

testvéreimmel, hogy én tőlük semmit, de semmit nem akarok. Csak azt a testvérszeretetet szeretném szétszítani közöttük, amely hazátlanságom hosszú, 15 évi szenvedéseiben a lelkemben összegyűlt. Jóakarátú, tiszta érzésű szíveket óhajtanék az Úrhoz vezetni. Nem üres szavakkal, hanem életem példaadásával. Ez a szándék vezérelt eme könyvem megírásában is és erre kértem erőt és áldást az Úrtól.

Öreg ember vagyok már. Az én szavaim gyengék. Értelmem is koromhoz mérten homályosul. Ezért szeretném legalább életpéldámmal tanítani minden egyes testvéremet, hogyan kell meggyőződésünkért békeséges szívvel elviselnünk még a méltatlan üldözéseket is. Igazolni szeretném, hogy valóban lehet *boldogan is szenvedni*. Mert mihelyt a szenvedésekben nem a véletlenül ránszakadt balsorsot látjuk meg, hanem megsejtjük mögötte a szerető atya kezét, Aki csak tisztító fájdalmakat mér ránk, akkor az ember *már* olyan bizalommal tud ezekben belenyugodni, mint az orvosunknak a gyógykezelésébe. Önként fekszünk a kése alá, még hogyha az az operáció fájdalmas is. Tudjuk, hogy csak azért vágja ki a fekélyt, hogy megmenthesse az életünket.

Boldogan szenvedni azonban csak szeretettel lehet, mert a szeretet nagyobb az igazságnál. Erre tanított meg engemet is az én börtönöm. És ezért most, mikor a gyűlölet hullámai újra elborítással fenyegetik az egész világot, szeretnék lélekben egyesülni mindazokkal, akik szenvednek, sírnak, éheznek és fáznak. Akik súlyos terheik alatt roskadoznak, mert sehol se találnak megértésre és vigasztalásra.

Mindnyájan érezzük, hogy egy irtózatossá váló világújulás korszakát éljük. Ma már nem csupán az az elméleti hitkérdés az ütközőpont, hogy van-e Isten, vagy nincs? Ma már az a gyakorlati életkérdés is fel van vetve, hogy egyáltalán van-e a világnak szüksége erkölcsre vagy nincs? Méltán félhetünk, hogyha a bolsevizmus *a mai éretlen alakjában* fog felülkerekedni az egymással gyűlölködő európai népfajok között, akkor ez az áramlat, mielőtt a *Tolsztojizmus* evangéliumi szellemében megtisztulhatna, egy új vízőzön pusztulását hozza a világra. Könnyen romjai alá temetheti az eddigi művelődési korszaknak minden bűneit. De a szépségeit is. Megöli az etikai értékeket. A *személyiséget* pedig, amely tisztán keresztény gondolat és két ezredéves küzdelmeknek vérben megtisztult virága, letöri — *csorda-fegyelemben*. Minden fajta kollektívizmus, hogyha az evangéliumi testvérszeretet alkalmazása nélkül akar boldogulni, hatalmi visszaéléssé fajul el. Szovjetizmussá vagy államkapitalizmussá lesz, amelyek végeredmé-

nyeikben ugyanazonosak, csak a nevük más. Vagy pedig *falanszter-rendszeré*, amely nemcsak a magánjog-rendszernek, hanem mindenféle szabadságintézménynek a megsemmisítője lesz. Lerombolja az egyéni mozgásszabadság bástyáit és teremti önkényuralmat, amelyben a terrorizált tömeg állati megadással *fogja* húzni a szekerét annak, aki az ülésbe fölmászott. Nemcsak a termelést, a fogyasztást is racionalizálni fogják és jászolhoz állítják a megszámozott embert, hogy lánccal a nyakában fogyassza el a kimért ételadagokat.

Hát ez volna az a kívánatos haladás, amely után sóvárog a világ? Hiszen ezt már megcsinálták egykor a *Fáraók*, a *Batakánok* és a *Dsingiszkánok* is. Ezért kell minél előbb a legszorosabban egyesülni minden Istenhívő léleknek az evangéliumi testvérszeretethez és a dogmatikus viták kiélézése helyett egy világos, tiszta és könnyen áttekinthető és megérthető gyakorlati hitéletre lesz szüksége a keresztény világnak. Olyanra, amely *Krisztus követésére nevel*. Az Úr életpéldájának az utánzására. Életmódszagra és az igazi testvérszeretethez a gyakorlására. Szóval: nem szép szavakra, hanem Krisztusi életre. Csak ez lehet egyetlen mentőhorgonya a mai keresztény civilizációnak. Ha s, pedig eszünkre nem térünk és ezt a mentőhorgonyt, vagyis Krisztus keresztjét minél előbb meg nem ragadjuk, föltétlenül elpusztulunk. Sőt félek, hogy máris elkéstünk. Csak az Úr Jézus emelhet ki bennünket a hullámokból, mint egykor a süllyedő *Pétert* a viharvert hajóba.

Föltétlenül hiszem, hogy a jövő ezredévben egy kooperatív munkára szervezett új társadalom fog kialakulni a szociális fejlődés jegyében, amelyben nem fog éhezni többé senki, aki dolgozni tud és akar. A termelési viszonyoknak a megváltoztatása szükségképp magával hozza egy új társadalmi rendnek a kialakulását is. Ez fogja majd biztosítani a munkás önrendelkezési szabadságát is. Saját lábára fogja állítani munkástestvérünket és azt mondja néki: — Testvér, szabad ember vagy! Boldogulj erőddnek és Istentől adott képességeidnek, a kifejtésében. Tégy, amit akarsz: de tetteidért, mint értelmes és szabad akaratú lény felelős vagy úgy az Isten, valamint embertársaid előtt.

Sem a vallás, sem az evangélium egymagában nem képes megoldani a szociális kérdést. A céljuk sem az. De hiszem, hogy egy célszerű gazdasági berendezkedés rendszeréhez az evangélium fogja majd szolgáltatni az erkölcsi és az eszményi kereteit. Krisztus is munkaműhelyben nevelkedett, ő tanította: — Joga van a munkásnak az ő bérére. A mai munkanélküliség, amely

milliókat dönt nyomorba, égbekiáltó bűn és közszégyen. Igaza van a francia írónak: — La faim c'est la crime public! Az éhség közszégyen! *Prohászka* is ezt hirdette. Világosan érzem én is, hogy ez a mai munkanélküliség a tőkeuralom csődje. Az összeomlás kezdete. A *Marx-féle „Kladeradatsch”*. ő is előrelátta mind ezt és máris bekövetkezett. Nincs más útja a kiszabadulásnak, mint egy új szociális társadalmi reform. Modern gazdasági elvek alapján, de a Krisztusi testvérszeretet jegyében felépítve.

Hiszem, hogy a jövő társadalmában a mindenkire kiterjedő és kötelező munka lesz az élet értékmérője. A népek a munkaadó Istenhez fognak imádkozni. A munka pedig valamely alakban imádsággá lesz. Be fog teljesülni az apostol szava: — Aki nem dolgozik, az ne egyék! Senkit se fognak táplálni és ingyenélővé tenni a trezorokban rejtegetett aranyrudak, mert a közjó javára kifejtett energia lesz majd az értékmérő és nem a bevezetett, sápadt arany, amelyért éheztek, véreztek és vétkeznek az emberek.

Bár az Isten nagy kegyelme egyesíteni tudná mielőbb a jó-akarátú szíveket az őskereszténység életének az egyszerűségével, igénytelenségével és testvérszeretetének a közösségével. Ezzel lenne megoldva a mai gazdasági és erkölcsi világválság is. A szembenálló világnézetek durva anyagi vonalait kellene áthidalni az egységesítő Krisztusi kooperatív testvérszeretettel. Az erőt az értelemmel, az értelmet az érzéssel kellene egybeszőni egy összhangzó társadalmi szervezetben. Átvezető hidakra és kínai falak lerombolására van szükségünk és nem egymásnak az erőszakos legázolására. Nem csupán anyagi jobblétre, hanem erkölcsi megtisztulásra is. Jobb társadalmi rendet akarunk? Ezt csak jobb emberekkel csinálhatjuk.

Csakis ilyen egység állíthatja ismét talpra a keresztény társadalmat és vele együtt a mi porig legázolt, szegény hazánkat is. A fajgyűlölködéseknek is el kell végre tűnniök az egyetemes Krisztusi testvérszeretet közösségében. Az *igazi egység* csak a megtisztult szíveknek és a nemes érzéseknek az összeforradása lehet az önzetlen (hazaszeretetlenben és az önfeláldozásra is megérett testvériségben). Csakhogy ez már nem pártpolitikai, hanem evangéliumi egység lesz. Nem a kényszer, nem az erőszak és hatalmaskodás, hanem a krisztusi szeretet törvényének a betöltése a gyengék védelmében. Még pedig a jog, az igazság, a szeretet és a szabadság alapján. Nem az Erő adja a jogot, hanem a jog az/Erőt. Mert hogy egy népet hogyan lehet erőszakkal igába törni, azt a vörös terror is megmutatta. Nemcsak Oroszországban,

hanem nálunk is, amelyből eleget okulhattunk volna. Láthattuk azt is, hogy az ilyen erőszakolt egység sohasem lehet *szerves egységgé*, amelyből bármilyen termékeny élet fakadhatna. Ez csak lidércnyomásos rémálom, amelyből minden életképes nemzet előbb-utóbb fel fog ébredni. Kisebb, vagy nagyobb szenvedések árán, de halálos bizonyossággal.

Egy keresztény szellemtől éltetett mintatársadalmat csak Krisztusi alapokra építhetünk fel. Ezt még *Trockij* is kénytelen volt elismerni újabb könyvében, ahol egyenesen rámutatott, hogy az ókor sötétségében Krisztus volt a világ világossága. De hogyha így áll a dolog, akkor az Ő szellemében kell tovább is építeni. Ezért mondja az apostol: — Senki más alapot nekünk nem vehet, mint amely nekünk vettett az Úr Jézus Krisztus által, ő a szegletkő. Nélküle csak homokra építhetünk, amit a szélvész szét-szór, az eső szétmos. Aki pedig erre a köre esik, az megsérül. És akire ez a kő esik, azt agyonzúzza.

De mi az a Krisztusi alap? Szent *Pál* ezt is megmondja: — Igazságot cselekedjete mindenkor a szeretetben. Hozzáteszi azonban ezt is: — Ahol pedig az Isten lelke vagy, ott a szabadság! Ubi Spiritus, ibi libertas! Ezért szabadságra kell nevelni a népeket, mert szolganépek nincsen hazája. A lelkeket pedig meg kell tölteni egyetemes testvérszeretettel. Nemes eszményiséggel és önbizalommal. Joga van ehhez minden Isten képére teremtetett léleknek, mert Isten a szabadság. Ahol a lelkek üresek, ott sodorja őket mindenféle áramlat és víz, mint a forgószél az uccák szemetjét. Kiirtja belőlük a szabadság önértetét. Eladókká lesznek. Ma ennek, holnap annak és hogyha már nagyon éhesek, kenyérmorzsáért is megvehetőek. Krisztusi alap nélkül nagyon olcsó portékává lesz úgy a férfijellem, valamint a női becsület is. Nem a szavak fontosak, hanem hogy ki mondja? Valljuk be nyíltan a ránszakadt mai sötétségben nincsenek világító tornyaink. Nincs olyan egyetemes tekintélyünk, *akit saját fajsúlya* emelne a tömegek fölé. Erre már nem elég a külső erő, habár a legjobb szándékkal van is párosulva. Ide Isteni küldetés kell, amely hiterővel és eszményi lelkesedéssel tudja magával ragadni milliók lelkét, hogy fölrazza őket a tespedésből és összeolvassza a testvérszíveket a hazaszeretet önzetlenségében. Ez a legfőbb politikai morál, mert az önzetlenség az a vékony hártya, amely elválasztja a nemzeti hőst a kalandortól.

Írók, művészek, költők, papok és nagyszívű humanisták hol vagytok? Új apostolokra és nemzetmegváltó hősökre van ma szükségünk. Ki viszi ezt a zászlót? Ki mutat irányt? Térden fogok

csúszni utána, aki megindul a világosság felé. Én már erre öreg ember vagyok. Különben is erre az életre engem már minden politikai jogaimtól megfosztottak. Ezt a bélyeget pedig még 10 évig kell hordoznom. Hálásan megköszönöm. Mentőövnek tekintem. Megóv legalább attól, hogy el ne merüljek a politikai mocsarakba. De bízom a magyar vér faji erejében. A szegénységben és a nélkülözésben most edződő magyar ifjúságban. A sasok is szikladókban nevelkednek. Azért erősek a szárnyaik, hogyha kell, szem berepülhessenek a viharra. Fialat Erők! Hazám Reményei előre! Hittel, reménységgel, önbizalommal és minden magyarul érző testvérünkre kiterjedő igaz szeretettel. Ne üljetek fel a válságok és osztályok ellen izgató méregkeverőknek. új korszakot akarunk? új embereket állítsunk a sorokba. Ne legeljük le *előlük* még a jövendőit is.

De ha már szavakkal nem is, legalább életpéldával szeretnék valami hasznosat és tanulságosat nyújtani a jövendőnek. Ezért tekintetem börtönömet is „*isteni ajándéknak*”. Bemutatni akarom, hogyan lehet meggyőződésünkért türelmesen szenvedni. Talán ez is taníthat valamire? úgy érzem, hogy ezt az utat az Úr jelölte ki számomra. *Nagy dicsőségnek tartom és a rám mért keresztest boldogan hordozom.*

Ezért írtam ezt a könyvet is. Megírtam ugyan külön az én számkivetésemnek és elítéltetésemnek az igaz történetét is. Még pedig az Isten szent színe előtt vallott felelősségteljes igazsággal. Ezt a részt azonban egyelőre az asztalfiókom számára. Nem akarok újra sebeket feltépni, mert — ismételve hangsúlyozom, — én most nem gyűjtogatni, hanem tüzeket oltogatni kívánok. Talán majd halálom után napfényre jutnak ezek is és hiteles adatoknak fogják elismerni a jövő korszak elfogulatlan történetírói is, akik nem csupán a saját korszakuk számára írnak históriát. Ad usuim Delphini! Akik nem ügyvédi, hanem historikus szemekkel keresik az igazságot. És csakis az igazságot. Még pedig magáért az igazságért és nem silány földi javakért és előnyökért. Ma nem akarom *kirakatba* állítani az én magánügyeimet, mert saját személyem igazolása fölé helyezem türelemmel átélt szenvedéseimnek *az érzés-virágait*. Azt hiszem, hogy ezek már ma is értékek és ezekben szeretnék szenvedő testvéreim szívében hasonló türelmes érzéseket nevelni. E feladatot tekintem hátralévő életem egyik céljának és hiteim szerint Istentől nyert küldetésem befejezésének is.

Közéleti szereplésemet pedig, amennyiben van némi történelmi háttere, rábízom a jó Isten ítéletére és azon érző és meg-

értő testvérszívekre, akik ismerik az egész múltamat és nem egyes kiszakított részletekben ítélkeznek majd az életem fölött. Mikor ez az ország nyomorog és szenved, én sem fogok sebeimmé[^] kiállni a közpiacra, miután elismerésre nem vágyódom, szánalomra pedig nincs szükségem. *Assizi-szentjével* én is azt vallom: — *Amennyit ér az ember az Isten szemében, annyit ér. És semmivel se többet vagy kevesebbet!*

„*Börtönvirág oknak*” neveztem el megaláztatásomnak megtisztult, szelíd érzéseit. Virágok ezek is, mert békét és megbocsátást illatoznak. És talán némi enyhülést is fognak nyújtani szépségükkel azoknak, akik nem tudták mit cselekesznek. Eme virágok szenvedéseim melegágyából keltek viruló életre. Könnyeimmel öntöztem. Szeretetem sugaraival melengtettem. Ezeket kívántam csokorba kötni, bogy átadhassam embertestvéreimnek a lelki javára és az *Úr Jézus* nevében kérjek bocsánatot mindenkitől, akit valaha életemnek számtalan gyarlóságával esetleg megbotránkoztattam.

Sírom széléhez közel, összetett kezekkel könyörgöm minden jószándéku testvéremhez, tegyék félre végre a magyar átkot. Mohácsnál is azért roskadt össze halálos sebével- Magyarország, mert *Kisfaludy Károly* klasszikusan szép elégiája szerint: — Hajh! Ezt visszavonás okozá és pártos irigység. Egységünk fogytán, törve, hanyatla erőnk! — Mennyire igaz minden szava: — *Nem, nem az ellenség; önfia vágta sebé!*

Most is ránszakadt egy második Mohács. És ha idejekorán észbe nem kapunk, ebből aligha lesz már föltámadás. Ez a szegény magyar nemzet mindig többet szenvedett saját fajtájától, mint az ellenségétől. Az idegen vasfejsze is akkor vágott a legélesebben a nemzet testébe, mikor nyelét a hatalom magyar törzsből tudta a maga céljaira kihatítani. *Rákóczi* erejét is *Pállfy* törte meg a trencsényi csatában. Mikor őt a kurucok lovával elesni látták, szétfutottak.

Most üli ez a nemzet 200 éves fordulóját a legnagyobb magyar vőtanú halálának. Elég csendesen és szerényen. Hát nem érezzük, mivel tartozunk neki? Diadal ünnepévé lehetne még ma is tenni ezt az évet a mi nagy Urunknak és fejedelmünknek, dicsőséges *Rákóczi Ferencnek* az emlékére, aki idegenben verezett el a nemzet ősi jogaiért és szabadságáért. Pro libertate! Ezt az életcélt tűzte ki magának az ónodi függetlenségi nyilatkozatában: — *A mi édes Hazánknak járomból való megszabadítása végett, készek vagyunk feláldozni életünket, javainkat és utolsó csepp vérünket!*

Ezt mondta és megtette. Ezért lett ő a magyar nemzetnek nemcsak szabadsághőse, hanem szent vértanúja és hitvallója. *Petőfi* szerint:

Hazánk szentje, szabadság vezére,
Sötét égen fényes csillagunk.
Oh, Rákóczi! Kinek emlékére
Lángolunk és sírva fakadunk!

Igen! Szent volt. A hazaszeretet szentje! Ezért talán megérdemelné, hogyha őt a magyar főpapság kellő adatgyűjtés után méltónak tartja rá, hogy a kanonizációs eljárást a Szentszéknél megindítaná. Erős a hitem, hogy ezt a szentet, aki példás keresztény életében az alázatos önfeláldozás erényét hősie mértékben gyakorolta, minden magyar ember nagy tiszteletben tartaná. Ezt a magyar szentet talán még protestáns testvéreink is elfogadnák.

Ismélem, szent volt, mert, habár nem is feszítették keresztre, de azért hazájának a megváltásáért önként viselte el a kereszthalálnak összes kínjait. A megbélyegzést, a meggyaláztatást, az üldöztetést. Kifosztották mindenéből és hagyatékán megosztozva, törvényen kívül helyezték, mikor őt saját fajtestvéreinek szolgálkúsége hazaárulónak kiáltotta ki. A legnagyobb magyart. A szegény, hazátlan bujdosót!

Az egész emberiségért csak az Isten fia halhatott meg. Miértünk, árva magyarokért pedig *Zrínyi Ilona* sarja ajánlta fel áldozatul a hazaszeretet oltárán az életét. És hogy ebben *megváltó-érték* is volt, amelyet tőle az ő imádott Jézusa elfogadott, annak szimbóluma, hogy egy napon halt meg Urával és isteni Mesterével. Nagypénteken, a kereszthalál gyászünnepén. Csak-hogy nem esti, hanem hajnali három órákor.

Rákóczi emléke tartotta fenn egy évszázadon át a kuruc szivekben a magyar szabadság és a nemzeti önállóság eszményét, anélkül bizony beleolvadtunk volna az osztrák sas gyomrába. Belőle merítettünk erőt, valahányszor talpra álltunk. *Rákóczi nélkül Kossuthunk se lett volna. Kossuth nélkül pedig az európai haladás átgázolt volna ezen a megkésett nemzetén,* ő mutatott példát a 'hazaszeretet önzetlenségében. Mindent feláldozott érte. Mérhetetlen vagyonát; fejedelmi méltóságát; családi boldogságát. Egész életét! Ennél többet már igazán senki sem adhat. Nem alkudott és inkább hazátlanná lett, hogysem a nemzet jogait elkötyavetyélje. Ismétlem: *hős volt és szent volt.* Hős, mert eszményekért küzdött önzetlenül. Mártírimért eszményeiért szenvedni us tudott. Szent, mert ezen szenvedéseket *boldogan* tudta hazája

szerelméért hordozni. Innen ered a szentek tisztelete. Leborulunk előttünk, mert életpéldájukkal tanítanak meg, hogyan kell eszményeinkért a szenvedésekben is hitet vallani és hogyha kell, érettük boldogan meghalni.

Mikor a népfajok az Isten mérlegébe kerülnek, ott az lesz a döntő súly, hogy tudott-e egy nép a saját véréből egy, *Krisztus útján* járó mintaalakot kitermelni. Csak ez igazolhatja a faji életrevalóságot. Mert ez a szempont a döntő. Az egyén erkölcsi értéke és nem a napi sikerei esnék a történelmi mérlegbe, amelybe a súlyokat az örök isteni igazság anyala veti.

Ha bele tudunk érezni ebbe a hős lélekbe, milyen tökélyei találjuk meg az önfeláldozásra kész hősiességnek és egyúttal az alázatos szelídségnek. Jellemében milyen szeplőtelen! Hitében milyen erős! Erkölcsében milyen tiszta! Lelki nagysága nem az ő méltóságában, hanem az ő elhagyatottságában lett csodálatossá. Nem a hatalom tette őt tekintéllyé, hanem ő adott tekintélyt a hatalomnak. Ezért követték őt hívei rajongással a száműzetésbe is. Megosztották vele igénytelen és egyszerű életét. Érezték benne a vezért. Tudták, hogy a tettek embere, aki minden szavát kész életével beváltani.

Mennyire szeretném, ha hálásaik tudnánk leríni iránta. *Rákóczi* évét azonban csak akkor tehetjük igazi nemzeti értékké, hogyha emlékét nemcsak díszamagyarban ünnepeljük, hanem példaadását utánozzuk is. Az ő szemében a hatalom nem cél, hanem csak eszköz volt hazájának a felszabadítására. Ma se értem, miért nem tettük ezt az évet *a magyar nép nemzeti ünnepevé*? Hiszen érettük élt és érettük halt meg. A népért! Főuraink csak a birtokain osztoztak Mert míg a szatmári békeokmány egyikét sorban elintézte az ország sorsát, addig lapokra terjed a császári adományok leltára. Volt miből osztogatni bőven! A hős magyar népvezérnek egymillió 400 ezer hold birtokát harácsolták el. Ezért kellett őt hazaárulónak kijelenteni és a törvények oltalmán kívül helyezni. Ott ütheti le vérdíj fejében bárki, ahol találja! Nehogy visszatérjen, mert a *Rákóczi*-birtokokat csak így lehetett megtartani.

A tettek szívós embere volt. Tőle vegyünk példát. Ne szónokoljunk; cselekedjünk! Nemzeti egységre vágyódunk? Kezdjük meg. Amíg egy akarat tetté nem válik, mindaddig csak üres akarat marad. Szó és lehelet! Flatus vocis ő nemcsak hirdette a magyar szívek egyesülését, hanem önzetlen hazaszeretetével össze is tudta forrasztani a magyar nép szívét. A szabadság *Szűz Mária*s lobogója alatt együtt küzdött a kuruc magyar és testvéri béke-

jobbot nyújtottak egymásnak azok is, akik különböző templo-
mokban imádkoztak. A bitbuzgó katolikus *Rákóczi*, aki az ő
korában a legszebb imakönyvet írta és rodostói udvarában szio-
gorú zárdai életet élt, a vallási türelemben és az igazi testvérsze-
retben is Krisztusi magaslatra tudott felemelkedni. Olyan meg-
bízható fémjelzésű hittestvérek, mint a környezetében élő *Laza-
risták* (Szent *Vince* gyermekei) tettek erről bizonyosságot. Vallo-
másaiban, amelynél szebbet az ő korában nem írtak, a többek
közt ezt mondja:

— Tudom, hogy vádolni fognak azért, amit a különböző
vallások méltányos megtűréséért írtam. Talán arról is, hogy én
ezeket felmagasztalom, mert nem ismerik a törvényen alapuló
esküszertint kötelezettségemet, amelyre, mint Erdély fejedelme,
magamat lekötöttem. Mint Magyarország vezére pedig tartozom
szigorúan végrehajtani a rendi alkotmány gyűléseinek a törvé-
nyes határozatait. Az eskü szentségén nyugvó törvény betartása
az ő szemében a köznyugalomnak, a belbékének, a jóságos béke-
tűrésnek *a szeretet parancsa volt*. A magyar szívek összeolvasz-
tása a Hazáért és a közös szabadságért

Ma is itt volna az ideje egy nemzeti kiengesztelődésnek.
A hitélet kölcsönös megbecsülésének és a politikai ellentétek ki-
egyenlítésének, mert ha ez a haza elpusztul, vele pusztulnak nem-
csak a vallások, hanem a politikusok is. Már 1848-ban megírta
Arany János:

— Ha minket elfűj az idők zivatarja;
Nem lesz az Istennek soha több magyarja!

Öntudatos, önfeláldozásra kész hősöket azonban csak sza-
badsággal lehet nevelni. A nemzet vértanúinak a megbecsülése-
vei. *Carlyle* a hősök imádsából (Heroesworship) vezeti le a
népek kultúrfejlődését. Ezért állítottam én is 35 évvel ezelőtt a
magyar művészek és írók alkotásaiból össze egy díszalbumot
„*Nemzeti dicsőségünk*” címe alatt. Benne az egyik cikkemben, a
mi dicsőséges fejedelmünknek, *Rákóczi Ferencnek* az apológiáját
írtam meg. Felvettem az eszmét, hogy ennek a legnagyobb ma-
gyarnak a porladó tetemeit hozzuk haza Rodostóból. Szavaim
visszhangot keltettek és az Ige testté lőn! Ha nem lettem volna
lekötve börtönöm bilincseihez, bejártam volna ez évben is az
országot, hogy még egyszer lángra szítsam a hervadó parazsat.
Miért ne szentelhetjük volna ezt az évet, amely az ő halálának és
örök halhatatlanságának a 200 éves emlékünnepe, az Úr békéjé-
nek és a nemzeti kiengesztelődésnek az ünnepévé? *Ne csináljunk*

új Rodostókat! Tárjuk ki karjainkat minden hazáját önzetlenül szerető magyar testvérünk előtt. Szeressük jobban a mi közös édesanyánkat: a Hazát, mint ahogy gyűlöljük egymást.

Nem magamért könyörgöm, hiszen én már átszenvedtem a börtönt béketűréssel és lelkemből mondom, teljes kiengesztelődéssel. Sőt átélt szenvedéseimet felajánlottam az Urnak nemzetem javára és a magyar szívek összeolvasztására. Legyen az én börtönöm engesztelő áldozat azok megváltására is, akik 17 év óta várják hazátlanságuk nyomorúságaiban, hogy mikor ébred fel végre a testvérszívekben is a Krisztusi szeretet öntudatra. Ezt a kérdést azonban nem pártpaktumokkal, hanem az evangélium *szellemének* az átérzésével lehet csak rendezni és megoldani. A keresztfá gyümölcse a bűnbocsánat. Igazi keresztények csak akkor vagyunk, hogyha mi is így élünk és így cselekszünk. Máskülönben a keresztény jelszó csak kalóz-zászló, amit felhúznak a megtévesztett hajósoknak a kifosztására.

Darboisnak, a párizsi bíboros érseknek a példáját szeretném utánozni. Mikor 1871-ben a commünardok elfogták és mint túszt agyonlőtték, *utolsó szava* is imádság volt: — *Az én vérem és szenvedésem legyen az utolsó áldozat, amelyet a testvéri szívek megbékéltetésére Istennek felajánlok!*

Testvéreim! Egy sírjához közel álló öreg ember, aki *egész életét önzetlenül a hazájának szentelte*, — mert oda adta érette mindenét és soha ezért tőle semmit el nem fogadott — szól most hozzátok e könyvben a béke és a megbocsátó szeretet hangján. Tépjetez ki szívetekből minden gyűlölködést. Sőt, ami még nehezebb, a neheztelésnek a legvékonyabb gyökérszálát is. Rendszerek, emberek mulandók, de ezt a hazát nem szabad a párttusák oltárán feláldozni. Az élet termékenysége csak a szeretetből fakadhat. Aki pedig gyűlöl, az halálban marad. Szeressük tehát egymást és egymásban a magyar szabadságot. Ez az ország akkor volt a szabad nemzetek szemében tekintély, amikor *vértanúkat tudott adni a szabadságért!*

UTAM A BÖRTÖNBE.

Betegem feküdtem a Pajor-szanatóriumban. Klinikai vizsgálat alatt álltam. Egy drága, nagyszívű ember, akinek ma is hálás betegje vagyok, *dr. Hüttl Hümér* tanár vett gyógykezelés alá. Az én koromban a pislogó mécesest már olajozni kell, nehogy hirtelen kilobbanjon. Hiszen a 75 év már magábanvéve is betegség, amely, sajnos, napról-napra súlyosbodik.

Ilyen előzményekkel készültem nehéz utamra: a börtönbe. Itt szerzett tapasztalataimat és benyomásaimat írom le e 'könyvben. *Szent Pál* szerint: — *Mindenkinek a javára.* Hangfogóval és a szeretet őszinteségével, miután úgy érzem, hogy béke és szeretet lakozik most már az én szívemben is. Egy szóval sem akarom mentegetni az én gyarlóságaimat. De a tényeket mégsem hallgathatom el egészen. Csak arra ügyelek, hogy miután a lelkem tükre már csendes és nyugodt, ne dobáljak bele újra köveket. Köznapi nyelvtölgötéstől pedig meg fog óvni már csak a jó ízlésem is. Különben is az a véleményem, hogy egy ember, akit egy törvényes ítélet súlya nyom, ne erőszakolja soha a védelmét. Bármilyen őszinték akarunk is lenni, mindig gyanúsak vagyunk. *Senki se lehet bírása önmagának!* Az elfogultság ránk veti az árnyékát és minél jobban kiérik szavainkból az elkeseredés, annál jobban gyengítjük irántunk a jó szívek részvétét és a tisztességes emberek rokonszenvét.

Vitás politikai tetteinket tehát sohase védelmezzük. Bizzuk azt a jövő kor elfogulatlanságára. Mi legfőljebb csak a *szándékainkat* magyarázhatjuk. Ebben a keretben szeretnék eme könyvben mozogni én is.

A börtönömben mindennap külön kértem az én jóságos Uramat, hogy úgy hagyassam el ezt a helyet, hogy ne maradjon semmi neheztelés a szívemben azok iránt, akikről hiszem, hogy ezt a büntetést rám jóhiszeműleg mérték ki. Hiszen még az sincs tulajdonképpen eldöntve, hogy kinek volt közülünk igaza. Ezt majd csak a jövő fogja tisztázni. Mindnyájan eszközök vagyunk

az Isten kezében, akiket tetszése szerint használ fel az Ő világot építő terveinek a szolgálatába. Az egyikkel rombol, a másikkal építtet, mert minden új építést csak a régi romokon lehet megkezdeni.

Ugyebár Erő a napsugár is, amely fejleszt? Erő a vihar is, amely letördeli a fákról a száraz gallyakat, hogy életképes, friss ágak sarjadzanak ki a helyükbe. És mikor az a vihar rázza a fák koronáját, egyúttal kényszeríti is őket, hogy még mélyebbre vágják a gyökereiket. Az isteni mérlegben a döntő súly az önzetlen jószándék és nem a végzett munka ideiglenes sikere, vagy kudarca. Semmisen történhetik az ő szent akarata ellen. Céljaira kiválaszt olyan egyéniségeket is, akiket koruk sokszor félreért és elítéli. Az idő rostája tudja csak kimosni az iszaptól az arany szemcséket, miután minden korszaknak más-más a szemszöge. Más a lelkivilága, más a gondolkodása. De az ítélete is más.

Ezért nem szabad pálcát törni még a viharos idők mozgalmi fölött sem. Szükséges rosszak. Igaz, hogy erőszakosak és pusztítók, de megtisztítják: a poshadt levegőt. Éles ekevasakkal hasogatják fel a rögös és terméketlen parlagot. A feltört mezőn terem azután az életet adó kenyérmag. A termés betakarítása, a cséplés és az őrlés, már a csendesebb és nyugodtabb időknek a munkája. Vannak korszakok, amelyeknek a kitöréseitől borzadunk, mert még nem látjuk tisztán az isteni végcélokat és a távolabbi eredményeket. Egyelőre még csak a lökéseket és a rázkódtatásokat érezzük. Csak egy példát hozok fel: — Sohase lehetett volna Szeged az ország második városa, ha a Tisza a régi várost a föld színéről el nem söpörte volna! *Feltámadni és újjászületni csak a halálból lehet.* Ezért ne ítéljünk soha könnyelműen és elhamarkodva se a napi események, se az emberek fölött; mert akit ma megkövezünk, annak holnap e kövekből talán már szobrot emelnek.

Tudom, hogy egy erős és kiforrott egyéniség a maga lábán szeret járni. Ránézve a legnehezebb feladat tehát az *alkalmazkodás*. Az adott viszonyokba való türelmes megnyugvás. Ilyenkor mindig áldozatot kell hoznunk vagy az értelmünk, vagy a szívünk rovására. Meg kell tagadnunk önmagunkat és sokszor kell értelmi megalázkodásunkkal egy-egy alacsonyabb korszak életvonalának a törvényeihez is hozzásimulnunk, Így érthető az Úr szava: — *Nincs hatalom, hanem csak Istentől!* Ezért a *törvényes hatalomnak* engedelmisséggel tartozunk. Oh! Én jól tudom, hogy sokszor mennyi áldozatot követel tőlünk egy-egy ilyen kompromisszumos megalkuvás. Mióta hazajöttem, elég részem volt

benne. Azóta mást se teszek, csak alkalmazkodom. Pedig nincs nehezebb tusa, mint amikor önmagunk felett kell győzedelmeskednünk.

Az én 15 éves hazátlanságom engem is más emberré alakított át. Kiszakított régi összeköttetéseimből és önmagamban kellett *magbaéernem* és kifejlődnöm. A külső kapcsolódások egyenként pattogtak le rólam. Az életem gyökerei pedig kezdtek befelé nőni. Összezsugorodtak! Szélesedés helyett inkább mélyülni kezdettem. Felfedeztem magamban az új embert. A bennem szunnyadozó Istenérzést, amely a hit erejével emelt ki régi életrajzomból. Ezt a gyönyörűséget érezheti a pillangó is, mikor bekötözöttségéből kirágja magát és a föld porában csúszó hernyóból színes, repülő virággá lesz.

Börtönbüntetésem megkezdése október 31-én vált esedékessé. Barátaim még egy mentőkísérletet akartak tenni. Koromra és betegségemre való tekintettel féltettek a börtön fegyelmétől. A hiányos ételmezéstől és a téli fűtetlen cellától. Ajánlták, kérjek halasztást. Azzal érveltek, hogy az ilyen politikai természetű vétések lassankint elvesztik a virulenciájukat.

— Édes Barátaim, — feleltem én, — áldjon meg benneteket az Isten hűséges szeretetekért. Tudom, hogy az idő befedi az eseményeket, mint a téli hó a mezőket, de nekem már nincs időm az elévülésre várakozni. Láttam *Kairó mellett*, hogy a szitált finomságú homok, amit a Szaharából hoz a szél, hogyan lepi be évszázadok alatt a pyramisokat is. A sziklába vágott óriási Szfinxet már úgy kellett a homokréteg alól kiásni. Beta-karta halotti leplével az idő. Lehet, hogy a ti módszerekkel kibújhatnék a börtön alól, hogyha a jó Isten mielőbb magához vesz. Érett kalásza vagyok már az Úr vetésének. Joggal várhatom a sarlót. De az én természetem nem veszi be, hogy ősz fejjel a nádasban bujkáljak. Nem volna méltó sem a múltamhoz, se a papi ruhámhoz. Szavaimért és cselekedeteimért tehát helyt akarok állani, mert lelkiismeretem szerint felelős vagyok érte úgy az isteni, valamint az emberi törvények előtt.

— Ti úgy beszéltek, ahogy az ügyvédek szoktak. A jogi lehetőséget mérlegelitek. Azt ajánljátok, hogy húzódjam meg a perrendtartás egyik ráncába, amíg fejem fölött el nem vonul a Vihar. Én azonban magasabb szempontból nézem a dolgokat. *Sub specie aeternitatis. Az örökkévalóság szempontjából.* Ezért én nem bujkálok. Ugyebár, mi minden lehetőséget megpróbáltunk, amit emberi erővel az ügyemben csak megtenni lehet? Es semmi sem sikerült. Mít jelent ez? Gondviselésszerűséget. Az én

szememben nincs véletlen. Ezért ebben a dologban egy magasabb szándéknak az érvényesülését látom. Miután ezt így érzem, nem is harcolok tovább. Leteszem a fegyvert és alázatos készséggel hajtom meg fejemet az Isten szent akarata előtt. Az én szememben ma már az alázatosság a legdíszesebb ékesség. Az *Úr Jézus* is így tett. Még az erőszakkal szemben sem fejtett ki ellenállást. És mikor *Pilátus* a fegyver hatalmára támaszkodva, kérkedve szólt hozzá: — Nekem nem szólsz-e? Nem tudod-e, hogy hatalmam vagyon a Te megfeszítésedre és a Te elbocsájtásodra? Erre az *Úr* szelíden csak ennyit felelt: — *Nem volna neked semmi hatalmad ellenem, hogyha ez neked onnan, felülről nem adatott volna!* Az *Úr* mutatott tehát példát rá, hogyan kell türelmes megnyugvással elfogadni az Isten kezéből nemcsak a jót, hanem a látszólagos rosszat is. Ez az erkölcsi próbája a mi hitünk erejének és Istenben vetett alázatos bizodalmonknak. Hányszor ád az ember később hálát a jó Istennek, hogy valami nem úgy történt, amint akartuk. Sokszor utólagosan köszönjük meg, hogy nem hallgatta meg annak idejében az imádságunka? Ki tudja, minő céljai vannak velem az *Urnák*? Én csak annyit tudok, — de ezt azután már bizonyosan, — hogy bármi történéjk is velem, ez az én lelki javamra fog szolgálni.

— Édes, jó bátyám! — így szólt az egyik testvérbarátom, — ha te most 50 éves volnál, egy szót se szólnék többet. A meggyőződésért szenvedni nemes példaadás. Nekünk, gyengébbeknek, szükségünk is van rá. De ne feledd, hogy te már 75 éves vagy. Ilyen korral már nem szabad kísérletezni, mert *Szent Pálal* felelhetek én is: — *A Lélek ugyan kész, de a test már gyenge!* A lelki erőhöz tehát testi erő is kell és ez az, amit a börtön még a fiataloknál is, elsorvaszt.

— Zárjuk be a vitát, édes Rezső barátom. Az ilyen dolog csak addig nehéz, amíg elhatároztuk. Kivinni már könnyű. A jó Isten, aki ezt a keresztet rámmérte, adni fog hozzá erőt, hogy azt elviselhessem. Ha pedig már nagyon nehéz lesz, majd segít nekem hordozni is. Ezzel azután végleg lezártuk a börtönügyemet.

Elővettem a behívómat és megakadt a szemem a dátumon. Jelentkezzék okt. 31-én! Megdöbentem. Hiszen ez a nap stílusosan összevág az „*ősz* rózsa forradalom” napjával, amely éjjel kezdődött és pár órán belül befejeződött, őszintén megvallom, hogy ezt az éjszakát én otthon nyugodtan átaludtam és fogalmam sem volt róla, hogy mi történt az éjjel? Nem védpajzsul akarom ezt mentségemre fölemelni; csak egy elferdített

történelmi ténynek a helyes beállítására. Én csak a reggeli lapokból tudtam meg, hogy győzött a forradalom. úgy jártam, mint *Ledru Rollin*, akit a párizsi forradalom sikeréért dicsőítettek, ő pedig őszinte nyíltsággal megvallotta: — *Fogalmam sem volt róla, hogyan történt! Kerenszky* is ezt mondta párizsi felolvasásában: — Győzedelmes forradalmunk előtt egy nappal egyhangúlag megállapítottuk, hogy Oroszországban a forradalom lehetetlen! Én is azt hiszem, hogy a forradalom mindig egy váratlan kirobbanás. Gátszakadás. A túlfeszültségek kitörése. Az isteni igazság rendjét és összhangját sértő zavarnak a kiegyenlítődése és silány korszakok büneinek a megtorlása.

Ne tagadjuk meg a józan eszünket! Valljuk be őszintén, nem forradalom volt ezen az éjszakán, hanem *összeomlás*. Ekkor jött napfényre, hogy a háború gerince megtörött. Megkezdődött a szétesés. A *culbute generale*, amely a végkimerülés befejezése. Nem jött váratlanul, mert hiszen ezt *gróf Tisza István* a Házban, már napokkal ezelőtt bejelentette. Esedékessé vált. Csakhogy a helyzet felszámolásáért még ekkor senki se merte vállalni a felelősséget.

Mikor reggel kimentem az uccára, mindenütt csak őszi-rózsákat láttam. Forradalmat azonban sehol. Se torlaszokat, se uccai harcokat, se vérfoltokat a kövezeten. Már pedig vérontás nélkül még csak egy államcsínyt se lehet megcsinálni, annál kevésbé forradalmat. Mindenütt csak színes aszter-virágokat láttam, amelyet a nők keblükön hordtak, a férfiak pedig a gomblyukaikban. Láttam azt is, hogy az arcok pirosabbak, a szemek fényesebbek és az emberek melegebben szorítják meg egymás kezeit.

Egyetlen égbekiáltó büntény szennyezte be a szép őszi-rózsás napot. Egy nagy magyar államférfinak, aki korának egyik reprezentatív alakja volt, minékünk pedig magyar testvérünk és méltó büszkeségünk, a gyalázatos meggyilkoltatása. úgy tudom, hogy ez a harctérről megszökött, néhány kóbor katonának a gáztette volt. A túlfűtött feszültségeknek az egyetlen kirobbanása. Egy elszigetelt és magában álló büntény, amely forradalmi lázban fogantatott ugyan, de a gyilkosság tébolyából született meg.

Éppen a Városháza dísztermében beszéltem, a fővárosi kerületek vezérférfiaihoz, akik eme válságos időben irányításért fordultak hozzám. Ekkor rohant be valaki az ajtón a rémhírral: — Tiszát megölték! Megdermedtem. Könnybelábadt a szemem. beszédemet pedig rögtön befejeztem eme szavakkal: — *Ennél*

nagyobb csapás nem érhetne volna az országot! Élő tanúim vannak még ma is rá. Pedig én Tiszának éles politikai ellenfele voltam. De megsirattam benne a kidőlt magyar tölgyet. Az én erős és jóhiszemű fajtestvéremet, aki szintén csak eszköz volt magasabb isteni célok szolgálatában. Mihelyt pedig küldetését bevégezte, összetört az Isten kezében.

Csak a fõlszínét érintem most e dolgoknak, mert mi, kortársak, úgy se tudunk elfogulatlanul ítélni ezen események fölött. Még nincs meg hozzá a kellõ történelmi látszõgünk. A tükörkép is zavaros, ha közvetlenül a szemünk elé tartjuk. Amíg a történelmi események fölé nem emelkedtünk, addig a képet sem láthatjuk a maga egészében tisztán. Csak egy-egy oldalát. Még pedig mindenki úgy látja, amilyen oldalról nézi.

Különös, hogy éppen ennek a napnak az évfordulóján kell most börtönbe mennem. November 1-én. A temetõ ünnepén, amikor kimegyünk a sírjainkhoz, hogy megkoszorúzzuk a hervadást és keresztjeink mellett meggyújtjuk az emlékezet mécsvilágát. Nekem is vannak kedves halottjaim. Fájna, nagyon fájna, ha meg nem emlékezhetném róluk. Az ember a temetõben jön rá, hogy az emlékeinket épp úgy eltemetjük, mint a halottjainkat.

Ha a múltra visszatekintünk, bizony egész temetõt látunk mögöttünk betelve. Mindegyik síremlék alatt egy-egy kedves halottunk porladozik. Gyászos cyprusbokrok között, vagy egy-egy szomorúfûz lecsüngõ ágai alatt. *Ezek a mi eltemetett emlékeink.* Vannak közöttük frissen hantolt sírok is, amelyekrõl még le sem hervadt a virág. De vannak már behorpadt sírúregeink is, amelyekben rég elfelejtett halottjaink pihennek. Némelyeknek ezek közül már a neveire sem emlékszünk. Csak annyit tudunk, hogy valamikor ezek is hozzánk tartoztak. Egy-egy érzõ része volt mindegyik a mi életünknek.

Eltemetett emlékeink sírkertjében a bemohosodott márványkeresztekrõl sok helyütt már a neveket is lemosta az idõ. Alig tudjuk összeállítani a lekopott betûket. Szomorú ez a folytonos temetkezés és elmúlás. Egész életünkben mást sem teszünk, csak temetkezünk. Minden napunknak megvan a maga halottja. Milyen megnyugtató gondolat, hogy majd, amikor ez a temetõ már egészen betelik, az utolsó sír ránk fog várakozni. Közöttük fogunk mi is nyugodni. Együtt a mi elföldelt álmainkkal. Talán csak azért, hogy ismét együtt támadjunk fel? Csakhogy ezeket a behorpadt sírokat nem jó bontogatni, mert hogyha a

halottainkat kiássuk, gyakran mást találunk ott, mint akit oda valaha eltemettünk. Ezért azt tanácslom, hogy emlékeink sírjain gyűjtsuk meg néha szép csendesen a mécsvilágot, de ne boncoljuk a hullájukat. Sokszor jutnak ma is eszembe olyan álmok, amikben valaha egészen benne éltem és amiket ma már a részleteikben is elfeledtem.

Dehát, miért is van ez a halál? A halál az evolúciónak a hajtókereke. Ha a fejlődés megállna, megposhadna az egész világ. Nem pusztulhatna el az elavult rossz és nem születhetnék újra az életre való jó. Hogyan újulhatnának meg az egyes korszakok, hogyha egy állandó elpodvásodás szét nem porlasztaná a múltnak az elavult formáit, amikből az emberiség már kinőtt? Sok ártalmasán hosszú életnek vet ma is véget a halál. Új virág, új gyümölcs csak akkor teremhet a fán, ha a hervadozó levelek már lehulltak. Ezért kopasztja le a tél is a fákat, hogy friss, zöld hajtások fakadjanak. Minden hervadás csak egy új virágzásnak a kezdete. Már a szent könyv szerint is: — *új bort új tömlőkbe kßll öntéfi!*

Michel Krámer is így filozofál *Hauptmann* színművében: — Hová vezet az utunk? Hol kötünk ki? Hol nyugszunk meg? Hacsak tudnám, hová megyek? De az életem örömeiben nem látom meg a végcélt. Kimerít, eltűnik és lehangol. A papok mennyországa se elégít ki. Eszményítik a földi örömeiket. Az a szemlélődő, tétlen nyugalom, amiben ők a mennyország boldogságát elképzelik, nem lehet az igazi. Engem sehogyse tud megnyugtatni. A saját erőim érvényesítése nélkül a vágyaim se elégíthetők ki. Dehát, hol van akkor az a betöltött megnyugvás? Se ez, se az, dehát akkor mi? Milyen élesen van itt megfigyelve a Lélek nyugtalansága. Keressük a vándormadarak költöző ösztönével a mi új hazánkat, ahol megnyugszunk. Érezzük, hogy ez a föld szűk kalitka, a repülésre vágyó Léleknek. Viszont a testi gyönyörűségeknek nagyobb méretezése szintén nem elégítheti ki bennünk a végtelenség ösztönét. Dehát, mi akkor a vég? Erre monda az Úr: — Szem nem látta, fül nem hallotta azt a boldogságot, amit az Én Atyám nektek előkészített. Hogyan is magyarázhatta volna meg nekünk az Úr az isteni életvonalat, akik testünkben a földhöz vagyunk tapadva? Hogyan érthetné meg a földben élő giliszta a jéghegyek ormai fölött röpülő kőszálasok életvonalát?

Figyeljünk csak egy pillanatra Szent *Ágostonra*, ő is ezt ereste. Gyógyírt nyugtalan szívének a lecsillapítására. Végre a eresett nyugalmat megtalálta az Istenben és az Istent önmagá-

talán az én szívem, amíg Benned meg nem nyugszik, Uram!

Nietzsche is kétségbe van esve, hogy nincs vég. Az egész élet csak egy céltalan körbefutás. Szerinte az újjászületések sorozatában folyton meg kell újulni az életnek is, mert *az életenergia sem pusztulhat el*. Újra kezdjük tehát ott, ahol bevégeztük. *Nietzsche*-nek erre a szomorú vergődésére *Prohászka* is rámutat egyik könyvében. Alles geht, alles kommt zurück. Ewig rollt das Rad des Seins. Alles stirbt, alles blüht wieder auf. Ewig läuft das Rad des Seins. Minden elmegy, minden visszatér, örökké forog a lét kereke. Minden meghal, minden újra felsarjad. Mindig rohan a lét kereke. Csakhogy ez a megismétlődés *Nietzsche*-nek unalmas. Kítör: — Eckel! Eckel! Utálat! Utálat!

Micsoda százalmas vergődés ez. Nem csoda, hogy az örült-ségbe vezetett. Hátha az evolúció egyetemes és állandó világtörvény, nem folytonos-e akkor a tökéletesedés is? Ugyan hová mehetnénk másfelé a folytonos emelkedésünkkel, mint a leg-tökéletesebbe? Mi, hívő lelkek, nem halunk meg. A sír csak bölcsője a mi lelkünknek. Hogyha az a sírra ültetett élő virág csak azért hervad el, hogy egy új és szebb virágzásra ébredjen, akkor az az Abszolút erő, Aki nem a holtaknak, hanem az élőknek az Istene, mert mindent állandóan fenntart és újra életet, csak a virágok gyökereiben tartaná fenn az életet? A sír tetején ezek a virágok új életre ébrednek, de a sír fenekén a legszebb virágok is örökre elhervadnának? Miért akarjuk mi az emberek élettörvényeit erőszakosan kitépni az általános természeti törvények alól? Uram! Hiszek. Erősíts meg engem az én hitemben!

Hát hogyha nincs egy elérhető végcél és nincs egy igazságos kiegyenlítés, akkor hogyan tudnék én most ilyen lelki nyugalommal menni a börtönöm felé? Mikor a *Girondiakat*, akik *Carlyle* szerint, a francia nemzetnek a virágai voltak, a pártgyűlködés vérbosszúja a verpadra hurcolta, akkor az ő vezérük és legfőbb tekintélyük, *Barnave*, a guillotine előtt dobbantott a földre: — *Hát ez lenne az én jutalmam? Ez lenne a vég? Oh, ez nem lehet egy becsületes életnek a befejezése!*

Másnap reggel csomagoltam, hogy a legszükségesebb kellékeimet bevihessem a börtönömbé. Főleg könyveket, kézirataimat és jegyzeteimet. Jogvédőm tudósított, hogy engedélyt kaptam, hogy saját kocsimon mehessek be a Gyűjtőfogházba. Holnap reggel tehát együtt fogunk jelentkezni az ügyészségnél és felügyelet mellett fognak beutalni a fogházba. Még ekkor nem is sejtettem, hogy ennek a magánautónak milyen mély jelentősége

van rámnézve. Különben vagy csukott rabszállító, közös-autón kellett volna bejönnöm, vagy ha külön kísérettel utálnak át, akkor csak bilincsekbe verve mehettem volna végig szuronyos örömmel Budapest uccáin.

Visszaemlékeztem *Wilde* esetére, aki leírta, milyen kétségbeesés tört elő kezdetben a lelkéből, mikor mindezeket épúgy, mint nekem, tapasztalati utón kellett megtanulnia. Leírja, hogy mikor a rabkórházba hurcolták, ott állt a *claphami* pályaudvar középső perronján, fegyencruhában. Békóbavert kézzel, világ csúfjára. Aki meglátta, nevetett rajta. Minden érkező vonattal nőtt a közönsége. Semmi sem mulattathatta volna őket jobban. Mihelyt pedig felvilágosították őket, hogy ki vagyok, még jobban nevettek. Fél óra hosszat álltam ott, egy szürke novemberi esőben, a csúfolódó csöcselék közepette. Egy iszonyú és tehetetlen düh fogott el. Keserűség és megvetés. Gyötrődés, amely hangosan zokogott. Nyomorúság, amely nem tudott hangot találni. Szomorúság, amely néma maradt. Keresztülestem a szenvedések minden elképzelhető változatain.

Mennyi szenvedésébe és megaláztatásába kerülhetett ennek a büszke léleknek, míg a börtön keserűségében megtalálta az alázatosságot, vagyis az isten akaratában való tökéletes megnyugvást. De megtalálta. Ekkor mondta: — Ez az a kincs, amit csak akkor szerezhetünk meg, ha már mindenről lemondunk, amiről azt hittük, hogy a miénk! Mennyit kellett a fájdalomnak tüzes rostélyán vonaglani ennek a kevély léleknek, míg végre e szavak jöttek az ajkára: — Nem bánom, ha szegénységemben nyáron át a nedves fűben kell is aludnom, télen pedig valamely szénaboglyában vagy félszer alatt kell is meghúzódnom, csak az a szeretet maradjon meg a szívemben, amely ment minden bosszúvágytól, kevélységtől és megvetéstől. Addig koldus rongyokban is nagyobb nyugalommal és bizalommal tudnék az élettel szembeszállni, mint ha testemet bíbor és patyolat borítaná, de a lelkem gyűlölettől sorvadoznék. (De Profundis. M. könyvtár. 498. sz.)

Magam is tapasztaltam, hogy a börtön magányában kialakul a lélekből lassanként a harag, a bosszúvágy, a gyűlölet, mint ahogy a férgek és a denevérek is szétrebbennek, mikor a sötétség zugaiba beleszűrődik a napvilág. Ez az ember is, akit az élet a tenyerén hordott, mert bőven ellátta hírnévvel, dicsőséggel és jóléssel, csak a börtönben talált önmagára. Igaz, hogy az ő szenvedéseit enyhíthette a büntudat megkönnyebbülése is, amely mindig bekövetkezik, valahányszor érte megfelelő elégtételt nyújt-

hatunk. Hány bűnös jelenti fel önként önmagát, hogy bűnhődésével megkönnyítse a lelkiismeretét? Nekem azonban ez az előnyöm sincs meg, mert én a darócruhámban is tiszta szívvel, nyugodt lélekkel és érchomlokkal tudtam felnézni az égre. Büntudatom tehát nem enyhülhetett, mert nem volt. Bűnnel engem lelkiismeretemnek a legszigorúbb számvetése sem terhelt. Én tehát a börtönömben csak alázatosságomban és Istenben vetett bizodalomban gyarapodhattam.

Wilde-t a börtön tette új emberré. Sokkal értékesebb lélek volt, hogysesem az Úr engedte volna őt a szennybe és a piszokba belefúlni. Kiragadta az örvényből és irgalmas kézzel állította bele a szenvedések földi poklába, hogy ennek a tüzeben ledobhassa magáról az önhittségnek, a gőgnek és a testi elaljasodásnak a salakjait. Ez az utóbbi vitte bűnre és perverz életre, amelyért keservesen kellett meglakolnia.

A legszebb fák is néha a szemétdombok mellett nőnek ki. Ezért ha egy embert helyesen akarunk megítélni, az életét mindig a maga egészében és egységében kell szemlélni és mérlegelni. Nem az ingadozások szerint kell tehát értékelni, hanem mindig csak a főirányt kell szem előtt tartani. *Ez, ami számít!* Minden egyéb már csak mellékszerep az ember életében. Nem lényeg, csak járulék. Epizód! úgy élünk tehát mi is, hogy ifjúkorunkban mindig tartasuk szem előtt, hogy eljön az idő, amikor majd mi is öregek leszünk. Ha pedig már öregek vagyunk» ne feledjük el, hogy mi is voltunk egykor fiatalok.

Én is egy ködös novemberi napon indultam jelentkezni a Markó-uccai ügyészséghez. A sűrű, nyirkos köd a tudómre nehezedett és nagyon lehangolt. Nyomott volt a kedélyem és beárnyékolt a szomorúság. Csak a gyászfátyol hiányzott még a kalapomról. Hiában próbáltam meg, nem sikerült felrázni magamat a depresszióból. Ekkor kézbesítettek egy sürgős levelet, amelynek az olvasása közben betelt a lelkem derűvel és világossággal. A nap is így tépi foszlányokra a nyári felhőket. A lelket is így üdíti fel az isteni kegyelemnek egy-egy váratlan sugara.

Egy nemes és tisztalelkű ifjú ember írta hozzám a sorokat, aki csak nemrég temette el az ő vértanú anyját, akinek fejét a szenvedések dicsfénye övezte. Ilyen fájdalmasan szép történetei csak az élet tud írni. Ez az anya az önfeláldozó szeretetnek olyan megtestesülése volt, amelyet az Isten csak a kiválasztott lelkekben adhat a világnak, hogy életpéldájukkal bevilágítsanak a földi sötétségbe. Szóval egy *szent anya*, akit az Úr elrejtett a mindennapi élet homályában.

Elmondom röviden a történetét, ahogy ezt nekem egy közös ismerősünk elbeszélte. Olyan szép és megható, hogy föl kellene venni a leányiskolák olvasókönyvébe. Nem hiszem, hogy leközlésével sérteném a gyermeki kegyeletet. Hiszen minden lelki nagyság közkincs. Egy-egy földre küldött sugár az égi világosságból. Ez a fény keresztültör a mély sírok homályán is. Ezért az Úr szavai szerint: — *Ne rejtjük véka alá a világosságot!*

Mikor a háború befejezése után ránk szakadt minden nyomorúság, az elosztóhelyeken sort kellett állni az uccán egy kis főzelékért és ha volt, egy falat kenyérért. Ekkor ő már virradtkor künn állt a bolt előtt, nehogy a készlet kifogyjon, mielőtt a sor rákerül. Néha esőben is. Alighogy hazaverődött, a háztartási munkákat kellett végeznie, mert ez időben cselédlányt kapni nem lehetett. Takarítani, főzni, ruhákat foltozni és a kicsinyeket rendbehozni, neki kellett. Micsoda fejtörésbe került azt a keveset úgy beosztani, hogy mindenkinek jusson.

A napi munkában kimerülve, éjszaka idején kiosont a konyhába, kenyeret dagasztani, hogy családjának ehető kenyeret adhasson. Még a férjét is megtévesztette, nehogy őt az éjjeli munkában megakadályozza. Mikor már a ház lepihent csöndes nyugalomra, akkor ő titokban kilopózkodt az ágyából dolgozni. Férje egyszer észrevette, hogy nincs az ágyában. Utána nézett és megtalálta a hideg konyhában. Fáradt arcáról csorgott a verejték. Lábujjhegyen ment vissza a gyermekek szobájába. Fölköltögette őket. Kivezette a konyhába: — Nézzétek meg az anyátokat, mit tesz értetek, amiről ti semmit sem tudtok. Ezt akartam megmutatni nektek, hogy soha az életetekben el ne feledjétek.

Hát az Úr oltárán égő viaszgyertya se teljesíthet szentebb hivatást! Világít és eközben lassan és észrevétlenül elég az Isten dicsőségére és mások lelki javára és üdvösségére. Valóságos őrangyala volt a háznak, aki azért szállt le a földre, hogy itt az isteni Gondviselés jóságát helyettesítse. Azt hiszem, hogy ahová a jó Isten nem jöhet el, oda maga helyett ilyen anyákat küld, akiket külön válogat ki az angyali seregekből, mert talán még azok se mindnyájan alkalmasak rá.

A viaszgyertya azonban sebet kapott. Kezdett lefolyni, mint ahogy a sápadt arcokról is lecsorognak a szomorúság könnyei. Idegeiben összeroppant. Élőhalottá lett. Mozdulatlanul feküdt a betegágyában, évtizeden *keresztül*. *A gyermekek nőttek, az édesanya pedig fogyott.* A viaszgyertya végül csonkig égett. Egykor méhében, azután karjaiban hordozta és ápolta a kicsinyeit. Most

ezek ápolták és hordozták karjaikon az édesanyjukat, ő már csak a szívében tudta ekkor hordozni őket. Lepedőjében kellett szegénykét leemelni az ágyról, nehogy fájdalmat okozzanak neki. Olyan gyöngédséggel, amilyenre csak a szeretet képes. Mikor azután a gyertya kialudt, az egyik fia, aki csak azért nem vállalt hivatalt, hogy mindig az anyja mellett lehessen, egy levelet írt hozzám. Ezt kaptam kézhez, mikor a börtönömbé akartam indulni. A hosszú, szép levél összevont lényege ez:

— Főtisztelendő Uram! Tudom, hogy Ön nem szorult az én vigasztalásomra. De mielőtt belépne a szenvedések helyére, hálásan szorítom meg a kezét. Ön volt az, aki az én jó anyámat ágyhoz kötött betegségében 12 év óta megenyhítette. Anyám evangélikus vallású volt, de kisleány korában katolikus nevelésben részesült. Hívő lélek volt. Kinos és fájdalmas összeroppanása óta egyedül az ön imakönyvében talált vigasztalást. A könyvjelző zsinórja még az utolsó pillanatban is a „*Betegek imájához*” volt beállítva, Így tettük a könyvet, kívánsága szerint, a koporsójába is. összekulcsolt kezeibe, a szíve fölé! Én is evangélikus vallású vagyok. De azon a gyászos éjszakán az anyámért az Ön imakönyvéből imádkoztam. Ezt akarom most megköszönni Önnek.

Mikor e sorokat olvastam, megtelt a lelkem tavaszi nap-sugárral, amely virágokat tud fakasztani a hervadtságokból és a keménységekből is. Hogy szétoszlott egyszerre az a ködösség, ami rámnehezült. Mikor az Isten jósága érezhetővé lesz bennünk egy finom melegség által, akkor engem mindig valami csodálatos hév borít el. Mintha egyszerre emelkednék a magasba és vele együtt süllyednék egyúttal a mélység felé is. Ilyenkor csak annyit érzek, hogy *benne van minden jó*. Elemezni nem tudom. De talán mégis úgy nevezhetném el leghelyesebben: — *Boldog szomorúság!* Csendes és édes öröm, amelynek már nincsenek kitérősei. Ilyennek képzelem el a mennyországnak a boldogságát is. Ha egy hasonlatban kellene megérzékeltetnem, az orgonavirág mézéhez hasonlítanám. Ennek is a tölcseré fenekén van egy picurka mézcsepp. Ha a nyelvünkre vesszük, az illatos ízében ennek is van valami különös *édes keserűsége*. Szimbolikusan úgy értelmezem ezt, hogy a tiszta boldogságot is körül árnyékolja valamely szomorúság. Ebből a keretből még kristályosabban tud előragyogni a boldogság is. A briliáns is szebben érvényesül egy remek foglalatban.

Erről a szép halálról beszélt megindító részleteket a már említett közös ismerősünk is. Az a nagy, erős fiú, alapjában még

ma is egy anyás kisgyermek. A kezei között tartotta az ő drága kincsének, haldokló anyjának a sovány, finom kis arcát, amíg a szeme fénye ki nem hunyt. A sápadt viaszgyertya végre kialudt. Az az égbe visszaröppenő sugár pedig így búcsúzott el tőle:

— A Szűz Mária kis aranyérmét tegyék a nyakamba. Az imakönyvemet pedig mellém, a koporsómba. A szívemre!

Hát csoda-e, hogy e váratlan levélre új erő pezsdült végig az idegeimen? Milyen csodálatos módokat és eszközöket talált ki az isteni irgalom, hogy a fáradt szívekről egy simítással letörölje a verejtéket. Most már nyugodtan mentem a Markó-uccai ügyészségre.

A beszállításom a rabkórházba már simán ment. Védőm kíséretében átvettük a beutalási iratokat. Csatlakozott hozzám a hivatalos kíséret is. Mikor kiléptem az uccára, meglepődve láttam a felém meredő fényképezőlencsüket. Az esti lapok számára bizonyára érdekes látványosság leszek. Szinte kár, hogy nem láncraerve szállítottak az autómba. Talán így még érdekesebb lett volna az esti újságokban lekapott képmásom. Egy kath. pap bilincsekben! Nem mindennapi eset!

Valamikor ezen az uccán beláthatatlan tömeg vitt a vállain. Be kellett menekülnöm a tüntetés elől a törvényszéki palotába, ahol még ekkor nagyon megtisztelő, meleg fogadtatásban részesítettek. Most csak néhány ismerősöm, aki véletlenül az uccában járt, emelte meg előttem tisztelettel, némán a kalapját. Így változnak a politikai divatok és vele együtt a tömeghangulatok. Igazán nehéz erről szatírárt nem írni. Milyen jól mondja a Biblia: — *Elfolyunk mindnyájan a földre, mint a víz és eltűnünk, mint a víz tükrén a buborék!* Álltam én már piederstálon is. Állhatok most pellengéren is. Csak a viszonyok változtak körülöttem és a benne élő „*Árnyék-emberek*”, akik csak a napos oldalon érzik jól magukat. Az egyik esetben ünnepeltek, a másikban talán félrefordított fejfel mennek el mellettem. És én ez utóbbinál találtam meg a helyes mértéket. Ma én nézem le azt, akit bennem egykor ünnepeltek és én ünneplem azt, akit bennem most lenéznek. Az Isten minden embernek adott egy külön világot, amely csakis az övé. Ez a világ befelé végtelen. Nem mi lakunk benne. Ez lakik bennünk. Ezt a világot, amelyet magamban hordozok, senki be nem szennyezheti. Csak magam. De el se veheti tőlem semmiféle hatalom és fegyveres erő. A börtönbe se!

Gyors iramban robogtunk át a fővároson. A Józsefvárosban minden uccaszögletet ismerek. Ritka ház az, amelyben meg

nem fordultam. 10 évig voltam papjuk. Mikor az én régi, szép templomom előtt elhaladtunk, némán megemeltem a kalapomat. Visszaemlékeztem utolsó szentbeszédemre, mikor itt a híveimtől elbúcsúztam. Ösztönszerűen. Magam sem tudtam még akkor, hogy miért? Sokszor beleérezek a jövőbe, Így lehetett akkor is. Az uccában vörös zászló alatt ordított a láncait letépő örütség. Tegnap kiáltották ki a Tanácsköztársaságot. Én engedélyt kaptam a Prímásomtól, hogy visszavonulhassak verőcei magányomba, mert ezekkel az emberekkel érintkezni semmiképen sem akartam. Nem teremhet a rossz fa jó gyümölcsöt! Nem is ismertem soha a vezéreiket sem. Tőlük soha semmit el nem fogadtam. Értsük meg jól! A kiutalt fizetésemet se, amelyet a Hírlapírók Szakszervezete részemre is megállapított.

Délután egy józsefvárosi küldöttség keresett fel bizalmas tanácskozással: — Főtisztelendő Atyánk! ön volt eddig is vezérünk, ezért fordulunk most is tanácsért önhöz. Mi most a teendőnk?

— Azt tegyük, amit *Noe* a vízözönben. Vonuljon vissza mindenki a maga bárkájába és várjuk be nyugodtan, míg ez a szennyes áradat lezajlik. Én is így teszek. Elmegyek pihenni a falusi fészkeembe.

— És meddig tarthat Plébános úr nézete szerint ez az örütség?

— Amíg el nem pusztítják saját magukat. Ez egy halálugrás. Hiába akarnak az első emeleten megállni. Az esés törvényénél fogva fokozódik a tempó. Végül összetörik magukat. Föltartóztathatlan!

— És mennyi időt ad nekik?

— Ez már nehezebb kérdés, édes barátaim, ők akkor ragadták magukhoz a hatalmat, amikor az ország az esztét és erejét elvesztette. Következetes dolog, hogy akkor fognak majd elpusztulni, amikor az ország az esztét és erejét ismét visszanyeri. A francia kömmün 1871-ben majdnem 100 napig tartott. Ezeknek se jósolok sokkal hosszabb időt.

Megnyugodva váltak el tőlem. De mielőtt útra keltem volna, a híveimtől is végbúcsút akartam venni a szószékemen, ők is kiérezhették a szavaimból, hogy most utoljára szólok hozzájuk. A haldoklóknál is tapasztalhattuk, hogy mielőtt a kollapszus beáll, készülnek egy bizonytalan útra. Maguk se tudják, hová? Simogatják és tapogatják az agyi ruháikat. Rendezik a fehérneműiket. Beszélnek a küszöb előtti utazásukról. Feléled bennük is a költöző madarak ösztöne.

Milyen meghatóan írja le ezt *Shakespeare*, mikor az asszonyok elbeszéli *Fallstaff* halálát *Henrik* királynak: — Mindjárt tudtuk, hogy meghal, mert nagyon rendezgette a párnáját és hosszú útra készült.

Így búcsúztam én is el a híveimtől. Köszönetet mondtam nekik jószágos szeretetükért, elnézésükért, amivel az én gyarlóságaimat is befátyolozták, hogy ne lássanak rajtam mást, csak az isteni kegyelemnek a fényét, amely engem, méltatlan szolgáját is beragyogott, összetörve jöttem le a szószékről. Mintha becsapódott volna mögöttem egy kripta-ajtó, amelybe most tettem el életemnek egy részét. A búcsúpohár megtelt a lelkem keserűségével. Egy még bennem tisztán ki nem alakult szomorúsággal, amelybe sós könnyek is vegyültek. Ezt ajánlottam fel az Urnak áldozati ajándéknak. Könyörögtem, hogy fogadja el irgalommal tőlem, hogyha ez a lelkem javára válik/

Vezessen keresztül, — ha jónak látja, — a szenvedések tisztító tüzén. Pár nap múlva azután elhagytam a híveimet. Örökre! Kinyílt előttem a hazátlanság évtizedes szenvedéseinek az ajtaja és én alázatosan meghajolva léptem át a küszöbét, hogy egyéni ambícióimat, vágyaimat, álmaimat önkéntes áldozatképpen letegyem az Úr szent lábaihoz.

A GYŰJTŐFOGHÁZBAN.

Déltájban érkezünk a Gyűjtőfogház kapuja elé. Elgondolom, milyen különbség lesz, mihelyt itt a küszöböt átléptem. Két külön világot választ el egymástól. Itt künn szabad ember vagyok. Már csak papi ruhámnál fogva is köztisztességnek örvendek. Ott benn már számot kapok. Szabadságommal többé nem rendelkezhetem. Szigorú felügyelet alatt állok és ez a kapu szétbontja minden társadalmi kapcsolódásomat.

A börtön minden embert kiemel az életsorsából. Csakhogy nem egyformán sújtja mindegyiket. Az egyiket jobb helyzetbe emeli, a másikat páriává teszi. A szegény földönfutóból gondatlan embert csinál; az úriemberből pedig kullit. Ha az én lelkiismeretem engem bűnnel terhelne, nagy isteni kegyelemnek tekinteném a börtönt, amely alkalmat nyújtana nekem egy igazságos bűnhődésre és kiegyenlítésre. Akkor itt a szenvedés csak a bűntudatomat könnyítené meg. Levenne egy-egy súlyt a lelki terheimből. Hogyha én valaha hazám ellen csak gondolatban is vétettem volna, soha lábamat hazai földre be nem tettem volna. Szigorúbban ítéltém volna én magam felett, mint bármiféle törvényes hatóság. Sőt, azt hiszem, nem is kíváncsoztam volna haza. Lelkiismereti terheltséggel ez a föld égett volna a lábaim alatt. Hiszen akkor itt még a síromban sem nyugodhatnám békében!

Számot vettem magammal és megcsináltam a mérlegemet. Megengedem, hogy sok olyan hibám és gyengeségem lehetett már nekem az életben, amelyért hasonló büntetést megérdemelnék. De hogy miért kell most szenvednem, azt képtelen vagyok megérteni? Tudva és akarva én soha senkinek kárt nem okoztam. Senkit meg nem rontottam és mindig arra törekedtem, hogy senkinek szomorúságot ne okozzak. Ahol csak lehetett, javítottam és szépítettem annyit, amennyi az én gyengeségemből kitelt. Szerettem az igazságot, de a hazugoknak is megbocsájtottam. Amit az életben bűnnek és hibának számíthatok, azt magam

ellen vétettem. Ezért nem is tehet engem a világon se gyengébbé, se erősebbé, se jobbá, se rosszabbá senki más, csak a saját akaratom. Itt van az én vétkeim ősforrása. Akaratom gyengeségeiben és botlásaiban. Vétkeztem Isten ellen és magam ellen. Nem használtam fel mindazt az erőt és képességet, amelyet az Úr rábízott, hogy azzal mások javára sáfarkodjam. Az én vádlevelemben főleg az az oldal lesz bűnökkel tele írva, amelynek címlapján ez a felirat fog állni: — *Elmulasztott jótettek!*

Sohasem voltam képmutató. Amit valaha tettem, azért a nyilvánosság előtt is vállaltam a teljes felelősséget. Lehet, hogy ezzel sok jóhiszemű lelket meg is botránkoztattam. Téiden állva szeretnék most mindegyiktől külön-külön bocsánatot kérni, ha ezzel öntudatlanul is lelki károkat okoztam. Itt a börtönöm ajtója előtt ezt most „*lélekben*” meg is teszem. Most már legalább nyugodtabban fogok belépni a felvételi irodába.

Itt okmányokkal kellett igazolnom, hogy jogom van egy cellára és a büntetésem megkezdésére. Ekkor egy fegyveres őr kísért a hosszú folyosón át az udvarba, ahol legelőszőr is orvosi vizsgálatnak vetettek alá. Ez az épület, amely külön áll a Csillagbörtöntől, a *rabkórház!* Bemutattam a magammal hozott orvosi bizonyítványaimat, amelyek alapján szigorú ellenőrző vizsgálatnak vetettek alá. Sajnos, a felülvizsgálat is igazolta, hogy a diagnózis helyesen van megállapítva. Gyomordaganatom kitapintható. Érelmeszesedésemet igazolja a vérnyomásom. De a leg súlyosabb idült betegségem, amely gyógyíthatatlan, az én 76 évem. Jogom van tehát a kórházi elhelyezéshez.

Átadtak a főfegyőrnek, aki alapos vizsgálat után megmotozott és elvett tőlem minden ingóságot, amit a zsebeimben talált. Irónt, órát, zsebkönyvet, tárcát, kést s mikor már olyan kifosztva álltam, mint Nagypénteken az oltárok, akkor mindezt egy csomagban beszállították a raktárba. Milyen naiv ember voltam én, mikor ide csomagokkal jöttem. Egy kultúremler leegyszerűsített igényeivel akartam átlépni a börtönöm küszöbét. Milyen nagy csalódásra ébredtem! Nemcsak a fehéreneműimet és a ruháimat, hanem még a borotvaeszközeimet is elvették. Megokolás szerint azért, mert „*a zsiletpengét lenyelhetem*” és ezzel alkalmat adnak, hogy öngyilkosság által kijátsszam a büntető törvényt. Elnevettem magamat.

— Hát ön komolyan hiszi, — szoltam a fegyőrnek, — hogy én pont azért jöttem ide, hogy zsiltepengéket nyelhessek el?

Élesen nézett rám és leintett: — Itt már ez is megtörtént.

Elképedtem. Nahát, én jó helyre jöttem! Még csak egy törül-

között sem tarthattam vissza a cellámba, mert ez már megkülönböztetés a többi raboktól és fegyencektől. Ekkor ébredtem öntudatára, mi a különbség a fogoly, a rab és a fegyenc között. Én a középső osztályba tartozom, ami annyit jelent, hogy nem járhatok a saját ruhámba. Még a melegebb öltözetemet is le kellett adnom a téli kabátommal együtt. Hiába hivatkoztam testi gyengeségemre, hogy a téli időben majd szükségem lesz meleg felöltőre, mert érzékeny vagyok a hideggel szemben. Megnyugtattak, hogy majd megszokom. Nekem nincs jogom téli kabátra, mert jegyezzem meg, én nem fogoly vagyok, hanem rab. Na lám! Hogy én erről eddig mit sem tudtam. Hiába! A jó pap holtig tanul! Szépen megköszöntem a felvilágosítást.

Cellám falán volt kifüggesztve a házszabály, amely tájékoztott, hogy a börtönben az ételtől kezdve minden szükségletemről, alsó- és felső ruhámról a Kincstár fog gondoskodni. Tiltakoztam, hogy én ezt nem fogadhatom el, mert amikor a Nemzeti Tanács élén állottam, akkor se fogadtam el semmiféle különilletéket a Kincstártól. Letorkoltak, hogy ez a szabály. Tilos tehát a reggelimhez bármiféle gyümölcsíz behozatni, mert betegségemre való tekintettel rántott leves helyett, úgymint tejet kapok. Elvették még a tárcámat is, a benne lévő levélbélyegekkal együtt.

— De kérem, — szoltam megdöbbenve, — hogyan fogok én akkor itt fontosabb ügyeimben leveleket írni? Lemosolyogtak. Hát még azt sem tudja ön, hogy egy rabnak havonként csak egy levelet van joga írni és egy látogatást fogadni? A fegyencnek már csak 3 havonként. A levélbélyegeket pedig a letéteimből fogják kiadni, havonként egyszer.

Küzdenem kellett, hogy legalább a papi imakönyvemel hagyják meg, mert köteles vagyok ezekből a napi imáimat elvégezni. De a Szentírásumat már nem kaptam vissza. A szabályok csak két könyvet engednek meg. Érdekes, hogy ezért külön folyamodtam az igazságügyminisztériumba, de ott sem kaptam rá engedélyt, így maradtam teljesen lekopasztván a cellámban. De mivel az ebédet már lekéstem, ennél fogva csak a főorvos úr jószágos rendeletére kaptam bádócsajkában egy fél liter melegített tejet. Ez volt az első kórházi étkezésem.

Rámcsukták az ajtót, amely kétszeres biztonsági zárral volt ellátva. A závár csattanásakor ijedten rezzentem össze. Az volt az érzésem, hogy én most tetszhalott vagyok és hullanak a rögök a koporsómra. Ezután elcsendesült minden. Körülnéztem a sötétszürkére befestett cellámban, s miután a vizsgálat formaságai egy kissé kifárasztottak, leültem a vaságyam durva pokrócára.

Úgy éreztem magamat, mint akit ólombottal kupán ütöttek és most kezdi szédelegve összerakosgatni az öntudatát.

Átcsapott rajtam a keserűség. Hát ezért éltem én egy önzetlen, becsületes, köztisztességben eltöltött egész életet, hogy 75 éves koromban, beteg testtel és megöszült fejjel a börtönben pusztuljak el? Mutassanak nekem csak egyetlen embert, akivel én valaha tudva és akarva rosszat tettem volna? vagy ártottam volna neki? A régi közösügyes világban azért üldöztek, hogy vadmagyar vagyok. Ma pedig börtönbe csukattak nemzetgyalázásért. Nem, ez nem lehet igaz! Ez csak egy rémes álom, amelyből fel kell ébrednem. Összeszorult a szívem és görcsös zokogásba törtem ki. Ez a kitörés fölrázott az öntudatomra. Mikor pedig egy kissé magamhoz tértem, figyelni kezdtem *befelé*. Nagyjában ezt jegyeztem meg: A börtönnek az első hatása, amit érzünk, hogy életünk természetes folyamában hirtelen valami *szakadás* történt. Kiestünk a megszokott külső életből. A mozgás-szabadságból és más egyéb kapcsolódásunkból.

Az első pillanatban az volt az ösztönszerű érzésem, hogy neki rohanjak a vasajtónak és addig üssem az öklömmel, amíg betörik. Vagy az ajtóm, vagy a kezem. No, de most! Itt most valami nagyinak kell történni. És én is, mint *Ibsen Nórája*, vártam a csodát. Szinte beleszédültem ebbe a gondolatba. Nehéz leküzdeni, de hiába vártam. Semmi sem történt. Csak bennünk van változás. Ellenben a külső élet a maga megszokott medrében észrevétlenül folyik tovább. A változás tehát csak magamban van. Az én pulzusom ver gyorsabb ütemben és néha lázas kihasználásokkal. Ellenben az órám itt benn is egyformán ketyeg.

Lassanként kezdünk kijózanodni. E pillanatban jön a visszahatás, egyszerre nagy hiányt és ürességet érzünk magunk körül. Leomlik előttünk és körülöttünk minden, amelynek eddig élő részei voltunk. Vagy legalább is annak éreztük magunkat. Csupán az a mienk, amit szűkre mért cellánk négy rideg fala közé magunkkal behoztunk. Nem a pakktáskánkban vagy a zsebünkben, mert hiszen azt mind elszedték tőlünk, hanem amit a lelkünkben.

Még csak az imént együtt hullámoztunk ott künn a tömeghangulatokkal. Az apállal és a dagállal. Gondolatainknak az anyagát a külvilágból merítettük. Csaknem mind készen kaptuk. Lapokból, könyvekből, beszélgetésekből, napi hírekből. Sokszor még a beszéd formáit és kifejezéseit is átvettük másoktól. A börtönben már csak a saját forrásainkból meríthetünk. Teremtő,

vagy kérődző elmékké leszünk. Rá vagyunk kényszerítve a saját gondolatainkra.

Egyszerre mozdulatlanokká lettünk. Kiestünk a léghajónkból és nem repülünk többé együtt az áramlatokkal. Az illúzióköde lassanként szétfoszlik. Ránk mered az élet csontváza, amely csupa realitás. Megállt körülöttünk a világ és mi egy mozdulatlan fix pontba jutottunk, ahonnan mindent másképp látunk, mint ahogy megszoktuk. Másképp a külvilágot és másképp magunkat. Élesen különválva.

Akarva, nem akarva, kénytelenek vagyunk befelé fordulni. A saját készletünkből élni és fogyni vagy gyarapodni, mint a guébóikban kifejlődő bogarak. Az egyikből aranyoshátú futonc, vagyis szép díszrovar lesz. A másikból már csak konyhamoslékra éhes csótán.

Mi ehhez a kényszerített magányhoz hasonlítva az úgynevezett retraits? A 3 vagy 8 napos lelkigyakorlat? Csak az a különbség, hogy itt önként vonulunk vissza a magányba és kapcsolódásunkat a külvilággal tetszés szerinti időre függesztjük fel. Ellenben a börtönben kényszerítve vagyunk szakítani megszokott kultúrigényeinkkel és lefokozott szolgáltságba jutunk. Az első benyomásunk, hogy ebbe a rettenetes elszigeteltségbe vagy belepusztulunk, vagy egy nekünk most még ismeretlen óriási értékre fogunk bukanni. Egy trouvaillera, — egy váratlan felfedezésre — amelyet testi szenvedéseinkből fogunk kiaknázni. Talán új és értékes erkölcsi javakra, amelyek lelki átalakulásunkat fogják szolgálni?

Világos, hogy most én is egy új életpróba közepébe juttam, amely még eddig hiányzott az életemből. Hiszen tulajdonképpen még eddig sohasem éltem egyedül? Most legalább kényszerítve leszek rá, mert bele kell illeszkednem egy új és ismeretlen életrajz törvényeibe. Érdekes lesz ezt az átalakulási megfigyelni

Lássuk csak, mi lesz az eredmény?

Figyelni kezdtem befelé, mint egykor *Beethoven*, mikor kezdődő sükettségét leírta a *szonátája patetikban*. Elmosódott történelmi emlékek rajzoltak fel bennem is homályos ködképekben. Láttam *Belizárt*, aki megmentette *Bizáncot* és hálából a szeméit a császárja kiszúratta. Pléhpozarát csörgette az uccán: — *Adjatok egy falat kenyérrevalót a szegény vak Belizárnak*. Láttam *Rákóczit*, a legnagyobb magyart, aki mindent feláldozott hazájáért. Szintén törvényen kívül helyezték. *Kossuth* fejére vérdíjat

tűztek ki. Mit panaszkodom én akkor a börtönömről? Hol állok én ezektől? Az ilyen új helyzeteknek mégis csak valamilyen jelentőségüknek lenni, miután semmi sincs ok nélkül és életünknek minden változása csak egy-egy újabb állvány a mi egyéniségünk kiépítéséhez? Vederemo! Lássuk csak!

A nagy mindenség csodálatos rendjében nincs véletlen, mert akkor az esetlegességek kizárnák a rendszert és a célszerűséget, amely ott kézzelfogható. Vegyünk a kezünkbe egy virágszirmot, vagy egy lepkeszárnyat és tegyük mikroszkóp alá. Micsoda csodás rendszerességet látunk a porzók összerakásában! A színek és alakzatok arányos és összhangzó célszerűségében. Hátha még a porszemben is meg van a tervszerűség és a rendszer, csak a világegyetem felépítése volna rendszertelen és véletlen? Vizsgáljuk tehát nyitott szemekkel, vájjon mi célja lehet egy-egy ránkmért próbával az Istennek? Mihelyt ezt felismerni és megérteni tudjuk, könnyű lesz mindazt, ami velünk történik, a lelki javunkra fordítani.

Ha áttekintem eddigi életemet, bizony sok fordulópontot látok benne és mindig eszembe jut az én édesanyámnak a látománya. Ezt én már sokszor elmondtam és leírtam, mert életem legkiemelkedőbb mozzanatának tekintem. Gyermekek voltam még, amikor az anyám haldokló ágyánál letérdeltem. Kiszáradt, vékony kis kezét a fejemre tette és megáldott. Azután a szép kék szemei elborultak. Aggódó arccal susogta: — *A Jancsi egy nagy hegyre megy. Istenem! Milyen sziklák! Milyen Szakadékok! Vigyázz fiam, vigyázz!* Azután a bágyadt szemei kezdtek lecsukódni. Kínosan felsóhajtott: — *Vájjon fölér-e? Vonásai lassanként kisimultak és a halál mélységes nyugalmaival mondta: — Fölért!* Utolsó szava volt. A keze lecsúszott a fejemről és én anyátlan árva lettem.

Ez a jelenet beleégett a gyermekszívembe. Most is benne él. Ebből merítettem hitet, erőt és reménységet, valahányszor életutam sziklák és hasadékok között vezetett el. Aggodalmaimban mindig feltettem magamban a kérdést: — *Vájjon felérek-e?* Még eddig mindig felértem!

Az életemnek két főfordulópontja volt. Az egyik a csúcspont. A másik a mélység. Az elsőt nem kerestem, a másodikat nem érdemeltem. De mindakettőt alázatos szívvel fogadtam el az Isten kezéből. Csüggedés és zúgolódás nélkül. És amint elfelejtettem az egyiket, úgy fogom elfelejteni a másikat is. Bele tudok nyugodni. Mert ha az utóbbit nem érdemeltem meg ezért

a bűnömért, valószínűleg sok olyan is van, amiért bőven rászolgáltam.

Bizony meg kell fizetni minden tartozásunkat az utolsó fil-lérig. És ha mi önként nem fizetünk, fizet helyettünk az élet. Elhatároztam tehát, hogy börtönömet is, amennyire csak tudom, a lelkem javára fogom fordítani. úgy érzem, hogy a biztos lelki emelkedésnek az egyetlen titka, hogy mennyi készség és önfeláldozás! odaadás van bennünk egy új és szebb életre. Milyen őszinte a bűnbánásunk és milyen mélységes a megalázkodásunk? Ezeknek az érzéseknek a tisztasági foka határozza meg a jövőnket!

Hiszem, hogy börtönöm elmékedéseiben majd csak rájövök, hogy valamint az isteni Gondviselés is csak azért tűri a rosszat, hogy általa még nagyobb jót hozzon létre, úgy nekünk is az az állandó élethívatusunk, hogy a reánk mért látszólagos rosszat, amely csak a mi életpróbánk, még nagyobb jóra fordítsuk. Panasz, félelem és ellenkezés nélkül kell beletörődnünk, hogy életpasztalataink csak akkor lehetnek teljesekké és megbízhatókká, ha már az életnek minden oldalát megismertük. Ezért a *Plátói* és *Origenes-féle* újjászületésnek a hitében is van egy érdekes és következetes elmélet, habár az Egyház azt nem fogadta el. Megnyugtató gondolat, még akkor is ha csak föltevés hogy az emberi léleknek azért kell keresztülmennie az életsorozat különböző formáin és helyzetein, hogy a földi földi életet, minden alakjában és lehetőségében átélje. Csakis így lesz megállapítható az erkölcsi tisztultságunk a foka és a felelősségnek a mértéke is. Keresztül kell mennünk tehát szerintük az élet minden mélységein és magasságain. Mit tud egy király, hogy milyen lenne ő, mint koldus? S mit tud a koldus, hogy milyen király lenne ő? Az a dúsgazdag se tudja, hogy mit érezhet egy szegény, éhező munkás? S az a nyomorgó munkás se tudhatja, hogy mit cselekednék ő, mint dúsgazdag? így érthető világosan az Úr igéje is: — *Aki miben vétkezik, abban bűnhődik.* Ami szenvedést tehát egykor niásoknak okoztunk, ugyanazon fogunk mi is keresztülmenni. Talán ez lehet az az *elővégzet*, amelyet szent *Pál* nyomán szent *Agoston* is fölemlít. *Talán ezzel születünk. Ez a mi terheltségünk. Predesztinációnk!*

Egy drága, jó testvérem, aki hazátlanságom kínos napjaiban friss hazai virágokkal üdített fel s minden virág mellé egy-egy mesét is sugalmazott, a napokban ezt írta: — *Szép fehér világ van itt mifélnék. úgy-e, testvérem is hókristályokon lépeget most u börtön-sétáin? Szívből kivonom, hogy takarja be szomorúságát*

ez a csillogó fehérség. Olyanok vagyunk mi is, mint az a hópehely! Szép csendesen lehullunk az ismeretlen magasságokból. Születünk, csillogunk és elmúlunk!

Milyen igaza van! Sokszor beleérez az élet mélységeibe. Bizony, mi is csak égből lehullott hópehelyek vagyunk. Néha jég-hegyek ormain tündöklünk. Máskor bérces fenyők zöld gallyain, ahol a szél ringat bennünket. De beleeshetünk az útszéli tüskés csipkebokrokba is. Sőt az országút sárába is, ahol letaposnak bennünket. Pedig milyen szép volna olyan tisztán és fehéren felemelkedni a vízpárákban, mint amilyenek ide lejöttünk. Lebegve és táncolva! Bizony, bennünket is megtáncoltat az élet. Sokat szürkére mázol; sokat sárba ránt. Ezért kár büszkének lenni, hogyha valakit esetleg a bérctetőre rakott le csillogni a szellő. Ő is el fog olvadni ott és talán piszkosabban fog lecsorogni az agyagos hegyi csatornában. Elolvadunk mindnyájan és észrevétlenül elpárolgunk, mikor az égi sugár visszavonz bennünket oda, ahonnan lejöttünk és ahonnan Plató elgondolása szerint talán ismét újra leszállunk? Csakhogy mindenkor más-más alakba és más-más helyzetbe. Az a hópehely is, amelyik valaha a márványpaloták kifaragott oszlopain csillogott, helyet cserélhet az uccák kövezetén összetaposott testvérével. Vájjon az ő érdeme volt-e, hogy egykor a bérctetőn fénylett? Vagy az ő bűne lesz-e, hogy kénytelen volt belevegyülni az uccák sárába? *Plútó* szerint meg kell tehát járnunk úgy a mélységeket, mint a magasságokat. Nekem is kijutott a részem mindakettőből. Az elsőben ünnepeltek és ez nem vált lelki hasznomra. Pedig ott se voltam annyira gyenge, hogy a magasság megszedített volna. Egy pillanatra se léptem ki régi életem megszokott kereteiből. Bátran hivatkozhatom még ma is környezetemnek a tanúbizonyosságára. Az maradtam, aki voltam. Semper idem. Mindig ugyanaz. De talán mégis túlértékelhettem magamat és ezt most kell egy tökéletes önbeismeréssel kiegyenlítenem? Mikor aztán lecsúsztam a mélységbe, még a legjobbak is, akiknek az egykori hangos rajongásuk átváltozott csendes részvétté, egyszerűen átnéztek fölöttem. És én éppen ebben találtam meg a helyes mértékemet. Csakhogy megfordított szemszögben. *Ma én nézem le az ünneptetést és én ünneplem a lenézetést.*

Hogy megrostálja az élet az emberi viszonylatokat! Az a jóbarátság, amire biztosan számítottunk, egyszerre szétfoszlik, mint a ködpára, amelybe egy éles szélroham váratlanul belesapott. Az az erős támasz, amelyben föltétlenül bízunk, olyan gyenge lett, mint a cifra nádszál, összetört a kezünkben és sebe-

ket hasogatott a tenyerünkben. Meglepődve nézünk szét magunk körül. Ou est la neige dantant! Hová lett a tavalyi hó?

Egy mulatságos példát hozok fel a közeli múltból. Mikor készültem a börtönbe, találkoztam egy volt képviselőtársammal, akinek valaha én segitettem utat törni. De amíg én lemaradtam a kocsirol, addig ő most is teljes díszben ül a bakon. Mindig tudta, mikor kell átugorni a másik kocsiába. Nem is maradt le soha róla. Véletlenül belém botlott az uccán és nagyon erőltetve mosolygott. Valami olyasfélét motyogott, hogy mennyire örül a szerencsének. Aztán így folytatta:

— Hát csakugyan bemégysz a börtönbe?

— Föltétlenül.

— Hm! Hm! — tűnődött magában, — hát mit lehetne itt tenni? Tudod mit? Fogadj el tőlem egy jó tancácsot.

— Kérlek, nagyon szívesen.

— Vigy be magaddal jó meleg alsóruhát, mert ott télen nagyon hideg lesz.

— Köszönöm a szíves jóindulatot. Persze, hogy megfogadom.

Ekkor egy újabb mosollyal megszorította a kezemet és sietett megválni tőlem, miután sürgős dolga van a miniszter úrnak. Bizonyos szájalommal néztem utána. Ő az igazi rab. Csak egy szűk kalitkában ugrál a napi sárgarépjája után. Még nincsenek szegénynek kinöve a szárnyai.

Hiszem, hogy eljön az idő, amikor majd az életemnek nem egyes részletei, hanem egész tartalma szerint fogok én is megítéltetni. Amikor a nagy könyv majd kinyitattik és az egész világ tisztán fogja látni minden egyes lapon a végső egyenleget. *Ekkor kell majd kiderülni a teljes igazságnak. Igazán nem fontos, hogy ett a napot életemnek a mai szakaszában már elérjem.* Hogy jönni fog, — tudom. Oly bizonyos, mint a halál!

De hát tulajdonképpen mi is az a börtön? Semmiesetre sem az, aminek *Strauss* a „*Fledermausban*” beállította. Nem egy *Lustiges Gefängnisshaus*, vagyis vidám fogház, hanem egy nagyon szomorú hely. Van azonban ennek is egy előnye, mert nincs olyan rossz, amelyben a jónak valamely csirája ne rejtőznék. Az ember itt kénytelen befelé fordulni és teljesen önmagából élni. Akarva, nem akarva meg kell itt ismerkednünk egy még eddig ismeretlen idegennel: — *önmagunkkal!* Ha az embernek nyugodt a lelkiismerete és tud lelkesedni eszményekért, akkor magunkba mélyedvén, igen jó társaságban érezzük magunkat. Részemről nincs olyan fényes képtár, vagy olyan gazdag könyv-

tár, amelyből nagyobb gyönyörűségeket meríthetnék, mint amikor el tudok mélyülni önmagamba. Ritka kegyelem ez, amiért mindig alázatos szívvvel adok hálát a jó Istennek! Külön köszönöm meg Neki. *Az ember a saját öntudatában maga alakítja ki az egyéniségét.* Magunk tölthetjük meg lelkünket tartalommal. Szép vagy csúnya érzésekkel. Jó vagy rossz gondolatokkal. Feldíszíthetjük templommá, de átalakíthatjuk börtönné is, amelybe korlátolt felfogó képességeinkkel bezárkózhatunk. A börtönünk kulcsát pedig magunkban elrejtve hordozzuk és lelki vakságunkban át nem adnánk senkinek.

Gondolkodjunk egy kissé felette, hogy lényegében mi is az a börtön? Tulajdonképpen a mi egész földi életünk se más, mint egy folyton változó börtön. Mint életcsirák, magzatéletünkben a legdrágább börtönben melengettek és tápláltak bennünket. A mi drága, áldott jó édesanyánk kebelén, ő hordozott, ő nevelt fel bennünket és életünkben bizonyára sohasem voltunk olyan boldogok, mint a mi legelső, sötét, drága kis zárkánkban. Nem csoda, hogy olyan keserves sírással hagytuk ott, mikor ki kellett belőle lépnünk a napvilágra.

Alig hogy lemosták rólunk első börtönünk szennyét, összevissza kötöztek bennünket egy vánkoshéjba, olyan összevissza fáslizva, hogy mozdulni se tudtunk. Nincs az a rab, akit annyira megfosztának a szabadságától és annyira összevissza bilincselnének, mint bennünket a pólyánkban. Később aztán befektetnek egy másik börtönbe. A bölcsönkbe. Erről a rabságunkról se tudunk valami nagyon sok érdekeset. Csak az bizonyos, hogy itt se élvezhettünk valami nagy mozgásszabadságot.

Annyit azonban most már tudunk, hogy ezek a börtönök szükségesek voltak és nekünk javunkra váltak. Későbbi fejlődésünk folyamán is egymásután mentünk keresztül újabb és újabb börtönsorozatokon. Ilyen volt az iskola, a műhely, az iroda és a hivatal, stb. Ezek is csak börtönök voltak, ahol *kiszabott óráinkban megállapított fegyelem alatt* épp úgy kellett dolgoznunk, mint bármelyik fegyencnek a munkapadja mellett. Ezeket a fegyőr kényszeríti munkára, minket pedig az éhség. *A kenyér!*

Mindezekre ellenvethetjük, hogy ezek egészen más természetű dolgok. Ezek a mi *helyzetünkből folyó lekötöttségek*, amelyek a társadalmi élet rendjéhez való *kölcsönös alkalmazkodások*. Egészen helyes! Én is elfogadom. De ugyanezen az alapon mondhatom, hogy *a börtön se más, mint lekötöttség és a társadalmi helyzethez való alkalmazkodás.*

— Kérem! Ez csak játék a szavakkal! A börtön kényszer-

helyzet, ellenben szabad állapotunkban nem vagyunk se testileg, se lelkileg lekötve, mert hiszen *akaratumkkal szabadon rendelkezhetünk*.

— Nohát, ez is csak szójáték! Az élet kényszernyomása épp úgy reánk nehezedik künn az életben, mint benn a börtönben. A kenyér, a lakás, a fűtés, a ruházkodás, a családfenntartás, a társadalmi kötelezettségek mind megannyi kényszerhelyzetek. Ezek pld. a börtönben nem kötnek le senkit. Le vannak véve a foglyok vállairól

Csak a napokban hallottam, mikor az udvaron egy új kollégát vezettek be, hogy egy rab pajtása meglepődve kérdezte:

— Hát te már megint visszajöttél?

— Vissza!

— Aztán miért?

— Mert nem volt téli kabátom.

— Hát ezért már csak nem csuknak be senkit? — Mondtam én. A rabtársam rámkacsintott:

— Kérem, az a mi nyelvünkön annyit jelent, hogy *elemelt* valahonnan egy télikabátot. Annyi bizonyos, hogy naponként szaporodunk. Kieresztenek hetenként 8—10 embert és behoznak helyettük 30—40-et. Újoncoknak hívják őket. Nagy itt a forgalom. Jó bolt. Itt nem húzzák le a rollókat, mint a Váci-uccában. *Sőt*, amióta ott künn éheznek a munkanélküliek, azóta itt az élet nagyon is fellendült. És ha még sokáig tart a mai nyomorúság, bizony ki kell bővíteni *dependeocokkal* ezt a szép, tágas épületet, amelyet a *csillagokról* mintáztak le.

A gyáraknak, a bányáknak, a földeknek, a műhelyeknek, a boltoknak, az irodáknak az alkalmazottjai *szintén fegyelmi szabályok alatt élnek állandó lekötöttségben*. Bizony rabnak érezzük magunkat mindenféle munkakörben. Csakhogy másféle bilincseket hordunk ott künn, mint itt *benn*. A különbség csak annyi, hogy tágabb, vagy szűkebb korlátok közé vagyunk-e beosztva. Az életben is a nagy tömeget épp úgy osztályozzuk, mint a foglyokat a börtönben. Itt is vannak foglyok, rabok és fegyencek. Az életben sem érvényesül egyformán a társadalmi kényszerhelyzet. Más a fegyelem a polgári rendben, mint pld. a katonáknál. Más a foglyoknál és más a fegyőröknél. Ami pedig azt illeti, hogy ott künn nem vagyunk se testileg, se lelkileg lekötve, tehát *akaratumkkal szabadon rendelkezhetünk*, erre csak azt felelhetem, hogy *szabad-akaratumk képessége a börtönben is teljes, mert a lélekre bilincseket verni nem lehet. Itt is akarhatunk szabadon, de ezt az akaratumkat megvalósítani épp úgy nem vagyunk képesek, mint ahogy*

a szabad életben is az ember csak bizonyos korlátok között tudja. Régi közmondás: — *Azt tesszük, amit tudunk és nem azt, amit akarunk.* Az aszkéták és a misztikusok az egész földi életet börtönnek tartják és én nem tudom, nincs-e igazuk? Hiszen a földön még az Úr Jézus is rab, önként köti le magát börtönbe, akár a szívünkben, akár a szentségtartóban van is állandó jelenlétben. Hát vájjon nem börtön-e a testünk is, amely a magasbatörő léleknek szűk kalitkája? Hányszor érezzük mi szárnyaszegettségünket, mikor egy szent hevület szárnyain emelkedni akarunk és a test lebilincseli a lelket az anyaghoz: a föld porához. Hiába akarjuk áttörni testi börtönünk kereteit. Véresre sebezzük magunkat kalitkánk szűk rácsain. Kérdezzetek meg egy művészbembert, miért szenved az alkotás pillanataiban? Azt fogja mondani: mert érzéseim tisztaságát anyagtestemen keresztül kell erőszakolnom és soha sem tudom olyan tökéletesen kifejezni, mint ahogy én azt lelkemben megéreztem. Hányszor halljuk még egyszerű emberek ajkáról is a panaszt: — *Ha én azt ki tudnám fejezni, amit érzek!*

Nem igazi *művész* az, akit az *alkotása* kielégít. *Apelles* összetörte az ecsetjét. *Virgilius* tűzbe akarta dobni a könyvét. A lélek mindig érzi a test nyűgét, mert érzéseinek színeit és melegségét csak a test börtönének piszkos ablakain tudja átszűrni. Hányszor tesszük le mi is csalódottan a tollat: — *Nem ez az, amit én akartam!* Alkotásaink az eszményeinknek csak az árnyképei. Még szent *Pál* is sóhajtozott: — *Ki szabadít ki engem, a halálnak eme testéből?*

Bizony! Kezdve az anyánk méhétől a sírunkig, mindig csak börtönökben sínylődünk. Milyen szűk börtön lesz majd a testünkre nézve is az a mi kicsiny, néma lakásunk, amit egy ásó fokával fog kimérni nekünk a sírásónk. Itt fogunk bezárt koporsónk börtönében nyugodni, amíg a legmagasabb ítélet új életre elő nem hív. Sőt tovább megyek! Még ez a földgolyó is, amely nekünk most beláthatatlan nagyság, csak egy buborék a végtelenség óceánján. Elenyésző parányiség a világegyetem méreteihez képest. A legelső állócsillagra mi már nem létezzünk. *Bizony! A mi kis földünk se más, csak repülő koporsója a keretei közé bezárt életnek!*

Még a lélek is földi életében testi börtönének rabságában fénytelen görnyedezni. Magunk rakjuk rá a legnehezebb bilincseket. Magunk vagyunk a legkegyetlenebb fegyőrök. Néha kegyetlenségből, de legtöbbször gyengeségből. Nemcsak a lestünkre, de a lelkünkre is ránehezedik a börtön fegyelme. Lel-

künk szabadságát állandóan leigázva tartjuk. *Korlátozzuk és őszinteségében és nem engedjük szabadon megnyilatkozni.* Mnr gyermekkorunkban rákényszerítenek bennünket álnokságokra, tetetésekre és hazudozásokra.

Gyermekkoromnak egy elhomályosult emléke színeződik ki most bennem. Gyakori uzsonnavendégünk volt nekünk egy öreg néni. Nagyon ráncos volt az arca és én gyermekésszel mindig sajnáltam, mert azt hittem, hogy ez neki nagyon fájhat. Én Nani néninek mondtam; de az apám „*Városi hírcsarnoknak*” hívta. Minden délután máshova járt kávéra. Egy kivattázott tobákszinű katufrékban. Azt hiszem, hogy valaha katonaköpönyeg lehetett. De nekem nagyon tetszett, mert alulról szép cifra, selyem tulipánokkal volt kivarrrva. Igaz, hogy egy kissé kopott volt már a színük, de azért szép volt.

Egyszer az anyám meglátta az uccaablakon át, hogy felénk tart. Bosszúsan mondta: — Már megint hozza az ördög! A *Nani* néni mosolyogva lépett be és széles gesztusokkal ölelte meg az anyámat Csodálkozva néztem rá és keresgéltem körülötte valamit. Végre kíváncsian kérdeztem:

— *Nani* néni! Hol az ördög?

— Melyik ördög, kis fiam?

— Hát amelyik magát hozta? A *Nani* néni nagyon savanyú képet vágott, az én szegény anyám pedig vérvörös lett.

— Ne hallgasson rá néni, ez a gyerek össze-vissza beszél mindent.

— De mama, hiszen te mondtad! úgy-e azt is mondtad, hogy sohasem szabad hazudni? — Ekkor az én jó anyám fel-emelt, magához ölelt és megcsókolt. Ezután így szólt:

— Igazad van kis fiam. A mama mondta. De a mama csak veled akart tréfálni.

Ezzel sietett behozni a konyhából a kávét. Nagy szívfájdalmamra a tejnek csaknem az egész fölét a *Nani* néni csészéjébe rakta szívflastromnak. A néni még mindig baltaszemeket vetett rám, de már a 2-ik csészénél eltemettük a baltát.

Hányszor alkusunk meg magunk is — ahogy mondani szoktuk „*szükségből*” olyan helyzetekkel, amiktől irtózunk. Alkalmazkodunk hozzá érdekből, hízelgésből és sokszor gyávaságból. Sajnos! Még a szolgálalkúséghez is. Magunk verjük rá a szabad lélekre a bilincseket. Hazudozunk illemből, érdekből, társadalmi konvencióból és más egyéb jogcímen. Sima szavakkal és nyájas tekintetekkel. Bizony csupa csalás és hazudozás az életünk! Lau-

ter Lug und Trug! Mert nemcsak szóval lehet hazudni, hanem lehet egy-egy kényszermosollyal, sőt néha még hallgatással is. A mesterkélty életnek minden egyes tetetése hazug ámitás. Azt hiszem, hogy csak nyílt és őszinte lélekkel lehet természetes életet élni. Minden hibának és bűnnek a gyökere pedig egy-egy hazugság. Ezért ha a bűnöket akarjuk kiirtani, irtsuk ki először a hazugságot, amelyben ezek életre kelnek, mint a pondrók a rothadásban. A hazugság az ördög hálója és amíg ezt össze nem téptük, addig az ördög is mindig a puttyonyában hordoz bennünket. Ezért becsülöm nagyra az *oxfordisták* mozgalmát. Egyik fogadalmuk: — *Never tell a lie! Not even a white lie! Soha egy hazugságot! Még csak egy füllentést se!*

Jusson eszünkbe az Úr szava: — *Legyen a ti beszédetek igen, vagy nem. Mert ami ennél több, az már a gonosztól való.* Azt érti alatta az Úr, hogy külső életünk teljesen fedje a mi belső életünket és ezek egymással sohase jussanak ellentétbe. Hiszem, hogy a jövő korszaknak ez lesz a jeligéje: — *Akinek pedig igaza van, az beszéljen. De mindig csak a szeretetnek a nyelvén és a megbocsájtásnak a gondolatával.*

Bizony csak a halál szabadíthat ki bennünket testi és lelki börtöneinkből. E börtönöknek pedig hármastollú kulcsuk van. *Hit, Remény, Szeretet!* Ezekből születik meg az önbizalom és az akaraterő. Mikor pedig testanyagunk szétporlad, ez a hármastollú kulcs ekkor már hármastollú szárnyává lesz, amely a börtöneiből kiszabadult léleket felemeli a tiszta erővonalakba. *Hit, Remény, Szereteti* Bizony a lélek csak eme kincseket viszi magával, mikor a földi börtönéből kitör. Ezekről meg nem foszthatja semmi. *Ezeket életérzésünkben visszük magunkkal. Ezeket a rozsda nem fogja. Moly meg nem emészti. Tolvajok el nem lophatják.* Hogy érzésvilágunkat magunkkal visszük a túlsó vonalba, ezt *Aquinói szent Tamás* is megengedi, rézért mondja, hogy életérzéseinkben gyökeredző lelkiállapotunkat (Habitusainkat) átvisszük magunkkal.

Swedenborgnak, a svéd szellemlátónak egyik kedves mondása, hogy: — *A magas mennyországban képtelenség elkövetni a bűnt, mert habár meg van is rá a szabad akaratumk, de a mennyország atmoszférája nem tűri meg a csúnyát.* Egy kissé naiv dolog, de kedves. *Szerinte ott lehetetlen egy hazugságot kimondani, mert a legfinomabb légkör nem engedi meg, hogy egy hazug szó ci szájon kicsússzék.* Buzgón kell tehát imádkoznunk, hogy „*Jöj-jön el Uram a Te országod*”, mert a földön is a hazugságok ölik meg az igazságot, a szeretetet és a szabadságot.

E pillanatban megzörrent vasajtóm zárában a kulcs. Hozták a vacsorámat. Tejbe darát és egy darab kenyeret. Bejött a főfegyőr is. Bejelentette, hogy holnap reggel már fel kellennem a rabruhámat, mert a szabályok szerint én nem fogoly, hanem rab vagyok. Nincs jogom tehát a saját öltönyömben járni. Különbséget pedig a rabok között tenni nem szabad. A részemre majd ki fog választani a raktárból egy *első osztályú* ruhát

— Isten ments! tiltakoztam nyugodtan. Tessék nekem is csak olyant adni, mint a többieknek.

— Persze, hogy olyant kap. Mind egyforma. Az első osztályú csak az ön testszáma. Extrát itt nem adunk. Ez a szabály.

— Köszönöm szépen — és leültem csendesesen az asztalomhoz,, nehogy a grízeskása kihűljön a bádogcsajkából. Álmodozni kezdtem egy csésze jó meleg teáról is, mert ez az én gyenge oldalam. De csakhamar belenyugodtam. Annyi baj legyen. *Rockefeller* milliárdos volt és aggkorában sohasem vacsorált mást, csak darakását. Mikor aztán az est ráborult, elővettem az imakönyvemmet, hogy elvégezzem az officiumot. Ekkor láttam, hogy másnap *Boroméi Károly* ünnepe van. Természetes, mert hiszen nov. 3-án van a *Károly-nap* előestéje. A szemem egyszerre elhomályosult. Hiába törülgettem a szemüvegemet. Vizes lett. Az én drága jó apámnak a névnapja volt. Felújultak lelkemben gyermekkorom elhalványult emlékei. Visszahelyezkedtem lelkemmel a múltba. Láttam szemeim előtt azt a szerény falusi hajlékot, ahol én oly boldog gyermekként éltem. A tágas udvart, a nagy kertet, a jegyzői irodát, amelyben az édesapám 50 évig volt a falunak vezető atyja, tanácsadója és jóltevője. Szegény falusi jegyző volt. Nagyon egyszerű, de mindig jókedélyű, természetes, igénytelen,, de igaz és szókimondó ember volt. Abból a régi gárdából, akiről *br. Eötvös József* regényt írt a *Falu Jegyzőjében*, ő nem hivatalnoka, barátja volt a községének. Jellemzésére szolgáljon, ami egyúttal a 70 és a 80-as évek politikai becsületességét is bemutatja, hogy mindig erős függetlenségi érzelmű ember volt és zászlóvivője a 48-as pártnak. Pedig jegyző volt. Függetlenségi érzelmeit még a szabadságharc küzdelmeiből hozta magával a komáromi várból. Tőle örökölhettem ellenzéki temperamentumot, mert nála a tisztességes magyar ember a Kossuth zászlónál kezdődött. Ma is emlékszem még, mikor a 60-as évek derekán a somlyói pincénk zárt ajtóin mögött énekelte nekünk szép csengő hangján az apám: — Viharos a tenger. De nagy habokat ver. A menekülteknek, nehéz útjuk lészen. *Kossuth Lajos éljen!* Imádság volt akkor ez a nóta és a felemelt pohárba könnyek is vegyül-

tek. Ez a magyar sors, mert még ma is csak sírva vigadhat a magyar!

Minden év nov. 3-án, *Károly-nap* előestéjén összejöttek házukban a rokonok és jóbarátok, hogy azt a becsülést és tiszteletet, amit iránta mindenkor éreztek, ezen az estén tüntetőleg is kifejezzék. Telve volt a házuk vendéggel. Senkit se hívtunk, de minden jó ismerősünk ott volt. Az apám boldogan nézett körül a telt szobákban: — *Látod fiam, a te szegény apádnak mennyi jó barátja van! Ezt nem adják ám ingyen. Meg kell érte szolgálni. Maguktól jöttek, mert névnapra nem illik hívni.*

Milyen büszke voltam én akkor az apám nagy tisztességére. Puritán tisztaságú, becsületes nevére, amely tőle *az egyetlen, de mindennél drágább örökségem volt.* Az ő életét állítottam fel lelkemben mintaképnek. Azt mondja egy francia mondás: — *Nincs nagy ember a saját házinépe előtt.* És vajjon miért? Mert bizalmas környezetében az emberi gyarlóság árnyékot vet a legnagyobbra is. Ezért az emberi nagyság megfordított viszonyban áll az optika törvényével. Távolból nagyobb, közelből kisebb.

Az én jó apámnál ezt sohasem tapasztaltam Mindig azt gondoltam: — *Sokkal többet tud, mint amennyit mutat!* Elhittem, hogy még a napnak is vannak foltjai, de az én apámnak nincsenek. Mikor józsefvárosi plébános lettem, gyakrabban meglátogattott. Fölajánlottam neki a házamat. Két kézzel tiltakozott. — *Szegényen élek fiam, de a magam emberségéből! Kevés van, de az az anyém! És jobb szegényül egyenesen állni, mint jómódban mások előtt meggömbülni.* Utolsó búcsúzásunkkor melegebben ölelt magához, mint szokott. Érezte a közeli halálát. Könnyes szemekkel így vált el tőlem: — *Köszönöm neked édes fiam mindazt az örömet, amit nekem életemben okoztál. Hires ember lettél. Kinőttél az apád szegénységéből. Kiemelted az apád nevét is a homályból. Mindig kicsiny ember voltam. Nem is vágytam nagyságra. D-e benned én is nagygyá lettem. De ne hidd, hogy azért vagyok büszke rád, mivel nagy lettél. Az a büszkeségem, hogy nagyságodban is kicsiny akartál maradni. Nagyobb örömet okoztál a szegénységgeddel, mint ha kincsekben dúslakodnál. Cím nélkül, rang nélkül, vagyon nélkül tudtál maradni. Tisztes szegénységben, de tiszta becsülettel. Ezt köszönöm meg neked. Ez a *Kossuth* arckép az íróasztalodon, amit az aláírásával néked ez a nagy magyar fölajánlott, több az én szemembe, mintha a melled tele volna rakva császári medáliákkal!*

Ez volt az utolsó szóváltásunk. Három hónapra rá meghalt. Én temettem el szegényt. A Gondviselés kezét látom benne, hogy

a börtönömbbe is a névnapján jöttem be. Eddig én mentem el a névünnepére. Most ő fog eljönni hozzám. Lélekben ma együtt ünnepeünk édes jó apám!

Mikor aztán este készültem a lefekvéshez, térdenállva emlékeztem meg a „*Dákai*” *Károly-napról*. Az ő névnapjának az előestéjéről. S míg a fejemet lehajtottam a rabágyam hideg oldalvasára, beszélgetni kezdtem *vele*:

— Édes jó Apám! Mit szólnál te most, ha élő testedben valószínűségben is belépnél ebbe a rideg, hideg börtöncellámba? Nem pirulnék miatta előtted. Egy cseppet se szégyenleném, mert nem az én bűnöm. Én arra a névre, amit örökségül rám hagytál, soha szégyent nem hoztam. Nem is mertem volna tenni, mert ez a te neved is volt. Ma is az vagyok, akitől utoljára elbúcsúztál. Megmaradtam cím nélkül, rang nélkül, vagyon nélkül szegény de becsületes embernek. úgy-e ez a börtön nem számít? Mikor pedig mindezt csendes lelkinyugalommal elmondottam előtte, úgy éreztem, hogy az én jó Apám lehajolt hozzám. Felemelt. Melegen szorította meg a kezemet és könnyes arcomat a szívéhez ölelte.

BÖRTÖNLAKÓK.

Az ember a teremtés remeke. De a titkok titka. A csillagvilágok ködfoltjait már elemezni tudjuk. Lefényképezzük őket még fátyolaik alatt is. De ki tudja az emberi lélek elrejtett világát napfényre hozni? A napot mérlegbe tesszük. Áttekinthető térképbe tudjuk lerajzolni bolygóinak a pályáját, amiket maga körül forgat, mint a gyermek a parittyá köveit. De ki tudja kiszámítani egy ma született csecsemőnek a pályafutását, amely az egek magassága és a kárhózat mélysége között fog ingadozni? Ezért az ember az embernek a legérdekesebb problémája. Sőt talán nincs is más egyéb érdekes.

Még a képrejtvények megfejtése is érdekes és izgató. Pedig össze sem mérhető azzal a gyönyörűséggel, mint amikor ember-testvéreinkben felfedezünk egy-egy eredeti egyéniséget. Minden egyéniség az Isten teremtőerejének egy-egy új kinyilatkoztatása. Remekműve. Minden öntudat egy-egy külön világ, amelynek útja a végtelenbe visz. Csillagok fénye kialszik; világrendszerek összedőlhetnek; de az Isten képmását viselő Lélek a halhatatlanság öntudatát hordozza állandóan fejlődő egyéniségében.

Az egész világ az ő világa és ő eme világnak a világossága, miután az egész anyagvilág csak az ő egyéniségében juthat öntudatra. Fény, szín, dal, illat csak az én érzésemben lesz élővé. Önmagában véve mindez csak üres rezgés: — *Vibráció!* Én adom nekik az arányt, az összhangot, a szépséget, a bájt és a finomságot, mert mindezek csak az én érzéseimben lesznek szép valóságokká. Ezért az emberfiának legnagyobb boldogsága az ő egyénisége. A német költő szerint:

— Höchstes Glück der Menschen-kinder
Ist nur die Persönlichkeit!

Valahányszor felfedezünk egy-egy új egyéniséget, a kutató lélek mindig *Istenközelve* ér. Gerjedezik a boldogságtól, mint amikor az acéltű megérzi a mágnes vonzóköreit. Ilyenkor mi is szeretnénk fölkiáltani a magunk „*Heurékáját*”.

Minden egyéniségnek külön stílusa van. Azért érdekesek, mert eredetiek. Ilyen több nincs! Ezért egész életemben mindig nagy előszeretettel kerestem az egyéniségeket. Fehér hollók! A legtöbb ember nem is sejti, hogy ő egy másik ember. Mozaik-ember. Darabokból összerakott figura. Minden csak idézet benne. Semmi eredetiség. Olyanok, mint a zsbárus boltok belseje, ahol uraságoktól levetett poros kopottságuk vannak összevissza dobálva. Fénytelen, fölborzolt cilinderek. Elgörbült drótú esernyők. Félre tiport lyukas bakkancsok stb. Mindegyik egy-egy más embernek az értéktelen potyadéka. Idegen holmikkal van telve az értelmi raktáruk, de sohase volt nekik saját portékájuk. Összevissza lopkodtak mindenféle csillogó haszontalanságot, mint a szarka. Az elcsent holmikkal pedig kirakatot csináltak a maguk boltjában. Sőt néha elég jó boltot, mert mindig nagy tekintélye volt a feleségő szarkáknak, a tökfilkók és a gyávák között.

Megfigyelésekre elég bőven volt alkalmam. 75 év alatt az ember sokat lát, ha a világot nyitott szemmel és a szívével tudja nézni. Legújabban azokat figyeltem meg, akikkel még nemrég együtt szenvedtem a gyűjtőfogház kórházában. Ilyen érdekes tanulmányra úgy se nyílt még eddig alkalmam. Sőt megvallom, nem is számítottam rá.

A gyűjtőfogház kórháza! Mi ez? Fogház és kórház. Ugyebár ebből egy is elég. Hátha még ez a kettő párosan együtt jelentkezik! Mert mit jelent az ilyen együttesség? Testi nyavalyát és lelki rabszolgaságot. Egy kétágú kötelet, amely testi és lelki nyomorúságokból van összefonva, hogy megfojtsák vele az egyéniségeket. Bizony nehéz sors! Ezért kellene minden igaz magyar szívnek megbecsülni országa függetlenségét és szabadságát, mert ilyen börtönökkel irtották ki a saját fejükkal gondolkodó magyarokat.

Nincs a fővárosnak ennél szomorúbb helye. Még az elme-gyógyintézetek se, mert ott legalább öntudatlanul szenvednek. Ezért egész stilszerűleg helyezték a Köztemető mellé. Bátran le lehetne bontani közöttük a bástyafalat. Halottak tanyája mind a kettő. Az egyik a porladozóké; a másik a senyvedezőké. Tulajdonképen az utóbbiak is halottak. Csak még nincsenek elföldelve.

Valaha ez a Köztemető épp úgy, mint a rabkórház az én plébániámhoz tartozott. Hosszú évek során én voltam itt a lelkek pástora. Életemnek a derűs és meleg napjaiban, amikor még reám is sütött a napvilág. Híveim megbecsültek és szerettek, mert én is szerettem és megbecsültem őket. Szerettem önzetlenül, őszintén és igazán.

A szeretet mindig szeretetet kelt. A mi kölcsönös szeretetünk

sem volt üres szó, mert kiállta a tűzpróbát. Az idő csak behamvazta, de a parazsa még mindig izzó. Csak a hamut kell lefűjni róla. Ezt tette az a 20 ezer kőbányai ember, akik jószívük indítását követve, a saját kezdeményezésükre írták alá az én 2-ik kegyelmi kérvényemet. Az elsőt, amelyben 15 ezren könyörögtek értem pertörlésért, *gróf Apponyi Albert* nyitotta meg. Maga ez a név elég nekem, hogy fölemelt homlokkal lépjem át börtönöm küszöbét.

Sokezer hívetem temettem el a szomszédos temetőben. Valahányszor beléptem a díszes rácsos kapuja alatt, mindig azt gondoltam, hogy majd egykor én is itt fogok megpihenni. Talán egy zöld ciprusbokornak és az én sírkeresztnek az árnyékában. Itt az én helyem! A pásztornak a nyája között. Bizony ez időben még sohasem jutott volna eszembe, hogy nekem még előbb a rabkórház kapuján is keresztül kell mennem.

Szégyenszemmel bevallom, hogy ezt a szomorú helyet egykor szándékosan kerültem. A fegyháznak már ekkor külön papja volt. Hivatásszerűleg tehát nem én foglalkoztam a börtönök rabjaival. Ezért nem is érdeklődtem irántuk. Sőt pirulva vallom be, hogy némi idegenkedéssel vonultam vissza tőlük. A jólétben az ember nem szívesen fogadja magába másoknak a szomorúságát. Egy kissé elfogult is voltam irántuk. Csak a tiszta arany szívekre nem tud rárakódni az előítéleteknek, a rozsdája. De hát hol vannak ma ezek a szívek?

Sőt talán egy kissé menthető is a hibám, mert még akkor a börtönök lakóit nem a saját élettapasztalatom szerint mérlegettem. De nem kívánok élni most még ezzel az enyhítéssel sem. Nyíltan elismerem, sőt hirdetem, hogy én akkor felületesen ítéltem és nagyon, de nagyon rosszul cselekedtem. Hiszen az én Isteni Mesterem nem erre tanított minket. Élete példaadásával éppen ellenkezőleg azt mutatta meg nekünk, hogyan kell a mi gyengébb testvéreinket a szívünkhöz felemelni. Jól mondta egykor *Grieger* a képviselőházban: — *Az Úr nem a milliomosoknak, hanem a millióknak a megváltására jött.* A Szentkönyv szerint. — *A szegényeknek hirdettetik az evangélium!*

Az Úr Jézus a vakoknak a szeme; a süketeknek a füle; a némáknak a nyelve; a bénáknak a keze és a lába akart lenni. Mindenkinek mindene, aki hozzá menekül. Nem volt olyan emberi nyomorúság, amely nélkülözte volna az ő segítségét és vigasztalását. Még a kereszten is azért tárta ki a kezeit, hogy az ég és a föld között függve jelképezze, hogy lándzsával átszúrt szívének a sebhelye mindenki részére nyitva áll és kitárt karjaival kész magá-

hoz ölelni az egész világot. Jöjjetek hozzám mindnyájan — így szólt —, akik szenvedtek és az élet terhei alatt roskadoztok és én majd megenyhítelek benneteket. A próféta is egy félezred évvel előbb megmondotta Róla: — Azért jön, hogy örömhírt hozzon a szegényeknek; hogy meggyógyítsa a sebeket és *megnyissa a börtönök ajtóit.*

Ő a bűnösökért jött és nem az igazakért. Otthagytta a 99 bárányát és eltévedt 1-ért és visszament érte a pusztába, hogy a tüskebokorban fennakadt bárányát kiszabadítsa és vállain vigye vissza az akolba. Magához ölelte a megvetett rabszolgát és az elbukott embert, mert a betegeknek kell az orvos és nem az egészségeseknek. És mikor a céda örömlány lábai elé borult, ahol összetörte alabástrom edényét, amelyet bűneiért talán a szeretőjétől kapott, az Úr nem vonakodott érintkezni vele. Odanyújtotta szentséges lábait, hogy az illatos nárdus kenetet ráönthesse és vele megkenhesse. Engedte, hogy lábait könnyeivel öntözhesse; csókjaival száríthassa, kibontott hajának arany selymével pedig törölgethesse. Szelíden nyújtotta oda az elbukottaknak. A sanda szemű farizeusok pedig összesúgtak: — Ha ez valóban Isten Fia volna, akkor tudná, hogy ez egy bűnös asszony. Ekkor monda az Úr az isteni irgalomnak örök szépségű szavait:

— *Sok bűnei bocsáttatnak meg, mivel nagyon szeretett!*

Ezért a mondásért, így írta meg a readingi királyi fegyháznak a bűnbánó rabja, *Oscar Wilde*: — *Érdemes lett volna meghalni!* A Krisztusi egyház pedig a bűnbánó bukott asszonyt eme csókjáért oltárra emelte. Hiszi és tanítja, hogy bűnbánatának harmatos könnyei lemosták testi szennyét és most ott ül mindörökké az Úr lábainál a mennyország fehér rózsái között. Kristályos fényességében, mint az az alabástrom edény amit összetört.

Hány összetört szívet rakunk mi is az Úr szent lábai elé, hogy nyújtja oda csókra nekünk is szentséges lábait és ne forduljon el tőlünk hidegen. Vigasztaló szó nélkül. Mivé lennénk mi szegény bűnösök, ha az isteni bűnbocsájtásnak ez a reménysége fel nem üdítene néha hervadozó szíveinket? Bizony, csak a szeretet gyöngédségével közeledhetünk a dalos madarak fészkéhez; a mosolygó kisdedek bölcsőjéhez; az összetört liliumok szívéhez és az Isten lábaihoz!

Én ezt valaha még nem értettem meg. A börtönömben jöttem rá. Talán ezt a hibámat kell most levezekelnem. Nem tudom. De azt már bizonyosan érzem, hogy itt nyertem el a készséget, amit az Úr Krisztus különös ajándékának tekintek, hogy örömmel tudom már szívemhez ölelni azokat is, akiken valaha közömbös

arccal néztem végig. Rabtársaimat. A börtönlakókat. Most kezdem csak megfigyelni, hány jószándékú ember szenved itt, akik ismeretlen vizeknek elrejtett szirtjein szenvedtek hajótörést.

Nincs olyan ember, aki életének egy nemesebb és emelkedettebb pillanatában már ne találkozott volna Krisztussal. Tőle tanulunk alázatosságot, szelidséget, jóságot, tisztaságot, szeretetet, irgalmasságot, hősiességet és minden tökéletességet. Hatásának titka az ő élete volt. Tőle tanultunk élni. Ez az élet lett a világ megújulásának szent Szakramentumává. Azt hiszem, nincs olyan ember, aki életében legalább egyszer el ne ment volna *Emausba Krisztussal*. Csakhogy útközben mi sem ismerjük fel őt, mint az a két tanítvány, akiknek szemeik *tartóztatva valának*. Hozzánk is szól, velünk is beszélget, valahányszor a szívünk gerjedezik valamely ismeretlen békének a boldogságától.

Sohasem éreztem még ezt olyan élénken és bensőségesen, mint börtönöm magányában. És minél nagyobb alázatossággal és önátadással érintkezünk Vele, annál természetesebbek és egyszerűebbek leszünk mi is. Csak édesanyámmal tudtam valaha így beszélgetni. Emlékezem rá, mikor nagyon jó voltam, melléje vett az ágyába. Én pedig hozzásimultam. Szorosan átöleltem és gügyögtem neki valami együgyűséget: — Vigyázz! Mert én most elbújok beléd! Ilyenkor mindig egy kissé melegebben ölelt magához: — Óh! Te kis együgyű jószágom, hát nem érzed, hogy mindig bennem vagy?

Azt hiszem, így kell beszélni Krisztussal is. Önátadással és a szeretetnek a teljes őszinteségével. Ezért állította fel a kisdedekben a mintaképet, amely felé törekednünk kell mindnyájunknak. Hiszen egy kisdedben még nincsenek az igazi érzésnek szavai, csak gerjedezései. A szeretet pedig a legtisztább érzés. Szentség, amelyet térdenállva szabad csak elfogadnunk és mellünket verve főlőhajtanunk: — *Uram! Nem vagyok rá méltó!*

De térjünk vissza rabtársaim közé, akik a börtönükben már várnak rám. Mihelyt észrevették, hogy egy kis szeretettel közeledem feléjük, kinyílt az ő szívük is. Mint a kiszáradt föld a harmat után, úgy szomjúhoztak ők is egy kis szeretetre. A szeretet pedig mindig bizalmat ébreszt. Viszont a bizalom az a bűvös kulcs, amivel biztosan kinyithatjuk az egyéni önérzetnek titkos fiókjait, amelyekben *emberi méltóságunknak* a kincseit rejtegetjük. Ilyen fiókokba zárjuk el mindnyájan a legelrejtettebb lelki kincseinket. Elhervadt illúziókat. Félbemaradt álmainkat. Néma fájdalomainkat és emberi méltóságunknak gyakran megalázott önérzetét.

Ez az önérzet bennünk az érchúr, amely lelkünk mélyében

mindig megcsendül, valahányszor egy-egy bűnös indulat elbontással fenyeget bennünket. És hogyha ilyenkor a gyarló ember némelykor elcsúszik is, nem marad sokáig fekvé a sárban. Ki«» emeli a *becsületérezése*. Megérzi öntudatlanul is, milyen igaza van az angol bölcsnek: — Becsüld meg magadat és megléssz becsülve. Vesd meg magadat és megvetnek.

Az emberi önérték fölébresztésének pedig nincs biztosabb eszköze, mint amikor fölrázzuk embertársainkban isteni származásuknak az öntudatát: — *Az Istenfiúságot és a világtestvériséget!* Hogyan kiegyenesedik ilyenkor, az az összesorvadt lélek! Fogjuk meg ilyen döntő pillanatban szeretettel roskadozó testvérünknek a kezét és nézzünk bizalommal a szemébe. Segítsük őt kiemelkedni a sárból, hiszen az elbukott ember is csak ember. Keltsük fel az önbizalmát: — Testvér! Ne csüggedj! Nézz a szemembe! Egy ugyanazon mennyei Atyának vagyunk a gyermekei. Gyarlóságaink is közösek. Ki tudja, vajjon én a te helyedben nem buktam volna-e még mélyebbre? Elesni bűn és gyávaság. Fölkelni, erény és hősiesség. Emeld fel hát te is a fejedet, mert Isteni képmást hordozol magadban. Ez tükröződik a szemeidben. Ez vonja fényességbe lelked arculatját. Te talán még nem látod, de én már gyönyörködöm benne.

Mik ehhez képest a hiúságok közpiacán összevásárolt silány-ságok? Címek, rangok, pávatollak, sárga palástok és egyéb más pojácaköntösök. Mi, egekbe néző teremtmények, királyi vér sarjai vagyunk. *Isten fiai! Krisztus testvérei és a mennyország Örökösei!* Eltörpül emellett minden emberi felfuvalkodottság. Nem az a cifraság Isten szemében az érték, amit a nyakatokba akasztanak, hanem az a hit és szeretet, amit Isten és embertársaitok iránt a szíveitekben hordoztak. Ne a gomblyukakban, a jellemekben keressük az értékeket! Ne kívül — belül!

Az én börtöntársaim, ezek a szegény megbélyegzettek, szinte versenyeztek, hogyan tegyék a börtön fegyelmét egy öreg emberre nézve elviselhetővé. Telve voltak jóindulattal. Felmosták helyettem a zárkámot. Kiseperték. Megvetették helyettem a rabágyamat, miután én gyomordaganatom folytán nem tudok mélyebben lehajolni. Még azt a vascsőbröt is kivitték, amit a bezárt rab kénytelen a szobájában felhasználni. És én mindezekért nem adhattam nekik mást, mint egy-egy meleg szót és egy-egy bizalmas tekintetet. Ezt is csak lopva. Titokban, nehogy a fegyőrök észrevegyék. A börtönben minden tilos, ami gyanús. És amint én tapasztaltam, a leggyanúsabb a jóság. Mivel, hogy ezt itt nem ismerik, tehát szabályellenes. Mindig valami csalafintaságot keresnek és szimatol-

nak a hátamögött. Pedig milyen hálások voltak társaim ezért a csekélységért is.

Egy kissé büszkék is voltak rám. Emeltem a nívót. A hajléktalanok menhelyén is megbecsülik, hogyha kivételesen, egy-egy letört nagyság keveredik közéjük. Suttogva adják ágyról-ágyra tovább: — *Ez egy gróf, csakhogy most már nem folytassa!* Talán nekem is ezért volt olyan nagy a becsületem, mert ha a körsétán találkoztunk, tisztelettel emelték meg előttem a darócsapkájukat. A börtönben lecsökkentjük az igényeinket, mint a bibliai dúsgazdag, aki a szenvedések helyén megelégedett volna azzal a pár csepp vízzel, amit a szegény *Lázár* az ujjahegyén nyújtott volna neki, hogy vele kínjait enyhítse.

Ez a hála nekem nagyon, de nagyon jólesett. A hála csak a tisztuló szíveknek lehet a virága, miután a hálátlanság mindig az eldurvult szíveknek a meddősége. *Shakespeare* mondta: — Aki hálátlan, annak csak egy bűne van, mert minden egyéb bűne ehhez mérve már erényszámba megy.

Láttam, hogy milyen jólesett nekik is, hogy emberszámba vettem őket. Hiszen ők velem együtt mindnyájan már csak számok voltunk és nem emberek. Volt, aki felajánlotta, hogy vállalja az én büntetésemet. Írják az övéhez. Alkantarai szent *Péter* is így ajánlhatta fel magát cserébe, hogy a mórok rabszolgaságából egy beteg öreg embert kiváltson, aki már összeesett a durva munkában.

Ez az ajánlat engem a könnyekig meghatott. Azt hiszem, kisebb dolgokért is jutottak már lelkek a mennyországba. Értsük meg jól a dolgot! Ezt az ajánlatot nem *Hock János-ért* tették, aki nekik az életben már többé mitsem adhat. Tették egy öreg, beteg papért, akit talán azelőtt személyesen nem is ismertek. Tették jó szívüknek a megindulásából egy rabtársukért. A 383. sz. rabért. Igazán megérteni és méltányolni csak az tudja ezt, akiért ilyen áldozatot a börtönben felajánlanak. Volt egy rabtársam. Hat évet már átszenvedett. Behozták a kórházba, összetört ideggzettel. Sápadt, sovány arccal. Beesett, szomorú szemekkel. Nagyon a szívembe markolt. Egy pillanatra a kezét megszorítottam és a szívemhez emeltem. — Testvér! Ne legyen olyan szomorú! Az *Úr Jézus* az irgalom istene! Sírva borult a nyakamba. — Uram én ezt önnek soha, de soha elfeledni nem fogom. Nem kérdezi, ki vagyok? Mit tettem? És mégis testvérnek szólít.

Nem szívesen beszélek ezekről a dolgokról, nehogy gyanúba essem, hogy hímet akarok varrni a rabruhámra. Nekem erre már

igazán nincs szükségem. Az a rövid élet, amely engem a síromtól még elválaszt, nekem nem adhat már semmit. Nem is várok tőle semmit. Ezért vagyok szegénységemben is dúsgazdag. Aki bádoggcsajkájából is jóízűen meg tudta enni a börtönkosztot, annak már nem lehetnek nagy igényei. Már pedig csak az igényesség tudja mások szolgájjává tenni az embert. Nekem már igazán minden mindegy. Én önkéntese lettem a *lelki szegények gárdájának*, akikről az apostol azt írta: — *Semmijük sincs és mindenük van!* Átéltém én már az élet minden lehetőségét. Jártam fönna a jégkoronás hegycsúcsokon. A magasság meg nem szédített, de a mélység se riasztott vissza. Onnan önként megindultam és szép csöndesen kezdtem ballagni lefelé, Így jutottam el a földünk legmélyebb horpadásáig: a Holt-tengerig. úgy vagyok tehát, mint a *Firenzéből* kikergetett *Dante*, akire a toscanai parasztok ujjal mutogattak: — *Ecco luomo, chi stato al inferno!* Ez az az ember, aki megjárta a poklokat is. Őt is száműzték a hazájából, de már becsukatni szégyenlettek.

A legkényesebb fordulóponthoz értem. Érzem, hogy én most öntudatlanul is történelmi adatokat írok. Egy széljegyzetet a Korszakról a jövő könyvébe. A történelmi hűség pedig megköveteli, hogy feláldozzuk érte a legdíszesebb érzékenységet: a szerénységet is. Ennek az ellenpontja a pöffeszkedő páváskodás. Ezért a szerénység, lelki ékesség. Díszes foglalatja az alázatosság ékkövének. Nem hiszem, hogy az alázatosságnak volna nagyobb próbája, mint amikor egy kötelező igazságért meg kell tagadnunk a szerénységnek még a látszatát is.

Ezt azonban csak akkor tehetjük, ha már nyakunkba akasztottuk a szegénység könnyű tarisznyáját és ezzel igazoljuk be, hogy sikerült már a szívünkben is kiüresíteni mindazt a keménységet, amely életteherként nehezedett reánk. Remélni merem, hogy az Isten nagy kegyelméből én már eljutottam ideig. Nem érdemeltem volna meg a rabéletet, ha nem tudtam volna börtönömbe otthagyni minden keserűséget embertestvéreim ellen, Így jutottam bele egy olyan sztratoszférába, amely már a viharzónákon felül áll. Ahol már állandó nyugalom és derű honol. Térdre borulva adok tehát hálát az Uram Jézusomnak, hogy megbocsájto szeretettel tudok már nézni mindazok szemébe, akik nekem — bizonyára jóhiszeműleg — eme lélektisztító fájdalmakat okozták.

Ezekután most már azt is elmondhatom, hogy mielőtt a börtönömbe bementem, több helyről kaptam hasonló ajánlatot. Nemcsak én, hanem az ügyvédem is. Írták, hogy szívesen elszenvedik helyettem a büntetést, mert ők még fiatalok és jobban bírják,

mint egy öreg ember. Sőt egyik testvérem, aki börtönöm szenvedéseit lélekben megosztotta velem, egyik levelében ezt írta hozzám:

— Ma volt nálam egy szegény munkásember, akivel önről beszélgettünk. Ezt mondta: — Hát ilyen embernek is így kell szenvedni? Tessék nekem elhinni, hogy a még hátralévő 30 évet, ami emberi számítás szerint, nekem még talán kijár, szívesen felajánlanám a jó Istennek, hogy ő még ennyit élhessen. Ugyebár, így kérdi az írásában az én testvérem: — Ez is ér valamit? Ő az életének egy nagy részét ajánlta fel önért kedves testvérem. Reszkető hangon mondta el azt nekem az a nagy darab erős férfi. És én éreztem, hogy a szívéből mondja. Ilyen nagy dolgokat volt képes ön jó testvérem, kiváltani a szívekből. Ezért meg kell fizetni. Ez nyugtassa meg önt, mivelhogy ilyen csodálatos nagy szépséget nem adnak ingyen.

Szemelvénynek ez is elég, nem folytatom tehát tovább. Sőt lélekben szíves elnézést és bocsánatot kérek mindazoktól, akiknek türelmét ilyen személyes vonatkozásokkal talán kifárasztottam. De ezek a beígért virágok az én börtön életemből, amelynek az árnyékát ilyen fényvetésekkel szeretném letompítani, hogy ne hagyjak hátra a magam szívében se sötétséget és keserőséget.

Nekem nagy lelki javamra szolgáltak. Ilyen alkalmak mutatják meg egy érző szívű embernek, hogy csakugyan több e földön a szerencsétlen, mint a gonosz ember. Mert hogyha az én rabtestvéreim között, akik közhit szerint a társadalomnak mégis csákö kirostált törmelékei, ennyi jóindulatot és önfeláldozó készséget tapasztaltam, mennyi jó lélek lehet elrejtve a mindennapi élet homályában? És mennyit lehetne megmenteni ezek közül egy kis napi kenyérrel és egy kis emberszeretettel?

Csak szét kellene néznünk a mi szűkebb környezetünkben. Könnyű volna rájuk találni. Hiszen az apostol szerint: — A szeretet találékony. Lám az Úr Jézus mindenütt megtalálta őket. Igaz, hogy kereste is. A Szentkönyv írja róla: — *Körüljárt, hogy mindenütt jót cselekedjék!* Fölkereste még a bélpoklosokat is, akiket mint élőragálycsirákat, a társadalom magából kizárt. A temetőárkok mellé kényszerített. Ez volt az ő gyűjtőfogházuk. Tout comme chez nous! Csakúgy, mint minálunk! Hiszen az én cellám ablakai is a Köztemető árkaira nyílnak.

Bizonyára azért vezetett engem ide az Úr, hogy a temetőárka mellett kereshessem fel a modern leprásakat. A mai társadalom kitiszítottjait. Az én megbélyegzett lelki testvéreimet. Ha voltak szentek, akik Krisztus példáját követve, mosogatták a bélpoklosok fekélyes lábait, mert bennük Krisztus sebeit mosogatták, ak-

kor miért ne szoríthatnám meg én is ezeknek a beteg raboknak a sovány, reszkető kezeit? Csak tőlem függ, hogy az ő kérges kezeikben az én szenvedő, beteg Krisztusom kezeit szorongassam. Én édes Jézusom! Mennyi alkalmat adsz, hogy Veled jót cselekedhessünk. Hiszen Te mondottad, aki egy falat kenyeret ad az éhezőnek és egy pohár vizet a szomjúhozónak a Te nevedben, az Veled cselekszik irgalmasságot. Még az a ruhadarab is, amivel befödöm didergő testvéremet, a Te mezítelenségedet takargatja.

De mindezeknél nagyobb alamizsnát is adhatunk az Úrnak, ha befogadjuk őket a szeretetünkbe *Tolsztoj* is ezt mondja: — Mikor egyszer a templomajtóban álló vak koldusnak alamizsnát akartam adni, nem találtam a zsebemben aprópénzt. Zavaromban kinyújtott kezét megszorítottam. Bocsáss meg Testvér! Nincs nálam pénz. Láttam felcsillanni arcán a boldogságot: — Azt mondd testvér? Ennél nagyobb alamizsnát nekem nem adhattál volna. Ne csak pénzt, hanem a szíveteket is adjátok oda azoknak, akiken az élet nyomora keresztül gázolt. Menjetek jót cselekedni, mint az Úr Jézus és keressétek fel a dohos pincelakások éhező nyomorultjait is, akiket a *munkahiány* taszított a végínségbe. A testi nyomorba és sokszor az erkölcsi elaljasodásba.

Értsük meg jól: A *MUNKAHIÁNY!* Mit tehet róla az a szegény munkás, aki felajánlja minden testi erejét és képességét cserébe a napi kenyérért, hogy rá most nincs szükség? De hogyha nincs munka, nincs kenyér. Hát szabad milliók napi kenyerét függővé tenni attól, hogy időnként beáll-e a munkaszünet váltsága? Hiszen volna kenyér bőven, *sőt az a baj, hogy fölöslegek vannak.* Ezért nem a termelésben, hanem a kiosztásban van a hiba. Eme bajok orvoslására hívta fel a Szentszék is a keresztény világ figyelmét. És ha idejében eszünkre nem térünk, könnyben és vérben fogunk ismét összeomlani. *Higyjetez nekem édes testvéreim, mert én már sokszor megéreztem a jövőt!*

BÖRTÖNRENDSZEREK.

Ha a Krisztusi eszmék és erkölcsök a gyakorlati életben is érvényesülnének és nem csupán alkalmi szónoklatokban, akkor *hatóerökké* válnának és betöltenek evangéliumi étellel úgy az egyéneket, valamint a társadalmat. Virágos kertek lennének a mai pusztaságokból. Erkölcsi értékek vezetnék a világot és nem széltől ingadozó nádszálak. Teremtő erők és nem vakvezérek, akik maguk sem tudják, hová mennek. Szaválnak a testvériség újjáteremtő eszméiről. De ezek csak üres szavak. Szépen csengő szóvirágok, amikkel csupán a fül lakik jól, de a gyomor éhesen marad.

Ha *Krisztus* utjain járnánk, akkor a keresztény Európában nem volna annyi éhezõ, szegény ember, *akik dolgozni tudnak és akarnak is és mégse tudnak megélni.* Nem volna annyi mezít-lábas, rongyos gyermek. Annyi lakástalan és munkanélküli föld-dönfutó. Akkor nem lehetne kiírni a keresztény országok ka-puira: — Itt lakik néhány ezer úr és néhány millió koldus.

Az elbukott lelkek felemeléséhez módszeres javítás kell: Erkölcsi profilaxis. Ki nyújt ma a gyengéknek segédkezet, mikor életük válságos forduló pontjához érnek és ott állnak a kísérté-
sek hegycsúcsán, szemben a gonosszal? ígér nekik földi örömö-
ket és kincseket. Kenyereket a kövekből. Ne feledjük, hogy még az éhezõ *Úr Jézust* is csak a 40 napi böjt után kísérthette meg ke-
nyérrel a sátán. Napjainkban pedig nagyon sokan vannak a 40
napos éhezõk, akik nem Krisztusok.

Ragályos testi bajok és járványok ellen már előzőleg is vé-
dekezünk, mivelhogy a mi bőrünk-ről van szó. De ki törődik a
lelki járványok megelőzésével? Pedig végeredményében ez is
csak a mi bőrünkre megy. Büntető intézményeink csak a meg-
torlásnak, a bosszúállásnak és nem a javításnak a nevelőeszkö-
zei. Seholy sem látom érvényesülni az apostol intését: — *Tartó
zunk mi erősebbek gyengébb testvéreink terheit is megosztani és
hordozni segíteni*

Erőszakkal senkit sem tehetünk jobbá. Javítani csak szere-
tettel lehet. Már pedig a mi egész büntető rendszerünk alapja a
megtorlás, az elnyomás, a lelki leigázás: a terror. Lelki betegeink
számára nem nyújtunk se módot, se alkalmat a talpraállásra, És
az az erőszakos, hatalmaskodó pogány jogrend, amelyet az
óvilágtól vettünk át. De ebben már semmi *Krisztusi* vonás sincs.
Mi csak akkor figyelünk fel a terheltekre, amikor az élet taposó
malmában már összeroskadtak és amikor az a bűntény már be-
végezett és jövátételmentes. Akkor azután sietünk őket lakat alá;
tenni és fegyházba vinni. A magunk szerencsétlenségéért pedig
rájuk hárítjuk a bukás teljes felelősségét. Hány rabtól hallottam
a börtönben a panaszt: — Sohasem loptam volna én Uram,
hogyha a gyermekeim otthon nem éheztek volna.

Láttam *Wien-ben* egy kitűnő radirungot. A Schiller-Platz
sarkán, egy képerkeskedés kirakatában. A törvény paragrafusai
között bujkál és vergődik félmezítellenül egy kiéhezett, letört
alak. A kacsok a testén a hurkok. Megfojtják, mint a Laakon-
csoportot a rátekerődő kígyó. Bágyadt tekintetét szájalommal
emeli föl az őt gyalázó és ujjával rámutogató tömegre, Így te-
kinthetett fel egykor a földre leroskadt bűnös asszony is a;
Üdvözítőre, mikor a vérbosszúra szomjúhozok a köveket már
fölemelték rá. Az Úr pedig ujjával betűket irt a homokba és így
szólt: — *Aki pedig közületek bűn nélkül való, az vesse rá az első
követ!* Erre a vádlók, akiknek titkos bűneit az Úr a homokba
írkálta, egymásután sompolyogtak el. Ez a biblikus jelenet ha-
totta meg *O. Wilde-t* annyira, hogy olvasásakor sírva fakadt és
így szólt:

— Ezért az egy mondatért érdemes volt élni! Boldog vagyok
a könnyekért, mert az a nap, amelyen a börtönben nem sír az
ember, a szívnek nem a boldogságát, hanem a keménységét
jelenti.

A kemény szívekhez fordulok most én is, mikor a mai börtönök
pogány rendszerére akarok rámutatni. Tudom, hogy lesz-
nek jóhiszemű és nemes érzésű olvasóim, akik között akad-
nak egyesek, akik rabtársaimért tartott védőbeszédemet egyolda-
lúnak fogják találni. Sőt talán elfogultnak is. Trop de zélé! Sok
a buzgóságból! Azt fogják mondani: — Nem helyes túllőni a
célon, mert aki sokat markol, keveset szőrit. Ez így igaz! Tartozom
tehát nékik némi magyarázattal.

Ne értsetek félre édes testvéreim. Nem azért foglalkozom
én ennyit a börtöntársaimmal, hogy friss börtöntapasztalataimat
mielőbb értékesíthessem. Nem akarok beteges szentimentalizmus-

sal sem új rabsegélyző egyesületeket divatba hozni. Beismerem, hogy vannak elhibázott jótékonykodások is, amiket a francia „*Bienfaisance déplacée*”-nek nevez. *Helytelenül alkalmazott jótékony-ságnak*. Magam is helytelenítem azt az álkeresztény buzgalmat, mikor valaki anyai kötelességeit saját gyermekeivel szemben azért hanyagolja el, hogy a missziós egyesületben szónoklatokat tartson a szegény pogány gyermekek megmentéséért. Charity begins at home! A szeretet munkáját otthon kezdjük el! Azt szép dolog megtenni, de ezt nem szabad elhanyagolni.

Én is tisztán látom, hány tisztességes, munkanélküli család küzd ma az élet nyomorúságaival a száraz napi kenyérért. Elsősorban mégis csak ezekkel kell törődni, hogy éhen ne pusztuljanak, mert a börtönökben legalább az életnek a minimuma mégis csak biztosítva van. Igazi Magam is hallottam ittbenn esetet, hogy volt olyan fegyenc, akit szabadlábra helyeztek. Ez a szerencsétlen pár nap alatt felélte a néhány pengőt, amit évek alatt fegyencmunkájával összegyűjtött. Ekkor bejött könyörögni, hogy vegyék vissza és hadd dolgozhasson szabadon a fegyencműhelyben, mert ha nem akar elpusztulni, kénytelen lesz ismét lopni. Erre mondta egy francia kriminalista: — Punir, c'est ne pas assez. Il faut les reclassé. Nem elég büntetni. Vissza kell őket helyezni a társadalomba.

Vannak, akik e kérdés mélyébe nem is akarnak elmerülni és hogyha szánalommal beszélünk a börtönök rabjairól, álhumanizmust emlegetnek. Azt mondják: — Ne védjük mi a gonosztévőket, mert jobb dolguk van a börtönben, mint a tisztességes embereknek a szabad életben! Szeretném ezeknek megmutatni azokat a sápadt, beesett arcú, lesóványodott rabokat, akik alig lézengnek hideg, téli szobáikban a durva pokróc-takarójuk alatt. Évekig vannak bezárva a 4 szűk fal közé, ahol a világtól teljesen elszigetelve, szigorú fegyelmi büntetésekkel vannak sújtva. Az egyik inhumánus büntetés a sötét zárka, amely valóságos pokol. Alig tud benne az a rab megfordulni. Külön szigorítás mellett ágya sincs. A csupasz földön fekszik egy pokróccal a téli hideg szobában. Csak a földre ülhet le és ételadagja egy fél csajka híg leves és silány, hústalan főzelék. Tessék hozzávenni azt a durva és kegyetlen bánásmódot, amit a fegyőrök saját felelősségükre velük gyakorolnak. Joguk van panaszra menni, de mit nyernek vele? Igazolni semmit sem tudnak, csak a saját helyzetüket teszik rosszabbá. Ritka fegyőr, aki nem harapós. Túl idegesek. Nem csoda. Heti 85—90 órát kell szolgálniok. Egy huzamban 36 óráig vannak szolgálatban és még azt a 8 napi évi szabadságot sem

kapják meg, amelyhez nekik törvényes joguk van. Pedig ezt ma még a házicselésdésnek is megadják. Ők is csak rabok. Az egyik a láncot hordja; a másik a láncot tartja. Rémes példákat tudnék saját tapasztalataimból felemlíteni, de nem akarok égő sebekben vájkálni.

Míg nem ismertem a börtönt, bennem is visszhangot keltett ez a fülbemászó szólás-mondás: — Jobb dolguk van a börtönben, mint a szegény embernek az életben! Milyen üres beszéd. Tessék csak 24 óráig megpróbálni. Az élet realitásait csak úgy értékelhetjük, ha már végigéltük. Tapasztalati megismeréssel. A tengeri viharról is nagyon szép verseket lehet írni a parton. De benn, a hajó fenekén felfordul bennünk a poézis.

A börtönrendszerek is, mint minden más intézmények, együtt fejlődtek az emberi haladással és a humanisztikus irányzatnak az egyik mérőpalcájává lettek. Kulturális hőmérők, amelyek alkalmazkodtak az idők változásaihoz. A büntetés módszerei tehát együtt szelidültek a civilizációval. Természetes, mert hiszen az értelmi fejlődéssel lépést kell tartani a szívjósnak is. Mit ér az olyan emelkedés, amely letiport gyengéknek testeiből rak lépcsőt a jogélet számára? A középkor, amely átvette a római büntető jogrendszert, a tartós szabadságfosztás büntetését még nem ismerte. A fogoly addig volt vádlott, míg el nem ítélték halálra, vagy tagcsonkításra; vagy pedig fel nem mentették. Az ítélet megjelölte a halál nemét is, mint kiszabott büntetést. A zsidóknál a megkövezést; a rómaiaknál, ha rabszolga volt, a keresztre feszítést; a római polgárok részére pedig a pallost. A görögöknél a bürökpoharat. A középkor a kivégzéseknek még kegyetlenebb eszközeit eszelte ki. A vízbefojtást vagy a máglyát. A karóba húzást és a lovakkal való széttépetést. A keréketörést, a felnégyelést, az akasztást, stb. Nagyon olcsó volt akkor az emberi élet, mert a legcsekélyebb büntényért, sőt némely kihágásokért is egyszerűen áttették a bűnöst a másvilágra. Angliában pld. 140-féle bűnért járt halálbüntetés. Még a zsebtolvajlásért is. Egy agyonlőtt nyúlért fölakasztoták a vadorzót.

Így akarták valaha *visszaretentéssel* elejét venni a bűnöknek. Sőt ma is vannak, akik így érvelnek a halálbüntetés mellett. Pedig milyen téves a visszaretentés. Hiszen gyakori eset volt Angliában, hogy a nyilvános kivégzés sokadalmát használták fel kedvező alkalmul a tolvajok, hogy zsebmetsző társuk akasztásánál sikeresebben működhessenek. Annyira megszokták Angliában az akasztást, hogy végül még látványosságnak sem vonzott.

Egy jó dolgot olvastam egyszer egy walesi katonáról és egy

normandiai zsoldosról, akiket csekély értékű lopásért szintén bitófára ítélték. A francia zsoldos nem akarta elhinni, hogy őt ilyen csekélységért kivégezhessék. De amikor meggyőződött, hogy egészen komoly a dolog, keservesen kezdett zokogni. A pajtása vigasztalta. Miért sírsz? Hát olyan nagy dolog az akasztás? Erre a normand vitéz tört angolsággal csak ennyit mondott: — Neked könnyű, mert ti angolok már megszoktátok! *Mária Terézia* idejében még nálunk is 60 büntetnek volt a megtorlása a halál. Börtön helyett inkább testfenyítő büntetéseket alkalmaztak. Korbácsolást, tagcsonkítást, bikacsököt, megbélyegzést. A börtön, vagyis régies kiejtéssel „*Berten*”, nálunk a bakót jelentette. Az ő kezébe adták az elítéltet. A bitó sem akasztófát jelentett, hanem törvényszolgát, aki az elítéltet a pellengérhez, vagyis a bitófához kikötötte és a testi fenyítéket rajta végrehajtotta. A legújabb eredetű hóhér szó pedig egy brünni bakónak, *Hohernek* volt a neve, aki hozzánk is ellátogatott vendégszereplésre. (Szöllősy börtönügy.)

A legrégebb fogságnemű büntetés a gályarabság volt. A francia *Galléré* és az olasz *Bagno*, ahol a foglyok az evezőpadokhoz voltak lebilincselve és napi 15—20 órát eveztek megszakítás nélkül. Tüzes vassal voltak megbélyegezve és a szájukat felpeckelték, hogy ne jajgathassanak. Az alélmi kezdőket korbáccsal verték véresre és ha belepusztultak, holttestüket a tengerbe dobták.

Mikor a börtönbüntetés Közép-Európában is divatba kezdett jönni, kínzókamrákkal és más egyéb vérlázító kegyetlenkedéssel kötötték össze. Ez az általánosan elfogadott büntető jogi rendszer tette olyan rémessé az inkuizíciót is. Híresek voltak a nürnbergi börtönök, ahova friss levegő és napsugár soha be nem hatolt. A velencei Dogé-palota melletti ólomfedelű börtönök ma is érdekes látványosságok. A salzburgi érseki várban még ma is látható a földalatti *Burgverlies*, amelynek pincéjébe kötélen eresztették le a rabot egy szűk nyíláson, amelyet vastag kőlappal fedtek be. Ide se tudott bejutni még csak egy sugár se. A börtön fölött volt a kínzókamra. Félmászás kövekkel, amiket a hátracsavart kézzel fölakasztott nyomorult lábaihoz kötöztek. Ott láttam egy kis fülkében egy kovácsolt vaskályhát, amelyet a vörös izzásig fűtöttek és tőle 3—4 lépésnyire a falhoz bilincseltek a vádlottat. Félangolosra sütötték. Borzalmak ezek, amikre csak azért mutatok rá, hogy érezzük át, minő kegyetlenségekre tudja ragadni a bosszú és a megtorlás büntetőjogi elve az embert embertestvéreivel szemben.

Így fognak beszélni a jövő században a mi inhumánus börtön-

tönrendszereinkről is, ahol még ma is előfordul, hogy fegyelmi büntetésül a láncravert rabnak a lábain 25 fontos vasgolyókat kell hordoznia. Sokszor egy egész évig. Mikor leveszik a lábáról, újra tanul járni. Még ma is kaphat 12 napos sötét zárkát és kemény fekhelyet pokróc nélkül, fűtetlen szobában. Ehhez jön némely helyen a gúzsbakötés, keresztvassal. Ez is egyik léleknevelő módszer. Az beszélte, akivel megtörtént. Ordítanak, átkozódnak, elájulnak. Nyakon öntik egy rocska vízzel és ha magukhoz térnek, újra megvasalják. E kínzásokról olyan borzalommal fognak egykor beszélni, mint mi a középkori kínzókamrákról.

Saját tapasztalataim győztek meg, hogy mai büntetési rendszerünk teljesen célszerűtlen és több kárt okoz, mint hasznot. Beszélgettem róla illetékes szakemberekkel is, akik gyakorlatilag foglalkoznak e kérdéssel és nekem bizalmas őszinteséggel megmondották: — Főtisztelendő Uram! A mai börtönrendszerrel se javítani, se lelkeket megmenteni nem lehet.

De ha így áll a dolog, akkor lelkiismereti kötelességem, hogy a keresztény emberszeretet és a humanizmus nevében ezt a dolgot a nyilvánosság elé vigyem és sürgessem inhumánus büntetési rendszerünknek a revízióját és célszerű reformját. Voltak ugyan, akik azt tanácsolták, hogy ne tegyem, mert magamnak okozok vele ismét kellemetlenséget. De hát hol állna az emberi művelődés, ha nem akadtak volna úttörők, akik életüket is készek voltak feláldozni a Krisztusi eszmények szolgálatában, az emberszeretet oltárán? A mai meddő időkben, mikor minden megáll és szétesik, szükség van *Winkelriedekre*, akik nyitott melllel mennek a lándzsák közé, hogy rést nyissanak az utánuk tóduló tömegnek. Azért meddő ez a korszak, mert nincsenek igazi altruisták. Mindenki csak a saját önző érdekeinek a rabszolgája.

A középkorban is voltak hősök és szentek, akik külön rendet alapítottak a rabszolgák kiváltására. Sorban keresték fel a börtönöket, hogy cserébe adják magukat a hadifogoly rabszolgáékért. Nem volt még olyan sebe az emberiségnek, amelyre Krisztus hűséges és igaz szolgái ne kerestek és ne találtak volna gyógyírt. Ilyen úttörő volt *szent Vince* is, aki a Krisztusi irgalmasság olajával gyógyíttatta korának fekélyeit. Az ő szobrát még a jakobinusok sem döntötték le, hanem ráírták: — *A legnagyobb szívű embernek!* Elment a gályák rabjait vigasztalni. Tapasztalatairól pedig beszámolt a királynak és rámutatott, hogyan lehetne ezeknek a földi kárhozatát megkönnyíteni. Ezért a középkori egyház Krisztusi szellemét a *szent Vincékben* kell keresnünk és nem a világi hatalomban dőzsölő egyes egyházfej-

delmek visszaélésében, akiknek az volt a legfőbb bűnök, hogy utánozták koruk többi főurait.

A 17-ik században is egy egyszerű francia szerzetes, *Mabillon* szállt síkra a börtönök poklainak az enyhítéséért és egész életét eme cél szolgálatába állította be. Rámutatott, hogy a földalatti tömlöcökben összezsúfolják az elmebetegeket, a nyavalyatörőseket, a prostituáltakat, férfit, asszonyt és gyermeket. Itt sínylődnék szennyben, nyomorban, bilincsekben és ragályos nyavalyákban. Ütik, verik és éheztetik őket és nincs senki, akit kínjaiknak sikoltozásai részvétre indítanának. XI. *Kelemen* pápa volt az első, aki a XVII. században különválasztotta a kiskorúakat a felnőtt bűnösöktől és a büntetésnél a javítás eszméjéből indult ki.

Ebből nőtte ki magát a római *San Michèle* javítóintézet, amelynek a felirata: — Keveset ér büntetéssel sújtani a bűnösöket, hogyha fegyelem által nem javítod őket. *Mabillon* rendszerét, az úgynevezett elkülönítési rendszert pedig átvette Amerika, Anglia és helyt adott a magánzárkákban a munkának, olvasmányoknak, a tisztviselők, a lelkészek és a tanítók rendszeres látogatásainak.

Az angol büntető-rendszer nagyszívű reformere *John Howard* volt, a XVIII. század végén. Ő tette a mai javítói büntetési rendszer gerincévé a kötelező munkát. Az elbukott, szerencsétlen bűnösöket lelki betegeknek tekintette, akiket gyógyítani kell, nem pedig gyötörni és céltalanul kínozni, mint ahogy kezelték egykor a szegény örülteket is. Híres jeligéje: — Make them diligent, and they will be honest. Tegyétek őket szorgalmasakká és akkor becsületesekké lesznek! Egész életét a börtönjavítás eszméjének szentelte és a londoni szent Pál-templomban szobrot emeltek neki. Siremlékének találó a felirata: — *Bárki vagy, barátod sírja mellett állsz!* Nevéről nevezték el a börtönviszonyok javításával foglalkozó társaságot Howard-association-nek. Mindenhol van egy ilyen társadalmi ellenőrző-egyesület, csak nálunk nincs. Az angol-szász faj jár elől a büntetőrendszerek reformjaiban és az erőszak, embertelenség helyébe a bizalmat és a jóindulatú bánásmódot tette. A súlyt pedig a nevelésre és a lelkek átalakítására fekteti. Csodálatos eredménnyel. Ezelőtt alig 50 évvel 10 fegyház volt még Angliában. Ma van 4. A fegyházra ítélték száma pedig állandóan apad.

Így tisztul a testvérszeretet *Krisztusi eszméje* fokozatosan a megbocsájtásban és az evangéliumi kultúra terjedésével egyidejűleg. Folyton emelkedik, mint az éltető nap, hogy végre elérje a tetőpontot és fényével beragyogja a világot. Ez az, amit én itt

hangsúlyozni kívánok. *Krisztusi* mentőmunkát kell teljesíteni. A börtönök vezetésére pedig humanistákat és nem szadistákat kell kiválogatni. Hol állnak büntető módszereikkel még ma is mindazok a népek, akik állati kegyetlenséggel torolják meg vélt sérelmeiket? Pokoli kínokkal gyötrik a legázoltakat. Még megállapított büntetési rendszereik sincsenek. A hóhérok találékonyságára bízzák az újabb és újabb kínzásoknak a kieszelését. Ez is egyik döntő érv a Krisztusi kinyilatkoztatás erkölcstana mellett. Ma már csak a keresztény országoknak nincsenek többé intézményileg fenntartott rabszolgái és kínpadjai. Amennyiben pedig egyesek ez ellen vétkeznek, azok csak *névtleg keresztények*. Megkeresztelt farizeusok. *A bűnbocsánat a keresztény stigma*. A gyengébbek támogatása. Az elbukottak felemelése, megjavítása és nem kínzása és összetiprása.

Krisztus szent örökségképen hagyta ránk a keresztről a bűnbocsánatot: — *Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják mit cselekszenek!* Azt mondjátok, ez nem könnyű dolog? Én se tartom annak. Bizony, az üdvösséget nem adják ingyen. De mindenestre könnyebb, mint az *Úr Jézus* megváltó munkája volt a keresztfán.

A megbocsájtás a megváltás isteni eszméjének a, folytonos felújítása. Hogy milyen lélekemelő békét és nyugalmat ad az embernek, azt csak akkor tudjuk igazán átérezni, mikor az isteni kegyelem nekünk is módot és alkalmat nyújt ilyen szívből eredő megbocsájtásokra. A szelidség az az édes gyümölcs, amely önmagunkkal vívott győzelmünknek értékes hadizsákmánya. Az *Úr Jézus* ezt a 8 boldogság egyik föltételének mondja: — Boldogok a szelídek, mert ők bírják a földet! Legyetek tehát szelídek, mint a galambok és tanuljatok Tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívű.

A haragnak és a gyűlöletnek törvénytelen szülöttje a bosszúállás. Két bűnös indulatnak a korcsa. Ez az a szimbolikus könyv, amelyről a szeretet apostola, szent *János* beszél a *Jelenések könyvében*: — Menj és vedd át a felnyitott könyvet a földön és a tengereken álló angyal kezéből. És elmének az angyalhoz és mondtam néki: Adja át nekem a könyvet és ő monda nekem: — Vedd e könyvet és edd meg azt. Megkeseríti a gyomrod, de a szádban édes lesz, mint a méz. (Jel. k. X. 8.)

Mit jelenthet ez mást, mint a Krisztusi szelidségnek, vagyis az örök békének elterjedését az egész földön, amelyet láthatatlan anyagi erők fognak lehozni úgy a földre, mint a tengerekre. A haragnak, a gyűlöletnek és a bosszúállásnak az indulatjait

pedig, amelyek az Ítélet könyvében vannak megírva, nekünk saját erőnk kifejtésével kell lenyelnünk. Nehéz lesz lenyelni és megemészteni, mert a gyomrot megkeseríti, de a száánk édes lesz utána, mint a méz.

Börtönöm legszebb virágjának tartom én is azt a benső összhangot, amelyet a kiengeszteltség békéjével viszek ki magammal. Ismét egy lépéssel közeledhetem az Úr keresztyéhez. Mert hogyha ezt a helyet, a gyűlölet keserűségével hagynám el, magammal vinném a mérget, amely saját életemet is megmérgezné. Hiába ettem meg és hiába nyeltem le a könyvet, mert ha megemészteni nem tudom, csak a gyomrom keserűségeit fogom érezni és nem érzem a számban az édes méz ízét.

El fog jönni egykor az idő, amelyet a messzenéző *Izaiás* a jövőben meglátott. A Messiási jövendölésnek a teljes beteljesedése. Azért jön, hogy örömhírt hozzon a szegényeknek. Azért jön, hogy meggyógyítsa a betegek sebeit. Azért jön, hogy megnyissa a börtönök ajtóit. Krisztus virágos kertjéből kell kihajtani egy illatos új virágnak. Az evangéliumi mustármagnak, amely fává növekszik, hogy a kifáradt madarak rajta megpihenjenek. Hiszem, hogy jönni fog egy új apostol, aki majd lenyúl a mélységek fenekéig, hogy fölmentse onnan azt a beszennyezett anyagot, amelyből az Isten lehelete új embereket formálhat. Az ő képére és hasonlatosságára. Lehet, hogy ezt az embert kortársai szintén üldözik és bebörtönzik. De azért Krisztusi munkát fog teljesíteni.

Nagynevű kriminalisták is fölvetették már a gondolatot, hogy a börtönbüntetés mai rendszerét revideálni kell. A szabadságtól való teljes megfosztás helyett, valamely másfajta és a lélekre is visszaható fegyelmezővel kell gyógyítani a lelki beteget. Nem megtorlással, letiprással, hanem a büntudat fokozatos felébresztésével, őszinte bűnbánattal és kiengesztelő elégtétellel.

Tulajdonképpen ez semmi más, mint a bűnbánat szentségének a laicizálása. Ma már vannak orvosi tekintélyek, akik a beteg lelkek gyógyításának a leghatékonyabb gyógyszerét a pszichológusok keresik. A javulás első lépése emberi gyengeségeinknek az elismerése és nyílt megvallása. Bűnbánat nélkül nincs megigazulás. Ennek a gyökerei tehát az emberi természet mélységébe kapaszkodnak. Ezért van jövője az Oxfordi-mozgalomnak, amely bűnbánatra hív fel és megújítani akarja az őskereszténység nyilvános gyónását. Jeligéjük a Krisztusi Ige: — For sinners only! *A bűnösökért jöttem!* Csakis a bűnösökért, mert a betegeknek kell

az orvos és nem az egészségeseknek. Az emberfia nem azért jött a világra, hogy azt megítélje, hanem, hogy üdvözítse.

Hallom a mosolygók ellenvetését: — Az. ilyen gyónásokkal és vallásos természetű gyógykezelésekkel a börtönökben ma már semmire se megyünk! Elég szomorú, hogy az erkölcsi fék helyett testi fenyítékekkel akarunk lelkeket nevelni és javítani. Börtönökkel és bilincsekkel. Nem fog sikerülni! Ne irtották volna ki a lelkekből a hiterőt és vele a Krisztusi jogrendet, akkor nem kellene börtönökkel és bitófákkal se ijesztgetni. Tegyétek újra az állami és társadalmi intézmények alapjává *az őskereszténység hitéletét*. A gyakorlati testvérszeretetet és ezzel újra átalakíthatjátok a kereszténység közszellemét is. Ezt a kérdést én most csak érintem, mint a fecske a víz tükrét. Mélyebben nem merülök el benne. Jönni fognak azonban majd utánam a nagyobbak. A kiválasztottak, akiknek az Isten életcélul ezt a küldetést fogja adni. E földre ki-ki magával hozza (bár öntudatlanul) a benne elrejtett égi kincseket. A talentumokat, hogy velük kereskedjék. Boldog csak az a lélek lehet, aki a rábízott égitőkét jól gyümölcsöztette és dus kamatokkal fog visszatérése után gazdájának beszámolni a sáfárkodásairól.

Biztosra veszem, hogy közel az idő, mikor elbukott testvéreinknek félelemére és a lelki betegeknek szakszerű ápolására egy új *lilakeresztes-csapat* fog alakulni lélekmentő önkéntesekből, akik a testvéri szeretetnek a hősei lesznek. Tanítók, nevelők és egyszemélyben orvosok, ők már nemcsak alkalmasszerűleg fognak orvosi rendelőszobákban pszikoanalízissel foglalkozni, hanem elmennek majd a nyomortanyákra is. A dohos és penészes pincelakásokba. A főváros környékén földbevéajt üregekbe, ahol az éhség dideregve virraszt, hogy így megelőzzék a lélekben már vajúdó abortusokat. A szörnyszülötteket: a bűnöket. Hősök lesznek ők is, akik Krisztus példája szerint „*körüljárnak, hogy mindenhol jót cselekedjenek*”. Necsak a testi sérültek megmentésére szervezzünk mentőegyesületeket. Vannak lelki balesetek is. Ezeket is meg kell előzni, mert manapság már nem elég egy-egy rádiós szent beszédben megostorozni a bűnös világot. Osztozkodni is kell testvéreink szenvedéseiben.

Hajdan a kivetett hálóba magától jött a hal az állóvizekbe. Ma már az élet frissen iramlík. Hullám hullámot kerget. Fel kell ülni az Úr hajójába és ott kell hagynunk a csendes partokat. Be kell mennünk a mélyebb vizekbe, bárhogy zúgjon is körülöttünk a vihar és bárminő erővel csapkodják is Péter-bárkáját a tarajos

hullámok. A mélybe kell megvetnünk a hálóinkat. Ott, ahol a halak járnak. Csakis így számíthatunk dus halfogásra.

Lesznek majd orvospapok, akik a lelkek gyógyítását Krisztus szolgálóihoz illő jósággal és szeretettel fogják végezni. Ha hajdan a papok orvosok lehettek, miért ne lehetnének ma az orvosok egyúttal papok is? A missziós papok között is vannak már ilyen orvosok. A lelki pásztorkodásnak is alkalmazkodnia kell korának a szelleméhez, mert nem a hívek vannak a popokért, hanem a papok a hívekért. *Prohászka* is nyíltan rámutat, hogy a katolikus egyházban emelkednek hangok, amelyek szocialis reformokat sürgetnek. Panaszok hallatszanak, amelyek maradiságokat siratnák meg. Más ember, más arc. Más korszak, más szellem. Nem az örök igazságok lényege változik át más lényeggé, csak a beállításuk és a megvilágításuk lesz más és más. (Diadalmas világnézet.)

Milyen igazság ez. Az Egyház is csak akkor lehet minden időknél a tanítója és orvosa, ha állandóan alkalmazkodik *alaki-lag* az emberiség fokozatos fejlődéséhez. Aszerint, hogy időnként melyik képességünk jutott túlsúlyba? Értelmi, érzelmi, vagy akaratbeli erőnk-e? A nagy *Ketteler* bíboros rámutatott erre a szükséges alkalmazkodásra. Azt mondta Kölnben a katolikus nagygyűlésen: — *Ha szent Pál ma élne, új ságira lenne.* A zsenik kiváltsága, hogy a nagy eszméket pár szóban leegyszerűsítve közkinccsé tudják tenni.

Azért, mivel én katolikus pap vagyok és hitem gyökerei az őskereszténység hitéletéből sarjadzanak ki, nem engedem magamat a modern haladás szentélyéből kizárni és kiállítani a küszöb elé. Én is a nyugati expresszsel akarok utazni. Nem tűröm, hogy a villámvonat mellett elrohanjon és én rám csak füttyöljön.

Ha megérett a világ egy-egy új eszmének a befogadására, akkor ne ülünk le a megzápult régi tojásokra, hanem keressünk frisseket, amelyekben egy szunnyadó új életnek a lehetősége lüktet. A Krisztusi kinyilatkoztatás minden korszaknak közkinccse. Egyformán tudja nevelni mindegyiket a saját vonalrendszerében. Ezért nem kerékkötője, hanem szárnya az emberi haladásnak.

Nem azért gáncsolom a mai börtönrendszert se, hogy meglaizsam az állami és társadalmi szervezkedés rendjét. Ideális törvényfölöttiség csak ott képzelhető el, ahol minden ember már a szentség kegyelmi állapotában él. Erre mondta szent *Ágoston* — *Szeressetek és tegyetek, amit akartok!* Ha az ember valakit szeret, azt tudva és akarva nem fogja megszorítani.

Se az Istent, se az embertársát. Én csak az elavult és célszerűtlen büntetési rendszerek helyébe szeretnék egy jobbat és célszerűbbet állítani, amely a haladás mai igényeinek is megfelel és nem maradunk le miatta a nyugateurópai gyorsvonatról. A magam bőrén tapasztaltam, hogy ez mennyire rossz.

Én is azt mondom, aki nem akar az állami és társadalmi törvényekhez alkalmazkodni, az menjen el *Robinzonnak*. Ott élheti a maga különleges életét. De a társadalmi közösségben csak egymáshoz alkalmazkodva élhetünk a törvények megállapított rendszerében. Hiszen még az ember is csak akkor ébredhet emberi szabadságának öntudatára, ha önként veti alá magát a mindenkit egyformán korlátozó, vagy feljogosító törvények rendjének. Ezért joga van a társadalomnak az egyéni szabadságot a közérdek védelmében a szükséges mértékig korlátozni.

De a tréfás angol közmondás szerint: — What is sauce for the goose, is sauce for the gander. *Az a mártás, amely jó a lúd-húshoz, az jó a gúnárhoz is!* Annyit jelent, hogy az igazságszolgáltatás konyháján csak egyféle mártást főzzünk. Felhozom például a magam börtönügyét. Nem a büntetés ellen lázongok, mert lehetett már olyan cselekedetem is az életben, amiért ilyet megérdemelnék. Ritka ember az, aki életében egy-egy paragrafust titokban már át ne ugrott volt a büntető kódexben. De viszont azt is érzem, hogy az a törvény, amelyet a bíróság kénytelen volt reám alkalmazni, meggyőződésem szerint rossz és igazságtalan törvény. Bírám nem tehettek mást, mint amire őket a törvény betűi kötelezték. De én érzem, hogy amiért most nekem szenvednem kellett, azt lelkiismeretem szerint nem érdemeltem meg és ezért a büntetésem miatt én sohasem fogok szégyenkezni.

De azt már nagyon szégyenleném, ha azokat tenném érte felelősekké, akik egy hibás és rossz törvényt kötelességszerűleg alkalmaztak reám. A művész se tud rossz hangszeren jól játszani. Sőt számolni kell azzal is, hogy a bírák is csak emberek. Ne várjunk tőlük csalhatatlanságot. Csak egyet követelhetünk meg tőlük. Ezt azonban föltétlenül. A jóhiszeműséget és a jószándékot, amely az igazságot keresi és nem itél magánérdek vagy politikai célszerűségek szempontjából.

Újból hangsúlyozom, nem bírámot okolom. De az a rendszer, amelynek alapján szenvedtem, rossz és igazságtalan rendszer. Nemcsak azért, mert kivételesen alkalmazták reám a törvényt, hanem azért is, mert egy jóhiszemű, becsületes embert, aki 75 évig szolgálta önzetlen lelkesedéssel a hazáját, még egy

esetleges politikai tévedéséért sem lett volna szabad börtönbe vetni és a bűnözés útjára letévedt bűnösökkel együtt büntetni. Valaha a politikai vétkesekkel szemben a kivételes államfogházat alkalmazták. A háború idejében azonban ezt az államfogházat felfüggesztették. A nemzetiségi izgatók elrettentésére. De a hahónak már elmúlt 17 éve és a régi jogrendet még ma se állítottuk helyre. Még mindig hadiállapotban élünk.

Sajtószabadságunk, gyülekezési jogunk, esküdtszéki bírászkodásunk, ma is szegre van akasztva. A közszabadságoknak összes biztosítékai fel vannak függesztve. úgy érzem, hogy ez nagyon nagy hiba! Egy nemzet csak ott sülyedhet szolgaságba, ahol a szó és a gondolat szabadságát a polgári lelkiismeret ítélőszéke elöl elvonják. Közszabadságok nélkül csúszunk vissza rákmódra a középkorba. A *Bastilleok* és a *Lettrés des cachées-k* rendszerébe, amikor a hatalmi önkény azt csukatta be, akit akart. Aki neki az útjában állott.

Ez az egész, amit a nyilvánosság előtt a peresügyemre vonatkozólag még el akartam mondani. Talán csak nem számítják be ezt is nemzetgyalázásnak? És bár félek a hideg börtöntől, de azért illő szerénységgel kijelentem, hogy ha nem volnék parlamentí harcra már megrokkant ember, akkor minden erőmmel harcolnék *alkotmányos úton és törvényes eszközökkel*, hogy ezt az állapotot megváltoztatni segítsem. Ezzel az én politikai közszereplésemet végleg lezárom és könnyek nélkül eltemetem. Hiszem, hogy elég szerény sírfelirat egy köztisztességben elhunyt életpálya sírkövére.

Amennyire azonban joga van az államnak és a társadalomnak egyéneket fegyelmezni, épp úgy kötelessége is, hogy a jogos magánérdekeknek a megvédője legyen. Az állam sem lehet öncél. Kötelessége minden anyagi, értelmi és erkölcsi eszközökkel megkönnyíteni polgárainak a boldogulását, Így például a hitélet szabadságát. A gondolat szabadságát. A munkaalkalmak megeremtését. A közterhek viselésében a jövedelmekhez mért aránylagos megerterhelést. A közjólét emelését. A személy- és vagyónbiztonságot. A nevelést és a közegészséget. Szóval ne csak vegyen, hanem adjon is.

Ezért hogyha az egyének életfeltétele bizonyos állami szervezetben nincs biztosítva, akkor nem is annyira az egyén, mint inkább a gazdasági helyzet a bünszerző. Tömegeket munkahiány miatt nem szabad éheztetni, mert ott hiba van a termelés szétosztásában. Életünk fenntartása egyrészt Istentől nyert termé-

szetjogunk; másrészt erkölcsi kötelességünk. *A kenyér jog a legszentebb felségjog.* Ezért imádkozunk naponként, hogy adja meg az Isten. Meg is adja. Sőt több terem, mint amennyire szükségünk van. A szétosztásban van a hiba. Itt nélkülözzük az üdvös és szükséges állami beavatkozást. Ez az oka a tömegnyomornak is. Ezért a szegény, munkanélküli családfő ma is elmondhatná *Bánk-bán Tiborcának* a panaszát: — *Nagyúr! Nem boldog a magyar!*

Nemcsak az egyénnek vannak tehát morális és szociális kötelességei. Az állam és a társadalmi rend se lehet antiszociális és immoralis. A legnagyobb kincsét egy államnak az ő boldog és megelégedett polgárai képezik. Az emberélet a fő és nem a hatalom vágy a profit. Ahol pedig a pénz az Isten és nem az ő képmása, vagyis az ember az érték, ott bátran alkalmazhatjuk *Queteletnek* közismert alaptételét: — *A bünt a társadalom képzeti elő. A büntettes már csak végrehajtja.*

A nélkülözés szegénysége még elviselhető. Ezért monda az Úr: — *Szegények mindig lesznek veletek!* De más a szegénység és más a nyomor. A nincstelenség nyomora végső fokán már elviselhetetlen. Ez már égbekiáltó bűne a társadalmi rend hibás szerveződésének. Hányszor tereli bűn útjára az élet elemi szükségleteinek a teljes hiánya a szegény gyarló embert. A gazdasági válságokkal együtt járó nyomor és főleg a tartós "munkahiány, hány alkalmi bűnöst nevel. Nem lehet minden ember a folytonos *kenyérmezei* harcban *Hunyadi János*. Hős és szent. És ha legyőzhetetlen kényszerhelyzet űzi azt a nincstelent a tulajdon elleni kihágásokra, ott nemcsak a bűnöst, hanem a bűnszerző társadalmi rendet is bíróság elé kellene állítani.

Mindig úgy éreztem, hogy egy érzőideg vagyok én is az emberiségnek a láthatatlan organizmusából. A lelkek világának ezt az egységét nevezzük *Krisztus testének*. Lelki közösségnek. Mások igazsága az én igazságom is. Mások szenvedése rajtam is keresztül sajjog. Én is velük szenvedek. Krisztus is azonosította magát minden szenvedővel. Tekintsük tehát mi is rabtestvéreink nyomorúságait a mi közös emberi szenvedésünknek. Nem elég, ha csak a magunk kényelmes életéről gondoskodunk és elszigetelődünk a magunk csigaházaiba. Elzárjuk magunkat a külvilágtól, nehogy megzavarják a mi csendes kérdéseinket. Sopánkodunk a világ romlottsága fölött, de az ujjunkat se mozdítjuk meg, hogy legalább a magunk körében enyhítsük a romlottságot. Ha valakit vergődni látunk a nyomor elhagyatottsá-

gában, egy szalmaszálát se nyújtunk feléje, hogy megkönnyítsük a kiszabadulását. Legfeljebb szánalommal vállat vonunk. Tant pis pour lui! Annál rosszabb ránézve! és megyünk tovább a *Jerikói-országot* árka mellett elfordítván szemeinket a sebeiben vérző emberről.

Azt hisszük, hogy ezzel végkép eleget tettünk keresztény kötelezettségünknek. Pedig sohasem volna szabad közömbösen elhaladni egy síró gyermek, egy könnyező asszony és egy szenvedő ember előtt. A részvétnek éppen olyan megindulásával kell rájuk tekinteni, mint amikor a kereszt előtt megemeljük a kalapunkat. Szent titkok ezek, mivelhogy *az élet legtitkosabb mélysége a szenvedés*. A keresztre se lehet rátekinteni megindulás nélkül. Ott látjuk a keresztre feszített igazságot. A kereszt tövében pedig egy elalélt anyát, akinek arcába haldokló gyermekének a vére hull. És ő még csak hozzá se hajolhat, hogy ártatlan gyermekének kinjait enyhíthesse és a haldoklót szívéhez ölelhesse.

Ezt a szívtépő fájdalmat szimbolizálja nekünk a kereszt, amely nem egy élettelen művészi tárgy. Nem is egy szépen kifáragott fa, vagy kődarab, hanem egy élő csoda, amelyről a szenvedések férfja, aki az egész világ fájdalmait hordozta, lenyúl hozzánk, hogy átvegye a mi fájdalmainkat is. Az Istennek valóban ő az áldozati Báránya, Aki átveszi és elviszi a világ bűneit. A keresztről beszél hozzánk és az Isteni szeretet nagyságáról sutog lélekiemelő szavakat. Az önfeláldozásnak arról a boldogságáról, amit csak egy anyaszív tud megérezni, mikor a vajúdás fájdalmi után legelőször szorítja kebléhez az ő újszülöttjét.

Valaha az a kereszt a rabszolgaságnak és az elvetemült gonoszságnak a gyalázatfája volt. De mióta az *Úr Jézus* vértanúságával megdicsőítette, azóta szent jelvényévé lett a hősiességnek, az önfeláldozásnak és a megváltásnak. A szabadsághősöknek még a rabbilincseit is ereklyeként őrzik a felszabadítottak. Hát csak mi tagadnánk meg Megváltásunknak szent jelvényét, amelyen egykor az Istenember vére csorgott végig? Az őskereszténység vértanúi is alázattal borultak le eléje, hogy megcsókolják, mielőtt ráfeküdnének. Még szent *Péter* sem tartotta magát méltónak, hogy *Krisztus* halálában osztozzék. Könyörgött, hogy őt legalább fejfelé feszítsék keresztre.

Ez a kereszt később a királyok koronáját ékesítette. Főúri családok nemesi leveleit. Országunk lobogóját és nemzetünk címerét. Mikor a *Golgota* kövébe beleékelték, akkor még csak egy kiszáradt élettelen fadarab volt. Az Ókor bitófája! De ott

kivirult. *Krisztus* vére megtermékenyítette. Azóta kivirágzott és gyökeret vert milliók szívében. Könnyeinkkel öntözzük, mikor az élet terhei alatt a tövében összeroskadunk. Ezt adjuk haldokló testvérünk kezébe, hogyha már szólni nem is tud hozzá, legalább nézze. És mikor bevégeztük földi küzdelmeinket, ennek az árnyékában akarunk megnyugodni.

Így lett a kereszt az életfájává. Ha könnyes szemeinket ráemeljük, elmondhatjuk szent Pállal: — *Tudom, kinek hittem!* Börtönöm nyomorúságában ez volt az én egyetlen világosságom is. Mikor mindenki elhagyott, csak ez maradt velem. Ez a fa az, amely kinőtt a mustármagból és ágait már szétterjeszti az egész világra. Árnyékában megpihenhetnek az élet vándorai, akik a földi nyomorúságok küzdelmeiben már kifáradtak.

Hiszem, hogy ez fogja egykor maga alá összegyűjteni az összes hívőlelkeket, hogy egyesüljenek a testvérszeretet közösségében és beteljesedjék az Úr szava: — *Egy akol és egy pásztor!* Milyen igaza volt *Hegedűs Lórántnak*, hogy az a kereszt nemcsak katolikus jelvény, hanem a megváltó kereszthalálának szent szimbóluma. Ennek a tövében kell egykor összeölelkezni a kereszténységnek. Nagy lépés lesz már ez a közeledés is a kívánatos hitegység felé. Hiszen protestáns testvéreink a Nagypénteket tartják a legnagyobb ünnepnek. Ez az ünnep pedig a keresztfának az ünnepe, amelyen a világ üdvösségére a mi Urunk és felfeszített királyunk érettünk kinszenvedett. Az evangélikus hívők kezdettől fogva elfogadták vallási jelvényüknek. Miért ne tehetnék meg ugyanezt az összes Krisztusban hívő többi keresztény testvéreink is?

Hiszen a keresztben mindnyájan a lelki nagyság királyi trónusát látjuk, amelyet az Úr Jézus megoszt minden öntudatos szenvedővel. Aki ezt átérezni tudja, az már vágyódik is a szenvedések után. Térdre hull a szent kereszt előtt. Szeretettel öleli magához. Megismétlődik vele is szent *Ferenc* csodája. A felfeszített Istenember az egyik karjával lenyúl hozzája, hogy szenvedő testvérjét szívéhez ölelje, akit érdemesnek talál rá, hogy vele keresztjét megossa. Az egyik misztikus szerint a szenvedés a leggyorsabb paripa, amelyen biztosan az égbe érünk. Ezért az életszentség útja nem a szélesre kitaposott országút, amelyen a vásáros kocsik járnak. Ne higyjük, hogy ezen az utón szép csendes felballaghatunk a menny országába. Ide csak a Golgota útján keresztül mehetünk. Az Úr Jézus keresztjének az árnyékában. Véres verejtékkel kell nekünk is sziklák között új ösvényt törnünk, mert mi az Úr Jézus utászcsapatjához tartozunk, akik robbantjuk

a hegyeket, betöltjük a völgyeket, hogy egyengessük az Úr útjait a magasbatörő zarándok testvéreink részére.

Hogyha ilyen érzéseket tud kiváltani szívünkben a keresztes, amely önmagában véve mégis csak egy szent jelvény, melyen az Üdvözítő meghalt; mennyivel nagyobb részvétellel kell tekintenünk egy szenvedő embertársunk arcába, akiben a mi Urunk Jézusunk is él és vele szenved? Mindnyájan valamiképpen Krisztust hordozzuk magunkban. Tudatosan, vagy öntudatlanul. Christoforusok vagyunk. *Krisztushordozók*. A legszegényebb lélek az, amelyik még nem érzi önmagában az élő Krisztust. Még nem tud eléggé elmélyülni önmagában. És vajjon miért? Mert a lelki elmélyülés csak azon lelkeknek kegyelmi kiváltsága, akik már szenvedtek. Amelyik lélek azonban betelni akar Krisztussal, annak egészen ki kell üresíteni önmagát. Csak akkor jut öntudatra benne, hogy ő is magában hordozza Krisztust.

Ezt a szenvedő *Krisztust* látom meg én minden nyomorult testvéremben. *Szent Erzsébet*, akit Magyarország ajándékozott *Thüringiának*, egy didergő sebes koldust fektetett le egykor fejedelmi ágyába. Férje rányitotta az ajtót, mert besúgták neki. Indulatosan tépte le az ágyról a takarót és egy fakeresztet talált ott az Úr faragott testével. Mosolyogtok? Ez csak jámbor legenda! *Én elhiszem, mert szép!*

Ki ne ismerné legalább is másolatban *Munkácsy Mihály* remekművét. *Krisztus Pilátus előtt*. Ezt a képet *Philadelphióban* láttam egy sztóreban. Áruházban. Külön teremben. A kellő távlatra beállítva; művészileg drapperiázva; gyönyörű felső megvilágításban. Leültem egy karosszékbe sírni. Az élet eleven erejével hatott rám. Ott állt az Úr isteni fenségében a szkeptikus római helytartó előtt, aki ujjait nézegetve, tünődött az Úr szavain: — *Azért jöttem a világra, hogy bizonyosságot tegyek itt az igazságról!* Valami keserű mosoly játszik a prétor ajakán, amelybe a cinizmussal együtt már a szánalomnak is belevegyül egy finomabb árnyalata.

— *Szegény rajongó zsidó, aki egy római jogásznak az igazságról papolsz!* Gúnyosan kérdi: — *Micsoda az igazság?* Ezt a kérdést azóta minden szegény vádlott felteszi magában a bírósága előtt. Jogosan, mert a ma igazsága az emberi ítélőszékek előtt, nem a holnap igazsága. *Jeanne D'Arc*-ot 500 évvel ezelőtt máglyán égették meg azért, amiért ma az oltárra emelték. A korukban üldözött és meg nem értett eszmék hősei az utódok kincseivé lettek és nemzetük sorsát még sirjaikból is igazgatják. A változó korszellemekek eszmeáramlatát *Madách* érzékelteti sugalmazott vi-

lágdrámájában, ahol *Ádám*, akit korszaka mindig elpusztít, a jövőbe tekint, *amelyért meghalni érdemes*.

— Fejlődni látom szent eszméimet.
Tisztulva mindig méltóságosan
míg lassan bár, betöltik a világot!

Ugyancsak Amerikában láttam — ha nem csalódom — a newyorki képtárban a *Munkácsy-kép* pandantját: az *Ecce Homo*-t. Itt már a megostorozott, megkínzott, oszlophoz kikötözött vádlott áll, fején töviskoronájával, félmezítelten testén egy téglavörös katonaköpennyel és kezében a nádszállal. Egy római zsoldos nyomhatta röhögve a kezébe: — *Nesszé! Itt van még a királyi jogarad is!* Mit tudta ez a szegény szolgálélek, hogy az a meg-alázott, arculvert és leköpdösött zsidó férfiú azzal a nádszállal fogja összetörni *Róma* légióit; a *Caesarok* trónusáét és a hatalmas viláгимpériumot

A habozó *Pilátus* pedig, aki nyíltan kimondotta, *hogy nem találok semmi bűnt ezen emberben*, egy utolsó kísérletet tett a megmentésére. A megkötözött és véres sebeiben roskadozó *Jézus* iráni a szánalmat akarta a tömegben felindítani. Kiállította őt a nép elé. *Íme az ember! Nézzétek!* Egy összetört emberroncs. Mit akartok még vele?

Rosszul számított. A tömeg mindig kegyetlen. Látványosságra szomjúhozik. — *Feszítsd meg! Feszítsd meg őt!* Ekkor megmosta a kezeit. *Én ártatlan vagyok ezen igaznak véréből!*

— *Az ő vére mirajtunk és a mi fiainkon!* Talán ez az ősatok nyomja még ma is Izrael fiait! *Nem is fog elmúlni addig, míg igazságtalanul elítélt fajtestvérük perét az egész világ előtt újból nem revidiálják.* A hajlam erre meg van. A zsidóknak mindig voltak kiváló férfiak, akik nyíltan beismerték, hogy történelmüknek legnagyobb szégyenfoltja az Úr *Jézus* felfeszítése volt. *Talleyrand* szerint: — *Cest plus de crime. Cest du faute!* (Több a bűnnél. Politikai hiba volt.) Sajnálattal emlékeznek meg erről a kegyetlen ítéletről, amely fajuk legszebb virágját tüzte a keresztfára. De ez a főpapság vallási fanatizmusának és a vezérek hatalmi féltékenységének a bűne volt. A felizgatott és félrevezetett népnek semmi köze sem volt hozzá, ők pár nappal előbb még szőnyegeket terítettek lábai elé és pálmaágakkal hozsannázták.

Ez a felfogás még szélesebb körökben terjed a mai zsidóság kulturáltabb elemeinél, akik már a keresztény művelődés humanizmusában nevelkedtek föl és eme csúcsontról tekintenek vissza a múltba. Látják a ködös messzeségben feltűnni *Jákob* csil-

lagját. Ez az égi fény (Schechinah) vezette ki őket a *Fáraók* rabszolgaságából a puszták szabadságába. Több mint egy évezreden át ragyogott fejük felett az ígélet földjén. És mint *Dávid* csillaga (Mögen Doved) fénybeborította Izrael történelmét. A 2. ezredév vége felé jutott zenitjére, hogy beragyogja az egész világot és mennyei fényességével szegény pásztorokat és királyi bölcseket vezessen a betlehemi barlang istállójába. Itt a jászolban pedig szunnyadozni látunk egy bájos kisdedet. Még csak sírni és mosolyogni tud. De bár rongyokba van pólyázva, azért *Dávid* királyi házának sarja. A mózesi gyökérből kihajtott fehér virág. Erről monda halálos ágya előtt *Mózes*: Prófétát küld egykor néktek a ti Uratok és Istenetek a ti nemzetségekből úgy, amint küldött engem; majd őt hallgassátok! Egy másik jövőbe látó zsidó nagy próféta pedig Róla jövendölte meg: — *Az ő világosságában fognak egykor járni a pogányok és ő lesz Izrael népének a dicsősége!* De ne vitatkozzunk ezúttal a Messiási probléma vallásos oldaláról. Csak azt a kérdést kell felvetnünk, mi volt a világ ő előtte és mivé lett Ő utána? Mikor Ő született, Róma volt a világ ura. A többi nép csak igába tört rabszolga. De Róma ura a császár volt, — akit a szolgálattelkek porban csúszva imádtak. Istenük gyanánt újabb kétezzer év múlt el már azóta, mióta az égi kinyilatkoztatásnak fénye ismét beragyogta az egész világot és kivezette a népeket az ókor sötétségéből és állati elaljasodásából. Krisztus megváltó szerepét tehát nem vallási vitákkal kell eldönteni, mert ezt művelődésünk keresztmetszete bizonyítja és igazolja.

Istenemberi nagyságából nem hiányzott sem a dicsőség, sem a szenvedés. Keresztje királyi trónus és egy vérében haldoklónak áldozati oltára. De nem ez a szánalom az, amit mi az ő népétől várunk. Eme szánalomnak igazi bünbánattá kell átváltozni. Nemcsak egyeseknél, hanem egész Izrael népénél. Csak egy ilyen nyilvános beismerés lehet a Krisztusi per revíziójának az erkölcsi megalapozása. Amit az ősök lelki vaksága nem tudott meglátni egykor, azt az utódok nyilvános beismerése engesztelheti ki csak végkép. Egy nyilvános történelmi hibát, amely valamely korszaknak téves ítélkezéséből eredt, csakis egy ilyen vezeklő beismeréssel lehet tisztázni és jóvátenni. Ezt a tanulságot merítettem egykor *Rennes-ben*, amikor jelen voltam egy ártatlanul elítélt zsidó perének a revíziójánál.

Világosan érzem, hogy eljön majd az idő, amikor az én perem és átszenvedett börtönbüntetésem is revízió alá fog kerülni, hogy érdem szerint ítéljenek felettem „*lélekben és igazsággal!*” Ebben hiszek és remélek. Ez a hit tette könnyűvé szen-

vedéseimnek az elviselését is. És habár a büntetést át kellett is szenvednem, de a bűn alól a jövő fel fog menteni. úgy érzem és remélem, hogy nem az én szégyenem lesz, mert hiszen nem a börtön az, ami meggyaláz, hanem a bűn. Az Úr Jézust is börtönbe hurcolták, de ekkor ez a börtön volt a legszentebb templom.

Testvéreim! Valahányszor egy szégyenoszlophoz kikötött vádlottat láttok, jusson eszetekbe Munkácsy „*Ecce Homója*”. Tekintsetek rá emberséges szívvel és Krisztusi szánalommal. Ismételjétek meg *Pilátus* szavait: — *Íme! Ez is csak emberi*

„Ne ítélj, hogy ne ítéltessél!” Aki pedig közöletek bűn nélkül való, az vesse rá a legelső követ!

BÖRTÖNHANGULAT.

Ma reggel dér volt. A csípős őszi szellő letépte a fákról az utolsó hervadt leveleket, összesodorta a börtön udvarán egy boszorkány tánca. Megpörgette, azután egyenként hulltak le a földre. Fáradtan, egymásmellé simulva. Egy sárga, deres akáclevél a kopaszodó fejemre hullt. Éreztem, hogy ez a levél már halott. Talán azért kopogtatott a fejemben, hogy vájjon beengedem-e az elmúlás szomorú gondolatát?

E pillanatban telve voltam lehangoltsággal. Eszembe jutott a Tisza partja. Bozótjaival és vízbeajló bokraival. A csongrádi rév, ahol életem útja egykor magasba lendült. Emlékezetem tükrében szinte látom felújulni a képet. A kiszáradt fűzek kopasz sarjadásait. Éppen úgy, mint régen, amikor egy késő őszi délután kompon akartunk átkelni a révnél. Akkor is ilyen éles északi szél szaggatta a cserjék utolsó leveleit.

Bementünk egy pillanatra a csárdába, ahol egy őszhajú kubikos nézegetett ki az ablakon. Borízú hangon dúdolgatta magában: Fűzfa levél, nyárfá levél; mindent összesodri a szil! Menynyi szomorúság volt ebben a betyár nótában. Mennyi lemondás és búcsúzás az élet ifjúságától. Félrekapott kalapjával danolgatott, félkönyökkel az X-lábú asztalvégre támaszkodva.

Ekkor én még ifjúember voltam. Nem tudtam beszélgetni a hervadt levelekkel. Ma már tudok. Mikor az ember megöregszik, jobban megérti, mit susognak a hulló levelek?

Az aransárga és vérvörös őszi színek, amelyek a lenyugvó napnak a búcsúsugarai, a csendes elmúlás harmóniáját keltik fel bennünk. Megéreztetik, hogyan fog kihamvadni belőlünk is egykor a lelkesedés tüze. Milyen szorongó érzést okoz, mikor rágon-dolok, hogy ez az isteni szikra már bennem is kialvóban van. Talán egy hideg leheletre, amely váratlanul az arcomba csap, lehullni fogok én is a nyirkos földre, mint ez az elhervadt sárga levél most az én fejemre. Mi lesz majd ott velem? Hová megyek? Mire ébredek? Hallom-e, ha ott fenn hívnak? Érzem-e, ha könyves szemmel itt lenn gondolnak reám?

Az a szomorú hangulat, amely most a kedélyemre nehezedett, már nagyon börtönizű. Olyan, mint ez a nyirkos köd, amely most elfátyolozza a sápadt nap fényét. De hiszem, hogy ez csak pillanatnyi hangulat. Addig fog tartani, míg ez a fagyos levél az én deres fejemről le nem hull. Hiszen minden hervadás csak egy új élet hajnalát hirdeti. Születünk, hogy meghaljunk. Meghalunk, hogy újra szülessünk! Ha érzéseinkkel lelkünk mélyébe visszahúzódunk, fölcsendülni halljuk ott az örök élet himnuszát, amely a föld porából a magasságokba hiv. De hallom a fegyőr szavát is:

— Vége a sétának! Gyerünk befelé. A mi nyelvünkön ez anynyt jelent: — Vissza a börtönbe!

Megérthető ebből, hogy most végeztük be a reggeli sétánkat. Szép időben délelőtt és délután egy-egy órai kötelező séta az udvaron. Körben járunk egy jól ápolt és virágokkal bekerített virággrupp körül. Mikor bejöttem, még szegélyezve volt szép, színes öszirózsákkal. Miután én nem tudtam lépést tartani a fiatalokkal, külön engedélyt kaptam, hogy a csoportból kiválva, az udvar hosszában sétáljak. Vasárnapon a séta csak félóra, mert 9—11 óráig tart a fogadási idő. Ez is szabályszerű. Egy hosszú folyosó van egy közepében felállított vasráccsal kétfelé osztva. Egyik felén a vendég, a másik felén a rab. Úgy vagyunk egymástól különválasztva, mint a majmok a ketrecben. Jelet adni, vagy a rács szűk nyílásán csak egy ujjat is keresztül dugni tilos. A rács hosszában sűrűn egymásmelleit elfér 50—60 pár. Minden két rab között egy-egy fegyőr. Szuronyos puskával. Hallgatja a beszélgetést, amelyet tetszése szerint megszakíthat. A kihallgatás öt perc. Én megkértem az öcsémet, hogy soha se jöjjön vasárnapon, mert kerülni akarom a feltűnést és a látványosságot. Van e folyosónak egy külön fogadó kis szobája, ahol kivételesen szigorú fegyőri felügyelet alatt hétköznapiakon is érintkezni lehet. Engem külön ör vezetett a kórházi szobámból oda. Útközben mindig kioktatott:

— Kezet fogni, vagy valakit megcsókolni tilos.

— De hiszen a testvéröcsém vár rám, akit havonként csak egyszer látok

— Kérem, az mindegy. A szabály, az szabály!

Úgy látom, hogy az egész fogházban van egy láthatatlan *Vitzli-Pucli*. Térdet s fejet kell előtte hajtani minden halandónak. Sokkal nagyobb tekintély, mint valaha a *Gessler-kalap*. Később magam is felhasználtam védpajzsul. Ha valamiért a fegyőr kötekedni akart, egyszerűen rászóltam: — Kérem ez szabály. Néha használt. Hiszen az életnek annyi változatai vannak, hogy lehe-

tetlen mindent beleszorítani a szabályok rámaiba. Még kevésbé némely fogolyór fejébe.

A rabélet nélkülözéseivel, fegyelmezéseivel, megszorításaival, sokszor lázongóvá teszi az embert. Észrevettem, hogy ez bennünk az ösbukásnak, a letiport kevésységnek a vergődése. A kigyótest csapkodása, mikor a fejére rátaposnak és simaságával a kemény sarok alól kicsúszni akar. Amíg ezt a rossz hajlamot önként ki nem irtjuk magunkból, addig még mindig nem vagyunk elég alázasok. Ezt az indulatot ma már jobban megtudtam fékezni magamban, mint a lelki érzékenységemet. Hiában nyugodtam bele, hogy föltétlenül alá kell vetni magunkat az Isten szent akarátának, mert cél nélkül semmi sincs. És habár a legtöbb esetben nem értjük meg rögtön nyomorúságunk okát. *Jób* türelmével kell megpróbáltatásainkba belenyugodnunk, mert aki a nyomorúságukat ránk bocsátja, az sokkal bölcsőbb, mint mi. De hiában gondolkodtam így. Az érzéseimet nagyon gyakran még sem tudtam fegyelmezni. Néha egyszerre összeszorult a szívem és ez tüzes könnyeket sajtolt a szemeimbe.

A legelső látogatás hatott rám a legérzékenyebben, összeszorított ajakkal fordultam földre, hogy egy kissé összeszedjem magamat. Milyen nehéz egy ilyen érzés-összeroppanásból ismét kiegyenesedni. De azt hiszem sikerült mégis megtevéstzeni a testvéremet. Az én jószágos szívű *Laci* öcsémet, mert szinte tüntetni kezdtem a jó kedvemmel. Meghagytam neki, hogy *Pista* öcsém ne jöjjön be, mert egy kissé gyengébb szívű. Idősebb is ő nála és a szomorúság nagy lelki terhei nem akarom erre is rárakni. Nehéz próba volt, mert az a legnagyobb fájdalom, amely a könnyeit elrejtve, befelé sírja. Az a legnagyobb gyötrelem, amelynek már nincs panaszhangja.

Mikor a reggeli sétáról bejöttünk, a legnagyobb meglepetésemre, a cellám ajtaját nem csukták be. Mi ez? Megfeledkeztek róla. Betoppán a foglyór.

— Önnek a fiókban van még egy órája és van aprópénze is?

— Igenis van.

— Kérem mindent le kell adni, mert ez a szabály.

— Tessék elvinni, — feleltem nyugodtan. — Csak az órámat sajnálom, mert nem tudom magamat az időről tájékoztatni.

— Majd megtanulja, kérem. Szabály szerint reggel fél hatkor kell kelni. Ekkor jön a reggeli. A meleg rántott leves. A napi séta 9 órakor van. Fél 12-kor az ebéd. Akkor csukjuk a szobát, de délután 1-kor megint nyitunk és esti fél 7-ig nyitva a beteg-

szoba. A végleges csukás ezután jön és tart másnap reggel 5-ig. Egyik bámulatból a másikba estem.

— Azt mondja ön, hogy a cellámat naponként többször nyitva hagyják?

— Természetes.

— Hát én nem leszek egész nap zár alatt?

— Persze, hogy nem. Hiszen ez kórház.

— Áldja meg a jó Isten a szabályukat, — tört ki belőlem az öröm. — Nem is tudja, milyen kő esett le a szívemről. A szobám hideg, a folyosó pedig mégis jó meleg. Legalább ott sétálhatnak.

— Azt már nem! A szobából kilépni nem szabad.

— Hát akkor miért nyitják ki az ajtót?

— Mert szabály.

Nem tudom megmondani, milyen lelki megkönnyebbülést okozott nekem már az a gondolat is, hogy az ajtómrá nincs ráfordítva a zár. Elmondottam az orvosomnak, hogy milyen kedélybeli depressziótól szabadított meg az a tudat, hogy rab vagyok ugyan, de napközben nem mindig vagyok becsukva. Egy újabb bizonyítékot meritek ebből, hogy a lélek benső élete teljesen független a test igényeitől. Milyen kézzelfogható dolog ez. Ugye bár. testi szempontból semmit sem nyertem vele, hogy az ajtómrá nincs becsukva, mert a szobámból úgy sem szabad kilépnem? Ellenben lelkileg nyugodtabb vagyok, mert a lelkem nem érzi a rabság lekötöttségét. Szabadakaratomról leesett a bilincs. Érzem, hogy csak tőlem függ, mikor lépjek ki. Egy lépéssel közelebb jutottam a szabad állapotomban megszokott rendelkezési képességemhez. Leomlott az erkölcsi bástya a börtönöm és a szabad élet között. Ne héz ezt így megérteni, mert érzésszeli distinkció. Ezt csak keresztül lehet élni. Az orvosom, akire én nem tudok elég hálával visszaemlékezni és boldog leszek, ha szabadulásom után a kezét megszorulhatom, rögtön megértett. Egész helyesen érezte meg a nyitott börtönajtónak pszichikai hatását; amely a betegre általa megnyugtató. Én jó Istenem! Milyen kevés kell ahhoz, hogy egy-egy összetört lélek magát összeszedje.

De hát miért lettem én ezzel a tudásommal egyszerre nyugodtabb? Ime az első probléma, amely fölött elég időm és alkalmam lesz a cellámban elmélkedni. Úgyis mikor beléptem, eszembe jutott az öreg *Percel Miklósnak*, aki 1887-ben *Pécsről* jött be velem egyidejűleg képviselőnek, egy érdekes elbeszélése, ő is emigráns volt. Együtt menekült bátyjával, *Percel Mórral*, a szabadságharc híres tábornokával. *Yersey* szigetén tartózkodtak, amikor a decemberi államcsíny után *Viktor Hugónak* is ide kellett vonulni

köztársasági érzelmei miatt. Akkor ez a sziget volt az európai emigrációnak a menhelye, ők is hozzátartoztak a költők fejedelmének a fényes udvarához. Elmondotta, hogy *Viktor Hugo* együtt érkezett oda testvérjével, *Ágostonnal* és közös háztartásuk volt. Mikor egyszer a tengerparton sétálgattak, a költő azt kérdezte *Ágostontól*:

— Mit fogunk mi itt csinálni elhagyatottságunk magányában?

— Én majd csak megleszek valahogy, mert vezetem a háztartást. De te mit csinálsz, bátyám?

— Én — felelé elgondolkozva *V. Hugo* — fordítani fogom *Shakespeare*t.

— Én pedig szabad időmben kijövök a partra és nézem a tengert.

— Igazad van. Egyikben sem lehet kifáradni. *Shakespeare*, vagy a tenger? Mindegy! Mindákettő végtelen.

De hát van-e érdekesebb probléma, mint az emberi lélek? Ez csak az igazán végtelen! Miért ne merülhetnék el én is a lélekfejlődés kutatásába, amelyre kiváló alkalmat nyújt az új helyzetem? Igazán csak tőlünk függ, hogy a Krisztusi minta szerint Istenfiává legyünk-e? Vagy pedig leromboljuk bennünk az Isteni képmást? Felszárnyalhatunk az értelmi magasságokba, a csillagok fölé; ahol az értelem már átmegy a megsejtések finomságába és megéri az Istent. De gödröt is vájhat magának a posványba, ahol belefekhetik egy szűk és sötét sírűregbe, mint *V. Hugo Káinja* a sziklabarlangba, hogy ne lássa többé azt a szemet, amely folyton őt nézi.

Minden attól függ, hogy belesüppedünk-e anyagtesti vonalunkba, vagy ki tudjuk-e ebből emelni lelki egyéniségünket? Bizony az emberi lélek több, mint az egész világ. Ez a világ elmúlik minden dicsőségével, mert ég és föld elpusztulhatnak. Csillagok kialhatnak és világrendszerek visszatűnhetnek a semmiségbe, hogy új egek és földek teremteszenek helyükbe. De én, a gyenge, semmi ember, a világok teremtő Urának a képmása vagyok. Az örökkévaló Istenatyának a gyermeke. Hát lehet azt még csak elgondolni is, hogy az atyai szeretet végtelen tökéletessége önmaga pusztítsa el az ő képére és hasonlatosságára teremtett gyermekét? Melyik földi atya tenné meg ezt az ő véreből kisarjadzott magzatával? Milyen Istent képzelünk el mi magunknak?

Igaz, hogy én, ez a parányi ember, akit egy hajszálér felpattanása az agyban, sírba dönthet, ezt a nagy világot se felfogni, se áttekinteni nem tudom. *Nekem ez megismerhetetlenül nagy.*

Én pedig benne csak egy elenyésző parányiság vagyok. De amint *Pascal* mondja: — Ez a nagy világ sem önmagát, sem teremtő Urát és Istenét nem ismeri. Ellenben én, a semmi ember, magamat minden mástól meg tudom különböztetni. A beláthatatlan külső világot pedig csak az én ideiglenes lakásomnak tartom. El tudom képzelni magamat a világ nélkül, de a világot én nélkül nem!

Ha felnézek a csillagos egekre és széttekintek a zajgó és hullámzó életem, amit mi egy szóban „*természetnek*” nevezünk, érzem, hogy ez mind együttvéve az én világom. Én pedig több vagyok mindezeknél, mert nélkülem ez a világ nem volna az, a mi. Hát van nagyobb kincs a világon, mint amikor az ember egyéniségének ilyen tiszta *öntudatára felébred*? Csak az a haj, hogy az élet nyomorúsága megakasztja az éhezőkben az egyéni öntudat kifejlődését. Szolgálélek éket nevel, akikben eltorzul, vagy összezsugorodik az isteni képmás. Még egy réti virág se tud egy kődarab állandó nyomása alatt kifejlődni! Elcsenevészedik, mert életet, erőt, szint, csak a szabadság levegőjében meríthet a nap-sugárból. Milyen nehéz megértetni a hatalom embereivel, hogy jellemeket, hősöket, vértanukat csak szabadsággal lehet nevelni. Még az állatnál is többre megyünk egy kis gyengédséggel, mint korbáccsal, vasfegyelemmel.

A lélek Istentől elszakítva összezsugorodik, mint az éretlenül lehulló vackor. A szenvedések elválaszthatatlanok ugyan a földi élettől, de a földi élet sem merülhet ki abban, hogy ennek minden egyes szakaszát a nyomorúságok és szenvedések fokmérője szerint osztályozzuk. Azért élünk az anyagvilágban, hogy míg lábainkkal a föld porát tapossuk, addig magasba néző szemekkel az eget keressük. A anyagvilágból sarjadjunk ki, de az égbe nővünk. Egyéniségünket tehát két irányban kell kialakítanunk: Test szerint életerőssé, lélek szerint virágos szépséggé.

Egyformán szükségünk van tehát úgy fizikai, mint pszihikai erőkre. *Érzésekre és érzésekre*. Izomra, ösztönre, vérre; amelyeknek ellensúlya a jóság, a szépség, a szeretet és az akaraterő. Ezek nem ellentétre, csak harmóniára vannak teremtve. Szerethetjük az eget a földdel együtt. De egyiket sem kell megvetni a másikért. Tanuljunk a virágoktól. úgy-e bár gyökereiket ezek is a földbe eresztik, hogy a feloldott földanyagot magukba felszívják és átalakítsák szárrá, levéllé, bimbóvá, gyönyörű virággá és izes gyümölcsé. Mindezt a föld sarából építik fel. Ez ad nekik fátyolos ruhát, selymes csipkéket, színpompát, fényt és illatot. Saját erejéből alakítja ki a növény mindezt. És míg gyökerei lefelé törnek, hogy beleanyagiasodjanak a kemény föld élettelen mozdu-

latlanságába, addig finom, puha testével a virág felszökik a magasba. Kitérja kebelét a napsugárnak, a szellő leheletének, a vízpáráknak, amelyek benne csillogó örömkönnnyekké: üdítő harmattá változnak.

Nekünk isteni lélekre és emberi testre van szükségünk, mert mi az *Úr Jézusnak* vagyunk a testvérei. Az atya fogadott fiai. *Isteniemberek* vagyunk! Az összhang bennünk se önmagától áll elő, mint ahogy a parlagon is megterem a gaz és a bojtortján. Nem túskebokrok vagyunk, amelyen fanyar kökények nőnek, hanem Krisztus vérével beoltott és megnemesített csemeték, amelyek illatos és édes gyümölcsöket teremhetnek. Ne vessük meg tehát a testet se. De tartsuk a lélek fölénye alatt. Az Isten is együtt teremtette a testet és a lelket. Sőt, előbb a testet. Csak azután lehelte bele az élet leheletét. A rózsatón is van szép virág és van szürös tövis. Egymást egészítik ki. A rózsza még a tövist is megszépíti. A tövis pedig védi a rózsát. Hát ne örülünk egy virágos akácérdő patyolatfehér színeinek és illatának csak azért, mert tuskések az ágai? Szegény vaksi ember, aki a csillagos éjszakában sem tud az égi csodákban gyönyörködni, mert csak a sötétségbe meresztli a szemeit.

Igen! Börtönömet Istentől adott ajándéknak fogom tekinteni, amelyet azért adott nekem, hogy a lélek mélységeibe elmerülve, kincseket hozzak napvilágra, amiket csak azért nem találunk meg, mert nem figyeljük meg a lélek mélységeit és magasságait. A csillagászok éjszakákat virrasztanak teleszkópjaik és reflektorai mellett, hogy a ködfoltok homályából egy újabb csillagot emelhessenek ki. Új csillagokat keresek én is a lélek végtelenségeiben. Addig keresem, míg meg nem találok azt a belső összhangot és lelki békét, amely az értelemnek megnyugvást, a szívnek pedig boldogságot nyújthat.

Megerősít e szándékomban az a levél is, amit egy édes jó testvéremtől kaptam, aki börtönöm magányában sem hagyott magamra. Minden héten egy-egy hosszabb levéllel keresett fel. Az egyikben ezt írta:

— Ha elgondolom, hány embert megerősített már lelkileg, igen fáj tudni, hogy mennyien kénytelenek most nélkülözni önt. Pedig beb sok lélek volna most rászorulva, mióta ránk szakadt a határtalan nyomorúság. Ma a szenvedések korszakát éljük. Mindenkinél ki kell belőle venni a részét valamely formában. Boldog csak az, aki viselni tudja csüggedés és zúgolódás nélkül annak terheit. De a legboldogabb, aki ezt olyan kitüntetésnek tekint, mint Ön, aki már odajutott, hogy boldogan dicsekszik vele,

hogy méltónak tartotta őt az Úr, hogy megossa vele keresztjének a terheit. Mi, akik itt künn önért imádkozunk, várjuk és reméljük az Istentől, hogy börtönének elmélyüléseiben irni fog a szenvedés nagy misztériumáról

— Nagyon zavaros és kilátástalan a mai emberiség helyzete. Döntő ponton állunk, ön perének a védőbeszédjében tisztán megmondotta, minden attól függ, hogy a keresztény népek a megoldást Isten felé, vagy pedig Tőle távolodva fogják-e keresni? Valóban ez a csata folyik most idekünn. Odabent, azon a szüle kis helyen, ahol most testvérem él önmagában elmerülve, bizonyára egy új világot fog felépíteni önmagának. A saját önálló lelki világát. Tele napfényel és virágokkal, amit annyit szedhet össze az Isten mezejéről, amennyit csak kivan. Mert vájjon nem az Isten mezején nyílnak-e *a türelemnek, a szelídségnek és a megbocsátásnak* szelíd kis virágai? Micsoda nagy misztériumot rejt-het magában ez a 3 kis szó! Ezen épült fel Krisztus Urunknak örök életű ereje. És aki ezt nemcsak üres szavakkal szónokolja, hanem igazán átérezni is tudja, az már mindent boldogan tud elviselni.

— Ön mindig idealista volt. Mindig az eszményekért élt. Ezért jött ellentélbe korának közszellemével, amelyből az eszménység kipusztult. De önt fogja igazolni a jövő, mert bízom a jövő ifjúságában, amely most a szenvedések tisztító tűzében edződik, amely önzetlen önfeláldozásra tud lelkeket felnevelni. A napokban találkoztam egy 87 éves asszonnyal. Teljesen aktív. Olyan rózsás sima az arca és olyan hófehér a haja, hogy egy 16 éves lány is megirigyelhetné. Mikor csodálkozásomnak adtam kifejezést, azt mondta: — Ennek egyetlen titka az idealizmus. Még most is telve vagyok munkakészséggel és lelkesedéssel minden szép és jó dolog iránt. Még csak fáradtságról se panaszkodhatom, pedig erősen tevékenykedem.

Levelét így fejezi be:

— Nagyon tudok gyönyörködni az ilyen lelkekben. Nem, okoskodnak, hanem élnek. Ezekben a Krisztusi kinyilatkoztatás szelleme életté szilárdult. Titkokat hordanak magukban és nem törik a fejüket a megfejtésükön. Sejtelemszerűleg átérzik és át-élik ezeket. Felemelt homlokkal és derűs szívvel mennek a meg-érett világozás felé. Mosolygó angyalok énekeit hallgatják és virágok fakadnak a lábaik nyomában!

Mennyire igaz dolgok ezek. Érzésekre kell megtanítani ezt a sorvadozó világot, amely a pusztulás csiráját hordozza magában, mint ahogy hordozza kebelében a tudóvészes beteg is a hi-

lált. Az értelmi képzés egyoldalúságaiban merült ki ennek a korszaknak az életerege. Nincs szívünk! Sőt vannak, akik ezzel kérkednek is. Azt hiszik, ez ad nekik tekintélyt. Azért ez a korszak kiszáradt homoksivatag. Nincs termőképessége. Bogáncsokat és szúrós töviseket terem, amelyeknek se virágja, se gyümölcse. Csak teng, mint a korhadt fűzfa a posványban. Nem a villám fogja lesújtani, hanem szétporlasztja majd a belső rothadás.

Ne higyjük, hogy írásokkal, cikkekkel, tudományos vitákkal és előadásokkal megtisztíthatjuk a lelkeket. Minő nagy tévedés! Ezek csupán értelmi hatások. Ritkán tudunk lehatolni az érzések mélységéig. Nyomtalanul eltűnnek, mint a rohanó autók fény vetései, amelyek egy pillanatra megvakítanak, de utánuk még nagyobb setétséget hagynak hátra. *Érzéseket nevelni és szíveket átalakítani csak érzésekkel lehet.* Senkit se tehetünk jóvá, ha csak nem a saját megindulásával. Csak a szeretetből eredő érzések tisztíthatnak. Csak az eszményekért való lelkesedések tudnak kiragadni alacsonyabb vonalainkból. Ezek ébresztik fel bennünk a hitnek hervadó virágait és ha a hit által már eljutottunk önismeretre, csakis akkor tisztulhatunk meg a bűnbánat könnyeiben. Nem szabad beérnünk üres gondolatokkal és értelmi formákkal. *Mindazt, amit értelmi utón megszereztünk, átérzés által eszményíteni kell önmagunkban.* Át kell élnünk, mert az élet nem dialektika, hanem átélés. Ezért áll az intuíció mérhetetlen magasságban az értelmi okoskodás fölött. Prohászka szerint a szentek szentjében minden értelem fölött trónol a „MEGÉRZÉS” (Diadalmas világnézet.) Idézi a német költőt: – *Hoch über allem Verstand, trohnt Sacrosanct, die Empfindung!* Én azt hiszem, hogy gondolataink már csak kivetített képei a megérzésünknek. Érzéseinket testesítjük meg gondolatokká. Ezeket pedig azután szavakba öltöztetjük.

Ezért nem volna szabad különválasztani *értelmi tudásunkat vallásos megérzéseinktől.* Egybe kell szőni őket, hogy egész életünket erős és biztos alapokon fejleszthessük. Csak úgy tudunk cél felé törni a magasságokba, ha *az eszünk irányít, az érzésünk pedig emel.* Azért szenved a mai emberiség, mivel ezt a két lelki-tényezőt egymástól szétszakította. Megbontotta emberi természetünkben az összhangot. Az ész hidegfény-sugár. Ha a szív érzése át nem melegíti, megfagyunk mellette.

Az Isten a legszentebb eszmény. Az eszményekért pedig csak lelkesülni tudunk, de velük betelni soha. Mihelyt a végtelen eszménnyel betelhetnénk és kimeríthetnénk a tökéletességet, akkor nem volna többé okunk se a küzdelemre. Ezért az Istent

csak kereshetjük, érinthetjük, visszatükrözhetjük; de beelni sohasem tudunk vele. Ami végtelenül tökéletes, annak nem lehet vége, vagyis befejezettsége. Amivel pedig mi rendelkezni tudunk, az már nem eszmény, hanem csak a mi anyagtesti tulajdonunk. Az Eszmény *Prohászka* szerint is: *a vágyódások végcélja*. Az Eszmény visz és ragad bennünket. Folyton emelkedünk feléje, de elérni nem fogjuk soha, miután határtalan és végtelen. Amit elértünk, az már betöltött vágy. Kielégültség. Jóllakottság. Lelki szárnyaink letörése és testünk pocakodása. Az eszményért meghalunk, az anyagért csak élünk. úgy érezzük, hogy ez az utóbbi már a mi tulajdonunk. A tulajdonunkért pedig nem küzdünk, hanem menekülünk vele. Jól mondja *Rudolf Mayer*: — Die Soldaten werden siegen, wenn man Sie lehrt zu sterben, und nicht am Leben zu bleiben. Azok a katonák fognak győzni, akiket megtanítanak, hogyan kell meghalni és nem azok, akiket arra tanítanak, hogyan kell életben maradni.

Sajnos, a mai korszakban a lelkiségek elmerültek az anyagvonal kérge alá. Az apály idejét éljük. A meddőségeknek és a terméketlenségeknek a korszakát. Az ilyen rendszereket azonban csak erőszakkal lehet mesterségesen fenntartani, önmagukbn nem életképesek, mert álságok és hazugságok. De jönni fog nemso-kára a természetes dagály is. Máris nagy válságok láza gyöttri a világot. Ismeretlen erők akarnak előtörni a durva anyagréteg alól és a lelkiségek fognak nemsokára ismét felszínre jönni. Mióta összevert bennünket a nyomorúság, az emberek kezdik egymásban felismerni a Testvért. Érzékenyebbekké lesznek és újra megtanulnak majd szeretni. Szinte észrevétlenül közeledik az ég a földhöz, mint egykor a dicsőséges Betlehemi-éjszakán.

Szánni való ember az, aki az élet célját az anyagvonalban keresi. Nagy csalódások szenvedéseiben fog rájönni, hogy ez őt ki nem elégítheti. Az anyagi jólét sokszor a lelkiszemeknek a hályoga. Lassanként elhomályosítja benső, tiszta látásunkat. Végül már csak az anyagot tudjuk körülöttünk észrevenni. Nem is érdekel bennünket más! Csakis az, amit érzékelhetünk; vagyis testi szemeinkkel láthatunk, vagy ujjainkkal tapinthatunk. Végre egészen belemerülünk az anyagvonalba. Nem vesszük észre, hogyan süpped alattunk az ingovány, amelynek az iszapjába fokozatosan merülünk el. Úrrá lesz felettünk a test. Rabszolgáivá süllyedünk az anyagnak. Ebből a körből meritjük minden vágyainkat és ebből indulnak ki minden törekvéseink is. *Az eszközt tesszük életcéllünká*. Eszünkbe se jut, hogy se a test, se az anyag nem lehet életcél, mert hiszen meg kell válnunk mind a kettőtől.

A sírnál cserben hagynak bennünket. Egy pár szál deszka az, amit magunkkal viszünk. Az is együtt rothad el velünk. És mégis milyen nehezen tudunk ezekről lemondani. Erre monda az Úr: — Fiacksáim! Vajmi nehéz egy gazdagnak bejutni a mennyek országába.

Mit ér a gazdagság egy kiszáradt szívnek, amely megtelik ételcsömörrel és embergyűlölettel? Milyen keserves lesz a kijózanodás, amikor majd elszakad tőlünk mindaz, amihez a szívünket kötöttük. Egyszerre kifosztott koldusokká leszünk. Mezítelelenül élünk, mint Jób, a kiégett vágyak szemétdombjain és fekélyeinket a bűnös emlékek cserepeivel vakargatjuk

Egy lélek a lemondás küzdelmeiben edződik. Igazi hőssé azonban csak azok a küzdelmek tehetnek minket, amiket kemény túsámban önmagunk fölött vívtunk. Csakhogy az ilyen harcban nem elég csupán a magunk erejére támaszkodnunk. Alázatos szívvel kell hozzá *kegyelmet* is kérni. Dávid, a pásztorfiu se csupán parittyával győzte le Góliáthot, hanem Istenbe vetett hitének az erejével és önbizalmával sújtotta porba a vasba és páncélba öltözött óriást. Mihelyt az isteni kegyelem a gyarló embert besugarazza, akkor a megtisztult anyag már mibennünk is átváltozik lelki szépséggé. A földi életnek nincs is más célja, mint a folytonos tisztulás és a fokozatos emelkedés. Ez világtörvény, amely mindenre kiterjed. Mi se lehetünk alóla kivételek. A tudomány ezt a törvényt nevezi evolúciónak. Vallási nyelven pedig ez a Szentszellem megszentelő munkája, amely állandó és folytonos.

Az emberi élet is egy folytonos fejlődési folyamat. Nincsenek benne se hézagok, se megszakítások. Nincsenek ugrások és nincsenek megállások, csak észrevehetetlen átminősülések vannak, amelyek egymásból folynak. A szívérványban se tudjuk egymástól elhatárolni és különválasztani a színeket. Pedig száz és százféle színárnyalatokat tudnak megkülönböztetni benne. Nem tudjuk hol kezdődik az egyik és hol végződik a másik? Az emberi élvonal is ilyen egymásból eredő változásoknak a folyamata. Nincs megállás, mert vagy emelkedünk, vagy esünk. Az élet egy állandó érzőmozgás, amelyet a Nobel-díjas nagy metafizikus *Bergson* „Duré”-nak, vagyis „Tartam”-nak nevezett el. Azért „Tartam”-nak, mert ez egy folytonos és megszakíthatatlan helyzetváltozásoknak az eredője. Átminősülések! Egymásbakapcsolódó láncszemek. Már a görög *Heracleitos* is tanította, hogy minden csak mozgási jelenség. *Panta rei!* Minden folyik! Ez az egyetemes és állandó mozgás pedig bele van kapcsolva egy örök mozdulatlanba. A változások

pedig egy örök változatlanba, amelyből kiindulnak. A végső mozgató okfő pedig a legfőbb Erő: az Isten. A görög bölcs szerint:

Az élet folyása is olyan, mint a folyó mozgása. A mozgás mindig ugyanaz, de a folyó vize folyton változik. Milyen világosan érezhetjük magunkban is, hogy van bennünk egy örök és elpusztíthatatlan *erőlényegünk*, amely halhatatlan. Az élet folytonossága tehát megszakíthatatlan. Ez krisztusi kinyilatkoztatás is, amely különben minden létező vallásnak az alaptétele. Az anyag testéből kiszakadt léleknek is folytonosan fejlődnie és tisztulnia kell. Általános törvény ez úgy a látható, mint a láthatatlan világban. A végcél mindenütt a tökéletesedés. Ezért mondta parancsként ki az Úr: — Legyetek tökéletesek, mint ahogy az én menyeyei Atyám is tökéletes.

Dehát ki érzi magát földi életében befejezett tökéletességűnek? Én azt hiszem, hogy az örökélet sem lehet egy tétlen szemlélődés, hanem csak a bennünk szunnyadó isteni erőknek és latens képességeknek az állandó fejlesztése. Saját erőfeszítéseinknek a megérdemelt gyümölcse, amelyet az Isten a. kegyelmével támogat.

Nem azért adott az Isten a léleknek szárnyat, hogy azt fáradtan összevonja és a jóllakottságban gunnyasszon, hanem hogy vele állandóan emelkedjék. A magasbatorés ösztöne a léleknek a legtitkosabb vágyakozása és Istentől belénk oltott akarattal a képességünknek a végcélja. Ennek pedig nincs határa, miután tökéletesedésünk a végtelen felé tör. A lélek jelszava: — *EXCELSIOR!* Mindig előbbre! Mindig egy lendülettel magasabbra. Ezért monda az angyal is az olajfák hegyén az apostoloknak, akik könnyes szemmel néztek az égbe visszatérő Úr Jézus után: — Ne szomorkodjatok! úgy fog visszatérni, mint ahogy most elmenni láttátok. Addig pedig ami fenn van, azt keressétek.

Szent Ágoston is a mennyország boldogságát egy *állandó tevékenységnek* képzelte el, amely folytonos sikereivel bennünket örökké boldogít. Erre mutat rá az Úr Jézus is: — Az Én Atyám folyton munkálkodik és Én is munkálkodom. Hát lehet elképzelni nagyobb boldogságot, minthogy az Úrral együtt munkálkodhatunk mi is? Ezért szerintem a mennyország boldogsága sem merülhet ki az Isten szent színe előtt való hárfázásban és karéneken, mert ez csak a kislányoknak az elképzelt mennyországa. De még ezek közül is a kis Teréz, az újabban szentté avatott *Jézus-gyermek*, akinek élettörténete egy „kis fehér virágnak a tavaszi regéje”, haldoklása alkalmával ezt mondta: — A

gyermek-Jézus öléből fogom a kegyelem rózsaleveleit hullatni a földre. Nem akarok én a mennyben sem tétlenül élni. Egyetlen vágyódásom, hogy ott is tovább dolgozhassam az Egyházért és a lelkekért. És hogyha az Isten meg akarja hallgatni a könyörgésemet, akkor az én mennyszágomat le fogom hozni a földre.

A lelki fejlődésnek a legbiztosabb lépcsői pedig az érzéseket nevelő küzdelmek és szenvedések, amiket életpróbáknak nevezünk. Ezek igazolják érzéseinknek a tisztultságát, vagyis lelki érettségünknek elért fokozatát. Csakis ezek által juthatunk önismeretre, amikre bennünket az isteni kegyelem csak a gyógyító szenvedéseknek próbái által nevelhet. Atyai jósága végtelen bölcsességgel méri ki ránk a léleknevelő próbákat. Senki sincs kivéve alóla, de viszont az Úr, erején felül senkit meg nem terhel. Ezért monda szent *Pálnak*: — *Elég neked az Én kegyelmeim!* Földi megpróbáltatásainkat tehát az Úr mindig összhangba hozza a mi erőnkkel. Kegyelmeivel pótolja a gyengeségeinket. Egy erős lélek néha kösziklát képes hordozni, holott a gyenge már egyegy porszem alatt is roskadozik.

Csak például hozom fel, hogy az ilyen próbák korunkhoz és fejlettségünkhöz vannak kimérve, Így például egy kis leány az eltörött babája roncsainál a korához mért fájdalomnak épp olyan keserű könnyeit hullatja, mint talán egy édesanya gyermekének a koporsója mellett.

Dehát miért vannak ezek a próbák, kérdik a gyenge lelkek? Mi szükségé van erre az Istennek? Bizony nem az Istennek, hanem nekünk van rá szükségünk. Ugyebár, testi izmainkat is csak állandó és fokozatos erőfeszítésekkel tudjuk megedzeni? Ha pedig elhanyagoljuk, akkor a munkából kikapcsolt testi szervek csakhamar elsorvadnak. Lelki képességeinket is csupán saját erőfeszítéseink küzdelmes próbáiban tudjuk kifejleszteni. Ezért mondja szent Pál: — *Qui non est probatus, quid seit?* Aki nincs megpróbálva, mit tud? Mindeneket tehát megpróbáljatok és ami jó, azt megtartsátok. Mindezekről majd egy későbbi elmélkedésben fogok bővebben beszélni.

EGY NEHÉZ NAP A BÖRTÖNBEN.

(Börtönfotográfiákkal)

Ma egy kissé le voltam hangolva. Erőt vett rajtam a levertség. Olyan lehettem, mint a fálusi zsellérkunyhóknak a befagyott téli ablaka. Hiába tömik be félig kóccal, rongyokkal és szalmával, az ablakok fele lucskos, fele bedermedt. Nem eresztenek be magukba semmi külső fényt és világosságot. Ma én se! Igaz, hogy kifelé sem adok. Homályos és zavaros lett az én lelkem ablakja is. Még a jégvirágaiban sem tudok ma gyönyörködni.

Azt hiszem, valami testi baj és gyengeség vethette rám az árnyékát. Hiszen a napokban a rabok fürdőszobájában elaléltam és ha fürdős rabtársam fel nem fog, összeestem volna. Hordágyon vittek be a cellámba, ahol lassanként ismét magamhoz tértem. Ilyenkor nehéz a börtön, mert egy öreg és beteg embernek nem jó elhagyottan, egyedül lenni. Közömbössé lesz minden iránt és ez a magányosság úgy hat a kedélyre, mint az aequatori szélsérend. Csupa fülledtség és nyomottság körülöttünk minden. A napsugár éget, a hőség fullaszt. Nincs üdítő szellő, amely enyhíthetne.

A szemeim bágyadtan csukódnak le és még sem tudok aludni. Egy bizonytalan súlynak a nyomása nehezedik az agyamra. Mintha a cellámat is valami kábító szag töltené be. Van benne valami a szétdőrsölt zsályából és a megfőzött mákfejek émelységéből. Nem nyugtat meg. Kimerít!

Az ablakom alatt csiripelnek az éhes madarak. Ma nem kapták meg a napi adagjukat. Ma még a kenyérbélnak a szétmorzsolása is kifárasztott volna. Ezzel szoktam őket etetni. Megosztom velük a kenyéremet. Ezek most az én szegényeim. Éhesek, de legalább szabadok. Aligha cserélnének velem. Repdesnek az ablakom előtt és rászállnak a párkányra. Szárnyaikkal az ablaküveget verdesik. A legbátrabb veréb, amelyik valószínűleg a legszemtelenebb is, apró szemével, amelyben egy kis

tűzkarika is van, türelmetlenül kopogtat csőrével az üvegen. Jó ismerősök vagyunk, mert ha nyitva hagyom az ablakomat, bejön a szobámba. Sőt egyszer rászállt az írógépemre is. De miután ott semmi érdekes dolgot nem talált, kenyérmorzsa után szaglálódott. Száz közül felismerném. A feje búbján egy kis tollpamacs van, a szárnyaiban pedig egy pár fehér toll.

Ügyet sem vetettem rá. Pedig huncutkás fejtartással bekucskált az ablakomon: Ez sem érdekelt. Tudom, hogy holnap reggel nem merek a szeme közé nézni. Szégyenleni fogom magamat és alázatosan bocsánatot fogok kérni tőle tegnapi neveltségemért. Még az örömeinket is nehéz elrejteni, mert ekkor a szemünk tele van derével és mosollyal. Még nehezebb leplezni a szomorúságunkat, mert ilyenkor vagy homályos, vagy könnyes a szemünk.

A szabad életben sincs nagyobb gyötrelmem, mint mikor „*lelki szárazság*” fojtogat bennünket. A börtönben ez már szinte elviselhetetlen. Milyen sivár pusztaság lesz ilyenkor a szívünk! A remény csirái is kiszáradnak belőlünk. Nincs sehol egy tenyérnyi zöld folt, ahol felüdülhetnénk. Mindent belep az a tüzes, kénköves szagú homok, amelyből még az ima szárnyain se tudunk kiemelkedni. Csak üres szavaink vannak, de nincsenek fel-emelő érzéseink. A szavak pedig befagyott szárnyú madarak. Nem tudnak repülni, csak a földön gunnyasztanak és nem járják a magasságokat. Visszavonult tőlünk is az Úr, mint a feltámadás hajnalán a lábai elé roskadó *Magdolnától*: — *Most ne érints engem!*

Szorongva töprengünk. Vájjon miért fordult el tőlünk az Isten? Ezt érezhette egykor *Dávid* is, mikor felsóhajtott: — *Istenem! Istenem! Miért hagytál el engem?* Az Úr Jézus is ezt idézte a keresztfán. De hiába kiáltunk fel a mélységekből, ott fenn nem hallgatnak ránk. Hiába roskadunk össze, nem néznek felénk. úgy érezzük, hogy az Isten virágos kertjéből tüzes karddal üznek ki bennünket is a kerubok. Ezek a szárnyas bikák, amelyek az Isten összetipró erejét érzékeltetik. úgy látszik, hogy bennünket is kiejtett kezeiből az Úr és mi most hullunk-hullunk lefelé a megátkozott setétségbe, ahova egykor leestek a lázadó angyalok.

Vagy az égi fény tűnt el, vagy a mi szemünk világa hunyt ki? Ránk borult a temetők csendje és mi vakon tapogatunk a behorpadt sírok között. Könyörgésünkre ott fenn nincs visszhang. Kiülhetünk a szemétdombra, mint a koldus szegény *Jób*,

hogy viszkető sebeinket cseréppel vakargassuk. Oh! Rettenetes egyedüliség! Már csak egy pislogó mécsfény reszket a szívünkben. Ez az utolsó sugár, amely szívünket az éghez köti. Mi lesz velünk, ha ez is kilobban? *Fáról lehullt száraz levél; elhervad és viszi a szél!*

Mint a szédelő ember, akit fejbe ütöttek, nem értjük meg, mi történt velünk? Micsoda öröme telik abban az Istennek, hogy mi üres szívvel és kiszáradt szemekkel mutogatjuk neki sebeinket és ő elfordul tőlünk? Miért gázol keresztül összeomlott lel-kivilágunkon? Vagy talán elfelejtette, hogy mi is az Ő vérével megváltott gyermekei vagyunk? Szegény meggyötört lélek, most állsz legközelebb az *Úr Jézus* szent szívéhez! Hát nem érzed a feszülés emberfeletti kínjaiban, hogy most ad át egy részt neked is keresztrefeszítésének a kínjaiból? Csakis akkor oszthatja meg veled feltámadásának dicsőségét is, ha először végigmész vele a golgotája kínjain. Ha volna más útja a megtisztulásnak, akkor azt mutatná meg neked. Te szegény, vergődő, elfásult lélek, ne félj! Melletted áll az *Úr* és boldogan tekint rád, mint szent *Istvánra*, egykor a kövezés alatt. Most lettél hitvallóvá és igazi tanítvánnyá. Gyötrelmed azért olyan rettenetes, mert *most szakít ki téged erős kezekkel anyagtesti alacsony vonaladból.* Talán most értél próbádnak az utolsó fejezetéhez, mikor a fájdalom tüzes kohójában összezsugorodva végkép ledobhatod testi salakodat, hogy egészen könnyű légy és még magasabbra emelkedhess az *Úr* színe előtt. Most vonaglassz a kereszteden, amely az ítélet mérlege lesz az *Úr* kezében.

A térdre bukott szent *István* is csak a megkövezés haldoklásában látta megnyílni lelki szemei előtt az eget. Látta az Isten szent Fiát az Atya jobbján állni fényes dicsőségében. Ott gyönyörködött az *Úr*, vérében összeroskadó hűséges gyermekében, aki a földön legelőször követte az isteni Mester példaadását. Kövező gyilkosaiért imádkozott: — *Uram! Ne tulajdonítsd nekik ibünil, mert nem tudják mit cselekesznek!* Bizonyára hallotta az isteni Mestere ajakáról: — *Jöjj, hűséges szolgám, akiben nekem gyönyörűségem telik. Keresztem hőse vagy, mert győztél önmagaid felett.*

Testvéreim! Akik néha az élet nehéz harcaiban szintén véresen roskadtok össze! Valahányszor zuhognak rátok a kemény kövek, nézzetek bágyadt szemeitekkel ti is *befelé.* Ott látjátok *Krisztust*, keresztjét magához ölelve állni. Titeket néz és ha helyeteket megálljátok, gyönyörűséggel csodálkozik a ti hiterőtök hősiességén. Nektek is azért kínálja fel a keserűségek poharát,

hogy izleljetek meg ti is egy cseppet „a *magúra hagyatottság lelki szárazságából*”. Őt is magára hagyták még azok is, akiket szeretett mindhalálig. míg Ő vértől verejtékezett elhagyatottságában, addig ők nyugodtan aludtak. Mert ilyen az emberi szív. Mindig alszik, valahányszor szükségünk van rá!

Ez a gondolat tűzfolyamként járta át bensőmet. új életre pezsdített. Nem mertem volna a börtönömben egy percig se zúgolódni. Mindig úgy éreztem, hogy az *Úr Jézus* engem néz. Szégyenlettem volna Előtte elgyengülni. Letiprom tehát a csüggetegséget, amely árnyékát lelkemre veti. A türelem által nevel az Úr önbizalomra. A bizalom által reménységre. Akinek pedig már reménye van, az meg nem szégyenül. Hát van nagyobb kegyelem, minthogy alkalmat ad az Úr nékem is, felfohászzkodni a megkövezett *Istvánnal*: — *Uram! Ne tulajdonítsd nekik bűnül!* Te új törvényt adtál nekünk. Szeressétek a ti ellenségeiteket is. Áldjátok azokat, akik titeket átkoznak. Jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnék. Imádkozzatok azokért, akik benneteket üldöznek és háborgatnak. Adj nekem erőt *Uram!* hogy a legnagyobb jótévőimet láthassam én is azokban, akik módot nyújtanak nekem hogy a Te megbocsájító életpéldádat követhessem. Pillanatnyi lehangoltságomért pedig bocsáss meg nekem, mert tudom, hogy az én szomorúságom is csakhamar öröme forduló!

Hát úgy történt! Eszembe jutott, hogy mikor a mi nagy *Munkácsynk Párizsban* az országház részére megfestette megrendelt nagy képét, a „*Magyarok bejövetele*”A, egy sűrű, piszkos, ködös téli napon bement a műtermébe *Türr István* tábornok, aki mint magyar emigráns olasz földön *Garibaldi* szabadcsapatában küzdött az olasz egységért. Akkor még ezeket az emigránsokat is itthon hivatalosan *hazaárulóknak* nevezték. Ellenben *Haynaut*, a bresciai hiénát, a főváros díszpolgárává tették.

A Mestert a kifeszített hatalmas vászon mellett a lépcsőn állva találta, kezében az ecsettel és a palettával. Fejét ráhajtotta a lépcső egyik deszkájára és sirt. Már ekkor a Mesteren jelentkeztek a későbbi paralízisének a jelei. *Türr* megrendülve nézte ezt a síró nagy gyermeket és biztatólag szólt hozzá:

— No! Mi baj Miska!

Munkácsy felemelte rá könnyes szemeit és csüggedten így válaszolt:

— Nem tudok olyan derűs, világos eget festeni, mint a magyar ég!

— No csak gyere le arról a lépcsőről *Mihály*.

Mikor kezét fogtak, karját a mester karjába fonta és kivette a szabadba.

— Nézz fel az égre. Mit láatsz?

— Pizskos ködöt és setétséget.

— No lásd! Az Isten se tud minden nap szép tiszta eget csinálni. Majd holnap te is tudsz.

Felderült az arca és vidáman ment fel újra a műterembe. De az ecsetjét szépen félretette, Így fogok tenni én is. Mindjárt jön az egyórai séta az udvaron és ott majd kijárom a rossz kedvemem.

Alighogy megkezdtem hosszú lépésekkel mérni a kórház járdáját, rögtön a lépcső alatt egy hosszú lábú pókot láttam a hasadékból előmászni. Nagyon óvatosan rakosgatta a lábait. Meglepett, hogy november végén a pókok még a szabadban járnak. Mutattam a fegyőrnek és elmondottam, hogy egy nagy olasz író, aki éppúgy, mint én, börtönben szenvedett, egyszer séta közben fogott egy ilyen pókot és bevitte a zárkájába, ahol állandóan figyelte, hogyan kezdi kaszás lábaival megszöni a hálóját. Mindig hozott be a számára egy pár legyet is, nehogy börtöntársa éhen pusztuljon. Ettől kezdve nem érezte magát teljesen elhagyottnak. Volt egy hű barátja, akivel annyira összeszokott, hogy a tenyerén sétált. Egyszer a fegyőr benézett a zárkájába és mikor a pókot ott meglátta, szétaposta. Szegény *Pellico* szeméből kicsordult a könny. Megsíratta hűséges szobatársát.

Figyeltem a fegyőr arcát, minő benyomást fog kelteni benne ez a megindító eset.

— Úgy-e, mégis csak nagy szívtelenség volt annak a szegény rabnak az egyetlen örömét széttaposni?

— Kérem, kötelessége volt, — szolt meggyőződéses fölény-nyel.

— Miért? — kérdeztem meglepetve.

— Azért, mert benne van a szabályzatban, hogy börtönben nem szabad pókhálónak lenni. Már pedig ahol pók van, ott lesz pókháló is.

Egész logikus! Nem is szőttem tovább beszélgetésünket. Láttam, hogy ennek a szabálymasinának minden gondolata és érzése a fegyintézeti kapcsokba van beidegződve. Szinte lógnak rajta a paragrafusok, mint a birkán a gypjába beleragadt horgos bogyók.

Azt gondoltam, amit a csongrádi kubikos, mikor a Tisza töltsén a festő hátamögött nézegette a skiccét.

— Látja milyen szépen festi meg a művész úr a Tiszát?

Ki se vette pipáját a szájából és csak úgy foghegyről mondta: — Szebb az a maga természetibe.

— Pedig lássa, barátom, ez az úr nagy művész.

— Hát kéröm — legyintett a kezével — ilyen embörnek is kő lenyi a világon! Így intézte el röviden a festés művészetét.

Egy repülőgép szállt át nagy bűgással az udvar felett és felverte a börtöntetőről a galambokat. Ekkor vettem észre, hogy a börtönépület körül minden galambszín átmegey a feketébe. A gyűjtőfogházban a fekete szín a tónus. Miért látnának fehéren éppen a fegyörök?

Tovább mentem és láttam mellettem kullogni egy elgörbült lábú félnyomorékot. Kórházban volt ez is és trachomas szemével fölpislogott rám. Össze-vissza beszélt minden badarságot. Iskolapéldája volt a terhelt születésű, beszámíthatatlan embernek. Nem börtönkórházba, hanem elmegyógyintézetbe való. Csak néha-néha válhattunk szót, mert az ör nagyon figyelt ránk. Szabály szerint a beszéd az udvaron tilos, de ha a sétáról bemennek a közös szobájukba, ott már 8—10 ember annyit beszélhet, amennyi neki tetszik. De hát a szabály, szabály!

Ez a nyomorék egy sunyi, ravaszképű, de gyermekesen naiv lélek volt. Hozzám nagyon ragaszkodott. Néhány jó szóért. Hogy mulattasson, nyúlszájakat csinált. Fölvett a földről gömbölyű kavicsokat és fontoskodva mondta:

— Tessék idenézni! Ilyet még nem látott. Itt ez a három kü. Olyan nagyok, mint egy zöd dió. Egymásután lenyelem. — Megtette. Ekkor kitátotta, a száját, hogy meggyőződjem, hogy semmiféle csalárdság nincs az ő művészetében.

— Most pedig — így folytatta — nyomok egyet a gyomrom közepén és felgyün mind a három kü. — így történt. *Napoleon* se vághatott volna diadalmasabb képet *Wagramnál*, a győzelmes csata után.

— Ezt tegye valaki utánam a minisztériumba — szólt büszkén. Azután egy kissé leeresztett hangon Mytató: — És lássa, tisztelendő úr, mégis becsuktak.

Az udvar, ahol a rabok járnak, három részre van osztva. A női rabok az épület másik szárnyán végzik a körsétájukat. A mi oldalunkon szintén van egy nagyobb kör. Itt járkál egymástól hat lépésnyire a tömeg. A fegyör inkább ezeket tartja szemmel. Az épület hosszában két külön csoport járkál. Ezek a kivételesek. Az egyik felén a 20 éven aluli aranyifjúság, a másikon az üdülő és lassúbb járású betegek. Az ifjú rabok a felnöttekkel

a sétán nem érintkezhetnek. Én külön engedélyt kaptam, hogy az épület *egész* hosszában a járdán ballaghatok, miután reumás fájdalmaim miatt csak botra támaszkodva tudtam lépegetni. Bizony időváltozáskor inkább csak bicegve. A többiek már csak az udvar földjén mozoghattak. Fél területen. Nekem szabad volt az egészen végig mennem, mert úgy látom feltételezték, hogy nem fogom megrontani az ifjúságot.

Így kerültem a járdám szélén járókkal közeli rokonságba. S miután a fegyőr se tud egyszerre három helyre nézni, néha-néha a szomszédjaim odasúgtak fegyházi friss híreket. Élőújságok voltak. Fele se volt igaz. A többi pedig egyhetes újdonság volt. Fogalmam se volt, hogyan jutottak hozzá? Hiszen mi egészen el voltunk zárva a külvilágtól. Később hallottam, hogy ezek a hírek a vasárnapi rácsbeszélgetéseknek a töredékei.

A legjobb reporterem a görbelábú, kótyagos rabtársunk volt. Hűségesen kitartott mellettem. Szinte ragadt hozzám. Nekem sugdosta el séta közben bizalmas memoirjait, mert hiszen mindenkinek megvan a maga élettörténete. Erről jut eszembe, hogy hallottam egyik látogató jóbarátomtól, hogy az egyik tekintélyes napilapunknak „*Csillagjelzésű*” cikkírója, akinek most hálásan megköszönöm, hogy mindig emberséges hangon irt rólam, azt tanácsolta egyik cikkében, hogy „*ne írdak én a börtönbe vallásfilozófiái fejtegetéseket, hanem írdam meg inkább az emlékirataimat*”. Nem tudom, vájjon jól idézek-e, miután börtönutamnak gyászjelentését a lapokból én már nem olvashattam? Ezért ismétlem, csak hallomás után beszélhetek róla. De ha így volt, akkor a jótanácsa egy kissé elkésett. Amiről *le akar* beszélni, azt én már megírtam. Mit csinálhattam volna mást 15 óv alatti hazátlanságomban? Az én munkaszerszámom még ma is a toll. Amire pedig *rá akar* beszélni, azt nem fogom megírni. Megsúgom néki miért? *A burnt child dreads the fire! Égett gyerek fél a tűztől.*

Leírtam bizonyos részleteket a múltamból is, de egyelőre lakat alatt tartom, nehogy én kerüljek ismét lakat alá. Igaz, hogy a múlt korszaknak egyik szereplője voltam, de csak *mellékalakja*. Főszerepre nem is vágytam soha. Ahová az események kényszerítettek, ott lelkiismeretem szerint helyemet becsülettel megálltam. Vitt az áramlat, amelynek az ember nem irányítója, hanem csak úszója. Parla force des choses! Soha a magam törtétese. Csak azt tettem, ami minden tisztességes férfúnak kötelessége. Hűségesen kitartottam a tűzvonalban akkor is, mikor mellőtem egyenként elődalogtak, akik az idő változásával szépen átsétáltak a napos oldalra. Távol legyen tőlem, hogy én ezért pálcát törnék

felettük. Ki tudja minő kényszerviszonyok nyomása vitte rá őket. Az ilyen emberi gyarlóságokra már csak megértő szánalommal szabad tekintenünk. Hiszen ha minden ember hősnek születnék, akkor nem volna férfierény a hősiesség se. Az arany is csak azért érték, mert kivételesen ritka a silány ásványok között.

Az én közszereplésemet könnyű lesz majd összeállítani az időszaki lapokból, nyomtatványokból, könyveimből, percsomómból, halálom után hátrahagyott írásaimból és a még ma is élő szemtanúk vallomásaiból. Elmondhatom az Úr szavaival: — *Én mindent a nyilvánosság előtt beszéltem és titokban semmit sem cselekedtem.* — Majd egy hivatott, lelkiismeretes és elfogulatlan historikus ezt meg is fogja egykor tenni. Nem tud átugorni, mert hiszen én is egyik összekötő alakja voltam a történeteknek. Bele fog tehát illeszteni a megillető helyemre. Valamelyik *mellékszobába*. De remélem, az ablak mellé, ahol tiszta világosságban állok. Magam azonban semmiesetre sem fogom megírni az életrajzomat. Nekem nincs okom semmit szépítgetni és nincs okom semmit elhomályosítani. A tényekben van az erő. Ezek beszélnek helyettünk. Ha a festék fekete, senkit sem lehet vele fehérre meszelní, csak még feketébbé lesz.

Egy világösszeomlás kataklizmájában csak azt tettem, amit *Nelson* a *Trafalgari* tengeri csatánál napiparancsban kiadott: — *England expets every man will do his duty!* Anglia elvárja, hogy minden ember meg fogja tenni a kötelességét. Bizony, ha nálunk is megtette volna, soha a bolsevista örület az ország nyakába nem szakadhatott volna. Sajnos, az általános felfordulásban nem volt egy *Nagy Sándorunk*, aki a csomót karddal merte volna szétvágni. A főszereplő miniszterek és generális urak egyszerre eltűntek. Elsompolyogtak az élről és azt akarták, hogy én, a pap csináljak helyettük rendet. Nekem kellett *beugranom*, hogy egy Molière-darabban eljátsszam a „*Medcin malgré lui*”-i, vagyis „*a botcsinálta doktor*” szerepét. Elég komikus helyzet egy papra nézve, de akkor azok tapsoltak meg érte, akik most kifütyülnek.

Ezért nem mehetek én a *Csillagiel* után, amelyről az Evangélium azt írja, hogy három királyt vezetett jó útra egy ilyen fényes csillag. Ezek bizalommal követték és bizonyára ezért voltak bölcsök. De hogyha én lelkem szerint megírnám az igazságot, úgy ahogy érzem, alighanem úgy járnék, mint az a három bölcs király. míg a sivatagba utaztak, addig jól vezette őket a csillag. De mihelyt beértek *Jeruzsálembe*, *Heródes* király udvarába, ott *Szent Máté* szerint a csillag szemek elől rögtön eltűnt.

Ezért sokkal bölcsőbb dolog lesz, ha az én görbelábú rab-

társam memoirjaira térek vissza. A magamét pedig szépen bezárom az asztalfiókomba. Azt kérdeztem egyszer sétaközben tőle:

— Hát te hogyan jutottál ide?

— Kérem én már tizedszer vagyok a börtönben. — vágta ki önérzetesen. — Tisztelendő úr csak első bűnös?

— Az vagyok fiam. Hát te miért kerültél ide?

— Gyermekkoromban azért vittek be többször is, mert szerettem csavarogni az erdőben. Egyszer gombalopásért. Máskor száraz gallyakért, mert ezért a faluban szívesen adtak jó meleg főtt krumplit és egy jó darab kenyeret. De ezek a párnapos fogások hamar elmúltak. Azt mondták, erdőrendőri kihágásokat csináltam, pedig ott nem is volt rendőr. Igazi börtönbe akkor kerültem, mikor egy pajtásom kölcsönadta a szegénységi bizonyítványát, amivel bementem a nyíregyházi ispitába, hogy gyógyítsák meg a lábamat. Azt mondta a doktor úr, hogy *görvily* az én bajom és ez velem született. Nem lehet gyógyítani. Ott rájöttek, hogy írást hamisítottam, pedig én írni se tudok. Jött a detektív, be se várta a gyógyulást, vitt a rendőrségre, Így kerültem legelőször hosszabb börtönbe. Ha megnézni tetszik, mindjárt levetem a rabkancsomat és megmutatom, hogy milyen nyomorék a lábam. Leintettem!

— Ne veszdj vele. Azt mondd el inkább, hogy a börtönből hová kerültél?

— Elvittek Békésgyulára a szeretetházba. Ott romlottam én el. Addig egy túhegyhez sem nyúltam. Ott tanultam meg lopni. Sokat éhezünk és az igazgató úr nagyon kegyetlen ember volt. Ütött-vert bennünket.

— Biztosan megérdemeltétek?

— Ütött az máskor is Nagy borívó ember volt és ha részeg volt, akkor már futottunk, mert nem nézte, hová üt. Aki csak tehette, megszökött. Én is úgy szöktem meg, mikor egyszer elküldött a piacra egy 50 pengőssel. Visszavittek. Nohát le is verte rólam! Sohasem szenvedtem én még annyit, mint a szeretetházban. Nem volt ott kérem semmiféle szeretet. úgy kerültem fel Pestre. Azóta a szeretetházat is becsukták, meg az igazgató urat is. Azt hallottam pénzhiba miatt. Míg bennünket véresre vert, az nem volt baj. De mikor pénzhez nyúlt, kijött a vizsgálat és őt is elítélték. Azt hittem, hogy majd itt összejövök vele, mert engem elég gyakran idehoznak, de még itt nem láttam. Pedig ha látnám, azt mondanám neki:

— No pajtás! Hát te is idegyüttél?

— Hogy mersz ilyent mondani! Hátha nem is igaz?

— Igaz az kérem, mert a pajtásaim mondták, hogy bajba keveredett és azóta már a szeretetházat is becsukták.

— És most miért csuktak be?

— Ezt a börtönt azért kaptam, mert van egy rossz szokásom. Ha valami megtetszik, szeretem nézegetni, Így volt most is. Egy biciklit láttam az ucca sarkához támasztva. Megpróbáltam, hogy a görbe lábammal fel tudnék-e rá ülni? De még csak az egyik lábam volt fenn, már is elfogott egy detektív. Pedig nem akartam én ellopni, mert a görbe lábammal nem is tudtam volna hajtani.

— Mondd meg nekem fiam, ki nevelt fel téged?

— Nem nevelt engem senki a világon. Én csak olyan zabi gyerek voltam. Az anyám elhalt a kórházban. Nem is tudom mikor. Meghalt az öreganyám is. Akkor vittek el Békésgyulára a szeretetházba. Addig én nyáron a szabadba háltam, tél idején pedig beszöktem valamelyik istállóba, ha befogadtak. Ott háltam a jó meleg trágyán.

— Szomorú dolog ez fiam. De legalább most megtanultad, hogy nem szabad a máséhoz nyúlni.

— Akármirez nyúlok én, tisztelendő uram, az mind a másé.

— Hát ígérd meg, hogyha kiszabadulsz, nem fogsz többet lopni.

— Hiában ígérem én azt, ha egyszer muszáj. Mit csináljak? Megmondom én tisztelendő urnák az igazságot. Mikor először kiszabadultam, négy hétig mindig helyet kerestem. Mondtam, hogy én mindent dolgozom egy kis meleg levesért, meg egy darab kenyérért. Meghálnék akárhol. Kinevettek. Kinek kell ilyen nyomorék, mikor az ép és egészséges munkásember se kap helyet?

Meglepődve néztem rá. Nem szokott ez ilyen okosan beszélni, így folytatta:

— Mikor már nagyon éhes voltam, elkezdtem koldulni az uccán. Egy rendőr meglátott, bevittek megint a börtönbe. Onnan a toloncházba. Ott egész nap egy szelet kenyeret adtak, meg sótlan rántottlevest. Ezt is csak napjában egyszer. Hiszen én itt megdöglök éhen! Gondultam magamba. Itt tanultam ki a törvényt. Ha kódulok, a toloncházba visznek. Ha lopok, a börtönbe. Itt mégis csak jobb. Ezért én nem kódulok többet. Inkább lopok. Ha becsuknak, van lakásom is és legalább ehető rabkosztot kapok. Ottkűn ennyi sincs.

— Mikor szabadulsz?

— Márciusban. Csak azt nem tudom hová!

— Hát nincs rokonságod?

— De van egy testvérem. Tegnap láttam is. örültünk egymásnak. Öt is most hozták be a börtönbe.

— Fiam — így szóltam hozzá meleg hangon —, ha a jó útra nem térsz, megver téged az Isten.

Meglepetve nézett rám. Egy kissé gondolkozóba esett, végre így szólt:

— Az még engem sohase vert meg, de a rendőrök már nagyon sokszor megvertek.

Hogy milyen fogalma volt a vallásról, azt egy más alkalommal sugdosta el.

— Tetszik tunnyi, én kálomista vagyok, mert mifelénk ilyen a „*hüt*”. De én ráállnék a maguk *hütire*.

— Aztán miért?

— Mert hát maga olyan jó hozzám. Nekem még senki sem mondta azt, hogy „*fiam*”.

— Ezért ne csereberéld a vallásodat. Jobb, ha megmaradsz tisztességes reformátusnak, mintha rossz katolikus léssz. Lásd én egyformán szeretek minden tisztességes embert, akármilyen vallású. Érdekből pedig hitet változtatni nem szabad, mert az egyik semmit sem vészít veled, a másik pedig semmit sem nyer.

— De más okom is volna nekem, hogy átalljak.

— No mondd el!

— Láttam egy katolikus templomba, hogy a pap egy ezüsts bögrét csóváltgatott és abból olyan jószagú füst gyűtt ki. Megkérdeztem a mi tiszteletes urunkat, hogy mi volt az. Aszonta, hogy tömgvény. Mondok neki, mire jó az? Aszonta: — Semmire. Csak füstügetésre. Hát kérem, engem a papunk becsapott. Nézze meg, hány odvas rossz fogam van nekem. Sokat szenvedtem már miattuk. Valaki javasolta, hogy duggyak bele tömgvént. Megtettem. Kiált belüle a fájás. Ezért akarok én átállni a maguk *hütire*, mert nekünk nincs tömgvényünk.

Szánalommal néztem rá. Ez a szegény emberroncs, aki nekem mégis csak testvérem, mert ő érte is meghalt az Úr Jézus, felnőtt a nyomorban, az elhagyatottságban, a börtönökben anélkül, hogy csak fogalma is lenne a vallásról, az Istenről és a Krisztusi megváltásról. Csak a rendőr a szemében a mindenható tekintély, aki mindnyájunk ura és gondviselője, Aggódva mondta:

— Ha kimegyek is, megint csak visszahoznak, mert annyi most a rendőr, — hogy az Isten verje meg ükét — hogy az ember mozdunyi se tud tőlük. Ha kimegyek, mind rám vigyáz. Csak rajtam van a szemük.

Ez volt a magja a beszédjének. Egy kicsit elhomályosult a szemem, mert eszembe jutott *Dickens Kid-je*. Egy rongyos uccagyerkőc, aki lázas betegen húzta meg magát az ucca csatornában. Szemei tűzben égtek. Csak az arca volt csontig lesóványodva. A haldoklás szárazságában pedig kicserepedett az ajka. Egy szürkeruhás néni hajolt föléje, a *Salvation Army*-nak két oldalra furcsán felkötött szalmakalapjával. Látta, hogy ez a vég. Csendesen összetette a rongyaiban haldokló gyerek kezét. A fülébe súgta:

— Tudsz-e imádkozni?

A gyermek üres szemeivel értelmetlenül nézett rá.

— Mondd utánam: — *Lord Father! Miatyánk!*

A gyermek szemeit elfutotta a homály, amely már a haldoklás fátyola.

— No mondd — sürgette a nővér: — *Lord Father!*

Csak az első szót tudta kilehelni: — *Lord ...* Szemei lecsukódtak és az utolsó sóhajjal kilobbant kék szemeiből a fény, hogy visszazálljon az örök kékségbe, amelyből kár volt ilyen nyomorúságokra leszállni. Ami a haldoklóban benne maradt, azt *Dickens* folytatta:

— Lordok! Főmagasságok és Nagyméltóságok! Így hálnak meg körülöttünk a nyomor tanyáin, az ucca csatornáiban és a földbe ásott üregeknek rothadt szalmáin a mi *Urunk Krisztusunk* vérén megváltott testvéreink, akiknek sejtelmük sincs, hogy egy igaz Isten él felettünk, aki mindnyájunknak közös Atyja.

Tapasztalataimból szűrtem le az eredményt, hogy revízió alá kell venni egész büntetési rendszerünket. Vannak kriminalisták, akik határozottan gyökeres reformokat sürgetnek. Eme rendszernek a *javítás célját* kell szolgálni és nem a megtorlást és a megfélemlítést. Sürgetik a szabadságvesztésnek és a tulszigorú fegyelmi büntetéseknek az eltörlését és a módosítását. Mi nemcsak lemaradtunk a *humanisztikus javítási* módszerekben a nyugattól, hanem szakemberek véleménye szerint is, mai büntetési rendszerünk intézményesen neveli az újabb és újabb gonosztevőket.

A bűnözés elemi iskolája első fokon az *állami menhely*. *Don Bosco* is nyitott elzüllött és hajléktalan csavargó gyermekek számára munkaműhelyeket, ahol szeretettel és jószággal nevelt belőlük becsületes és dolgos munkásokat. Velük élt. Velük dolgozott és velük játszott. Az állami menhelyek melegágyai a szeretet nélkül felnevelt züllötteknek. Ezek legnagyobb része csak-

hamar az állami javítókbá kerül. Itt nyerik a középfokú oktatást a szokásos bűnözésre. Innen jutnak át a fogházba, a börtönbe, a fegyházba és végül a temetőbe. Fokozatos bukásuk vonala itt ér fenékre.

Figyeltem a kiskorú rabokat is, akik a kórházba voltak beutalva. A vidéki fogházakból küldik be őket a rabkórházba. Rendszerint azért, mert nem bírják a fegyelmet és a börtön sanyarúságait és öngyilkosok akarnak lenni. Szegeket, vasdarabokat nyelnek el. Van itt egy 17 éves gyerek, aki a pléhkanalát tördelte szét és a darabjait lenyelte, hogy felhozzák Nyíregyházáról megoperálni a gyűjtőfogház rabkórházába. Állandóan foglalkoztam egy javítóintézetből bekerült fiúval, aki 17-ik évében volt, de nem látszott 15-nek sem. Gyógykezelésre küldöttek be Székesfehérvárról. Ide pedig Aszódról tették át. A lábszárán csontszú fekélyek voltak és botjára támaszkodva sántikált. Többszöri szökés miatt büntették és behozta magával az ő játékos gyermekkedélyét. Alkalmazható rá a német közmondás:

— Schlechtes spiel, was die Kinder nicht gern haben. Rossz játék az, amit a gyermekek nem szeretnek.

Ez a suhanc gyermek maradt kedélyében, hajlamaiban, sőt még életszokásaiban is. Érdekes volt, mikor egy fegyőr erélyesen rendreutasította valamiért, kidüllesztett mellet fordult felém:

— No nézze csak! Hát ki vagyok én, hogy ezek így mernek itt beszélni velem? — Azt a hangsúlyt, ahogy ezt nekem mondta, sohasem fogom elfeledni.

Mikor görbe botjára támaszkodva végigbicegett az udvaron, gipszbe öntött beteg lábát felemelte, a botjával pedig folyton fegyverfogásokat és katonai gyakorlatokat végzett. Félrevágott sapkájával feszesen *habtágra* vágta magát és nekem mindig nagyokat köszönt hangos: *Dicsértessék a Jézus Krisztussal!* Andersen meséjének a cinkatonáját láttam meg benne, amikkel valaha én is szívesen játszadoztam. Ahol csak lehetett, én is egykor utánoztam őket. Feszesen álltam és egyik kezemet mereven a testemhez szoritottam, hogy épp úgy szalutáljak, mint a cinkatonáim, így pózoltam valaha én is. Igaz, hogy nem a börtön udvarában, de a jegyzőházban, az apám irodájában, ahol ezzel nagyon imponáltam a kézbesítő gyerekeknek, aki egyúttal kisbíró is volt és szépen tudott dobolni. Az aszódi gyerek is eldicsekedett, hogy ő kiskorában az esztergomi Bazilikában is ministrált és kétszer kezet csókolt *Csernoch* hercegprimás úrnak is, aki megcirógatta.

— No lásd fiam, gyermekkorodban milyen jó fiú voltál. Hol romlottál te ennyire el?

— Aszódon a javítóban. Ott tanítottak meg a pajtások minden rosszra. — Elhittem neki, mert hiszen ezelőtt négy évvel az aszódi javítóban a fiuk egy betörőbandát szerveztek és közhasznú működésüket meg is kezdték. Éjszaka idején betörték a Hangya-szövetkezet boltjába.

Úgy láttam, hogy életének a *Bazilika* volt a fénypontja. Sétaközben erről mesélgetett és fütörészve sántikált, rögtönzött áriákat dúdolgatva. Odafigyeltem és ismeretlen hangfutamok szakadtak ki a torkából. Néha meglepően friss és harmonikus dallamok.

— Tanultál te zenét valaha? — kérdeztem tőle.

— Nem tanultam én soha.

— Hát hol hallottad azokat a hangfutamokat, amiket dúdolsz?

— Kérem, én ezeket magamtól tudom. Bennem vannak. Sokszor nagyon szép nóták jönnek ki belőlem.

A fegyőröknek, mikor keresztülmentek az udvaron, már messziről nagyokat köszönt. Egyszer nyíltan megkérdeztem tőle:

— Miért jutottál te már fiatal korodban ideig? — Nagy önérettel vágta ki:

— Mert csavargó vagyok! Ezt a típust a mi *Petőfink* is megverselte. Ez a refrainje: — *Csavargónak születtem, csavargó vagyok én!*

— Nincs otthonod és anyád?

— Van kérem, de nem törődik velem. Mióta baptista lett» felém se néz. Azt mondja, hogy gonosz lettem és az ördög fattya vagyok. Apám nekem nincs. Az anyám szolgálatban volt. De olyan kikapós asszony volt. Hol ezzel élt, hol azzal. Én meg ide-oda vetődtem. Igaz, hogy beadott inasnak, de mindig megszöktem. Utoljára egy borbélynál voltam. Onnan is meglógtam. Olyan az én természetem, hogy nem tudok megmaradni sokáig egy helyben. Cigánynak lennék jó. De mikor a helyemből megszöktem, nem vittem el onnan semmit. Én lopni nem tudok. Ekkor adott be az anyám a javítóba. Onnan átvittek Fehérvárra. Ott sem maradtam meg. Pesten szerettem csak kujtorogni az uccákon. Legjobban a Lánchídon.

— Mit csináltál ott?

— Nézegettem a karfáról a nagy vizet, hogyan kavarog a Duna? Sokszor olyan hullámokat vetett a hídpillérekre, hogy azt hittem, no most összetöri. Szerettem belepöködni a nagy vízbe.

A habok közé. Hogyan sustorogtak utána, de én csak nevettem rajtuk. A szeme ragyogott az örömtől. Egy szárnyaszegett kis szürke verebet láttam vergődni az élet nagy országútjának a porában, aki csiripel a napfényen, mert át van itatva a szabadság mámorától. *Victor Hugo Gavrochát* láttam meg benne, aki a barrikádokon versenyt fűtyül a golyóbisokkal és ott is énekel. Vidám, gyermekes értelmetlenségeket:

— Je suis tombé partérre; cest la faute de Voltaire!

Le néz dans la ruisseau; cest la faute de Rousseau!

Leestem az árokba. *Voltaire* volt az oka! Leestem a pakta. *Rousseau* volt az oka!

Milyen rokonszenvenessé tudta tenni a költők királya ezt a megérthetetlen kis csavargót, aki addig ugrándozott és addig fűtyörészett a torlaszon, míg egy csendörgolyó szívéen nem taláta. Ezek az életnek a cinegái, amelyek ide-oda röpdösnek; fűtyörésznek és azután nyomtalanul eltűnnek.

A szívemmel tudom nézni ezeket is, mert mindenki méltó a szeretetre, csak az nem, aki elbizakodottan hiszi önmagáról, hogy méltó rá.

Bűnös könnyelműség, ahogyan mi elhanyagoljuk az elhagyottakat, az elzüllötteket és főleg a kiskorú bűnösöket, akikből az élet később gonosztevőket nevel. Franciaországban állami-lag van szervezve az *Assistance publique*. A közsegélyezés ügye, amely az egész országra kihat. Nálunk a szegényügy belefűllad a végre nem hajtható rendelkezések szakaszaiba. Ide-oda rugdalják a paragrafusok szerint, miközben a munkaképtelen nyomorultak éhen pusztulnak. Nincs szégyenletesebb adminisztracionális intézményünk a fővárosi állami toloncháznál. összeszorul az ember szíve, ha látja azt a kegyetlen bánásmódot, amivel gyötrik és éhezteszik az oda beutalt szerencsétleneket. Százszor jobban rettegnek tőle, mint a fegyházaktól. Mikor a rab a börtönből kiszabadul és nem tudja igazolni az illetékességét, vagy ez a kérdés vitás, nem eresztik szabadon, hanem átadják a rendőrségnek és beviszik őket a toloncházba. Mikor a büntetését már kiállta, akkor kezdődik meg az igazi kalváriajárása. Csodálom, hogy a magyar büntetőjogászok testületileg nem tiltakoznak büntetőrendszerünknek eme szégyenfoltja miatt.

Angliában a fiatal bűnösök részére berendezték a *Borstal* intézményt, amelynek egész rendszere lélekidomítási és nevelési célokat szolgál. Ott is rászoktatják őket rendre és fegyelemre, de családias körben nevelik szeretettel önbizalomra, jóindulatú együttműködésre és úgy a munkának, valamint egy-

másnak kölcsönös megbecsülésére. Kertészetre, földmunkára, állattenyésztésre és más hasznos és gyakorlati dolgokra, amelyekben az az elítélt is örömét találja. Együtt dolgoznak, együtt játszanak, együtt sportolnak a felügyelőikkel, aki nekik atyjuk, tanítójuk és játszópajtásuk. Nem a fegyelmezett állatok reszketésével néznek rá és csak akkor mernek föllélegzeni, ha már nem látják; hanem akkor örülnek igazán, ha közéjük megy. Nálunk a munkafelügyelők kihasználni akarják őket és ha valamit véletlenül egyik-másik elront vagy ügyetlenségéből kárt okoz, össze-vissza verik őket. Különben pedig nem törődnek velük. Pedig a gyermek szomjas a szeretetre.

Az angol rendszer célja az *Improvement és az Amelioration*, a kiskorú bűnösök megmentése. Az átalakítás és a megjavítás. Mi is csináltunk állami menhelyeket és javítóintézeteket, ahol azután rendszeresen megölik bennük az egyéniséget. Kiirtják az ifjú lélekből az önbizalmat, az őszinteséget és öntudatlanul nevelnek belőlük bűnözésre hajlamos képmutatókat, akik csak addig hunyászkodnak meg, míg a korbács suhog fölöttük. Vasfazekakban nevelünk, ahol erkölcsi nyomorékokká torzítjuk el a javítandókat és nem ébresztjük fel őket emberi önérzetük tudatára. Az Istenfiúságra és a testvériségre! Nem válogatjuk meg sem a célravezető eszközöket, sem az alkalmas embereket. A right man on a right place. A helyhez való embert! A rátermettet!

Az ilyen feladatra születni kell. Nem hivatalnokokat, hanem hivatásos megértő lelkeket kell kiválogatni, akik nemcsak fegyelmezni, hanem szeretni is tudnak. Szeretet nélkül a gyermek épp úgy elfonnyad, mint a virág nap nélkül! A börtönök élére is filantrópokat kellene állítani. *Don Boscókat* és nem *Fáraókat!* Mert bárminő tisztességes, megbízható és jóakarátú legyen is az a hivatalnok, aki egy más állásban talán mintatisztviselő, ez még mindig nem elég képesítés a gyermekjavítás feladatához. Hiába teszi meg a legjobbat amit tud, a gyermekkel nem mindenki tud bánni. A züllött gyermekekhez értékesen alkalmazkodni a legnehezebb élethivatás. A kiskorú bűnösök ügyét az én korlátolt tudásom szerint nálunk *Rottenbiller Fülöp* kezdte csak szívvel felkarolni.

Amerikában a javuló elítéltet kieresztik becsületszóra, próbaszabadságra. Titkos felügyelők ellenőrzik őket. A legkisebb visszaesésnél szigorított fegyházba viszik. Nálunk ezt úgy honosították meg, hogy az elbocsájtott fogolyról értesítik az illetékes ségi helyének az előjáróságát. Nagyobb helyeken a rendőrséget.

Ha pedig másutt akar letelepedni, hogy múltjának eltemetésével új életet kezdjen, akkor az ottani rendőrhatalóságot. Lehetetlenné teszik ránézve, hogy becsületes munka árán visszahelyezkedjék a tisztességes társadalomba. A fővárosban pld. kiadják a névsort a detektíveknek, akiknek első gondjuk, hogy figyelmeztessék a munkaadó gazdát, hogy jó lesz ügyelni, mert aki nek munkát adott, az mint fegyenc most szabadult ki a börtönből. Nekem sírva beszélt el egy rab, hogy ezért három helyről bocsájtották el egymásután és kényszerítették, hogy a tisztességes élet helyett újra tolvajjá legyen.

Börtönügyi kongresszusok foglaltak már állást a szabadság fokozatos enyhítése mellett. Csak a mi börtöneinkbe nem tud behatolni egy enyhítő sugár. Még ma is az Auburni-rendszert alkalmazzák a foglyok érintkezéseiknél, amelyet a múlt század elején próbáltak ki Amerikában, de mint határozottan károsat, csakhamar be is szüntettek.

Hogy a vizsgálati foglyokat szigorúan elkülönítik, nehogy megghiúsítsák a nyomozás eredményességét, ezt még megértem. De miért tilos szigorúan az elítéltek szellemi megcsonkítása? A beszélgetés vagy az érintkezés? Vasárnapon és ünnepi alkalmakkor lehetne részükre értelemképző és érzésnevelő felolvasásokat rendezni, ahol a vita szabadságával kölcsönösen művelődhetnének. Hazaszeretetre és emberszeretetre kellene nevelni őket ismeretterjesztő vagy a fegyencek szakmunkáiba vágó szemléltető előadásokkal. Esetleg vetített fényképekkel. Nem kiszakítani a társadalmi haladás közösségéből, hanem erősíteni a vallási, a társadalmi, a testvéri együttérzést. Minden erővel visszahelyezni kellene őket a társadalmi közösségbe és nem kiszakítani, mint egy külön élő húsdarabot a testből, amelyet átadnak a rothadásnak. Igaz, hogy ezt csak szeretettel lehet tenni.

A foglyok érintkezését úgy se sikerül megakadályozni, még ha magáncellákba vannak is elzárva. Az *auburni* fegyházban ostorcsapásokkal akarták kényszeríteni rá a fegyenceket. Kezdték titkos jelekkel érintkezni. *Szöllősy O.* könyvéből olvastam, hogy *Moabitban* két lengyel fogoly, akik közül az egyik a II-ik emeleten, a másik a III-ikon volt magáncellában elhelyezve, kopogtatás útján nemcsak beszélgettek, hanem napokon át sakkoztak is egymással. (M. Börtönügy 52.)

Ezeknek a szegény embereknek is van szívük, csak ki kell tapogatni. És ha egyik-másikét jobban belepte a rozsdá, vagy elborította a durvaság salakja, a szeretet *tízével* lassanként ezeket is fel lehet olvasztani. Ha pedig még mindig érezzük a ke-

ménységüket, akkor még nem volt elég erős a tűz. Tapasztaltam én ezt a vasárnapi istentiszteletek alkalmával, mikor a rabokból összeállított énekkar a kóruson énekelt. Mikor behunytam a szememet és nem láttam rajtuk a rabruhát, templomi áhítattal tudtam elmerülni lélekemelő énekeikbe. Mikor pedig a mise végén egy szívvel és lélekkel énekelték a himnuszt és láttam arcukon a lelkesedést, kicsordult a könnyem. Hiszen ezek is magyarok! Testvéreink! Miért nem nyújtunk feléjük segédkezet, hogy kiemeljük őket a nyomorból, az erkölcsi elzüllöttségéből? Hányan szenvednek itt, akiket a munkahiány, az éhség vitt a bűnbe. Jólakott gyomorral könnyű erkölcsöt prédikálni. íme a művészet érzésnemesítő hatása hogyan tudja kicsiholni még a kőszívekből is a gyújtó szikrát! A szépet. Az összhangzót! Amerika fogházai-ban saját zenekaruk és énekkaruk van. Hetenként többször rendez előadásokat tartanak és a közös étkezőteremben néma csendben hallgatják ebédközben a külön emelvényen játszó zenekarukat. Magam hallgattam ezt a *Wiscounsy* állami fegyházban. Természetesen, mint vendég, mert külföldön engem mindenütt megbecsültek. Csak itthon csuktak börtönbe. Ott a rab is ember. Elbukott testvér!

Börtönbüntetésem legnagyobb gyötrelmét az okozta, hogy vasárnapi szent miséimet nem mondhattam el. Az a durva darócruha, amit börtönben *pléhnadrágnak* hívnak, mert ha az ember a földre állítja, állva marad, nem alkalmas, hogy rávegyük az egyházi ruhát. Különben se vihettem át az én személyes megaláztatásomat papi állásom tisztességére. De azért a vasárnapi szent misét együtt hallgattam rabtársaimmal. Csak az volt a különbség, hogy én minden alkalommal külön járulhattam a szent *áldozáshoz*. Ebből merítettem állandóan lelkierőt egy-egy újabb hét újabb szenvedéseinek az elviseléséhez. Ha tudnák azok, akik ezt a büntetést rámmérték, mit jelent egy becsületben megöszült, tiszta lelkiismeretű emberre a börtön, aligha engedték volna a szigorú formát a lényeg rovására érvényesülni. Menyire igaz a római jogelv: — *Summum jus, summa injuria!* Az orvosok is csak akkor gyógyíthatnak sikeresen, ha elébb megszerezték az alapos kórházi gyakorlatot. Azt hiszem, hogy az ilyen tapasztalati ismeretszerzés mindenkit életbölcsességgel ajándékoz meg. *Nem* tudom, vájjon nem volna-e hasznos minden kriminalistára, akik a törvények adagolásával gyakorlatilag foglalkoznak, hogy legalább is négy hétre önként bevonulnának a börtönbe, hogy annak a javító és büntető hatásait tapasztalatilag is megismerjék? Kedvenc gondolatom, hogy vájjon egy esz-

menyi büntetőjog nem szorult-e olyan enyhítésre, hogy minden jogérvényes ítélet után egy külön kegyelmi tanács döntene, hogy *ahol nincs dólus és rossz szándék*, ott a törvény alaki rendelkezéseit összhangba lehessen hozni a deliktum lényegével? *Ez lenne a bölcs vénnek tanácsa*. Egy esküdszéket kellene kisorsolni nyugalmazott kriminalista bírák-ból, *akik már nem akarnak előlépni*. Továbbá egyházi férfiakból, tanárokból, humanista intézmények férfi és női vezetőségeiből, orvosokból és művészekből, amelyek eldöntené, hogy „*megokolt esetekben*” nem kellene-e bizonyos ítéleteket revideálni és a legfőbb fórumhoz kegyelemre *hivatalból* felterjeszteni? így lehetne kiemelni a kegyelmi aktust a pártpolitikai érdekszférákból.

Sokat szenvedtem, nem csoda, hogy ilyen gondolatokkal foglalkozom. De ez a szenvedés megtanított, hogy tanulságait ne csak a saját lelkihasznomra, hanem hasonló szerencsétlen sorsra jutott embertestvéreim javára is értékesíthessem. Ezért hívom fel büntetési rendszerünk revíziójára az illetékes hatóságok és büntető jogtudósok szíves figyelmét, akik az ilyen kérdések mérlegelésére nálam sokkal hivatottabbak. És kérem őket a keresztény szeretet nevében, amelyet a rideg jog mellett bele kell vinni büntető intézményeinkbe is, hogy ne engedjék ezt az emberbaráti kérdést is belefulladás politikai életünk elposványosodásába. Elég sajnós, hogy a mai napig se tudtuk a világháborúban ideiglenesen felfüggesztett jogintézményeinket régi tisztaságukban helyreállítani. Az igazságszolgáltatást a politikai mocsárgözök fölé kellene emelni és mentesíteni a bírót is a folyton változó hatalmi nyomásoktól.

Sajnos, az ilyen értékes jogászai szakmunkához én már csak jószándékkal járulhatok. Az idő rajtam keresztülgázolt. Segíteni itt már én aligha tudok. úgy jártam, mint *Vörösmarty „Vencigánya”*. E költeményben önmagát írja le ez a klasszikus poéta-lélek, aki egy új korszaknak az úttörője volt. Ez a verse tele van elfojtott keserűséggel és mélységes szomorúsággal. Érti, hogy ő már túlélte magát. Beleszakadt egy idegen új világba, ahol fázik, mert a régi tüzek körülötte már kialudtak. „*Mindig így volt a világi élet; egyszer fázott, másszor lánggal égett.*” Ő is csak átvezető alakjává lett végül két különböző korszaknak, *akik már nem értik meg egymást*. Az egyikből kinőtt, a másikba pedig már nem tudott többé belegyökeresedni. Ilyenkor az ember csak „*lőggatja a lábait hiában és várja, mikor lesz a nyűtt hónából bot*”. A legtöbb esetben bizony csak *koldusbot*. Az ilyen vencigányokat pedig ki szokták lökni a csárdából hegedűstől együtt. Ezek mindig csak

a régi nótákat akarják húzni; az újakat pedig már nem tudják a kurjongató uraságok füleibe muzsikálni,

Lelhet, hogy jogászilag nem jól fogtam meg a kérdést. De érzem, hogy az élet lényegén tapogatok. Tartozom ezzel az én szegény rabtársaimnak is, akik annyi jóindulatot tanúsítottak irántam, amennyit igazán nem érdemeltem meg. Sohasem fogom elfeledni nékik, hogy amikor esetlen, groteszk rabruhámban először járultam közös szentmisénken az első áldozáshoz és az oltár lépcsőjén fájós lábammal leroskadtam; mikor felemelkedve végignéztem a soraikon, a padokban ülő fegyencek szemében a részvét könnyeit láttam felcsillanni. *Ezeket a könnyeket én soha, de soha sem fogom nékik elfeledni.* Többet érnek ezek minden cifra gyöngynél. Akinek a szemében a szív megindulása ilyen könnyet tud fakasztani, az nem lehet a szívében se teljesen romlott. *Mindenesetre javítható!* Nem letiporni, hanem felemelni kell őket. Alázatos szívvel kérem tehát én is az Urat, aki azért jött, hogy a próféta szerint „*megnyissa a börtönök ajtóit*”, adjon az ő méltatlan szolgájának is elég erőt, hogy a börtönökben szenvedők szemeiről legalább is egy-két könnycseppet valaha én is letörölhessek!

LELKIÉLET A BÖRTÖNBEN.

A börtön nemcsak azért jó, hogy az ember zavartalanul örülhet, hanem azért is, hogy csendesen sírhat. Van még egy másik jó hatása is. Leegyszerűsíti az életet. Annyira megszokjuk a lemondást, a nélkülözést, hogy teljesen igénytelenekké leszünk. Csak kezdetben lázongunk, azután belenyugszunk mindenbe. Végül mindent természetesnek találunk. Belehelyezkedünk egy különleges rendszerességbe. Az élet cifraságait és pöffeszkedő luxusát kezdjük üres léhaságoknak tekinteni és olyan nevetségesnek találjuk, mint amikor a kisleányok előszedik a lomtárból az ócska selyemrongyaikat és cifra papirosaikat és a vállaikra teregetik, mert királyost akarnak játszani. Az ilyen fölfujt ürességekre *Shakespeare-nek* van egy jellegző kifejezése a „*Velencei kalmárban*”, mikor suhogó selyem ruhában páváskodik a büszke úri-dáma: — Vitorla! Vitorla!

Milyen szájalmas figurák azok, akik az élet igaz örömeit üres formaságokkal akarják helyettesíteni. Elcsábítja őket a képzelt nagyságuk. Az egyszerűt, a természeteset, ami a szépségnek a báját adja, lenézik. Az élet ízét és zamatját nem élvezik, mert az nekik nagyon közönséges. Meddő életüket kimerítik az anyagtesti gyönyörűségekben. Sírkövükre bátran oda lehetne írni: *Carlyle* átstilizált szavait, amelyben egy *Lord High life* élettörténetét írta meg. Rövidesen ilyen értelemben:

— Itt nyugszik X. X. lord önmagyméltósága, aki már kisedkedésben selyemágyban született. Érdemes életét hasonló selyemruhákban élte végig. Sőt tiszteletreméltó aggkorában, múltjához következetesen halt meg. Közhasznú tevékenységét a sportnak szentelte. Naplójának teljes hitelt érdemlő följegyzései szerint, nehéz küzdelmek árán, sajátkezüleg elejtett 1000 hímszarvast, 5000 özet, 40.000 nyulat és ugyanannyi fácánt, stb. Miután pedig ezeknek egyrészt saját megerőltetésével önmagában trágyává hasznosította, meghalt selyemágyban.

Az állat az anyagtesti vonalban nyugodtan él. Megelégedet-

ten, mihelyt jóllakott. Természetes ösztöneit a testi vonal teljesen betöltötte. De az ember is lesüllyedhet az állat anyagtesti vonalába. Csakhogy ez nem tölti be őt. Ott nyugtalan és szenved. Valaminek a hiányát érzi. Néha megszállja a magasratörés vágya. Egy benső hév, amely kitörni akar az ösztönös életből és fölemelkedni magasabb vonalakba. A vándor madarakat is ez izgathatja a költözésre. Pizkos szárnyaikat azonban az anyagvonalban élő lelkek hiában bontogatják, csakhamar visszaesnek az ut porába. Lelkesedésük tüze gyorsan kilobban és mint a szikrázó rakétának a megszenesedett hüvelye, susterogva alusznak ki a földi mocsárban.

Hát ez lenne a földön az életcél? Hiszen akkor nekünk is nyugodtan kellene élnünk és végig kérődzünk az életünket, mint annak az állatnak, amelynek más igénye nincs. Kielégíti őt az anyagvonal. Vágyainak a betöltése. Szóval a jóllakás és a testi ösztönök kielégítése. De mit tapasztalunk? Mindez nem elég egy magasabb boldogságra teremtett léleknek. Hiába üríti ki fenékgig a gyönyörök poharát. új szomjúságok gyötrik. Keserves kijózanodásra ébred. Csalódva kiált fel: — Hát csak ennyi volt az egész?

Még azok is, akik életüket kikapcsolták a természetfölötti vonalaktól és az anyagba süllyedve keresik az élet okát és célját, megérzésük józan pillanatában undorral fordulnak el anyagbálványaiktól. Érzik, hogy mégsem lebet végcél csúszni-mászni a posványban. Csak a földi giliszták fúrják bele nyálkás testüket az anyagba. Ezért mondta az örület szélén álló *Nietzsche*:

Schon kriech ich zwischen Stein und Gras.
 Hungrig auf krummer Fährte.
 Zu essen, was ich immer ass.
 Dich Schlangenkost, dich Erde!

Köves füvek közt csúszva mentem.
 Éhezve rögzös utón át.
 Hogy egyem, amit mindig ettem.
 A kígyókosztot, a föld porát!

Nem is sejtik, milyen boldogságtól fosztják meg magukat, akik nem edzik meg lelküket *Siegfried* csodaforrásában. A szenvedés az a friss hegyipatak, amelybe félünk belelépni. De mindig felfrissülve szállunk ki belőle. A testiélet pedig az a meleg hőforrás, amelybe örömmel rohanunk bele. De csakhamar elbágyaszt

és kimerít. A gyönyör a szép testeknek a vágyakozása, a szenvedés a szép lelkeké.

Nincs nagyobb boldogság, mint amikor érezni tudjuk, milyen meleg és milyen könnyű a jó lelkiismeret édes nyugalmaiban élni. Ezt a békét, amely a földön elérhető legnagyobb kincs, ígérte *Krisztus* a szenvedések tüzében megtisztult lelkeknek. Békét adok néktek. *Azt a békét, amit a világ nem adhat, de el sem űehet tőletek.* Ez nem testi gyönyörűség, amelynek viharos főlhevülései kimerítik és legázolják a lelket. A kéj a boldogságnak* csak a salakja. Lehetnek pillanatnyi kitörései, de ezek sem tartós megnyugvást, sem benső összhangot nem tudnak nyújtani. Csakis percnyi izgalmakat, amiket az ember csak addig keres, amíg betelve nincs lelkibékével.

Igaz, hogy ezt nem könnyű megszerezni. Ha küzdelem nélkül hullana az ölünkbe, nem volna értéke sem. Új élethez csak lelkiszületés által juthatunk el. Ennek az egyetlen útja, életünk tévelygéseinek a felismerése, őszinte megbánása és jóvátétele. Le kell szállnunk a lóról és fejünkre hamut hintve, meg kell alázkodnunk a föld poráig, mint ahogy a szent *Lajosok* és az orosz-lánszívű *Richárdok* is tették, mikor leszálltak feldíszített lovaikról Jeruzsálem kapui előtt és díszöltönyeiket levetvén, keresztet vettek a vállaikra, hogy azt felvigyék a szent sir templomáig. Pedig királyok és hősök voltak.

Az alázat alatt tehát nem a rabszolgák meghunyászkodását kell érteni, amit ostorcsapásokkal csikarnak ki, hanem a szabad ember önkéntes hódolatát az Isten képét viselő emberi-lélek méltósága előtt. Hogy azonban bánatunk igazán őszinte-e, annak van egy biztos jele. Nem szégyeljük beismert hibáinkat nyíltan is megvallani, hogy a bennünk hordozott hazugságokat az egész világ színe előtt nyilvánosan is megtagadjuk.

Nem könnyű! Sokszor nagyon kínos megmondani az igazat. De csak egyszer fáj. Ha azonban letagadjuk, mindig gyötör, mert egy bennünk elrejtett hazugság állandóan növekszik, mint a testen a rákdaganat, amely ott szintén álképlet. Nem tud az ember megnyugodni, amíg rejtegetett hazugságait a háztetőről nem kiabálhatja ki. *Dosztojevszkij* is azt tartja az ember életében a legszentebb pillanatnak, amikor önként térdre hull és miközben lelkének terheit kiüresíti, töredelmes bűnbánattal veri a mellét. Én vétkem! Én vétkem! Én igen nagy vétkem!

Mennyire meghatott, mikor Amerikában, ahol az „*Üdvhad-seregét*” komolyan veszik, láttam, hogy a legforgalmasabb uccák sarkán kört formáltak a hívők és beállt a középre egy újonnan

verbuvált megtért. Egy rongyos, összetört alak és mellét verve, könnyes szemekkel sorolta elő életének a piszkos dolgait. Meglepett, íme! Igaza van Tertuliának: az ember alaptermészeténél fogva keresztény. Még tévelygéseiben is keresi a bűnbánatot. Az volt a benyomásom, hogy ez igazán szívből jövő töredelem és nem üres pózolás. Ez a szegény bűnös lélek öntudatlanul is egy őszinte, töredelmes gyónást akart végezni: — Én voltam a föld hátán a leghitványabb ember. Ezt és ezt tettem. De most bűnhődni akarok. Ne vessetek meg. Ítéltetek felettem irgalmasságban, hogy az Isten is így ítéljen egykor fölöttetek. És láttam, hogy egy kérgeskezű kikötőmunkás elkezdte törölgetni a szemeit. Betört a körbe. Térdre borult. Uram Jézus légy hozzám is irgalmas, mert én is elkövettem mindezeket, sőt ennél is többet. Ilyen lehetett az őskereszténység nyilvános gyónása is.

Amíg bűneinket szégyeljük megvallani, addig nem is tudjuk gyökerestől kiirtani. Az igazi bűnbánat az egyetlen mód, hogy felismerhessük rossznak azt a rosszat, amit valóban elkövettünk. Mihelyt magunk belátjuk, hogy amit cselekedtünk, az nem volt méltó hozzánk, máris ráleptünk a bűnbánat ösvényére. Belátjuk, hogy ami az életünkben csúnya volt, az rossz volt. Beszennyezett bennünket. A piszkot pedig a lélekről épp úgy le kell mosni, mint a testünkről. Különbözik nem tisztulhatunk meg. Csakis ilyen megértés mellett juthat bennünk öntudatra cselek veséinknek a silánysága. Ez a belátás lehet egyedül életünknek is a fordulópontja. A bűnbánatban lassanként megérlelődik a megtérés szándéka is. Csak ezután kezdhetünk fokozatosan emelkedni.

De hát hogyan ismerjük fel, hogy a mi bűnbánatunk valóban igaz és őszinte? Arról a benső vágyakozásról, amivel szeretnénk bűneinket bekiáltani a világba. Ez a mélységes vágyakozás a legbiztosabb jele a mi lelki újjászületésünknek. Egy miszsiós paptársam mondotta, hogy egy falusi öregasszony leírta egy hosszú papirosra egész életének a bűneit és arra kérte őt, hogy ezt a nevével együtt olvassa fel a szőszéken. Hadd piruljon érte az egész világ előtt.

Egy elbukott, aki már föleszmélt büntudatra, sokkal közelebb áll a megtéréshez, mint az élet kényelmében elpuhult közömbös lélek, aki formagyónásait minden büntudat nélkül végzi. Ezért az igazi lelki megtisztulást nem csupán üres formulákban és külsőségekben kell keresnünk, hanem belső lelkivilágunk kialakításában. Még a római pápa is hiába oldozna fel egy bűnben megátalkodott lelket, hogyha nincs meg benne a megtérés szán-

déka. Ezért a hitet nem elég tudni, hanem élni kell azt. És akik igazán hisznek egy örökéletben, azok már e földön is elkezdik azt élni. E hittel kell átszőni egész életünket és éreznünk kell, hogy élősejtjei vagyunk az egyetemes életnek. Csak egy élet van: ISTENI ÉLET! Minden egyéb élet már csak ennek a végtelen napnak a kisugárzása.

A bűnbánat által megtisztult lelkekből lesznek az Isten kertjének a legillatosabb virágai. Valamint a szívárvány, ez a földi csoda, a napsugárnak és a vízpárának az egybeszőződése, úgy születnek meg a bűnbánat könnyeiből és az isteni irgalom sugarai-ból az égicsodák: a szentek.

A tékozló fiú sem akkor tért meg, mikor szenvedett és még a disznók moslékából sem lakhatott jól, hanem amikor elkövetett hibájának az öntudatára jutott. Mikor visszafordult az atyái ház felé, hogy szakítson a múltjával és új emberré legyen. Nem akkor tért meg, mikor a nyomor és a szenvedés miatt sírt, hanem amikor életének a tévelygéseit először megsiratta. Ekkor határozta el, hogy térdenállva fog bocsánatot kérni az atyjától, mivel hogy könnyelmű és bűnös életével őt megszorította. Nem az elvesztett jólét bírta őt bűnbánatra, hanem lelki megindulása, így esdekelt: — Atyám! Nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem, csak béreseid közé fogadj be engem

Szent Pál is a lelki közömböségtől irtózik csak s ezt mondja: — Légy hideg vagy meleg, csak langyos ne légy, mert kiköplek az én számból! Ne merjük tehát lekicsinyelni a Venus-íhegyére föltévedt *Tannhäusereket* se, mert ha az ember mindazt elkerülni tudná, amiért másokat könnyelműen elítéli, nagyon hamar elérhetnénk anyagtesti életünknek a végcélját: a tökéletességet is. Milyen találékonyak vagyunk, ha a magunk bűneit kell mentegtünk. És milyen nehézkesek, hogyha mások hibáira kell enyhítő körülményeket keresnünk!

Pedig *Tannhäuser*ek vagyunk mindnyájan. Keressük a képzelt boldogságot. Bejárjuk érte a világot. Fut előlünk, mint az árnyékunk. Ezt se tudjuk se megfogni, se átugorni. Bolyongásainkban rendszeren beletévedünk a földi mocsarakba. Aki még meg nem bánta az nagy szemforgatások között letagadja. De aki már kievickélt belőle, az könnyes szemmel bevallja. És aki a bolygó *Tannhäuserrel* már fenn volt egyszer azon a csillogó hegyen, az is csak megesömörlik tőle. Lejön vele együtt szőrcsuhába, hogy bűnbánó szívvel csatlakozzék ő is a zárándokok énekkarába. Tisztára akarja mosni a foltos ruháit. Elsimítani rajta a ráncokat.

Mikor ifjúságunk pezsgő életvágásával útnak indultunk, vitt bennünket a vér, az ösztön, mert ezeken kellett győzedelmeskednünk, hogy kifejlődhessék bennünk a tiszta: az isteni. Ritka ember az, aki e fényben fürdő hegytetőt még meg nem mászta. Bizony én is jártam ott, mint minden más bolygó zarándoktársam. *Jártam ott; de lejöttem!* Nyíltan bevallom, mert utálok a képmutatást. Számatalan hibáim és gyengeségeim között ezt az egyet senki sem veheti a szememre. Nem leszünk jobbak azzal, hogyha dicsérnek bennünket; de rosszabbak se, hogyha gyaláznak.

A börtönben is együtt szenvedhetünk *Krisztussal*, hogyha az Ő türelméből merítünk erőt és boldogan felvesszük vállainkra az ő szent kereszjtét. Ezzel leszünk mindnyájan *cirénei Simonokká*, aki egykor az Úr kereszjtét hordozni segítette. Ezért ne csüggedjünk és ne zúgolódjunk, ha utunk a Golgotára vezet. Vele megyünk. Vegyünk példát Tőle. Feküdjünk mi is alázatos megadással a magunk kereszjtére: — *Atyám, legyen meg a Te szent akaratod!* Benned hiszünk. Téged szeretünk. Néked engedelmességek.

Így utánozhatjuk a mi Urunk Jézus Krisztust még a börtönünkben is, Kedvenc gondolatom, hogy az ember folytonos tökéletesedésével képes lesz majd egykor felemelkedni az Úr Jézus által bemutatott életpélda színvonalára. Mihelyt ezt elértük, egyek leszünk Krisztussal és általa bekapcsolódhatunk az isteni életvonalba is. Szent *Pál* szerint: — *Mindnyájan egyek leszünk Krisztusban és Krisztus által az Atyában.* Istengyermeki öntudattal kell nekünk is felküzdeni magunkat a krisztusi mintáig. Mindenki pedig olyan mértékben tudja saját életében megközelíteni az Úr életét, amilyen fokban Krisztus felé tudott emelkedni a szenvedéseknek békességes elviselésében.

Őt másolják 2000 év óta az összes tanítványai. De csak a legnagyobb szentek voltak képesek egyes vonásokban megközelíteni őt. Felülmúlni nem tudták soha. Nem is fogja soha senki. Mihelyt Vele a legnagyobbak versenyezni akartak, rendszerint túlzásba estek, mert az emberi természet hajlamos a szerelenségekre. *Cáiróban* láttam, hogy a *Hasszán-ünnepen* még ma is éles kardokkal hasogatják föl testüket az önkívület mámorában táncoló dervisek. Nem épültem rajta. Ez örjögés és nem hitvallás!

Más az önfegyelmzés, amely a testi ösztönöknek észszerű megfélekezés« és más az oktan önnyargatás, amely a testnek mesterséges elpusztítása. Észszerű lemondani a csillogó hazug

áléletről, amely színes szappanbuborékok után kapkod és csak, amikor már a markában szétpattan, akkor látja, hogy ez nem csillag, hanem csak egy kis piszok. Kiemelkedni ebből az életvonalból, szentekhez illő bölcsesség. De megvetni az élet természetes szépségeit, amiket az Isten a mi örömünkre és földi életünk boldogítására teremtett, már tévelygés. Krisztus nem erre adott példát nekünk. Elküldött bennünket az ég madaraihoz. A pacsirtához, a mezei liliomhoz, hogy tanuljunk tőlük vidámságot és szépséges virágéletet. Az ő szemében az életminta a térdeire ültetett kisdud volt, aki tiszta, mint a napfény, üde, mint a harmat^ színes, mint a virág és megható, mint az imádság. Fárasztó munkája után maga is felüdült a gyermekszívek naiv egyszerűségében. Ölébe vette őket. Örülni tudott nekik. Képeit és hasonlatait is a természet szépségeiből merítette. Oh az Úr Jézusban megvolt a tisztaság bájos naivitása és az életnek minden színes eleme.

Assisi szent Ferencről mondta *Wilde*: — Élete egy költemény volt. Nemcsak megértette Krisztust, hanem hasonmása lett. Isten őt már születésekor a művészi megérzések tökéletességével ruházta fel. Ifjúságának virágában őt is elkábították a világ ópiumos víziói, de csakhamar kijózanodott. Undorral dobta el a piszkos gyönyörűségek abszinthos poharát, amelyből a boldogságot vélte szüröcsölhetni. Ekkor ledobta a katonaruhát és máshol kereste a dicsőséget. Korának lovagias lelkülete a kereszt hőségévé tette őt. A középkori lovagias eszmények lendületébe belevitte gyermekkedélyének az egyszerűségét és a természetes tisztaságát. Élteni és halni akart a krisztusi eszményekért. Szent *Lajos* is, amikor fényes lovagi kíséretével elindult a Szentföldre harcolni a szent sirért, felajánlotta kardját és vele életét az Urnak. Lovaggyűrűjébe három szavat vésetett: *Dieu! France! Marguerite! Isten! Haza! Margit!* Ez annyit jelentett: Lelkem az Istené; kardom a hazámé; szívem a hitvesemé. *Assisi* is szívét az *Úr Jézus* lábai elé tette le. De azért neki is, mint az ő korában minden más lovagnak, volt kiválasztott úrnője és királynője. Milyen naiv gyermeklélek kellett ahhoz az imához, amely az ő szíve tisztaságának a kivirágzása:

— Üdvözlégy bölcsesség! Te királynő! Az Úr köszöntsön téged nővéreddel, a szent és tiszta egyszerűséggel. Oh szent szegénység! Te úrnő! Az Úr köszöntsön téged nővéreddel: a szent alázatossággal! Oh szent szeretet, te úrnő! Az Úr köszöntsön téged nővéreddel, a szent engedelmisséggel! Mindnyájan szent erények! Az Úr köszöntsön benneteket, Akitől származtok és eredtek.

Így lépett misztikus nászra a szegénységgel és az élettisztsággal. Könnyűnek találta költői lélekkel, koldus testtel megindulni a földön a már elérhető tökélynek az útján. Nem ment, hanem repült rajta. Aki a köznapi élet sáros vonalából még kiemelkedni nem tud, az lenézi ezt a koldus tarisznyás, kámzsás és mezítlásos szentet. Az ilyen léleknek még nincs erős szárnya, amely a magasságokban is hordozhatná. Nem tud szabadon repülni, mert a pénzeszsákja lehúzza a földre, ahol csak cammog. Az élet országútján mindig csak az árnyékos helyeiket keresi. Miután pedig ez az országút tele van vásáros kocsikkal, kocsmákkal, vendéglőkkel és mulatóhelyekkel, betér mindegyikbe megpihenni. Nem csoda, hogy csigalassúsággal halad a végcélja felé; a föld porában csuszva.

Prohászka is azt mondta: — Assisi Ferenc gyönyörködve nézte a virágokat, a szivárványt, a csörgedező patakot, amelynek friss vize mellett himnuszt énekelt a napról. Változhatnak a korok, mert változnak benne az emberek is, akik annak a kornak a közszellemét és a karakterét megadják. Minden egyes korszak egy magában bevégződött külön-külön stílus. Egymásmellé állítva nevetségesek lesznek egymás szemében, mert nemcsak kontúrokban térnek el, hanem alapvonalaikban is. Tessék ma kri-nolinban sportolni, vagy kifodrozott spanyol díszgallérral beülni a volán mellé. Ízlésünk, mentalitásunk, érzésvilágunk annyira más, hogy kölcsönösen kinevetnénk egymást. Ez az a „HUMORISTISCHE ERDENSEIN”, amely az egyes koroknak a különleges mérőpálcaja.

Az Isten bűnül ne vegye, de kisdíák koromban én is kinevettem azt a jóságos, drága *Vince-nővért*, akivel legelőször találkoztam egy ucca sarkán. Mit tudtam én még akkor, hogy ez a jó lélek ifjú életét, szeretetének minden gyengédségét, álmait és re-menyeit ismeretlen *beteg* testvéreinek a kórházi ápolására akarja feláldozni? Az én szememben az ő szerény megjelenése egy furcsa és szokatlan képet nyújtott. Én csak azt a nagy kikeményített lepedőt láttam finom kis arca fölött, amely nekem rettenetesen groteszk látványt nyújtott. Legöbült szélei mozogtak, mint a repülésre készülő madár szárnyai. És amikor mellettem mosolyogva ellebegett, leültem a földre és elkezdtem kacagni. Ebből látszik, hogy milyen gonoszscont voltam én már akkor is. Már csak ezért is megérdemeltem a börtönt!

Minden korszak a saját magát tartotta a legtökéletesebbnek. Ezek a váltakozó idők egyes lapok kulturális fejlődésünk nagy képeskönyvében. Az a lap, amelyet most mi piszkítunk be,

szintén egy komikus oldal lesz a jövő nemzedék szemében. Mi is neveljük őket. Megtanulják tőlünk, hogy mit nem szabad cselekedni. Azt a stílust pedig, amely a mi korunkat jellemzi, valószínűleg Styl-panachénak fogják elnevezni. *Zagyvalék-stilusnak!*

Mi gyarló emberek legföljebb egy-egy vonást tudunk ellesni az Úr Jézus bevégzett tökéletességéből. Ezt törekszünk nagy erőfeszítésekkel kiépíteni magunkban és beleesünk a legjobb szándékunkkal is a szertelenségekbe. Sőt még egyes hiterős korszakban is kiragadnak egy-egy vonást a Krisztusi tökéletességek teljességéből és rendszerint ezt fejlesztik ki a többi rovására, Így pld. amiensi szent *Péter*, mikor *Piccardiában*, vagy az amiensi székesegyházban hirdette a keresztes hadjáratot, nem látott mást, csak a szentföldet. Nem nézett ő se virágra, se patakra, se a tengerparti lándos, vagyis apró sárga virágú kopárságokra, hanem egyik kezével a kardja markolatját szorongatta, a keresztyével pedig napkeletre mutatott. Könnyes szemmel zokogta: — *Hyerosolima est perdita! Jeruzsálem elveszett!* És amíg ő lelkesedésének tüzevel eszményeket gyűjtogatott a szívekben és a harcosok mellére kitűzött vörös kereszt jelvény mellé odaírta a jelszónak a fenti latin mondat három kezdőbetűjét: H. E. P. Addig később a HEP-HEP-pel a fanatikusok felgyűjtogatták a zsidók hajlékait és vérrel szennyezték be a keresztes hadjárat szent eszményét is.

Bele kell tehát helyezkednünk a megváltozott korszakoknak az új érzésébe, hogyha azt akarjuk, hogy megértsenek bennünket. *Prohászka Ottokár* is úttörő apostola volt nálunk a magyar hitélet elmélyítésének. Nyíltan bevallott célja az volt, hogyan lehetne a Krisztusi életpélda követését beleilleszteni a mai korszak értelmi, művészeti és gazdasági kereteibe. Segíteni akart a modern emberen, akinek szerinte lázas a feje és a vallásból rémképeket lát, Így akarta kortársait belevezetni egy megtisztult világnézetbe, amelyet a modern kultúra szűrőjén is már átszűrt, de amelynek azonban a Krisztusi kinyilatkoztatás az alapja. Ezért mondta: — Mi már kiléptünk a középkori keretből. Egy álmodozó fájdalmas világnézetből, amely nekünk már idegen. Szinte megmérhetetlen. Bele kell tehát helyezkednünk egy megváltozott korszaknak az új érzésvilágába. Hagyjuk meg a mai kultúránknak a tartalmát, de egészítsük ki azt a természetfölötti világnak a szépségeivel. Ez a szépség az Isten műve. Az ő gondolatainak a tükre. A jövő korszak új ezredéve ezt a szépséget fogja majd beszélni a tudomány által feltárt és megismert új igazságokba. Eszményíteni fogja a valóságokat, hogy egy teljes, szép életet adjon nekünk, amely át fogja alakítani az anyagvonalból már kiemelke-

dett világot Talán új társadalmi rendszereket szül, amelyek azonban az evangéliumi gyökerekből fognak kihajtani és a mai pogány jogrend helyébe a Krisztusi erkölcsi rendet fogják beállítani. Istennek dicsőségére, ember testvéreink javára és üdvösségére. Az erőszak uralmát így váltja majd fel az igazságnak és a szeretetnek az összhangja. Ebből fog kiindulni egy szebb világ. új típusokkal, új emberekkel, új intézményekkel és új ideálokkal.

Ércbetűkkel kellene e szavakat gránitnál keményebb anyagba vésní: a szívekbe. Pedig kezdetben még *Prohászkat* is sokan félreértették. Mivel régi igazságokat új ruhába öltöztetett, gyanús szemekkel méregették a külső formák bálványozol. A meddő elmék, akik igazán Minerva-baglyai és hunyorgatnak minden fényességre. Közös sorsa ez minden *úttörőnek*. A történelem is igazolja, hogy az iniciék mindig csak véres lábbal tudtak új ösvényeket törni a jövő számára. Egy-egy új eszme lázba hozza a régi rendszerek kriptaöreit. Ezért hacsak lehet kiirtják, nehogy megzavarja csendes szunyadásukat.

Elválaszthatatlan az értékes egyéniségek életétől a félreértés, a gáncsvetés és az üldözés. Szembe kell sokszor helyezkedniök koruk közszellemével, miután ők már egy jövendő korszaknak az előfutárjai. új eszmék »hirdetői, ezért kortársaik meg sem érthetik őket. Üldözik, mert nem közéjük való. Idegenek még saját faj testvéreik szemében is. Sorsuk kivétel nélkül az üldöztetés, a lebecsmérlés és a szenvedés. Mutassanak nekem csak egy igazi nagyságot a történelemben, akinek fejét ne díszítené a tövises korona. A kiválasztottaknak az Úr nyomdokaiban kell haladni a Kálváriára, Aki megosztja velük kereszthordozásának terheit. Az emberi nagyság igazi mértéke tehát abban áll, hogy földi életében ki-ki hovájutott el a fájdalmak lépcsőfokán a magasságokba. A csúcsponton a kereszt isteni hőse áll. Minthogy pedig a szolga nem lehet nagyobb a Mesterénél, ezért rájuk mondta az Úr: — *Boldogok, akik üldözést szenvedhetnek az igazságért, mert övek a mennyek országa!* Boldogok vagytok, midőn szidalmaznak benneteket és hazudván, minden rosszat mondanak ellenetek. Én érettem, örüljete és vigadjatok, mert a ti jutalmatok bőséges lesz a mennyekben, Így üldözték a prófétákat is, akik előttetek voltak. (Máté V. 10—12.)

Sokszor adok a földre leborulva hálát a jó Istennek, hogy még engem is méltónak tartott méltatlan üldözésekre. Felmagasztalt sorozatos megaláztatásokkal. Ezzel tanított még nagyobb türelemre és lassanként felnevelt az Isten akaratában való *föl-*

tétlen megnyugvásra. Erre mondta *Tolsztoj:* — Minél öregebbek leszünk, annál tisztább meggyőződésünkké lesz, hogy az élet egyetlen értelme az Istennek akaratának a betöltése, amely könnyű, örömteljes és a legnagyobb eredményekkel jár.

Ezért tekintetem én is börtönömet, *nemzeti ajándéknak Kolumbus* is arra kérte végrendeletében a barátait, tegyék a koporsójába börtönének láncait. Én is intézkedni fogok, hogy legalább a durva darócruhámot velem temessék el a síromba, mert ebben találtam meg a legnagyobb kincset, amit gyarló halandónak az Isten földi életében csak adhat. Azt a *nyugalmat és boldogságot*, amely *Krisztus békéjéből* sugárzik elő. Itt ismertem föl legelőször, hogy még engem is, aki bizonyára egy vagyok a legkisebbek közül, méltónak tartott az Úr, hogy a mai viszonyokhoz mért modern alakban utánozhassam az én isteni Uramat és Mesteremet. Valóban az ő szent lelke ott sugal, ahol akart.

Így jutottam börtönbe 75 éves koromba. Ebből 53 évet töltöttem el papi hivatásom körében. 32 évig voltam egyhuzamban tagja a magyar törvényhozásnak. Mikor ez a Nemzet a koalíció idejében élet-halál harcát vívta az alkotmányos életének a fenntartásáért a dinasztiaival és a gyászmagyarokkal, akkor az Országgyűlés a felosztása előtt kiválasztott egy 22 tagból álló vezérőlbizottságot, akikre bízta a Nemzet irányítását a passzív ellenállásban. Köztük voltam. Ma már ezek közül csak ketten élünk. Valaha méltónak tartott a Nemzetem, hogy az első sorokban szolgáljam. Ma pedig börtönben ülök. Miért? Magam se tudom. Isteni próbának tekintem, aminek okát és célját nem sokára tisztán fogom majd meglátni.

Lelkieróm a nyomások alatt is fokozatosan edződött. Ma már a börtönömet is az Úr Jézus nagy kegyelmének tartom. El se mondhatom, milyen felemelő meleg érzés dobogtatta meg a szívemet, mikor először becsapódott mögöttem a börtönajtó. Körülnéztem a fülkém homályos magányában Rácsos ablakaim elég nagyok voltak. A sarokban volt a vaságyam. Mellette egy faszék. Előtte egy nagyobb deszkaasztal. Egy vasmosdó tál és egy másik vasedény, amelynek a célját a szagáról könnyű volt felismerni. Ez az egész. Elég szerény berendezés. De kényelmes; mert együtt volt a hálószobám, a dolgozószobám, az ebédlőm, sőt még a nyitott abortom is.

Egy pillanatig sem zúgolódtam. A sáncároknak még rosszabb lehetett azoknak a szegény katonáknak, akik évekig a föld alatt bujkáltak, mint a patkányok és minden percben szembenéztek a halállal. Én itt biztonságban éltem. Boldog szívvel aján-

lottam fel szegénységem nyomorát az én Uramnak. Utána csodálatos melegséget éreztem a szívemben. Soha ilyen közel még nem éreztem magamhoz az *Úr Jézust*. Tudtam, hogy mellettem áll. Szelíden tekint rám és áldott kezeivel háborgó szívemet simogatja. Ezért volt olyan könnyű és édes az a *melegség* is, amely a testemen végigáramlott. Egy delejes bizsergés borzongatott végig és kicsordult belőlem a boldogság túlradása. Összetett kezeimet felemeltem a magasba. Uram! Elégi Nem bírok ki többet a lelkigyönyörűségekből! Szent *Pált* egykor az igazságoknak a fényével sújtottad le a lóról, engem pedig szeretettednek a melegségével emeltél fel érdemetlenül magadhoz. A legdicsőségesebb királyi trónusra a Te szent keresztedre.

Letérdeltem börtönöm hideg földjére. Megcsókoltam azt. Ezt tették egykor az őskeresztényegyház vértanúi is. Megcsókolták a keresztjüket, mielőtt ráfeküdtek, hogy felfeszítesse nekem is, hogy ne csak elmélkedve járjam be a szokásos templomi keresztutat, hanem tényleg is átélhessem ennek csodálatos benyomásait.

Hálásnak kell lennem a börtönömért, mert az *Úr Krisztus* követésének egyedül a szenvedés lehet az igaz útja. Csakis ebben utánozhatom én is őt az én gyengeségeimhez lemérsékelt átélésekben. Milyen boldogan állapítottam meg napról-napra, hogy már az én börtönöm is alkalmat nyújt némi összehasonlításokra. Önként indultam én is útra, hogy engem elfogjanak. Fegyveres örök kísérték a törvényházba. Háromszor ítélték el engem is. Kikötöttek a szégyenoszlophoz. Úgynevezett politikai vétségem miatt, nem fogházba, hanem egyenesen a börtönbe vittek. Betegen, a gyűjtőfogház rabkórházába. Kitűzték vaságyam fölé a büntáblámat is. 1934. XI. 3. Hock János 383 sz. rab róm. kath. 75 éves. Ételadag egy. Beutaltatik a 12. sz. cellába, ahol ruhámtól megfosztottak. Durva darócöltönyt tettek le az ágyamra. Tessék levetni a papiruháját. Rám kényszerítették a szűrposztót. Éreztem, hogy most öltöztetnek gúnyruhába.

Egy pillanatra fellázadt bennem a kultúrember érzékenysége. Hiszen bennünket úgy elkényeztetett az élet. Nem szoktam én ilyen durvasághoz. A testem is olyan érzékeny, hogy én ezt aligha leszek képes elviselni. Miféle képzelt aggodalmak? Hát bizony képes voltam. Endlich hab Ich doch getragen. Aber fraget nur nicht wie? Kezdetben semmi áron sem akartam fölvenni. Ekkor villant föl az eszemben a guillotinja vitt szegény *Lajos* király, ő se akarta túrni, hogy mielőtt a kés alá fektetik, kezét

hátrakötözzék. Gyóntatója szeméből kicsordult a könny. A király elé tartotta a feszületet és odasúgta: — őt is megkötözték! A boldogtalan király ekkor megcsókolta a felfeszítettet és szelíden nyújtotta oda kezét a megkötözésre,

Istenem! Milyen nehéz volt nekem is ez a pillanat. Felvillant bennem is egy röpke indulat. A dac! Az önhietség kevélysége. Nem fogom felvenni azt a rabruhát. Az erőszakot még csak el-tűröm, de hogy én magam vegyem rám, erre az önkéntes meggyaláztatásra nem leszek kapható. Inkább lefekszem kórházi ágyamra és itt fogom kérni a jó Istent, hogy vegyen magához. Jogom van már menni, mert hiszen érett kalásza vagyok a jó Istennek. Az Úr vetésében nőttem fel. Most már csak a kaszát várom. Kinéztem a börtönöm ablakán. Egy magasabb bástyafal választott el a temetőtől. Talán jobb is lenne nekem ott már megpihenni. Eszembe jutott, hogy túl a szobám ablakán, közel hoz-zám, drága halottaim porladoznak. Vájjon Ők, akik egykor ve-lem éreztek, érzik-e most is, amit én érzek? Hallják-e a sírban, mikor panaszodom? Látják-e, hogy az élők milyen kegyetlenek? Ez volt a lelkiprobám legnehezebb pillanata. Magammal vívott küzdelmemnek a csúcspontja. Az ember mindaddig nem tud megbékélni önmagával, amíg kevélysége és önhitsége fölött alá-zatossággal nem tud győzedelmeskedni. Csakhogy ehhez nem elég a magunk ereje. Kegyelem is kell hozzá, amely a hívő lélekel megérteti, hogy nincs véletlen. Mindig az isteni akarat teljes-sül be, amelynek bölcs céljait csak később látjuk be. Hányszor adtam én már hálát olyan szenvedésekért, amiket egykor elvisel-hetetlennek tartottam. De ez a küzdelem csak addig tartott, míg egy futó felhőfoszlány a nap előtt elsuhan. Ilyen felhő vethette én reám is az árnyékát, de széttépte az égi világosság és lelkem-ben nem hagyott hátra semmi sötétséget.

O. *Wilde* is ezt mondja: — Az alázatosságra a börtön taní-tott meg. Ha valaki emlegette volna előttem, visszautasítottam volna. Hogyha kézenfogva vezették volna elém, visszalöktem volna. De én magam akadtam rá és ezért megőrzöm magamnak. Ez az egyetlen dolog, amely egy új élet elemeit rejti magában a számomra. Nem érezhetjük meg másként, hacsak le nem mon-dunk érte mindenünkről, amink van. És csak ha már mindenün-ket elvesztettük, akkor tudjuk meg, hogy ez a mienk.

Hogy az alázattal eltűrt szenvedés újjászüli a lelket, azt szin-tén önmagán tapasztalta, Így szól: — Fogságom első esztendejében mást se tettem, csak a kezeimet tördeltem és kétségbeesésem-ben ezt mondogattam: micsoda vég! Micsoda szörnyű vég! Most

azt próbálom mondogatni és ma nem gyötöröm magamat, akkor őszintén mondom is: — Micsoda kezdet! Micsoda csodálatos kezdet!

Én is így küzdöttem a kevelység angyalával, amely a gőgnek és a lázadásnak a szelleme. Pedig én már erős hittel és Isten akaratában való megnyugvással tudtam átlépni a cellám küszöbét. De ide is eljött utánam a Gonosz, egy végső kísértésre. Isten kegyelméből azonban bennem többé se csüggedezést, se lázadozást nem talált. A kulturmáz már rólam lekopott. Lemosta a könny. Bennem már csak a hívő keresztény maradt hátra. A rámmért próbák pedig megtanítottak, hogy nem az egyes alkalmak teszik az embert gyengévé. Ezek mutatják meg azonban a gyengeségeinket. *Minden lélek olyan erős, amilyen erősnek hiszi magában az Istent!*

Hogy a próbában én győztem, világos lett előttem, mert hozám is lejött a vigasztalásnak az angyala és a keserőségek poharát, amelyet a vértől verejtékezés barlangjában egykor az Úr is fenéig kiürített, nekem is fölkinálta. Én ezt nyugodt lélekkel elfogadtam. Ekkor tört ki belőlem legelőször az igazság fölkiáltása:

— Mi az én szenvedésem az övéhez hasonlítva! Hiszen engem tényleg még le se köptek! Meg se ostoroztak és a szolgálak arcul nem vertek. Fejembe töviskoronát a katonák nem nyomtak; Vérző testem sebeire durva vörös köpenyegüket nem dobták. Kezeimbe nádszálát nem adtak, hogy előttem gúnyosan térdet hajtsanak és sorjában elvonulva, újra leköpdössenek és arcul verjenek. Én édes megkínzott Jézusom! Bocsásd meg nekem egy gyenge pillanatnak a habozását. Hiszen én mindezt százszorosan megérdemeltem. Ezt én velem az erőszak cselekszi, tehát kényszer alatt tűröm és így én a szükségből csinálom erényt. De Te önként kerested és választottad ki a kínzásoknak minden elképzelhető tetőfokát, hogy ne legyen a világ végéig olyan szenvedés, amely meg ne találja a Tiedben az örök mintaképet és ezzel együtt az összehasonlításban nyert enyhülést. E pillanatban éreztem át a bűnbánó latornak a megindulását is, a maga őszinte valóságában:

— Mi ezt a szenvedést megérdemeltük, de ő ártatlanul szenved miérettünk is. Emlékezzél meg Uram, hogyha majd a Te országba jutsz!

Jób könyvében olvashatjuk, hogy az ő szenvedése azért volt teljes, mert érezte az ártatlanságát. *Aristoteles* is azt írja: — Az ártatlanul bűnhődőnek a gyötrelmei elviselhetetlenek. Milyen nagy tévedés! Büntudat nélkül a lélek sem tekintheti a szenvedést *kiegyenlítő bűnhődésnek*, amely a lelki terheket rendesen meg

könnyíti. Csupán *isteni ajándéknak*, amelynek békeséges és türelmes elviselésével nagy érdemeket szerezhetünk jövőendő életünkre. Azért amíg a bűnös szemében a szenvedés *levezelés*, addig az ártatlan szemében a szenvedés *érdemszerzés*. Módot nyújt néki a krisztusi életpélda utánzására. Az első eset az adóságok letörlesztése; a második, vagyongyűjtés a jövőre.

Gyötrelmesebbnek az ártatlan szenvedést csak olyan bölcsész mondhatta, aki még nem ismerte a hegyi beszéd 8 boldogságát. Ha *Aristoteles Krisztus* után élt volna, aki először mutatta meg a világnak a szenvedések mélyében rejlő megváltó erőt, akkor ő is revideálta volna bölcsészeti tételét. Mióta a világ megismerte Krisztust, azóta a legtisztábbak és a legártatlanabbak szinte rajongással keresik az önkéntes szenvedéseket. *Ahumadai szent Teréz* monda: — Krisztusért vagy szenvedni, vagy meghalni! *Pazzi szent Magdolna* ezt így fokozta: — Szenvadni és meg nem halni! Én is hallottam nemrégiben: — Nagy szíveknek nagy szenvedései vannak. A legnagyobbaknak pedig a legnagyobbak.

Mihelyt szenvedéseinket Istentől nyert kitüntetésnek tudjuk érezni, nincs az a gyötrelm, amely fölrne egy ilyen átérzésnek a boldogságával. Ekkor jut bennünk világos öntudatra az angol bölcsnek a szava: — Better is suffer a great evil, than do a little one. Jobb egy nagy rosszat elviselni, mint egy kicsit megcselekedni.

Kétségtelen, hogy minden szenvedés próba elé állítja a lelki erőt. Tulajdonképpen ez a célja, mert nem maga a szenvedés a cél, hanem a próba. A szenvedés csak gyógyító eszköz Isten kezében, amelynek az adagolását kinek-kinek a szükségletei szerint az ő bölcsesége osztja be. Próbák alá veti a lelket és beállítja a küzdelmekbe. E mérkőzésben, amely a lélek és a test között folyik az egymásfölötti uralomért, az egyiknek erősödnie, a másiknak gyengülnie kell. Vagy a lélek győz a test fölött, vagy a test a lélek fölött. E harcban a szabad akarattal fölruházott lélek mindig két ellentétes áramlat összecsapása közé kerül. A központba, ahol az erőhatások egymást kiegyenlítik. Így jut bennünk a lelki ismeret mérlege teljes egyensúlyozottságba. Az egyik serpenyőben az isteni kegyelem kapcsolódik a lélekbe. A másikban az ellenáramlat alakul ki a testnek anyagi igényeiben. Mi vetjük bele szabad és öntudatos elhatározással egyik, vagy másik csészébe a mi csatlakozásunkat. És ez az egy szemernyi többlet fogja jobbra vagy balra lebillenteni a mérlegünket. *Krisztus* az Ellenáramlaton csak mi általunk győzedelmeskedhetik. Viszont mi juttathatjuk bennünk diadalra az *Antikrisztusi áramlatot is*.

Ezért mondta szent *Ágoston*:— *Az Isten, aki teremtett bennünket nélkülünk, nem üdvözíthet bennünket nélkülünk.*

Láthatatlan lelkierők támogatnak bennünket küzdelmeinkben. A mi drága Szellemtestvéreink, akik Istentől nyert megbízásuknál fogva bennünket sugalmazhatnak, irányíthatnak és a lelkiségek útján vezethetnek. Igaza van a német bölcsnek: Die Geisterwelt ist nicht verschlossen! Nem vagyunk mi elzárva a szellemvilágtól. Észrevétlenül hatnak ránk, mint a légnyomás vagy a föld delejessége, amelyben élünk, mozgunk, anélkül, hogy tudomásunk volna róla. Hatalmas áramlatok folynak keresztül rajtunk. Hogyan tudna különben a testünk, amely mint minden anyag, a tehetetlenség törvénye alá esik, mozogni, cselekedni, hogyha erre láthatatlan belső erők nem indítanak? Az egyik a Krisztusi irány: a kegyelem áramlata. A másik az Antikrisztusi. Az első a szenvedések tűzével akarja kiégetni lelkünkben az anyagiasság salakját. A másik testi vágyakozásokkal és anyagi előnyökkel akarja levonni a lelket az alacsonyabb vonalakba, mint ahogy a hínár is lehúzza a gyenge úszót a posvány fenekére, mihelyt bele tud kapaszkodni. Krisztus útja a kereszt. A szenvedésekben való megtisztulás. Az utóbbi ellenben testi örömeket ígér és vissza akar riasztani minden testi szenvedéstől. *Carlyle* szerint: — A gyönyörök poharával és pecsenyesütő serpenyőkkel hadakozik. Az Úr Jézus is ezért mondta őt a „világ fejedelmének”.

Merőleges ellentétek állnak tehát szemben egymással. Lélek és test. Szellem és anyag. Boldogságot ígér mindegyik, mert tudják, hogy minden földi lénynek ez a legfőbb vágya és törekvése. Megszerezni akarják az elérhető legteljesebb boldogságot. E vágyakozásban nincs különbség a zárdaszűz és az örömeik lánya között. Ezt keresi mindegyik. Dehát hogyan? Minő úton és minő eszközökkel? Itt élesedik ki a két irány közt az ellentét, amely őket szétválasztja, de amely a közös próbában egyúttal közöttük kapcsolódás is. A jó mellett tehát mindig ott áll a rossz is, mint a fény mellett az árnyék. A Krisztusi irány a szelídség, a jóság és a« erőszak teljes kizárása. Ezért parancsolta meg az Úr Péternek, mikor az elfogatás percében isteni Mesterét karddal akarta védelmezni: — *Dugd hüvelybe kardodat, mert aki kardot fog, kard által fog elveszni.*

Az evangéliumoknak a legmélyebb gondolata valóban a szelídség. Az Úr Jézus is ezt ajánlotta mindenekfölött: *Tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívű!* *Tolsztoj* is ezt fogadta el legfőbb életelvnek: — No violence! *Semmit erőszakkal!* *Gandhi* is átvette ezt az evangéliumi tételt. Nyíltan bevallotta,

hogy a Krisztusi tanokból vette át a *passiv rezisztencia* gondolatát. Ezt hirdeti egy buddhista akkor, amikor a keresztény Európa ezt az elvet már megtagadta. Békét, nyugalmat, testvérszeretetet akarunk? Tessék evangéliumi alapra helyezkedni. *Le az erőszakkal!* mert az erőszak *Béliál* fegyvere. Az Antikrisztusi áramlaté, amely nyers erővel akar átgazolni minden isteni és emberi akadályon, hogy önző kevélységgel érvényesíthessük anyagi igényességeinket és testi ösztöneinket.

Az Isten országa a türelemnek, az önzetlenségnek és az engedelmességnek a birodalma. Ezzel ellentétben áll a durva önzésnek, a gyűlöletnek, a kevélységnek és a lázadásnak a szelleme. Az egyik az „*érzéseket*” tisztítja, a másik az „*érzéseknek*” akar nyújtani kielégítést, hogy cserébe érte leigázhassa a Lelket. Maga az Úr állította szembe az Ő országának a szellemét a világszellemével. Erkölcs tanát összefoglalta a hegyi beszéd 8 pontjában, amely a boldogságnak isteni alapjai. De ő ezeket nemcsak szóval hirdette, hanem életének példaadásával maga is átélte. Tényekben mutatta meg nekünk. *Plató* is hirdetett Eszményeket, de nem élte át. Csak rámutatott. *Krisztus* ellenben maga mondta: — *Én vagyok az út, az igazság és az élet. Aki Velem van, az öszszegyűjt. Aki Ellenem, az szétszór.* Keskeny az az ösvény, amely köves utón vezet az Isten országába. Kevesen járnak azon. De széles az útja a kárhozatnak, amely virágok között vezet az anyagi elposványosodás felé és sokan járnak azt.

Ezért a 8 boldogsághoz vezető út 3 főszakaszra van felosztva. Az első: *a lelki kevélység kiüresítésének a szakasza*, amikor értelmi áldozatokat kell hoznunk hitünk befogadására. Ezen a fokon fejlődik ki bennünk a hit legelső lépcsője: *az alázatosság*. Meg kell tagadnunk nagyra értékelt értelmi tudásunkat és be kell ismerni lelki vakságunkat, amivel csak tapogatózni tudunk sőtét tévelygéseinkben, mert addig a *keskeny ösvényt* és a *szűk kaput* meg nem találhatjuk.

Az alázatosság megszerzésének első feltétele azonban az *imádság*, amit az értelem gögje lenéz és mint értéktelen dolgot elvet. Lekicsinyli. Azt kérdi: — *Mi szüksége van a tökéletes Istennek a mi gyarló emberi hebegésünkre?* Tiszta igazsági Nem is a jó Istennek van szüksége rá, hanem nekünk. Ez a mi első öntudatos értelmi megalázkodásunk. Nehéz erre az útra rálépni és még nehezebb öntudatos kitartással végigjárni. Száraz homoksivatag vár ránk, ahol csak nagyon ritkán bukkanunk egy-egy zöldelő oázisra. Még *Néri szent Fülöp* is panaszkodott, hogy nagy kegyelemnek tekinti, hogyha néha el tud merülni egy-egy felüdítő imá-

nak a mélységébe. Bizony át kell törnünk a lelki szárazságnak a homokbuckáin, ahol hervaszt az égető napsugár és nincs sehol egy enyhe szellőfuvalom, amely fölfrissíthetne. Csak ha már átküzdöttük magunkat a túlpartra, akkor bukkanunk árnyas ligetekre és kristályos forrásokra.

Oh! De milyen nehéz odajutni. Mihelyt csak szóba hozzuk az imádságot, riadtan néznek ránk. Erre az egy szóra főlzisszennek, mert az emberi önhittségnek és az értelmi kevélységnek a tyükszemére léptünk. Pedig nincs más út. Értsük meg jól szent *Pált*:

— *Tetszett az Istennek, hogy esztelenségnek látszó tanok által üdvözítsen bennünket.* Meg kell hajtani büszke fejünket az isteni ki nyilatkoztatás mélységes titkai előtt. Fel kell áldozni érte értelmi önhittségünknek összes előítéleteit. Le kell tennünk büszkeségünk fegyverét a hit oltárára, mint ahogy *Loyola* is letette lovagi kardját a boldogságos Szűz oltárára, mielőtt újra született *Manrezában*. Ez a lelki kiürítés a *lelkiszegénységnek* az állapota, amikor belátjuk, hogy tulajdonképpen „*semmit sem tudunk*”, összes tudományos kutatásunk legvégső elágazásaiban bizony csak egy meredek sziklafalhoz vezetnek, amely nekünk áttörhetetlen. Utunknak nincsen folytatása.

Ott állunk ismét a befejezetlen Babyloni torony előtt. Még mindig nem tudjuk fölrakni rá a tetőt. Csak körben repülünk, mint a gombostűre tűzött cserebogár. Biztosan csak annyit tudunk, hogy a dolgok végső okaikban nekünk megfajthetetlenek. Világossá előttünk csupán a saját tudatlanságunk lesz. Ez az önbelátás vezet el sejtelemszerűleg bennünket az igazi alázatosság-hoz, amely már a hitnek az előcsarnoka. Igaz, hogy itt még semmi sem bizonyít, de már megtört bennünk az értelmi gög. Tisztán kezdjük látni, hogy mi se tudjuk felépíteni tornyainkat az égig. Érezzük, hogy nincs miben kevélykedni, mert az apostol szerint *az emberek bölcsessége bolondság az Isten előtt!*

Kezdünk kijózanodni a csalódásainkból. Lelkiszegénységünkben pedig szelidekké leszünk, Így jutunk el a 8 boldogság második szintjéhez: *a lelki szegénység által a szelidséghez.* Ilyenkor száll le a talajra a legelső égi harmat, hogy a kemény rögöt megpuhítsa és alkalmassá tegye a hit magjainak a befogadására. A harmat a mi könnyeinknek megtisztult párája, amiket váratlan szenvedések fakasztottak a szíveinkben. Szent *Agoston* szerint:

— A könnyek a szív vérének a feltörő patakjai. Az Úr Jézus is a könnyeket a boldogság egyik előkészítő föltételének látja: — *Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak.*

A hit útja tehát először az alázatosság. Azután a szelídség. Végre *a szenvedés*. Ez már *jutalom*, mert akit az Isten felemelni akar, azt megsanyargatja. Nincs szánandóbb ember, mint aki nem ismeri még a szenvedést. Hogyan dobhatná el a lélek a sálakját, hogyha még keresztül nem ment a fájdaloknak a tisztító tüzén. Egyedül a szenvedések azok a szárnyak, amelyekkel a csillagok fölé emelkedhetünk. A lelki tökéletesedéshez tehát még a szeretet sem elég. Szükséges hozzá az is, hogy a ránk mért szenvedéseket Isten akaratában való türelmes megadással tudjuk elviselni. *Krisztus életét* senki sem utánozhatja eme türelmes szenvedések nélkül, miután *Krisztus* nekünk nemcsak a szeretetben mutatott példát az Ő követésére, hanem a szenvedések békességes elviselésében is. Az apostol mondja: — *A szenvedések tanítanak meg türelemre. A türelem reménységre, akinek pedig reménysége van, az meg nem szégyenül.*

Így lesz ráknézve a földi élet egy fokozatosan nevelő iskola, ahol különböző képességű tanítványok fejlődnek életvonalaiknak, vagyis *lelki érettségüknek* megfelelő küzdelmes próbák között. Ha tiszta lelki arculattal akarunk az Isten felé fordulni, nemcsak a testi érzékek nyügeiből kell kibontakoznunk, hanem le kell törölni minden füstéket a kikendőzött lélek arculatjáról, amivel természetes érzéseinket meghamisítottuk. Keresztül kell törnünk a hazug társadalmi konvenciók cifra rácsait, mert ez az igazi börtön. A Lélek csak a veleszületett egyszerűségében és naivitásában lehet tiszta és bájos. Művészileg szép. Ne feledjük soha az Úr szavait: — *Ha csak nem lesztek mindnyájan olyanok, mint ez a kisgyermek, nem mehetek be a mennyek országába.*

Ezért a gyermek is minta a szülőkre nézve, akit az Úr követendő példává tett. A szülők nevelik a gyermeküket, de a gyermekek is nevelik a szülőket. A gyermek ható ereje a szülőkből a szeretetben lesz tökéletessé. Ez a szeretet még a rideg és fagyos szíveket is átmelegíti. Milyen megindulással néztem egy szegény rabasszonyra, aki a börtönben megzavarodott. Búskomollyá lett. Bevitték a megfigyelőbe. Senkihez se szólt. Itt egy kislánya született. Egy bájos kis csöppség. Egy pirosarcú kis csipkerózsa, amely a tövisek között bujt ki. Ez a kis baba az anyját meggyógyította. Földoldódott a nyelve és beszélni kezdett. Egész nap csak őt nézegette, boldogságtól sugárzó arccal. Le nem vette volna a szeméit róla. Mikor pedig a karjaiba vette, magához szorította. Felnézett az égre: — Istenem! Én jó Istenem! Ha megtartod, sohasem leszek többet rossz. Íme, ez a kis csöppség még a szeméit is alig tudta kinyitni és már is nevelte az anyját.

Nagy kár, hogy a szülők nem másolják a gyermeküket, amíg azok tiszták, hanem a gyermekek mennek a szülők példája után, akik már képmutatók. Pedig ők is példák, mert nincs a világon egy embertestvérünk, akitől ne tanulnánk valamit. Sohase volna szabad elfelejteni egy szülőnek az Úr intelmét: — *Aki pedig egyet megbotránkoztat e kisdetek közül, akik bennem hisznek, jobb volna annak, hogyha malomkő köttetnék a nyakára és a tertger mélységébe merítették.* (Máté XII. 6.)

A földi élet mindnyájunkra nézve csak előkészítő iskola egy magasabb élethalakra. Nem adják a mennyországot se ingyen. Ne higyük, hogy amikor porhüvelyünkől kibontakoztunk, a halotti szentségek fölvétele után rögtön más lényekké változunk át. Az Isteni irgalom a megtérőnek csak a bűnözését bocsájtja meg, de az érte járó kiegyenlítő bünhődést az örök igazság törvénye szerint méri ránk. A lélek fejlődésében sincs tehát ugrás. Máiszent Pál megmondta: — *íme! Titkot hirdetek néktek. Mindnyájan föltámadunk, de nem mindnyájan változunk át.* Mit jelent ez? Sokan azt képzelik, hogy testünk levetése után, együtt vetjük le minden földi szokásainkat, gyöngeségeinket, hajlamainkat, sőt még előítéleteinket is eltemetik testünkkel együtt a sírba. Mi pedig a halál után rögtön más emberekké leszünk. Átváltozunk tisztákká. Átvedlünk valami ismeretlen tökéletességbe, ahol talán már magunk sem ismerjük fel önmagunkat. Milyen tévedés ez! Mi csakis olyan lelki tulajdonságokat vihetünk át magunkkal, amik már bennünk megvannak. Amiket földi életünkben már megszereztünk, miután a halál után olyanok leszünk, mint a kidőlt fa: — Ahová esik, ott marad. Habitussainkat, vagyis lelki kvalitásainkat nem temetik el testünkkel együtt a földbe. Dehát hová lesznek ezek? *Visszük magunkkal. A mi Énünkbe!* Aki mint vetett, úgy arat. Amilyen megtisztult az érzésünk, olyan életvonalba fogunk elhelyezkedni. Ez a fajsúly egyetemes törvénye.

Mi a külvilágból is csak annyit ismerhetünk meg, amennyit saját érzéseinkbe befogadni képesek vagyunk és nem annyit, amennyit más befogadhat. Ugyebár, hányszor éljük át álmainkban is a legkülönbözőbb lelkirázkódtatásokat és szenvedéseket. Gyötrelmesen verejtékezünk, vagy keservesen sírunk. Minden embernek a saját érzésvilágában alakul ki az ő életvonala is. úgy a szenvedése és gyötrődése; valamint a lelki nyugalma és békéje. Bennünk lesz életté és harmóniává mindaz, amit érzünk. Itt emelkedik *Énünk a csúcspontra.* Magunkba fogadjuk mindazt a benyomást, amit érzés-antennáinkkal föl tudunk fogni. Lelkiismeretünk érzékenysége pedig a mi kohererünk. Ha pedig vala-

mely hullámrezgéssel vagy vibrációval a mi benső konzonanciánk meg nem egyezik, az ránknézve *már nem* létezik.

Halálunk után testi szerveink és érzéklési műszereink nincsenek többé. Ezért nem vagyunk képesek belekapcsolódni az anyagvonalakba. Átléptünk az erővonalba és ezzel kiemelkedünk az anyagvonal törvényeiből. Az idő és a tér gondolkodási formáiból. Se nekem az anyagra, se az anyagnak rám nincs *többé* vizsgálható ereje. A *Herz-hullámokra* nézve se létezik többé a mi idő- és térkeretünk. Keresztül hatolnak egy pillanat alatt az Alpesek gránit sziklafalain és a Hymalája jéghegyein. Mihelyt testi érzékeimből kiléptem, testileg többé nem hallok, nem látok, nem tudok, csak lelki érzékeimmel érzek. Testemmel együtt ledobtam mindent, ami anyag volt bennem, csak az „*életérzésemet*” nem. Ebben vannak felraktározva az összes képzeteim, tapasztalataim, benyomásaim, mint *élőérzések*. Magamban hordozom tehát az én világgépemet. Érzéseimből merítem az én új világot. A szemlélet helyébe lép bennem az intuíció. A mi bennem nincs, az rám-nézve többé kívülről sincs. Még a végtelen Istenséget is az érzéseimben hordozom! Ha nincs bennem, akkor „*nekem nincs*”.

Minden az érzéseimben él és én csak azokat a vibrációkat tudom érzéseimbe befogadni, amelyek életrajzaim törvényeinek megfelelnek. Milyen igaz *Dante* megsejtése, amikor leírja, hogy a pokol tölcserének útjain, amilyen fordulóhoz értek, olyan kínok és szenvedések között vergődtek az elkárhozottak. Ezeket a gyötrelmeket azonban ők *Virgilius-sal* együtt már nem érezték, mert lelki vibrációik az egyes életrajzok törvényeire nem reagáltak, ők más életrajzban éltek. Ellenben mindazok, akik a különböző vonalszakaszokban csoportosan bűnhődtek, egy ugyanazon szenvedéseken mentek keresztül. Ezért, ha egy tiszta angyal leszállna a poklok mélyére, ott se szenvedne. Viszont, ha egy kárhozott lélek a mennyországba emelkednék, oda is magával vinné a kínjait. Ne feledjük: — *Isten országa bennetek van!* Nem a *helytől* függ tehát a mi üdvösségünk és kárhozatunk, hanem a mi *helyzetünk-től*. Érzésszerű vonalunktól. Lelki diapazonunktól, Így érthető, hogy miért kell nekünk érzésünkben tisztulnunk? Mert csak így fogadhatjuk be a jónak, a szépnek, a tisztának, az igazságnak, a szeretetnek, a szabadságnak magasabb lelki vibrációit.

A halál öntudatlan átmenet az anyagvonalból az erővonalba. így folyik egymásból az anyagélet és az anyagtalan erőélet. A test és a Lélek között, amely már anyagtalan tiszta életérzés, kell lenni egy közvetítő és átvezető minőségnek is. Ez valószínűleg már „*erőanyag*” természetű. Talán ez lehet az, amit szent *Pál* eterikus

„*Lelkitesznek*” hív és amit megkülönböztetett a durva anyagtestünktől. Testi érzékeinkkel ez már föl nem fogható. Az apostol világosan kimondja; — *Van állati test és van lelki test Rothadó test vettetik el és föltámad a rothadatlan.* Mindegyiknek más-más a törvénye, de azért egymásba tudnak kapcsolódni, épp úgy, mint a mágnes két polaritása. A halál pillanatában azonban a test és a Lélek a mi mágnesközpontunkban — az öntudatunkban — szétszakad, amely átvezető központ a pozitív és negatív életformák között. Ekkor válunk szét érzéstelen testre és érző lélekre.

Nincs halál, hogyha ezt a halált úgy tekintjük, mint az élet lényegének a kontrapontját. Csak élet van, amely folytonos. Megszakíthatatlan. Csupán alaki változások vannak benne. Épp úgy, mint az amfimisben, amely szintén egymásból eredő áhasonulásokban fejlődik ki a méhben lassanként főtusszá, azután méhmagzattá, hogy a születés pillanatában végre kilépjen a méhvonalból az anyagtesti életvonalába, Így emelkedik ki a halál pillanatában is anyagtesti kötelékeiből a lélek. Ledobja ideiglenes lakását, mint ahogy a csecsemő is eldobja a placentáját, (a méhlepényt) amikor kilép egy másik életvonalba. Vagy ahogy a csigafélék is ledobják a magukról kiizzadt kemény héjukat, mihelyt kinöttek belőle és nem tudnak többé régi lakásukba elhelyezkedni, így fejlődik ki a rügyből a bimbó. A bimbóból a virág. Ebből a gyümölcs, amely ha megérett, lehull a termőfájáról. De ez is ledobja végre magáról a kemény külső magot, hogy folytathassa a csirájában élő életenergiájában az ő új életét.

Az emberi élet dicsősége, hogy öntudatosan tudja egybeolvasztani az életet és a halált. Az anyagtestéből kibontakozott Lélek is az ő éterikus, finomabb testében folytathatja tovább az életét. Igaz, hogy már csak egy másik életvonal törvényében. De még ez a lelkitest is csak egy finomabb asztrális burka lehet a Léleknek. A szent Atyák között ezt némelyek *fénytestnek*, mások *szellemtestnek* nevezik. Szent Pál ezt a kétféle testanyagot szintén élesen megkülönbözteti egymástól. A finomabb asztralanyagot, „*lelkitestnek*” hívja. A durvább külső burkot pedig „*állati testnek*” nevezi: — *Állati test vettetik el, lelki test támad föl. Ha van állati test, van lelki is.* (Kor. XV. fej.) Igaz, hogy ez a lelkitest már egy más életvonal törvényében él: — *4 nekünk már érzékelhetetlen erőanyagvonalban.* Mind a két test fölött azonban az isteni képmás áll. Az anyagtalán Szellem, vagyis Lélek, amely már isteni lehelet. *Mózes* könyve szerint: *Ruach!* Ezért úgy durvább anyagtestünk, valamint éterikus finomságú asztrális testünk, amely a halál pillanatában szakad ki testanyagunkból, csak hü-

velyei és borítékjai lehetnek a halhatatlanságra teremtett Léleknek. Az egyik a finomabb hártyája; a másik a durvább külső héja a bennünk rejtőző isteni életcsirának. Nem két különböző életalakok, hanem egy ugyanazon életnek a kettős alakjai.

A halál tehát csak átmenet az egyik életalakból a másikba. A külső durvább kemény magnak az elvetése és a finomabb hártyatestnek a kiszabadulása. Helyesen mondják a misztikusok. — *Mors est janua vitae! A halál az élet kapuja!* Nem feneketlen mélység, hanem csak átvezető hid a szakadékok fölött. Megérezte ezt minden mélyebben elmélkedő vallásos Lélek. Ezért a halált nem *rémképnek*, hanem szabadító angyalnak nevezték el: — *A halál angyalának!*

Boroméi szent Károly, Milánó érseke, mikor beköltözött a palotájába, egy freskót pillantott meg a szobájában. A *Carcasse-i*, vagyis a halál csontváz alakját, kezében a kaszával. Rög-tön festőt hivatott, hogy a rémkép csontkezeiből törölje ki a kaszát és fessen helyébe egy fényes kulcsot. Ez illik a kezébe, mert a halál csak a mi portásunk. Nyitogatja előttünk az ajtót, amikor az egyik szobából a másikba kívánunk átlépni.

A test tehát éppoly börtöne a léleknek, mint bármelyik fegyházi börtön. Testi börtönünknek pedig egyetlen célja a lélek nevelése és megtisztítása. A fegyházak börtöneinek is csak ez lehet a célja, mert a szenvedés az Isten kezében csak eszköz, amelynek célja az a javítómunka, amit az Isten vele elérni akar. Azzal az erős szándékkal léptem át tehát a gyűjtőfogház kapuját, hogy mindazt, ami itt velem történik, lelkem javára fogom fordítani. Éreztem azt is, hogy az én börtönöm a részvétnek ismeretlen kincseit fogja megnyitni a részemre mindazok szívében, akit önzetlenül szeretni és a lelki élet mélységeibe beleérezni tudnak. Jól éreztem, mert az a részvét és a szánalom olyan mélységesen nyilatkozott meg minden oldalról irántam, hogy ma a világ leggazdagabb emberének érzem magamat. Ki gondolhatta volna, hogy az önzetlen részvétnek ennyi kincse legyen a szívekben elrejtve irántam, amikről eddig nekem sejtelmem se volt. Most már igazán nem félek a szegénységtől. A két amnesziás kérvényemet is 35 ezer ember írta alá. Válogathatok tehát a jó szívekben, mert biztosan tudom, hogy ezek közül egy se fog visszautasítani, hogyha házuk ajtaján kopogtatok. Üres kézzel aligha fogok kijönni, még a legszegényebb hajlékból sem. Volt idő, mikor az én hajlékom is nyitva állt minden szegény testvérem előtt és megosztottam velük utolsó falat kenyéremet is. Nem a börtön miatt panaszkodom én most se, csak a börtönbüntetés kegyetlen és igazságtalan rendsze-

réről, mert ennek a célja már nem a javítás, hanem a megtorlás. Már pedig ez pogányvilágnézet. A légióktól átöröklött pogánya szokás. Nincs benne semmi Krisztusi vonás.

Mihelyt ezt beláttam, megfogadtam, hogy küzdeni fogok érte, hogy ezt megváltoztatni segítsem. *Tolsztoj* is korunk egyik nyílt sebének tártja. Igaz, hogy őt némelyek különcnek, mások pozórnek tartják, de még senki sem merte megtagadni, hogy egy kiforrott, erős egyéniség. Sőt némelyek az ő életelveit és erkölcsi rendszerét az ő saját egyéniségéből akarták levezetni és kimagyarázni. Kérdést intéztek hozzá, hogyan nevezzék el: Tolsztojizmusnak-e, vagy Naturalizmusnak-e? Erre az a bölcs ember, aki nem csupán filozófus volt, hanem meggyőződéses keresztény moralista is, így válaszolt: — Tiltakozom ellene, hogy az én életrendszeremet új szisztémának tekintsék és a nevemre kereszteljék el. Ez nem az én találmányom és nem is a saját egyéniségemből építettem ki. Nincs semmiféle Tolsztojizmus és nem is lesz soha, mert minden, amit az írásomban lefektettem, már ezelőtt 1800 évvel sokkal jobban meg volt írva az evangéliumokban. Ha valaki régi festményről eltávolítja a reá rakódott homályt, azért ő még nem festőművész.

Ez a levél is kétséget kizáró bizonyíték, hogy ez a világhírű zseni és modern próféta teljesen evangéliumi forrásból akarta meríteni életelveit és etikai rendszerét. A lelki újjászületést, vagyis a bűnbánatból eredő megtérést és bűnbocsánatot tartja a Krisztusi hitrendszer oszlopainak. Legfőbbnek pedig a bántalmaknak a *békességes* elviselését. Jelszava: — Semmit erőszakkal, mert minden erőszak hasonló erőszakot provokál. Lelkeket újjáteremteni és valakit lelkivilágában átalakítani és megtisztítani csak jósággal és szeretettel lehet. A megtorlás és az erőszakoskodás soha senkit lelkében még meg nem változtatott. Leigázhat, megfélemlíthet, vasmarokkal és terrorral elnyomott rabszolgákat termelhet, de testvérekké nem tehet senkit.

Látom én itt, környezetemben a szomorú eredményt. Nyíltan megmondották rabtársaim: — Tisztelendő Atyám! Ha ilyen emberségesen bánnának és beszélnének velünk, mint ön, mi is más emberekké lennénk. Kivételesen ritka rab az, akinek a szívét a szenvedések fegyelmével meglágyítani tudják. A legtöbbét megkeményítik. Sajnos, mihelyt észrevették, hogy én ezeket jósággal akarom nevelni, megtiltották, hogy velük érintkezzem. Sőt, hogy ezt megakadályozzák, dec. 21-én elvették tőlem a nyitott ajtó szabadságát is, amely mégis bizonyos lelki megnyugvást okozott. Mikor a fegyőrt megkérdeztem, hogy miért? Rövi-

den felelt: — Parancs! Azután megnyugtatót: — Nincs az Ön ajtaja kulccsal bezárva, csak a retesz van kívülről rátolva. Ez se hagyott hátra bennem keserőséget, de fájt. Az Úr azonban születésének ünnepén, levette rólam ezt a terhet. Karácsonyi ajándékra visszaállították a kórházi szokásos rendet.

Ilyen fegyelmezőssel csak rabszolgákat nevelhetünk, akik bosszúvágytól égve, csak alkalomra lesnek, hogy gyűlöletüket hasonló módszerrel és eszközzel érvényesíthessék. Jóra nevelni senkit mással nem lehet, csak Krisztusi eszközökkel. Türelemmel, szelidséggel, jó példaadással, gyengédséggel és szeretettel. Mit érek el vele, ha azért csavarom ki valakinek kezéből a fegyvert, hogy ezt azután én használjam fel ellene hasonló erőszakkal? Ezt jelenti az Úr Jézus tanácsa: — Ha valaki megüti a jobb orcádat, fordítsd oda a másikat is. És ha valaki téged kényszerít ezer lépésnyire, menj el vele kétannyira. Sokaknak megérthetetlen, hogy a rosszat se szabad hasonló rosszal viszonzni és a törvényes visszatörlesztés jogát sohase gyakorolhatjuk önbíráskodással, a krisztusi szeretet sérelme nélkül. Kétségtelenül nehéz feladat az alázatos lemondásnak ez a fokozata. De mihelyt a velünk elkövetett méltatlanságokat hasonlóval megtoroljuk, akkor a bosszúállásnak egy megszakíthatatlan láncolatát nyitottuk meg, amely folytonosan változhatik, de vége sohasem lesz. Eme helyzetváltozásra mondja a francia: *Ote toi, que je me met.* Takarodj! hadd ülök a helyedbe én!

Pedig el kell jönni az időnek, mikor az örök béke országa fog az Úr Krisztus kormánypálcája alatt uralkodni mennyben és földön. Már e földön megkezdődik akkor az Isten országa. Miért nem kezdjük meg tehát minél előbb? Lám a hindu *Gandhi* teljesen elfogadta *Tolsztojnak* evangéliumi tanítását: — *Semmit erőszakkal!* Ily értelemben irt egykor *Tolsztoj* is levelet a szegény meggyilkolt utolsó cárhoz, hogy ne végeztesse ki atyjának a gyilkosait. Ezzel fog példát adni a világnak, hogy ő igazi keresztény és Krisztusnak hű követője és méltó tanítványa. Beismerem, hogy nagy alázatosság! próba az ilyen áldozat és nagyon nehéz cselekedet. De ez a Krisztusi keskeny ösvény, amelyen nem autóbuszok szállítják az utasokat a mennyországba, hanem csak vérző lábbal lehet azt kinek-kinek megjárni. Az az érzésem, hogyha akkor a cár hallgatott volna *Tolsztojra*, példaadásával talán kicsikarhatta volna a megtorló bosszú fegyverét a bolsevista gyilkosok kezéből is.

A gyűlölet, a bosszúvágy, a harag, a szívnek a keménysége. Ezért kell gyökeresen kitépni a szívekből. Enélkül érző, lágy

szívet nem tudunk visszavinni a szelídség Urához: a mi Isteni Mesterünkhöz. Hogyan merünk majd az ő tanítványainak a sorába állni, az ő szent színe előtt? Az Úr nem azt fogja vizsgálni, hogy miért maradt kemény a szívünk? Csak azt nézi, hogy még mindig kemény-e? Jól átgondolva a dolgot, sokszor a nyílt ellenségek a mi legnagyobb jótevőink. Kényszerítenek, hogy visszamélyedjünk önmagunkba, benső világunkba. A bennünk elrejtett kincseink közé. A gyöngycsiga is csak akkor hozza kincsét a napvilágra, mikor egy durva kéz a bezárt kagylót erőszakosan feltöri.

De még a bűnbocsánatban is van fokozat. Ne azért bocsásunk meg, hogy ezzel ellenségünket megszegyenítsük, vagy lelki nemességben föléje kerüljünk. Ebben is lehet valami önzés. Valami tüntető hivalkodás. Azért bocsásunk meg, hogy ezzel növeljük önmagunkban legdrágább lelki kincsünket: a szeretetet és letiporjuk alacsony ellenségünket: a gyűlöletet. A szeretet sokkal szépségesebb, mint a gyűlölet. Az egyik a lélek élete; a másik a lélek halála.

Dante azt mondja az emberi Lélekről: — Mikor az Isten kezéből kikerül, olyan tiszta és alázatos, mint a kised. Csak sír és nevet. Én is azért tartom nevelő iskolának a börtönöket is, mert mindenkit megtanít igénytelenségre és alázatosságra. Már pedig az alázatosság minden egyéb erényeknek a fundamentuma. A szentek életének egyik legszebb lapja, mikor az előkelő nemesi családból származó *Agatha*, megjelent a bírāja előtt. A gögös római pretor rápirított: — Nem szégyenled magadat, hogy nemes római hajadon létedre a keresztény rabszolgák módjára élsz. Rangodhoz nem illő megaláztatásban és igénytelenségben. Ez a tisztalelkű szűz leány pedig, karjait keblén szelíden keresztbe fonva, mélyen meghajolt a bíró előtt és nyugodtan így válaszolt: — Ezek a rabszolgák is testvéreink és a keresztények alázatossága és szolgasága sokkal előkelőbb, mint a királyoknak a hatalma és fölsége.

A börtön fegyelme nagyon alkalmas a telki kevélység megalázására, de csak akkor, ha azt a fegyelmet a szeretet átéreztetésével alkalmazzák. Mihelyt kiérzik belőle az erőszak, az alázatosság elkorcsosul meghunyászkodássá. Csakhogy ez már nem nemes lelkivonás. A rabszolgák félelme a korbáctól.

Sokszor megfigyeltem titokban rabtársaim viselkedését. Az arcukon tükröződő lelkiségeket. Nagy vigasztalásomra szolgált, hogy minden ünnepen részt vehettem a közös istentiszteletükön és új erőt meríthettem én is a szent áldozásban. Csak

a megalázódó szívek méltók az Úr szent testére. Mennyi szép seggel, mennyi jósággal, mennyi boldogsággal telik meg a lélek, valahányszor az Úr belép a hajlékunkba. Ez a szent egyesülés újjáteremti a hívő lelkeket. Áthevíti tüzes gerjedezésekkkel és a silány agyagot is porcellánná égeti. Felemel a földi vonalból a megtisztult érzések magaslatára. Csak most értjük meg igazán az Úr igéinek a mélységét: — *Én benned, te bennem!*

A szeretet legmagasabb hevületében öntudatlanul is a legbensőbb egyesülésre törekszik. Mikor az anyai szeretet túlradásával magához öleli a keblén pihenő kis meleg testet, hányszor halljuk kitörni félönkívületben: — Megenni szeretnélek! Esztelen kitörés, de mindnyájan érezzük, hogy ez a legbensőbb egyesülés, a szeretetnek a legtitkosabb vágyakozása. Jól mondja a misztika, hogy a szeretet az elragadtatás önkívületében, esztelen. Omnis amans, aniens. Minden szerető, esztelen!

Boldog az önfeláldozásban. Kiüresíti önmagát, hogy fölkinálhassa testét és véréát eledelül annak, akit szeret, Így kiáltott fel *Ugolino* kis fia is a vártorony börtönében, mikor látta éhhalálra ítélt apját, a földön fetrengeni az éhség kínjaiban: — Atyám! Itt az én kis testem. Harajj bele. Egyél belőle! A szeretet az egyetlen erő, amely egy lendülettel ki tud emelni bennünket az önzés alacsony vonalából. Egy szellemes francia író ezt így magyarázta meg: — Arno! Ez egy összevont latin szó. Honnan származik? *A me eo!* Magyarul: — *Szeretni annyit jelent, mint elmenni magamtól.* Nem szeretet az, amikor valakit magunkért szeretünk. Az igazi szeretet a teljes önátadás és az önmegsemmisülés abban, akit mindenek fölé helyezünk. *A me eo!* Menekülünk önmagunktól, hogy ő tölthessen be teljesen bennünket.

Hát ha a szeretetnek ilyen a törvénye, csodálkozunk-e azon, hogy a legfőbb élő szeretet, az *Úr Jézus*, aki utolsó csepp véréát is kiontotta értünk, ilyen módon adja át magát nekünk? — Veletek és bennetek akarok maradni mindörökké. Itt a testem és itt a vérem. Asszimiláljatok. Egyétek és igyátok, hogy én bennetek éljek, ti pedig Énbennem. Minden anya ezt teszi a gyermekével és elmondaná ezt neki a végbúcsú pillanatában is. Sőt meg is tenné, ha megtehetné. És mi csodálkozunk, hogy a legfőbb szeretet, aki isteni hatalmával képes megtenni, ezt valóban meg is teszi. Nem értem az emberek eszejárását. Hiszik, hogy az Isten mindenütt jelen van, mert különben nem lehetne végtelen. De azt már nem akarják elhinni, hogy jelen lehet a kenyér és a bor színében is, amelyet néki áldozatul felajánlot-

tunk. Ezt az ellentétet kellene áthidalni az összes keresztény testvérek között és ezen az alapon tovább építhetnénk a kívánatos hitegységet. Vele a nagy magyar egységet.

Új virágzásba borulhatna ezzel Európa is. Hitegységben és a testvéri szeretet közösségében összeforrva, erős védbástyát emelhetnénk a világot fenyegető Antikrisztusi áramlat megtörésére. Pedig rövid időn belül, kényszeríteni fognak rá bennünket a viszonyok. Európának választania kell a vörös Antikrisztus és a fehér Krisztus között. Szép volna ezért az eszméért meghalni. Nagyobb boldogságot a földön nem adhatna nekem még a jó Isten se, mint hogyha az evangéliumi igazságokat és a Krisztusi kinyilatkoztatás erkölcsi tanát szabadon hirdethetném minden keresztény hívő testvéreimnek a lelki épülésére. Ott, ahol őket találok.

Az én hitéletemnek éltető tüze és lelkét betöltő melegsége ma is az Úr Jézus valóságos jelenlétének hite az Oltáriszentségben. Ez az a szent *Grál*-kehely, amelyért a lovagkorban a szüzek élni, a hősök pedig meghalni tudtak. A kovászos és a kovásztalan kenyér, valamint a két szín alatt való áldozás sem lényegbeli különbség. Inkább célszerűségi, mint elvi álláspont. Mihelyt a Krisztusi valóságos jelenlét imádását a kenyér és bor színe alatt elfogadjuk, leomlott a legfőbb akadály, amely a széttöredezett kereszténység hitéletét olyan élesen szétválasztotta. Az érzékelhető anyag fátyola alá elrejtőzött isteni misztikumnak a hite mindnyájunkat egyesíthetne az alázatosságban. Hiszen még a tudományban sincsen olyan alapvető tételünk, amely végső elemzésében bele ne mélyülne a misztikumba. Az alázatos lelkeknek pedig már könnyű megérteni egymást.

Milyen szomorú, hogy itt is előítéletek torlaszolják el a komoly vizsgálódás útját. Jelszavak után indulunk és nem azt nézzük, mi az igazság lényege, hanem hogy ki mondja? Pedig az a vérontás nélküli áldozat, amelyet az oltárnál megisméltünk, az érzékeléseiben élő emberiségnek egy megindító látványosság is, amelynek kétségtelenül érzésnevelő hatása van. Hány könnyes arcot látunk templomainkban, mély gyászban, az Oltáriszentség előtt leborulni, akik bánatuk egy részét lerakják az Úr jelenlétének a fönnsége előtt, Így teljesedik be a próféta szava: — Az ő neve leszén *Emmanuel* Magyarul: *Velünk az Isteni* Hiszen Ő mondta: — Jöjjetek hozzám mindnyájan, akik az élet terhei alatt roskadoztak és én megnyihitelek benneteket. Dehát hová menjünk, hogyha nem lakik közöttünk? Ha nincs velünk? Annyi gyászt és szomorúságot okozunk mi egymásnak, hogy

szükségünk van ilyen megnyugtató Vigasztalóra, Akihez mindenkor hozzáférhetünk. Aki előtt kiönthetjük a szívünket és Akivel mindenkor egyesülhetünk. *Te Bennem! Én Benned, Uram!*

Ne vegyük el a vergődő szomorú szívektől, amit nem tudunk adni nekik. Hát nem érezzük, hogy ez az isteni megtestesülés a mindenható szeretetnek a csúcspontja? *Dávid* király is így érezte az isteni Fölség csodás nagyságát: — Mivel rettenetesen fölséges vagy! Ha már a tömegre is ilyen érzéstisztító és megnyugtató hatása van a szent áldozatnak, mit mondjunk mi, akik már bele tudunk érzéseinkkel is helyezkedni a világmegváltó tragédia megjelenítésének a művészi elemeibe is.

Látunk egy önkéntes halálba induló hőst, aki életének önfeláldozásával akarja megszüntetni a világrendi összhangot sértő zavart, összejön egy búcsúvacsorára azokkal, akiket Ő is mindhalálig szeretett. Vájjon mit jelenthet a szerető szívekre, hogy az a szó, vagy az a végső ölelés, amivel búcsút vesznek egymástól, csakugyan az utolsó lesz? Erre már nekünk nincsenek szavaink, csak könnyeink vannak. A Mester búcsúzik a tanítványaitól, akik érette otthagyták mindenüket és követték őt mindhalálig, ő is szerette őket mindhalálig, mert senki sem szerethet jobban az életénél. „*íme, Én ezt adom értetek!*” így búcsúzott tőlük.

Az újkori történelem is ismer egy ilyen megindító végbucszást a börtönben. A *Girondiak* utolsó éjszakáját. A francia nemzet képviselőjének színe-virága készült a halálra. *Carlyle* leírja, hogy a szeretetnek minő fönséges megindulásával borultak egymás nyakába. Közülük az egyik halálos sebet ejtett egy kézi törrel a nyakán, hogy kikerülje a nyilvános kivégzés látványosságát. Haldokolva adta át a tört a másik kezébe, hogy megismételje a római hitvesnek példaadását, aki szintén egy gyalázatos halál rémképétől akarta férjét megmenteni. A keblébe mártott kést a búcsúcsóknál mosolyogva nyújtotta át: — Pötus! Nem fáj a seb!

A halni készülők csoportja azonban a tört elhajtotta. Elvérzett bajtársuk holttestének ravaltal készítettek a börtönben és a búcsúvacsoránál nyitva hagyták az asztalnál a helyet a halott részére is. Virradatkor azután összeölelkezve mentek a guillotin emelvényére és elkezdték énekelni a *Marseillest*. Minden kivégzettel gyengébb lett a kar, halkabb az ének, míg végre az utolsó fej is legördült.

A hősi szíveknek ez a pátosza belemarkol az érzéseinkbe.

De mennyivel fönségebb a Nazarethi Hős halálának a búcsúestélye, Aki önként ment eléje a legkínosabb halálnak. A Keresztnek. Az ókor bitófájának, amelyen nemcsak megölni, hanem meggyalázni is akarták. A legkínosabb halálba, hogy ég és föld között fölemelve, mindenki láthassa és érzékelhesse a Megváltó haldoklás kínjait. És mindez csak Tőle függött. Az Ő akaratán múlt: — Senki sem veheti el Tőlem az én életemet, hacsak magam le nem teszem azt. De az emberfiának hatalmában van életét letenni és ismét felvenni azt. Itt szorítja össze a tragikum fönsége az ember szívét. Önként meghalni egy eszméért! Odaadni a legdrágábbat. Az életét, hogy halálával egy új életformát teremtsen a világnak. Hogy önkéntes önfeláldozásával a kiegyenlítő isteni igazságnak a törvénye betöltessék.

Ez a nagy gondolat van megjelenítve az isteni misztérium folytonos felújításában. Mert az, Aki a végbúcsú pillanatában testét és véré, a kenyér és bor színében közöttük szétosztotta, azt is megparancsolta: — *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!* A régi görög tragédiáknak megrázó szemléltetése ez a vérontás nélküli misztérium, amelynek gyökerei az emberi természet mélyébe vannak beágyazva. Világkezdeté óta minden népnek a vallási ösztöne csak egy gyötrő büntudatnak az enyhülését kereste, a különféle véres áldozatokban. Kezdetben állatok vérével, később a leölt ellenség vérével öntözték az oltárt. Végül az ártatlan gyermekek és tiszta szüzek vérére szomjúhoztak. És még se találtak se megkönnyebbülést, se enyhülést büntudatukra. Ezt a terhet vette le a szívekről egy örök érvényű utolsó véres áldozattal a Megváltó. A keresztrefeszített Messiás, Így pusztult ki a véres áldozatok emléke mindenütt, ahol ezt a legszentebb vérontás nélküli áldozatot a lelkek megnyugtatóására és üdvösségére bemutatják. Még a mózesi törvény véres áldozatai is megszűntek, pedig náluk ez volt az Isteni tisztelet központja.

Aeschilos sorstragédiái Ízleltető előképei voltak a Golgota nagy isteni színjátékának. De míg a görög költő művében csak szorongás és félelem nyugözte a lelkeket és bevégtetlennek érezték a kiengesztelődést, addig itt, a könnyek fátyolán keresztül a szomorúság is örömmre fordul. A térdet és fejet hajtó tömeg valahogyan úgy érzi, hogy most egy örök titok csomója oldódik ki, mert az a szent vér le tudja mosni a lelkek kinzó büntudatát és megtisztíthatja a világot a bűnök szennyeitől.

A nagy drámát pedig együtt éli át a pap a hívekkel. Itt is, mint a görög tragédiákban, lekötik figyelmünket a csoportosulások. Az ősrégi kosztümök, a mitrák, a főpapi fővegek, disz-

ruhák, amelyek ősrégi vallási kultúráknak ránk hagyott örökségei. Ezeknek a mintadarabjait valaha még *Mózes* kreálhatta, mikor Sina hegyére visszavonulva, egy nemzetet szervezett vallási alapon. A pátoasz, a mozdulatok, sőt még a görög kórus is megvan hozzá, hogy párbeszédekben élénkítsék meg a nagy dráma egyes jeleneteit. Ezekbe kapcsolódik a néző érzéseinek a mélységes megindulása. Mert ne higgyük, hogy csak a szavaknak és gondolatoknak van élő hatásuk. Az érzések kapcsolódása tör ki minden tömeghangulatban. Ezek a legerősebb hatások. Végül mindezt betetőzi a művészi benyomások szépségeinek a megéreztetése.

Úgy vélem, hogy ezt a hatást a lelkekre még mélyíteni lehetne, ha a napi megszokás le nem törölné a tömeglelkekről a miszticizmus hamvát. Emberi gyarlóságunk nem bírja sokáig a kristályos magasságokat. Köznapivá lesz szemeinkben még a leg-szentebb is, mihelyt megszoktuk. A magyar közmondás szerint: — Minden csoda csak 3 napig tart. Az én szerény véleményem szerint talán jó volna ünnepélyes alkalmakkor előkészíteni a lelkeket e misztérium átérzésére. Az se ártana, ha közvetlenebb kapcsolatot tudnánk teremteni, az egyes miserészek és a nézőközönség között. Valamilyen alakban láthatóvá és érezhetővé kel-lene tenni ezt a szent misztikumot. A keresztutakban az *Úr Jézus* kálváriajárását is vizuálissá tudtuk tenni. Még pedig nagy lelkieredményekkel! Átélni, éreztetni kellene a misztikum lényegét, mert sajnos sok esetben csak a külső szertartásosság köti le a figyelmet. Valahányszor szentbeszédeimben erre törekedtem, minden hívő testvéremnél bevallott eredményt értem el. Ilyen kedves vallomás örvendeztetett meg a börtönömben is, mikor egy jószívű testvéremtől a következő sorokat kaptam:

— Reggelenként, mikor misét hallgatok, lélekben önnél vagyok. Sok szép felemelő érzésben van részem misehallgatás-kor. Ezeket a szép érzéseket Isten után drága Lelkiatyámnak köszönhetem. Nagy dolog, hogy én, a templomkerülő, aki eddig a misében csak formásokat láttam és ceremóniának tartot-tam, most már érzem és állandó figyelemmel kísérem a mi Urunk jelenlétét. Annyira átérzem, hogy sirva és zokogva adtam át magamat öneki, hogy formálja át az én köszívemet is meleg, érző hússzívvé. Sohasem éreztem magamat annyira semminek és annyira bűnösnek, mint a legelső hajnali misén. Szerettem volna megsemmisülni és a föld alá bújni gyarlóságomnak és bűnös voltomnak érzésében az ő szent színe előtt. Mikor pedig kora reggel, mise után, gyalog mentem a Népligeten keresztül a

munkahelyemre, az egész úton félhangon énekeltem: — Mennyből az angyal lejött hozzátok! A járókelők mosolyogva nézték az én boldogságomat.

Mindnyájan várjuk ma már a mennyei angyalt. Nagy szükségünk volna rá, mert már a reménységből is kifogytunk. Pedig reménység nélkül a király is nyomorultabb az útszéli koldusnál. Viszont a reménység még a koldust is a királyi trón fölé emelheti. Reménység nélkül talán sohasem érkezett volna a földre az isteni küldött se. Valaki azt írta nekem: — A reménység a mindenséget összetartó erő, mely akkor született, mikor az Isten kimondotta, hogy legyen világosság! Ez volt a legelső tény, amelyre Goethe azt mondta: — Im anfang war die That! *Kezdetben vaia a tett!* Az Isten pedig beleadta alkotó erejének egy részét a teremtett világába, amely folytonos fejlődésben fejt ki a benne szunnyadó képességeket. Minden halad! Minden tisztul! Minden tökéletesedik! Világtörvény ez, amely kiterjed a legparányibb amoebától a legfényesebb Naprendszeredig. Evolúciónak hívjuk. Nevezhetnénk az anyagvilág megváltásának is.

Az Isten pedig először a világosságot teremtette, hogy ne legyen olyan parány, amelyhez az ő kegyelmének a sugaraival hozzá nem férhet. A teremtett világokat pedig csillagoknak nevezte el. Beosztotta őket csillagkörökbe. Kimérte pályáikat és elrendelte, hogy szeretetük vonzó erejével egymást lekössék és közös családi együttlétben kölcsönösen segítsék és támogassák. A családi életközösségnek is ez az Istentől belénk oltott ösztöne. Minden egyes család egy-egy ilyen parányi naprendszer. Egy csepp a tengerből. Sőt még az atomokban is megvan ez a központiség. A neutronok rendszerében épp úgy, mint az állati testek vérkeringésében. Az Istennek az akarata, hogy valamint ő is központi éltető napja a mindenségnek, úgy legyen minden egyes csillagcsaládnak is egy-egy külön központi éltető napja. Nincs *olyan égi test*, amely ne tartoznék valamely családi körhöz, amit mi itt, lenn a földön elneveztünk naprendszereknek.

A fenti iras szerint ekkor született meg a reménység. Én tovább szövöm a mesét, mert a reménység csak akkor születethetett meg, amikor a teremtett világnak már szüksége volt rá. Az Istennek bizonyára nem volt, mert hiszen ő maga a teljesség. Fölöslegesen pedig az isteni bölcsesség soha nem alkotott. Az én mesém szerint azonban volt egyetlen egy csillag, amelyet az Isten minden más csillagcsoportból kihelyezett. Olyan könnyűnek és finomnak teremtette, hogy súlytalanságánál fogva az összes többi csillagok fölé tudott emelkedni. De míg a többi égi-

testeknek vagy önfényük volt, vagy saját központi napjuk árasztotta rájuk a világosságot, addig ez a magányos árva csillag, fénytelenül pihent a teremtett világok magassága fölött.

Az ég angyalai összesúgtak, hogy vajjon mit akarhat az Isten ezzel a különleges csillaggal? Miért nem adott ennek is fényességet? Miért kell ennek a legfinomabb csillagnak, amely az alázatosság fátyola alatt türelmesen várakozik valami ismeretlen feladatra, ilyen homályba maradnia? Jól tudták, hogy az Isten cél nélkül semmit sem teremt. De míg körülöttük az egész mindenség a teremtés tisztaságában ragyogott és az égi fényesség örömet és boldogságát sugarozták egymásra, addig ez a szerény kis csillag nem fogadott magába se fényt, se boldogságot. Még csak neve sem volt. És amíg csillagtársai a jelen örömeiben énekeltek, ő szerényen magába mélyedve, fátyola alatt a jövőndő titkait fűrkészte.

És látta, hogyan hamvad ki egyes csillagokban az égi fényességnek a tisztasága. Helyette pedig kigyulladt bennük egy sötét tűz, amely befelé égett. Kifelé csak a szikráit szórta és rohant velük a mélységek mélységébe. A fenékre, ahol a sötétség sűrűsödik. A lebukott csillagok fénye pedig lassan-lassan kialudt. Mint amikor a virágos mezőkről levonul az alkony és rájuk teríti sötét palástját a gyzásruhás éjszaka.

Ott lenn, a sötétség fenekén az öröm csakhamar panaszos siralommá változott. Jajgatással, fájó zokogással és szívettpő sikogattással. Az égfény is végkép kilobbant belőlük. A testi tűz salakja pedig már a szemeikből is kiszáritotta a könnyeket. Már csak az izzó salak hamuját szórhatták a fejükre, hogy ezzel is enyhítsék az égések kínjait. Ekkor tört fel az ég felé a nyomor és a fájdalomnak rémes üvöltése. A vágy az elvesztett boldogság után. A szenvedések keserűségéből kiszivárgó kétségbeesés. Az a reszkető hangú könyörgés, amit a földön imádságnak nevezünk. Tüzet lehelő sóhajok szálltak fel a magasságok magasságába. A tiszta angyalok félve menekültek előre. Ekkor a magányos csillag felemelte a fátyolát és minden sóhaját, minden néma fájdalmat, minden epedő vágyakozást, amely a tisztuló érzéseknek az égbekiáltó esdeklése volt, s amely a bukott csillagokból tört fölfelé, magába fogadott, Így gyűjtötte össze időtlen-időki az összetört szívek fohászait, vágyakozásait, könyörgéseit és imádságait, amelyek Hozzá felemelkedni tudtak.

A tiszta angyalok pedig a boldogság elragadtatásával nézték, hogy a névtelen csillagban hogyan sűrűdnek ismét vissza égfényé a fájdalomban megtisztult érzések. A bűnbánat köny-

nyeiben pedig tisztára mosva, új örömmé, új boldogsággá lesznek. Sőt még tisztább lett a világosságuk, mert most már a fénybe a szomorúságnak egy kis árnyalata is belevegült. Ekkor neveztek el csillagtársukat maguk között „Irgalomnak”. Az Isten legszebb lányának, aki csak most bontakozik ki szüzi tisztaságának csodálatos szépségében. Az irgalom tehát a bűnök túltelésében született meg, mert Szent Pál szerint: — *Ahol túlaradt a bűn, ott még túlaradóbb lőn az isteni kegyelem.*

Mikor az új csillag már megtelt a szenvedésekben megtisztult sz*vek érzéseivel, akkor ledobta a fátyolát és elkezdett tündéri fényben ragyogni. Kigyulladt az égen egy ismeretlen új csillag, amely kisugárzásával betöltötte az egész világot. Minden szomorú szívbe bevilágított egy sugárral, amit a földi emberek „Reménységnek” neveztek el. Ezt a csillagot, amely most minden világok fölött lebeg, csak a hulló csillagok bukása után ismerhettük fel. Míg nem volt mire vágyakoznunk, addig reménységünk sem lehetett. És mikor a fénye legelőször kigyúlt a magasságokban, meglátta a különös csillagot 3 bölcs király. Útra keltek, hogy kövessék őt. Elvezette őket a betlehemi istálló jászolyához, ahol egy pólýába takargatott kisedet láttak szunyadozni. De meglátták a fényét a barmaikat legeltető szegény pásztorok is és elmentek imádni őt. Micsoda hit kellett ahhoz, hogy egy pólýás kised jászolya előtt, aki még csak sírni tud, térdre boruljanak pásztorok, bölcsék és királyok!

Mi e meséből a tanulság? A kitaró türelem a szenvedésekben megtisztult érzéseket bennünk is égi fényességgé változtatja át: — *Reménységgé.* A reménység ma is elvezet minden jóhiszemű lelket, aki az Isten keresésére indul, a betlehemi jászolyhoz. A reménység az angyalok öröme, az emberi szíveknek pedig közös kincse és boldogsága. Nincs olyan szív, amelybe ennek a csillagnak egy-egy sugara még be nem világított volna. *Dante* is megérezte, hogy azért pokol a pokol, mert a reménység sugara ide még nem tudott betörni.

Aki bennem ezt a mesét felébresztette, írását így fejezte be: — A reménység a betlehemi csillagban kristályosodott ki látható fényé. A csillagok reszketése ma is hasonlít ahhoz az érzéshez, amit a szívben ébredező reménység kelt föl bennünk. Nincs az emberi életnek olyan sötét pillanata, amelyben ne találkoznánk a betlehemi csillagnak reszkető kis sugarával.

Ez a fény néha még a csillagbörtönök vastag falait is áttöri. Hány szegény rabtársam néz ma, Karácsony szent estéjén reménységgel az égre, hogy az Úr Jézus születése ünnepén, fel-

tűnik-e újra az a tiszta fényű csillag, amit az angyalok egykor irgalomnak neveztek el. Várják, hogy kinyílik-e börtönük ajtója, ahová őket nagyon gyakran nem is a gonoszság, hanem végzetes balsorsuk sodorta. Reménykedve töprengnek, hogy vajjon az átélt szenvedések után megpihenhetnek-e ők is a karácsonyfa aranyos árnyékában, ahol szívükre ölelhetik végre elhagyott kis családjukat? Joggal reménykedhetnek, mert hiszen mi állítólag keresztények vagyunk, akiknek ezen a napon az angyalok hirdették egykor a békességet. Ekkor énekellek: — *Hogy ez a nap öröme lésson egykor minden népeknek.* Istenem! Hacsak annyi örömet okoznánk e napon egymásnak, amennyivel magunknak nem ártunk, bizony öröme lenne ez a nap akkor minden népeknek.

Mikor e sorokat írom, egyedül töltöm rabruhámban a szent estét. Hideg, magányos börtönömben. Sohasem hittem, hogy ilyen szomorú karácsonyom is lesz valaha. Azt vették el tőlem, amiért egész életemet feláldoztam! — A szabadságot! Más vagyonom már igazán nincsen. De ezzel dúsgazdag voltam koldusszegénységemben is. És most, ezen a szent estén, mikor az öröm könnyezik, a fájdalom pedig mosolyog, összetett kézzel tudok hálát adni mégis a jászolyban pihenő kisednek, hogy születésének emléknapját a börtönömben ünnepelhetem. Igaz, hogy nem egy öreg, beteges embernek való, de talán mégis kényelmesebb, mint a betlehemi baromistálló.

E gondolatra megeredt szemeimben a könny és végigcsordíH ráncos, öreg arcomon. Gyermekes, nők és öregek, akik az érzéseikben élnek, könnyebben sírnak. De vannak szívetlágyító meleg könnyek is, amiket fel nem cserélnék még a sötét, szomorú börtönünkben sem. a fényárban úszó királyi paloták fagyos mosolyaival.

Uram! Köszönöm neked, hogy jászolyod szegénységét megosztottad velem. És ha végtelen jóságod a karácsonyi szent nap kegyelmében bőségesen akar részesíteni, akkor tépj ki szívemből minden keserűséget. Irtsd ki belőlem a neheztelésnek még a gyökérszálát is. Ne engedd, hogy a Te, fölötte gyarló szolgád ezt a helyet, valaha fájdalmas emlékek árnyékával hagyja el. Megismétlem pápi imakönyvem tegnapi főhását: — *Oh kelet csillaga! "örök-fénynek világossága! Napfénye az igazságnak. Jöjj és világosítsd fel a szíveit azoknak, akik a sötétségben, a halál árnyékában ülnek.*

BÖRTÖNVIRÁGOK.

(Elmélkedések és érzések.)

A lelki fejlődésnek egyetlen útja, érzésvilágunknak az állandó tisztítása. Még pedig a jóságnak, a szeretetnek a szelídségnek és az aláztatosságnak a folytonos fejlesztésével. Ez az érzéstisztulás bennünk *a lelki vonás*, amely testiségünknek az ellensúlya. Csakis így tudunk fokozatosan kibontakozni testanyagunk alacsony, állatias ösztöneiből. A Lélek sohasem élhet tétlen meddőségben. Vagy süllyed, vagy emelkedik. Az egyik út az elanyagiasodáshoz vezet el; a másik a lelkiesüléshez. Biblikus kifejezéssel: — *Vagy Krisztushoz, vagy az Antikrisztushoz!*

Az érzés a lélek virága. Belőle indul ki minden, ami az életben szép és jó. A virágból lesz a gyümölcs, amely magba érik és amely mag ma már egy új életnek a csirája. Nem hiába mondjuk, hogy az érzés is virág, mert olyan gyengéd és finom, hogy minden külső hatásra leheletszerűleg érzékeny. Nem nyúlhatunk hozzá, hogy meg ne sértsük, vagy legalább is foltot ne ejtsünk rajta. Érzést azonban csak érzéssel tudunk megközelíteni, valamint gondolatot is csak gondolattal tudunk felfogni.

Az Érzés a gyökere bennünk minden egyéb életjelenségnek. Ugyebár, cselekvéseink a gondolatainkból indulnak ki? Gondolataink pedig az érzéseinkből. *Ahogy érzünk, úgy gondolkodunk. Ahogy gondolkodunk, úgy cselekszünk.* Érzésünk tehát megelőzi az értelmiségünket. Egy csecsemőnek még nincsenek gondolatai, de életérzése már van. Tudja, hogyan kell táplálkoznia és remegő kis szájacskájával már keresi az anyja mellét. Mikor gyenge testét legelőször vízbe mártják, felsikolt és ösztönszerűleg kapaszkodik. Érti, hogy a halál veszedelme környékezi. Hiszen már az anyja méhében is az a kis magzat önmaga építi fel anyagtestét olyan alakra, amilyenre őt *életérzésének a vonalrendszere* indítja.

Az Erőnek az okát még ma se tudja megfejtani a tudomány. Megkerüli ezt a kérdést, Így határozza meg: — *Az erő a mozgás*

oka. De ha így van, akkor a mozgás már csak okozata lehet az erőnek. Hogy azonban az erőnek mi a lényege, ezt a tudomány még csak megközelíteni se tudja. A végső erőlényeg tehát egy önmagában elrejtőző és nekünk már érzékelhetetlen nagy misztikum. A tudósok azt mondják: ez az *Abszolútum!* Mi hívők pedig azt mondjuk: *ez az Isten!* Az Isten pedig szent *János* szerint a Szeretet, vagyis a legtisztább érzés.

Nem tudunk mi a világon semmit megfejteni. Sőt nem is tudunk nagy dolgot cselekedni mindaddig, amíg meg nem tanultunk szeretni. Ez az érzés az élet egyetlen kulcsa, amely megnyitja előttünk úgy a testi, mint a lelki világnak a mélységeit. Értelmünkkel mindaddig csak a dolgok külső fölszínén tapogatózunk, amíg érzéseinkkel beljük nem tudunk kapcsolódni. Az emberben is az érzés az a különleges képesség, amelyet zsenialitásnak, vagy művészi erőnek nevezünk. Ez nem *megszerzett képesség bennünk, hanem velünk született adottság.* Nem tudunk mi kiemelkedni még az anyag börtönéből sem addig, amíg a szeretet szárnyain onnan kitörni nem tudunk. Még a tudós és a kutató is csak akkor tudnak eljutni új felfedezésekhez, hogyha a megérzett igazságoknak a szeretetével tudnak belemélyedni tanulmányaikba. Ha a lelkesedés rajongásával csüngnek a kísérletezéseiken és készek érte feláldozni földi javaikat, egészségüket és hogyha kell, még az életüket is.

Az osztatlan szeretet magát osztatlan egészében adja át annak, akit igazán szeret. Ha embert, akkor az embernek. Ha Istent, akkor az Istennek. Ellenben a föltételes szeretet már csak *időközlésként,* vagyis részletekben kivan megnyilatkozni. Ez már azonban csak a mi önszeretetünknek az árnyékvetése. Számító önzés. Szatócsüzlet, ahol dekákban mérik ki ellenértékekért az árucikkeket, hogy lehetőleg nagy haszonnal értékesíthessék a maguk javára.

Az igazi szeretet szent *Pál* szerint: — *Nem keresi a magáét. Nem gondol rosszat. Mindent elvisel. Mindent eltűr. Mindent elszenved!* Hát van-e mélységesebb és önzetlenebb szeretet, mint amivel egy anya szorítja a kebléhez éhes kis magzatját? Azt a kis puha, rózsás testet, amely remegve nyújtja feléje édes, de éhes kis szájacskáját. Ehhez szépségben és őszinteségben csak az az érzés hasonlítható, mikor egy ártatlan, tiszta leány szívében kivirágzik az első szerelem. Ilyen női szívekre, akik már igazán szeretnek, bátran rábízhatjuk az életünket is. Inkább meghalnak, hogysen érzéseiket megtagadják. Szemükben ez olyan fontos dolog, mint egy hős férfi szemében is szent az az érzés,

amivel egy eszményért lelkesedéssel megy szembe a szenvedésbe, a megaláztatásba és ha kell, a halálba.

De hogyha az érzés olyan hatalom, amely bennünk az élet megvetéséig terjed, van-e ehhez fogható erő a világon? Nem következtethetjük-e ebből joggal, hogy az erőnek sincs más alapja és lényege, mint az Érzés? Hangsúlyozom: az *Érzés*, amely már lelki kvalitás és nem az *érzékelés*, amely csak testi. Tudom, hogy fizikusok és materialista biológusok, akik csupán a külső élet érzékelhető jelenségeivel foglalkoznak, nehezen fogják megérteni, hogyan lehet egyesíteni a fizikát a pszichikával? Másszóval: az anyag- és az erőéletet a lelki étellel? Pedig elég egy tekintetet vetni az emberre, aki mindezeket szemelláthatólag egységesíti önmagában. Hát nem vesszük észre, hogy az anyagvilág és a lelki világ között is van egy összekapcsoló és átvezető alak. *Ez az Erő!* Igen, az erő az átvezető híd mindakettő között, miután ezen épül fel úgy a testi, valamint a lelki életünk. Az erő lefelé az anyagba és fölfelé a lelki vonalakba kapcsolódik. Ahol az erő legalacsonyabb alakja az úgynevezett fizikai, vagy biokémiai energia, az anyagnak a legfinomabb alakjával, vagyis az atomokkal már egyesülni tud, ott rögtön előáll közöttük egy átvezető és közvetítő minőség: — *Az Erőanyag! Broglie* herceg ezért a felfedezésért kapta meg a Nobel-díjat. Kimulatta, hogy a fény is már ilyen erőanyag, mert az éter érzékelhetetlenül finom anyagrészecskéit eterikus erőmozgás hozza vibrációkba, amikből előáll a fény. A fényben azonban már nem tudjuk megkülönböztetni, hol végződik az anyag és hol kezdődik az erő?

Éppen ilyen képtelenek vagyunk megvonni a határvonalakat az erő és a Lélek között, valamint az élő és az élettelen között. Csak annyit tudunk bizonyosan, hogy a szervezett anyagban élő világ ugyanazon anyagból épült fel, mint a szervezetlen anyagvilág és ugyanazon kémiai és fizikai törvények uralkodnak mindakétféle anyag fölött. úgy a parányokban és egyes sejtekben, valamint az emberi testekben és a Naprendszerekben is. Mindegyikben csak mozgási jelenségeket észlelhetünk, amelyek külső, vagy belső erőhatásokból keletkeznek és hasonló erőhatások folytán pusztulnak el. Akár élő-szervezettségükben, akár élettelennek látszó alakjukban vizsgáljuk is az anyagtesteket, látjuk, hogy születésüket és halálukat változásoknak, mozgásoknak, vagyis energiahatásoknak köszönhetik. Még az ásványi alakulatokban is erő működik, mert enélkül az anyag nem tudna se kitágulni, se összehúzódni, miután az *anyagban ezt* a mozgást már csak hőhatások idézik elő. A fajsúlyt, a tapadást, a tömörü-

lést, az oszlást, a kristályosodást, a vonzást, a taszítást, az affinitást és minden egyéb fizikokémiai jelenségeket az anyagban rejülő láthatatlan erőhatások indítják és tartják fenn.

Nincs olyan durva anyag, amelyben az *Életerzésnek* valamely parányisága ne szunnyadozna. *Sir Jagadis Chunder Bóse* hindu biológus csikágói kísérleteiben ismételten igazolta, hogy nemcsak a növényvilágban mutathatók ki az erőérzésnek a jelenségei, hanem az ásványokban, a fémekben és a legdurvább kőzetekben is. Igaz, hogy olyan alacsony fokban, amit inkább nevezhetünk *anyagérzékenységnek*, mint *Érzésnek*. Kimutatta, hogy az ásványok is növekednek és visszafejlődnek. Megmérgezhettek. Sőt egyes mérgező savakkal a fémek érzékenységét is meg lehet ölni. Ilyen pld. az oxálsav, amely képes megbénítani a fémek reakcióit. Mit értünk ez alatt?

Egyes fémek bizonyos ingerekre reagálnak és egyes vegyi hatásokra csökkenthetik, vagy fokozhatják az érzékenységüket. Szóval: *kifáraszthatók*. Ugyanezt láthatjuk az emberi és állati testekben is. A hindu tudósnak sikerült galvanometer útján fölvenni és szemléltetni az ingerek szerint váltakozó anyagérzékenységnek a hullámzásait. Az emberi testben ez a lágzörbe vonal. Az idegek és az izmok állandó feszülés mellett lassanként elernyednek. Kifáradnak és vagy gyengén, vagy sehogy se reagálnak. Ugyanezt tapasztalta a növényi testek vizsgálatánál, sőt egyes fémeknél is. Az ónnál, a réznél, stb. Az érzékenységi görbék kilengéseit csodálatos finom műszereivel még az ásványoknál is ellenőrizni tudja. Ha pld. egyes fémeket nátriumkarbonáttal izgatott, sokkal szembetűnőbb kilengéseket kapott.

Mindezt *Donáth Gyula* egyetemi tanár is igazolta, aki tudományos életünknek a külföldön is egyik elismert tekintélye. Kimutatta, hogy az élettelen anyagban is vannak életjelenségek. Az én szerény véleményem szerint még a kristályok alakképződése is csak az anyagban szunnyadó *Erőérzésből* fejthető meg. Bizony, az élet kiindul a legdurvább anyagból és állandó tisztulás és emelkedés útján bekapcsolódik az egyetemes Életerzésbe. Az Abszolutumba: az Istenbe! Ezt a képet látta egykor álmában *Jákob* is, aki bátyjának haragja elől menekülvén, a mezőn lepihent és egy követ tett feje alá vánkosul. Látott egy égbenyúló létrát, amelynek az első foka a kőből indult ki és az égig emelkedett. A létra fokain az angyalok jártak le- és fölfelé. A létra legfelsőbb csúcán pedig az Isten ült trónusán, nagy fényességben.

Az élet valóban egy létraszerű, egyenletesen emelkedő vonal.

Kiindul a legmagasabb *Színerőzésből*, mint mozgás és fokozatos elanyagiasodással lenyúlik a legalacsonyabb anyagérzékenységig. Az életben is csak létrafokok vannak, de sehol sincs szakadás, vagyis folytonossági hiány. Mindenütt egymásbakapcsolódó „átminősülések” vannak. Egy észrevehetetlen áthasonulás, amelynek láncolatában érzés kapcsolódik az érzésbe, amely föl-felé fokozatosan tisztul és lefelé fokozatosan durvul. Elanyagiasodik.

A fejlődésben nincs sehol ugrás, mert mihelyt az átminősülésekben hézag támad, rögtön megszakad a fejlődés is, Így pld. a tenyésztésre már megérett földanyaggal még csak a növényvilág tud termékenyen érintkezni. A durvább anyaggal azonban már a növények sem kapcsolódhatnak. Ellenben a növény már képes a föld anyagából kiválasztani bizonyos anyagelemeket, amiket a nedvesség a léggyá puhított földanyagból már kilúgozott. A gyökérszövet által felszívott elemeket a növényben rejtőző életérzés *szintézis útján* szerves anyaggá változtatja át önmagában, így tud termelni a növény olajat, cukrot, fehérjét, salycilt, stb. Az állati test már ilyen munkára nem képes. Ásványi anyagokból csak a növények tudnak táplálkozni. Ezekből építik fel a saját testanyagukat. A vízzel feloldott földanyagból a gyökérszövet kiválasztja a vizet, a szénsavat, az ammóniákat és a különféle sókat. Ezeket a napnak a kisugárzott hőenergiája a növény nedvkeringésében szerves anyagokká tudja átváltoztatni. Kiemeli a földből. Felviszi a törzsön át az ágakba, a levelekbe. Hozzákapcsolja a levegőből és a fényből a még hiányzó elemeket és édes, ízes, illatos gyümölcsöket termel belőlük.

A növény szerkezete tehát egy csodálatos laboratórium, ahol a napsugár hőenergiája az egyes ásványi elemeket *szintézis útján* alakítja át *szerves anyagokká*. Ellenben az állati szervezet már képtelen ásványi anyagokból szintézissel szerves anyagot előállítani. Az állat vagy húsevő, vagy növényevő. Szervezetében tehát nem termel szerves anyagokat, hanem ezeket csak analizálja. Fölbontja. Kiszedi belőle a szükséges elemeket és ezeket saját testanyagává asszimilálja. A salakot pedig kiüríti. Ugyanezt teszi az emberi szervezet is, csakhogy már egy magasabb életvonalban.

Így emeli föl az élet magasabb vonalába a földanyagot a növény. A növényt az állat. Az emberi test pedig mindkettőt. A szerveit anyag élővé lesz a növényi sejtben. A növényi sejt érző és mozgó sejté lesz az állati testben. És végül érző és gondolkodó sejté lesz az emberi agy sejtjeiben. Csakhogy az érzé-

seknek eme skálájában senki sem tudja megállapítani, melyik vonal választja el az érzést az érzékenységtől, vagyis hol kezdődik és hol végződik az élet. Az egész anyagvilág semmi más, mint szunnyadó érzéseknek és megmerevedett erőknek a raktára, ahol az élet fejletlenebb alakjai nyugosznak öntudat nélkül, bezárt koporsóikban. Az anyag végső elemei is csak erőrezgési tünetemények. Neutron-vibrációk, amiket az Abszolút erő saját erőrezgéseivel a semmiből hozott létre. Teremtmények, vagyis erőtünetemények.

Valószínű, hogy még a kövek is élnek. *Élik a maguk életét.* Igaz, hogy a legalacsonyabb életvonalat. Van bennük bizonyos fokú érzékenység és atommozgás. Ezért meg is kell halniok, hogy fölnyilt koporsóikból az életnek két komponense, vagyis az érzés és a mozgás kiszabadulhasson. Csodák-csodája mindez! Aki a szemével nemcsak néz, hanem látni is tud, az térdre hull egy mezei liliom misztikus szépségei előtt. Bizony főségebb, mint *Salamon király* udvarának minden dicsősége. Milyen művészi munkát fejtenek ki azok a cérnafinomságuú virágyökerek, amelyek alázatosan elrejtőznek a föld sötétségébe, hogy titkos szövőszékeiken előállítsák a selyemszálnál is puhább, a pehelynél is könnyebb és a szivárvány színeinél is tüzebb fényű menyasszonyi fátyolokat és csipkeruhákat, amikbe a réti liliomokat felöltöztetik az angyalok. Ezek a láthatatlan gyökerek olyan munkát végeznek titokzatos folyosóikban és vegykonyháikban, amiről a legzseniálisabb kémikusoknak még csak sejtelmük sincs.

Az a kis zöld foltocska, amely a parányi magban alig látható, minő hatalmas erőakkumulátor! Gyöngé csirájával képes feltörni a legkeményebb magot, amelyet alig tudunk kézrierőnkkel összetörni. És abban a kis csirában, amit egy madár csőre kettéharaphat, már benne rejlik a belőle fakadó és fokozatosan kifejlődő életnek minden változata. Még az a legvégső alak is, ahová fejlődésének befejezésekor elérni fog. Ki fog talán sarjadzani belőle egy hatalmas tölgyfa, vagy hárs, amelynek 1000 évig fejlődő törzsökén 100 és 100 mellékágak terebélyesednek és ég felé emelnek egy olyan lombkoronát, amelyen több százezernyi zöldre fényezett levél csillog.

Minő csodákat tud termelni az a burokból kiszabadult isteni eredetű *Erőézés* és *Erőmozgás!* Ezzel szemben hiába iparkodik az emberi tudás és értelem, hogy előállíthasson csak egy parányi kis protoplazmát is, amely fehérjetesteknek az összetétele és a sejtek szaporodásának a táptalaja. Nincs olyan szintetikus ve-

gyész, aki egy ilyen anyagot előállíthatna, pedig ismeri minden alkotó elemét, sőt még az elvegyülési arányait is. És vajjon miért nem tud? Mert csak az anyagot tudja hozzáadni, de az életérzést nem, amely az alapja minden életjelenségnek. Egész helyesen mondja *Darwin*, hogy a növényekben is megnyilvánul bizonyos értelmiség, amely cél-megsejtésben és alkalmazkodásban nyilatkozik meg. Ez az intelligenciájuk a környezetükhöz való alkalmazkodás. A mimikri. Viszont a növény- és állatvilág között is vannak átvezető hidak, vagyis fokozatosságok, amelyek lerombolják közöttük a képzeletbeli határokat, amivel mi őket egymástól különválasztottuk és osztályoztuk. Amint az állatvilág értelmisége lépcsőzetesen közeledik a legalacsonyabb fokú ember-típus intelligenciájához, éppen olyan megszakítás nélküli átminősüléseket találunk az állat- és növényvilág értelmisége között is. Föltétlen bizonyos, hogy ez folytatódik a növény- és az ásványvilág titokzatos összefüggésében is, amely minden élő és létező valóságot beleszervez egy fölfoghatatlan egyetemességbe, amit mi világegyetemnek nevezünk.

Síma és zökkenés nélkül áthasonulásokat nyomozhatunk úgy fölfelé, mint lefelé. Sehol sincs hézag, mert a természet isteni törvényei nem ismerik az ugrást. *Natura non saltat!* Nincsenek önmagukban végződő elszigeteltségek. Csak finom átmenetek vannak az ásvány-, növény- és az állatvilág között. Nincs érdekesebb tanulmány, mint nyomozni ezeknek az egymásbakapcsolódási vonalaikat. Milyen világosan látjuk, hogy ezek kölcsönösen tisztítják és emelik egymást és egy ismeretlen nagy célnak állnak a szolgálatában. A növény emeli az anyag színvonalát; az anyag pedig elteti és táplálja a növényt. Az állatvilág szintén így van a növényekkel. Nincs az a kemény, holt anyag, amely a benne titkosan működő erőhatásoktól idővel szét ne bomlana. A gránit is szétporlad. Az acél vasát is rozsdaporrá őrli idővel a láthatatlan erők hatása. Igaz, hogy ehhez mérhetetlen idők munkája szükséges. Sokszor talán évmilliók, de mi ez az örökkévalóság mérlegében?

Mihelyt azonban egy bizonyos erőhatás folytán a kövek szétmorzsolódnak, már ezzel bele tudnak vegyülni a föld anyagába. A kiegészítő részeivé lesznek. A föld pedig különféle rothadó, vagy növényi anyagokkal összekeveredvén, termőképessé lesz. Ha azután az így előkészített talajba egy magasabbvonalú élet bekapcsolódik, akkor ez gyökereivel szétterjeszkedik a holt anyagba és kémiai hatások által kiváltja abból azt a szerves életet, amely az anyag koporsójába bezárva, talán évmilliókig

pihen. Az anyagban szunnyadó érzékenység ekkor már egyesülni tud a növényeknek aránylagosan finomabb érzékenységgel. Sőt a növény érzékenysége némely fejlettebb növénytípusoknál már egy alacsonyabb, de már érzékelhető fajtájú *Érzéssé* minősül, amely külső érintésekre reagálni képes. Sokat beszéltem én már erről a „*Virágmesék*”-ről írt könyvemben is, amelyben rámutattam, hogy vannak olyan érzékeny növények is, amelyek a kezünk érintésére összerázkódnak. Levelei, az összes ágai, hirtelen lekonyulnak, mint pld. a mimosa pudikánál, Így emeli fel a magasabb fokú növényérzés magában az alacsonyabb vonalú anyagérzékenységet egy értékebb életszintre. Mozgóvá teszi a mozdulatlant. Élővé az anyagban szunnyadó holt életet.

Az ásványok és a kövek szintén beleszövődnek egymásba, mint ahogy egy színes szőnyegnek egységesítő mintájába is egymásba szövődnek a különféle színértékű szálak. Ezért még a vegytan is megkülönbözteti az anyagvilágban a növényhez közelebb álló szerves anyagképződést a szervesetlen anyagtól. Ilyen szerves anyag pld. a kőszén, amely már közeli rokonságban áll a növényekből kialakult tőzeg-, vagy turfafélék közt. Vannak ideges növények, amelyek *Maeterlinck* szerint minden áron kiszabadulni akarnak az anyag-tehetetlenség legnyomasztóbb törvénye alól. Mintha éreznék, hogy a mozdulatlanság halál. Ezért mindenféle fogásokkal mozgásra törekeshetnek. Helyet változtatni és továbbmenni akarnak. Kijátszani kívánják a lekötöttség nyomasztó törvényét. Van fa, amelynek levelei idegesen reszketnek. Állandóan mozognak. A szellő legfinomabb leheletére is reagálnak, amit mi idegrendszerünkkel már észre se tudunk venni. Vannak növények, amelyeknek leveleit a fény is megmozgatja. Oly érzékenyek a világosságra, hogy mozgásaik ütemei aszerint változnak, hogy milyen sűrű az a felhőréteg, amely előlük a napfényt elfogja. Szélesre irányuló ágaikkal magjaikat minél távolabb akarják szétszórni a törzstől. Elszökni erről a helyről, ahol gyökereikkel a földhöz vannak lebilincselve. Mintha a szülői szeretet ösztönével akarnák védeni csemetéik életét, nehogy lombjaik fölfogják előlük a sugarazó napfényt és gyermekeik gyilkosává legyenek.

Már a „*Virágmesék*”-ben is leírtam mindezeket és csak azért említtem röviden újra fel, mert igazolni akarom, hogy nem ismerünk olyan élő és létező valóságot, amelyben az Erőnek és az Érzésnek valamely elrejtett alakját fel ne találánk. Ezért hiszem, hogy még *az Erőnek is az Érzés a lényege*. A teremtés is az Isteni Érzés mélységeiből, vagyis *a Jóságból indult ki*. Az Ő

Mindenható ereje ezt az indítást a mozgása által már csak bevégezte. *Még pedig az Erőézésből kiindult ős Erőmozgás által.* Ugyebár, ahol egy mozgást látunk megindulni, ott kell lenni egy indító Erőnek is, amely azt a mozgást megindította? *Ez a mozgás lehet elrejtett és láthatatlan hatásoknak a sorozata is.* Viszont, ahol egy hatóerő indít, ez kifelé mindig mozgásban nyilatkozhatik csak meg. Ezért az egyetemes világmozgásnak is, amely az atomoktól kezdve kiterjed a csillagvilágok ködfoltjáig, csak egy elrejtett és láthatatlan indító Erőből kellett kiindulnia. A mozgás tehát már csak egy elrejtőzött Erőnek az okozata. Külső és érzékelhető jelensége. *Az Erőmozgást az Erőézés indítja!*

Igy különböztethetünk meg a világot mozgató és fenntartó Szinerőben egy indító és egy cselekvő erőt, amelynek összműködéséből származik a mozgás. De hát mi lehet ez az indító Erő, amely szülőoka minden egyéb mozgásnak? A tudós urak szerint az *Abszolútum*, amely szó fogalmi meghatározás nélkül, bizony csak egy üres név. Egy lyuk, amelynek nincs feneké. Az Úr Jézus egyszerűen *Atyának nevezi.* És vájjon miért: 1-ször: *mert szülők;* 2-ször: *meri fenntartó Erő.* E két tulajdonságban van kifejezve az Atyaság külső ténykedése. úgy a teremtés, mint a fenntartás. De mivel ilyen külső cselekvésre az ismeretlen Erőt csak a saját benső önkéntes elhatározása indíthatta, azért ez az Erő, nem csupán öntudatlan mechanikai Erő, amely minden ok és cél nélkül működik, hanem egyúttal Lelki Erő is. Mint ilyen, csak „*Érzőerő*” lehet, vagyis *tiszta jószág*, amely az Atyaságnak benső lelki tulajdonsága. Ez nemcsak bennünk, hanem még az értelmetlen lényekben is, mint ösztönszerű érzés, elrejtett alakban működik.

Elmélkedjünk egy kissé. Ugyebár, a világ teremtése csak egy mindenható Erőnek lehet a látható cselekvése? Más szóval okozata. Az ő akaratának a megnyilatkozása. Ebben a főszege isteni szóban: „*Fiát*”, „*LEGYEN!*” benne foglaltatik már a teremtő akarat is. Erre mondta *Goethe:* — *Kezdetben vala a tett!* A Mindenség tehát e szó előtt még nem létezett, csak utána lőn.

Ellenben annak a végtelen teremtőerőnek már az örökkévalóságban is élnie kellett, mielőtt ez a világ teremtett. Élnie kellett Önmagában és Önmagától fogva. Értelmünkkel is könnyen felfoghatjuk, hogy miért. A világegyetemben jelentkező összes mozgásoknak, vagy változásoknak kellett egy megindító ősokának lenni, mert ok nélkül semmi sincs. Mozgás sincs. Még ha ezeket a mozgásokat egymásból eredőknek tekintjük is, el kell jutnunk egy kiinduló ponthoz. Egy kezdethez, miután végtelen

számsor nincs. Az egymásbakapcsolódó mozgások sorozatában el kell jutnunk végre a legelső mozgást szülő okhoz, amelyből ez az első mozgás kiindult. Minthogy pedig a mozgássorozat semmi más, mint az egymásból eredő változásoknak a külső jelensége, ezért a legelső változás is csak egy önmagában élő Erőből indulhatott ki, amely már örökké változatlan és mozdulatlan. Ennek a végtelen őserő oknak az akaraterejéből indult ki tehát az ő teremttőereje is. A *primum movens*.

Dehát mi indíthatta a végtelen Erőt, hogy egy véges és tökéletlen anyagvilágot is létrehozson? Erre őt csak végtelen jósága indíthatta.

Már a germán hitrege is az emberiség egységes életét az *Igdrasil* fában szemlélteti. Törzse a világegyetem. Ágai a fajok. Levelei az egyének. A fa árnyéka alatt pedig az istenek pihennek és hallgatják a levelek rezgéséből évszázadok meséit, amiket a lombok között bujdosó szellők susognak. Az idő pedig a vihar, amely egymásután tördeli le az életfájáról a korhadt ágakat. Ilyen élőfák vagyunk mindnyájan. Lábaink a földbe gyökeredzenek és minden testi szükségleteinket a mi földanyánk adja meg bőségesen nekünk. A hajlékot, a táplálékot, a ruházatot, a vizet, a tüzet és az éltető levegőt. Többet, mint amennyire szükségünk van. De amit ő pazar kézzel élénk önt, hogy mindenki kielégíthesse *belőle* jogos életfeltételeit, azt a mi erősebb testvéreink bizony lefoglalták maguknak, nehogy igazságos arányban szétoszthassuk a szükölködők és az éhezők között. Pedig a földanyánk ingyen adja nekünk minden ajándékát. A napfényt, a levegőt, a vizet, stb. Mindezt csakugyan ingyen kapjuk. És vajjon miért? Csak azért, mert ezeket nem lehet összegyűjteni és elraktározni. De már a szénhidrátot és a fehérjeanyagokat, amiket a föld gyümölcse termel, magtárakba és csűrökbe lehet felhalmozni és ezeket már lefoglalták maguknak *az erősebbek*. Ezeket ők már csak adagonként osztják ki, hogy érette szolgálkává tegyék gyengébb testvéreiket. A tömeg pedig kénytelen belemenni minden alkuba, nehogy éhen pusztuljon. Kénytelenek odaadni a kenyérért ellenértékként testi erejüket és a munkakészségüket. Gyűjtik a kenyérmagvakat mások csűrébe és a boldog tulajdonost minden nehéz testi munkától mentesítik. A méhek is így dolgoznak. Mézelnek másokért, akik hálából lefojtják őket.

Más volna a helyzet, hogyha azt a tápanyagot nekünk nem a földanyánk adná ingyen, hanem az illető tulajdonosok a saját erejükkel és értelmükkel gyűjtenék össze erőfeszítések árán.

Vagy ha csak annyi volna nekik, amennyire nekik és hozzátartozóiknak szükségük van. Némelyeknek azonban százszor annyi van, mint amennyi életük fentartására bőségesen elegendő. De még ebből a fölöslegből sem hajlandók a teljesített munka egyenértékének megfelelő részt kiosztani. Amit a sötét, kemény, élettelen föld ingyen ad a növénynek és az állatnak, azt az ember embertestvérétől mindenféle ürügyek alatt megvonja. Aki pedig ennek a jogosultságát kétségbe meri vonni, azt fegyverrel, vagy börtönnel kényszerítik rá.

Erre mondta a nagyszívű és emberszerető püspök *Prohászka*: — Hová? Minek? E cikkben, amelyet a *Diadalmas világnézet* című könyvének 27-ik lapján írt meg, rámutatott a mai realiztikus világnézet silány örömeire, amit a kapitalisztikus társadalom tud nyújtani a kifáradt világnak. Ígér minden jót és boldogságot, de csak ígér, Így biztatja a gyönyöröket habzsoló világot:

— Itt az életörömök napja! Bíborszínben égnek a felhők. Illatot lehelnek a virágok. A nap sugarai fénylenek a magaslatokon. Világosságot hirdetnek. Minden fényben és életben fürdik. Emelkedik a pacsirta. Füttyje hallatszik a rigónak. Vígán kalapál a harkály. Oh! Csakhogy eljöttél végre életörömök napja. Itt az élet! Igyunk, amíg betelünk vele!

Prohászka ezt egy könyvből idézi, amelyben bemutatja a mai pénzuralomnak a társaságát, akik halomra gyűjtött aranyaik mellett fenévig ürítik az örömök kelyhét, amiket pénzzel lehet megfizetni. Csakhogy ez a biztatás már irodalmi tolvajlás, mert ugyanazt hirdeti, amit már évezredekkel ezelőtt megírtak az *élet* züllöttjeiről a bibliában: — *Jertek! Élünk a jelenvaló jókkal. Koszorúzzuk magunkat virágokkal, mielőtt azok elhervadnának.*

Prohászka azután tüzes korbáccsal vág a szemük közé: — Vannak ilyenek, de kevesen még a felsőbb tízezer között is. A többinek nem ilyen napsugaras és illatos az élete. A mai kulturvilág nem ismeri a pihenést. Osztályharcok tépik a társadalom keblét. Milliók nyakában a kényszermunkának a járma. Üres, sivár, fáradt a lelkük. Nekik a nap nem kel fel bíborszínben, hanem füstösen. Nekik nem a rigó, hanem a gőzgép füttyül. Nekik nem a harkály kalapál, hanem a gyárak zakatolnak. Nekik nincs meleg, illatos légáramlatuk, de még levegőjük sincs. A kulturmunka elfogta a napot, a levegőt, az erdőt és a gyárak olajos, kócos, poros börtöneiben tartja fogva a rabszolgáit. Szép, szép a haladás himnusza. Szép a munkát dicsőítő ének, de ezt a him-

nuszt nem azok éneklik, akik a munkát végzik. Azok nyögnek és sírnak. A munka templomai az elcsenevészedett emberiségnek a kórházai lettek, amelyekben az ember tönkrement. Lefokozták géppé. Elbutították. Beteggé tették és azután az utcára dobták. Ah! Ezek a roncsok nem útmutatói a paradicsomnak. És amilyen ma a munka-világa, olyan egyáltalán a szellemvilága is.

Mennyire igaz beszéd ez utolsó szaváig. Ez a nagy pap krisztusi lélek volt. Kár, hogy belebotlott a politikába. Az evangéliumok védpajzsával harcolt elnyomott munkás-testvéreiért. Én azt hiszem, hogy a mai emberiségnek az lesz a legnagyobb jóltevője, aki ezt a meddőségekben kimerült tüdőbeteg korszakot kivezeti a karbonos betegszobákból a virágos kertekbe. A liliumok közé. Ne feledjük, hogy egy új korszak küszöbe előtt állunk. A múlt már meghalt. Hiába akarják a hullát felkötözni a lóra, mint egykor Szolimán holttestét Szigetvár ostrománál. Ma már mindenki látja, hogy a mai kapitalista rendszert csak ideig-óráig lehet még fentartani „rendőri asszisztenciával”. Igaz, hogy talán még egy darabig lehet mellette uraskodni, de az a láthatatlan szellemkép már ismét írja a tüzes betűket a márványfalakra. Babylon végzetét: — Mené Tekel Fares! Az öreg Horvát magyaros nyelvújítása szerint ez annyit jelent: — Menjetek el a fenébe!

A társadalmi fejlődésnek gazdasági megalapozása van. *Ha a termelési viszonyok rendje valamely korszakban már megváltozott, vele kell megváltozni a társadalmi szervezkedésnek is.* Ez *Marxista-tétel* ugyan, de azért megdönthetetlen, mint minden más igazság. Az igazság ugyanis egyik örök tulajdonsága az Istennek!

Sajnos, a jövő még mindig nem tudott megszületni. Szenved és vajódik az egész világ, mert a próféta szerint „*Nincs ereje a szülésre*”. Pedig úgy látom, itt az idő, mikor az emberiségnek választania kell, hová és merre? Két éles és egymással szembenálló csoportokban fog elhelyezkedni a világ. A jók és a gonoszok táborában. A középármialatok mind el fognak tűnni, úgy a politikai, valamint a társadalmi alakulatokban. Nyílt és határozott lesz a helyzet mindenütt, hogy mindenki pillanat alatt áttekinthesse és szabad akaratának teljes felelősségével csatlakozhassák egyik, vagy másik irányhoz. Ha tetszik a hazugságokhoz; ha tetszik az igazsághoz. A látszathoz, vagy a valósághoz. Ekkor fog majd megindulni az igazi végső küzdelem, amely Krisztus győzelmével fog befejeződni. Ez lesz a megjövendölt végítélet. Nemsokára az elmúlt kétezeréves fejlődésnek a végeredménye is mérlegbe tessz téve. Hiszem én is, hogy mihelyt az őskeresztény-

ség hitéletében újra születünk, ismét felújulnak az *Apostolok* és *Taumaturgok*, vagyis csodatévő szentek korszakai.

Már szinte hallom a melységből előtörő harci riadót, amely az angyalok trombitájával harsogja majd füleinkbe: — Emberek! ébredjetek fel a halálos álom dermedtségéből. új élet vár rátok. új eszmék, új küzdelmek világa. Az éjszaka már elmúlt. A hajnal közeledik. Sorakoztatok Krisztus keresztje körül. Jobbjára vagy baljára. Ennek az előképe volt a Golgotán a két lator is, akikben az emberiség volt megtestesülve. Az egyik megtérve fordult az Úrhoz. A másik gúnyolódva fordította el tőle az arcát. Elsütétült fölöttük az ég és megreszketett borzalmában a föld. Eme válság iszonyában kellett nekik választani. A jobb- és a baloldalon. Mi is idejutottunk. Csakhogy most már nem két ember, hanem 600 millió keresztény ember helyezkedett el a kereszt két oldalára. Nekik is választaniok kell! A szenvedés sötéttségében és a földi nyomorúságok reszketésében ránszakadt egy világkriszis. Csak egyetlenegy megoldása van. Vagy visszatérünk Krisztushoz, vagy teljesen elfordulunk Tőle.

Íme! Ez a végítélet, amely már itt is van. Az ilyen korszakos nagy vallási fordulópontok két-két ezeréves ciklusokban szoktak jelentkezni. Erre mutatott rá már *Fechner Tódor Gusztáv* is, aki a múlt századnak egyik legértékesebb és legmélyebben gondolkodó elméje volt: — Die Schritte der Religion sind gross, aber langsam. Sie braucht Jahrtausende zu einem Schritt. A vallási fejlődés nagy lépéseket tesz meg, de hosszú időközökben. Egy-egy lépése évezredekig tart. Vájjon ez a második ezerév, amelynek vége nagy válságokkal rohan felénk, nem lesz-e ismét egy újabb vallási fellendülésnek a kiinduló pontja, amikor a világnak újból választania kell: — *Istennel, vagy Isten nélkül!* Érdekes, hogy ezt már a múlt század elején megjósolta egy nagy katolikus író. *De Maistre*, akinek a lelke tele volt Isten-érzéssel és lelki szomjúságát a *Sichemi forrás* örök vizével csillapítgatta. Már ez előtt 100 évvel megmondta: — Egy új, nagy vallási korszak előtt állunk, amelyben az őskereszténységnek a hitereje fog csodálatos módon új életre ébredni.

A rémes álomból máris látjuk feleszmélni a hitetlen, kételkedő világot. Kezdi szemeiből kidörzsölni a Szentivánéji álmot, amely a józan értelemre észrevétlenül varázsolta rá a szamarfejet. Ezt ma már mindnyájan látjuk, csakhogy vajmi nehéz egy kómás álmokórból felocsúdni. Amíg a hit szárnyai gyengék, addig nem tudunk kiemelkedni belőle. Szent Pál szerint: — Mint a törött-szárnyú madár, mi is csak az üres levegőt verdessük. Aerem ver-

berans. Nem a csodáknak kell az emberben a hitet felébreszteni, hanem a hitnek kell az élet minden jelenségeiben meglátni a csodákat. Erre mondja *Carlyle*: — *A legkisebb dolog is lényegében tekintve csodaszerűség!* Szent Pál mindazokra, akik a természet külső jelenségeiben nem tudják meglátni az isteni Mindenhatóság erejét, megállapítja a lelkiismereti felelősséget:

— *A teremtett világban benne van a láthatatlan Istenségnek teremtőereje, amely a világ teremtésétől fogva megérthető és látható a munkáiból. Aki pedig ezekből őt megismerni nem akarta, annak a bűne menthetetlen.* (Róm. I. 19—20.)

ISTENI ÉS EMBERI ÉLET.

Az isteni élet inkább megérezhető, mint megérthető. Ezért hogyha őt tisztán megérezni akarjuk, nézzünk figyelő szemekkel önmagunkba. Hiszen a Biblia szerint Isten képére és hasonlatosságára teremtettünk. Ezért egy misztikus szerint: — *Az Isten a nagy ember; az ember pedig a kis Isten.* Hasonlatban érzékeltetve az Isten a végtelen Óceán. Mi pedig az a pár csepp vagyunk, amit egy kagylóhéjjal belőle kimerítünk. Lényegileg azonban bennünk van a végtelen tengernek minden tulajdonsága. Még vihar is van bennünk. Igaz, hogy csak annyi, amennyi egy kagylóhéjba befér. Ha tehát meg akarjuk ismerni az Istent, keressük önmagunkban. Lelkünk tükrében, mert ha nem is vagyunk közös lényegűek, de azért az ő képére és hasonlatosságára teremtettünk. Isteni képmások vagyunk!

Ez a látható nagy Mindenség, amely bennünket körülvesz, egy láthatatlan Erőnek az alkotása. úgy hívjuk: — *Ez az Isten nagy világa!* Nincs ennek olyan paránya, amelyet át ne hatna az a végtelenül tökéletes, de érzékelhetetlen Erő. Minden parányt ő teremtett, ő tart fenn, Ő kormányoz. Mindenben ő az élet indító és mozgató ereje. Eszerint nem az Isten van a világban, hanem a világ az istenben Hasonló viszony áll fenn az emberi test és a Lélek között is. A test a mi kis világunk. Mi építettük fel ezt magunknak már az anyánk méhében, mikor a véreből nyert sejteket egymásmellé raktuk és kialakítottuk belőlük testi hajlékunkat: a mi ideiglenes földi lakásunkat. Nincs olyan parány, amelyet át ne járna a mi életerőnk. Ez tartja fenn a milliárd sejtet egységes szervezetben. Állandóan épít és rombol, mert a Léleknek a testi élet nem célja, hanem csak eszköze a folytonos küzdelemhez, amelyben tisztulnia és tökéletesednie kell. Mi vagyunk tehát a mi kis világunknak a teremtő, a fenntartó és a kormányzó erői.

A világegyetem, amit a görög bölcs *Makrokoszmoz-nak* nevezett el, egy egységes szervezet, amelyben egy egyetemes rendszer és összműködés nyilatkozik meg. Ilyen ráknézve a mi testünk

kis világa is. A *Mikrokozmosz!* Ezt is egy életrendszer szervezi egységbe, amelyben minden egyes sejtnak meg van a külön élete, de emellett mindnyájuknak van egy közös életük is, amelyet összműködésükben tartanak fenn. Mihelyt egy sejtcsoport a testben az egységes kooperációt megtagadja, abban a pillanatban az a sejtcsoport romlani kezd és a test magából kiküszöböli. Ha pedig erre már az életerő képtelen, akkor velük pusztul a test is. De csakis a test és nem a testet fenntartó életerő, amely már csak az energia fennmaradásának törvényénél fogva is csupán alakilag változhatik, de el nem pusztulhat. Az energia fennmaradása ma már kísérletileg is beigazolt tudományos igazság és aki megtagadja, kénytelen elvetni a modern természettudomány alap-tételét

Ez a szemléltető példája a testvéri együttműködés természet-törvényének, mert habár az emberiség egységes szervezetében különálló sejtek vagyunk is, de lényegileg mégis csak egy közös szervezetnek vagyunk a kiegészítő parányai. Mi is épp úgy, mint a méhek, egy közös szuperorganizációnak vagyunk a kiegészítő részei. A közös kaséletnek! A LHumanité-nek. A közös emberi egységnek.

Csecsemő korunkban bennünk is még csak az életérzésünk működik. Lassan fejlődik ki az értelmünk és akaratumk, amelyek *adják a mi lelkiségünket: — Szellemi egyéniségünket.* A hármasegység az emberben az isteni képmásnak az érzékelhető megnyilatkozása. Ezért ha az ember lelki életét boncoljuk, eme hármasegységét kell egymásután mérlegbe vetnünk. Milyen az érzése? Milyen az értelme? Milyen az akarata? Melyik van ezek közül az emberben túlsúlyban? Az érzelmi élet csúcspontján áll a *szent.* Az értelmi élet csúcspontján áll a *zseni.* Az akarat legfelsőbb fokán pedig a *hős.* Az első a szívével érez. A második az eszével gondolkodik. A harmadik a tettejével cselekszik.

Az utóbbiak közé tartozik az életnek minden akció-embere. De hogyha ez egyoldalú, vagyis cselekedeteiben csupán az akarat érvényesül és ezt sem az értelem nem vezeti, sem az érzés nem befolyásolja, akkor az emberiségnek ők a legnagyobb csapásai. Ezekből kerülnek ki a nagy gonosztévők; a véres forradalmárok és a zsarnokok. Mindezek egy életvonalban élnek. A különbség közöttük csak az, milyen téren működnek és hol fejtik ki kártékony működésüket? Az akaratember lehet félelmes gangsztervezér. Lehet világok sorsát intéző banktekintély, vagy politikus. *Sőt* lehet világhódító hadvezér is. Igazi hőssé azonban csak akkor lehet, hogyha életét önzetlen és önfeláldozó készséggel bocsátja

nemes eszmények szolgálatába. Erre mondja *Wels* világtörténelmi vázlataiban: — Nem azok a hősök, akik fegyverrel igaznak le országokat, hogy milliókat hajtsanak önkényuralmuk alá, hanem akik népeket szabadítanak fel az elnyomatás alól.

Napoleon is pompás akció-ember volt és páratlan katonai zseni, de erejét nem a népszabadság felvirágzására, hanem saját önző hatalmának a megalapozására fordította. Akaratemberek voltak a középkor condottierjei is, akik zsoldért mindenkinek a szolgálatára álltak és hogyha lehetséges volt, a leigázott városok nyakába ültek. Ellenben hős volt *Washington*, aki felszabadította nemzetét és nem fogadta el a följánlott királyságot. Sőt példaadásával megkötötte még utódait is. Alkotmányos szokássá tette, hogy az Elnök kétszer 4 évi cikluson túl ne tartsa meg a hatalmát. Ne nőjön a nemzet nyakára, nehogy emberi gyengeségénél fogva összetévevse egyéni érdekét a közérdekkel,

Hős volt a jobbágyigát összetörő *Kossuth Lajos* is, aki hazaszeretetének lángoló lelkesedésével rázta fel lidércnyomásos álmából a magyar nép öntudatát, mert különben a kor haladása át-gázolt volna ezen a megkéseli nemzeten. De próféta is volt. Előre látta szétesni Ausztriát és megjósolta: — Ez lesz a máglya, amelynek tüzeben a magyar Turul szárnyai elégnek. Hozzáközött bennünket egyrészt az erőszak, másrészt a szolgálalkúség, amelyek a rendőrállamoknak az átkai.

Kard nélkül is lehetnek hősök, akik életüket embertársaik jólétéért feláldozzák a laboratóriumokban, a kórházakban és a jogok védelmében az emberszeretet csataterén. Sőt valójában ezek az igazi hősök. Valahányszor Párizsban *Mallesherbes* szobrárt láttam, mindig mélyen megemeltem a kalapomat a hős jogvédő előtt, aki bátran mert szót emelni a konvent véstörvény-széke előtt is XVI.-ik *Lajos* védelmében, pedig tudta, hogy ezért ő is guillotinra kerül.

Milyen találóan jellemezte pár szóval *V. Hugó* a nagy *Napóleon*ot: *Tízmillió embert gyilkolt le egy arany abroncsért!* Pedig *Napóleon* nemcsak mint katona volt nagy, hanem államszervező öserő is volt. Milyen kár, hogy lángelméje dacára sem tudta megérteni, hogy ő is csak egy alárendelt eszköz a világot kormányzó láthatatlan Krisztusi cél szolgálatában. Pedig mint minden intuitív elme, ő is *sokszor* belérezett a jövőbe. Azt hiszem, *hiúság* vetett árnyékot benső megérzéseire. Ritka fej az, amelyik a magasságokban meg nem szédül. A nagy embereknek szomorú végzetük, hogy kitapogatja gyengeségeiket a környezetük és hiúságuk révén vezetik őket. A kellemetlen igazságokat elkenetik és

még a nyílt hibáikra se mernek rámutatni, hogy ezektől őszinteséggel óvják. Szembekötösdít játszanak velük. Hood man blind! Nincs lelki nagyság tökéletes alázat nélkül. Amíg a hiúság és a gög meg nem hal egy ember szívében, addig hasztalan minden erőfeszítése. Nem tud értékeset és igazán nagyot alkotni. Az igazi értékelésnek a Krisztusi ösvény a mérőpálcája. Jól mondta egy kiváló angol bölcsész: — Az emberi nagyság rövid és átmeneti, mint a tömjén illata a parázson.

Mikor a corsikai kis hadnagy fölkapaszkodott a császári trónba, maga tette fejére a templomban a koronát. Megismételte ugyanezt Milánóban, mikor a Lombard vaskoronát kivette a pap kezéből és a tömeg felé visszafordulva büszkén kiáltotta bele a világba: — Dió mi la dona, vai chi mi la tocca! Az Isten adta nekem, jaj annak, aki hozzányúl! Hát biz azt mégis csak eltokkálták tőle. Ugyanígy alázta meg őt az Isten, mikor *Fontaine-bleauban* egy beteg öreg pápát foglyává tett. Ezért a pápa egyházi kiközösítés alá vetette. A hatalmában elbizakodott császár gögösen vetette oda: — A pápai átokra nem fognak katonáim kezéből kihullni a fegyverek. És kihulltak! *Borodinónál*, az orosz téli fágyban.

Vannak hősei az aszketizmusnak is, akik akarattal testi ösztöneiket fékezik meg, erőszakos önsanyargatásokkal. Én részemről nagyobb hősiességnek tartom, hogyha akaraterőnk fokozatos megedzésével tudunk győzedelmeskedni állati ösztöneink felett, mint oktalan testsanyargatással. Az első a Léleknek természetes öntisztulása. A másik a testnek mesterséges elpusztítása. *Nem lehet az tökéletesség, ami természetellenes.* Lemondani olyan dolgokról, amelyek kizökkenhetik lelkünket az evangéliumi útról, szentekhez illő bölcsesség. De megvetni az élet természetes szépségeit, amiket az Isten a mi örömünkre és boldogítására teremtett, szerintem eltévelyedés. *Krisztus* nem erre mutatott példát. Elküldött a mezei liliomokhoz, hogy tanuljunk tőlük szépséges virágéletemet. A puszták oszloplakó szentjeit én is megcsodálom, de a szívemet nem tudják megindítani.

Azt hiszem, ezt a kérdést saját maga illetékes minden Lélek magáranézve tisztázni. *Prohászka* is azt mondja: — Szent *Bernát* nem nézett fel, mikor a Rajna mentén és a Bódeni-tó partján a keresztes hadjáratot hirdette. Ellenben *Assizi Ferenc* gyönyörködve nézte a virágot, a szivárványt és a csergedező patakot. Az egyháznak tehát mind a két irányban vannak tökéletességre jutott szentjei. Hát most melyiket kövessük? Habozás nélkül ki-

mondom: — *Krisztust*, aki a saját életét élte. Éljétek tehát ti is, testvéreim, önmagatok életét. Ne vétkezzetek saját testetek ellen se túlzással. Se kilengésekkel, se sanyargatásokkal. Csak a mértékletesség az erény; — *Az arany középut!* Keressétek a természetességet az egyszerűségben és az igénytelenségben. A veletek összhangzót. Mihelyt megtaláltátok önmagatokban a lelkiharmóniát, akkor már jó utón jártok, mert közel vagytok Krisztus békéjéhez

Térjünk át most az értelmi csúcspontra: a *zsenire*. Miben áll a zsenialitás? új igazságok feltárásában és az elvont nagy eszmék egyszerűsítésében. Ez nem kérődző, hanem teremtőmunka. Az életszentség se más, mint a nagy Érzések egyszerűsítése. A zseni is világossá és megérthetővé teszi az egyetemes emberi érzésekből merített új igazságokat. Aki eszméit nem a szívében szűri keresztül, az lehet egyoldalú szaktudós, de nem a halhatatlanságra dolgozik. *Pascal* mondja: — Les grands pensées viennent du coeur! *A nagy eszmék fészke a szív!* Nekünk is volt valaha egy ilyen zseniális kultuszminiszterünk, akiben egykor a költőt és az írórt együtt ünnepelték. *Br. Eötvös József*. Ez is azt mondta: — *Ne higyj annak a gondolatnak, aminek a szíved ellentmond.*

Hát van-e fönségesebb és világosabb könyv a szent evangéliumoknál? El nem évült 2000 év óta. Szenteket, hősokeket, szüzeket nevelt. Vértanukat, akik érte a halálba mentek. Megérti a gyermek. Csodálja a felnőtt és imádkozik belőle az aggastyán. Érzéseket nevel. Eszméket sugall. Csak a modern ember vágja a sarokba, miután könnyen és világosan megérthető; holott a szaktudós urak tekintélye ott kezdődik, mikor sikerül magukat megérthetlenné tenni. Ezek a könyvmolyok beletemetkeznek teóriákba, amelyeknek csak a születése zajos. Az eltemetésük már nagyon csendes lesz. Könyveiket 100 év múlva éppen olyan tudományos furcsaságoknak fogják tartani, mint amilyen mulatságosnak tartjuk ma mi is a 100 évvel ezelőtt megírt *Tudományos eszméreték tárá*t.

Nincs veszedelmesebb kétlábú halandó, mint egy elfogult szaktudós, aki teletömte a fejét a tudományos elméletek cifra rongyaival. Egyetemes rendszere nincs. Csak egymásra hányt adatok boglyája. Türelmetlen és elfogult, mert csak egy szem pontja van. Már pedig az elfogultság a tudatlanság árnyékvetése. Eléje áll a világosságnak, mint a bolygók a napnak, hogy fényt az egyenes irányból félreterelje. Ezért ha valaki egy tudományos vitába beleviszi az előítéleteit és nincs meg benne az igazságkeresés alázatossága, akkor mindig beáll nála is egy értelmi

napfogyatkozás, amely elhomályosítja a fényt és semmit sem lát többé a maga tisztaságában.

A *száraz* hipotézisektől megkötyagosodott elméket mutatja be *Goethe* is a *Götz* fiacskájában, aki anyyira belemerült a tudományokba, hogy utoljára nem ismerte fel a saját édesapját. *V. Hugó* is így csúfolja ki *Kant* szamarában a szürke teóriákat. Ez a türelmes állat elkezd panaszkodni, hogy őt, a butát, a sok zöldséggel még jobban elbutították. Azt hiszem, hogy az élet célja mégis csak az élet és nem az elméletek felhalmozása a koponyák szögleteibe. Ne csináljunk a virágházból pókhálós magazint. Ide élő növényeket és virágokat kell ültetni és nevelni, nem pedig teletönni az agyvelő polcait elviselt, rongyos katonabakancsokkal

A zseni az élet fájáról szedi a friss gyümölcsöt. Az egyoldalú szaktudós ellenben berozsdásodott pléhdobozokból szedi ki a régi befőtteket és boldogan szagolgatja, hogy még mindig nem penészes. Nem tudja élvezni az erdők üdítő levegőjét se, mert csak az ózont szimatolja benne. Ránézve csupán az létezik, amit kísérleti műtermében megmérni, leszűrni és analizálni tud. Az életet sem az örökkévalóság szempontjaiból nézi, hanem a hullateremben befejezettnek látja. Ha a Lélekről, vagy a halhatatlanságról beszélünk, vállat von, mert ő az emberélet folytonosságát csak a faji halhatatlanságban hiszi el. Szerinte az egyén a testtel együtt elpusztul és mint minden egyéb testi állapot, csak a fájában él tovább. De hogyha ez csakugyan így állana az emberre nézve, akkor hogyan válhatnának ki a közös faji életből a legkülönbözőbb egyéniségek? Hogyha mindnyájan csak számbelileg szaporodnánk, akkor *egy természetűeknek* kellene lennünk. Menjünk el a föld kerekiségén bárhová, hogyha megfigyeljük az állatvilágot, mindenütt egy közös faji törvényben egyformán élnek és cselekszenek. A méh épp oly méretű és alakú sejtekben raktározza *él* a mézét nálunk, mint Ausztráliában. A pók is ugyan úgy szövi hálóját mindenütt. Egyik se tudja jobban és egyik se rosszabbul. Egyedül kivétel az ember. Az emberiséget már nem egy közös faji törvény emeli és tökéletesíti, hanem az *egyén*. Az egyéniség pedig minden egyes emberben más és más adottságokkal és képességekkel rendelkezik.

Vágyaink, várankozásaink, reményseink az ismeretlen jövő magasságaiba szárnyalnak fel. Kiterjesztett szárnyaikon csak ott tudunk mozdulatlanul megpihenni. Kőszáli sasok vagyunk és nem föld alatt bujkáló patkányok, amelyeknek végcélja a pöcögör. A mi szemünkben van egy magasabb cél is, mint a jól-

lakás és a biztos napi emésztés. Én részemről még az etetővályú mellé se engedném magamat nyaklánccon vezetetni. Akkor se, ha az a lánc színaranyból volna. Milyen szánalmas figurák azok a széltől ingatott nádszálak, akik a napi áramlatok szerint hajlonganak. Egyéniségük nincs. Csak a szimat után tájékozódnak.

Régi aranyigazság, hogy csak a felületes tudás vezet el az Istentől, de a komoly tudomány mélységében megtaláljuk az Istent. Ezért az úttörő nagy elmék szerények és alázatosak. Ők az emberi fejlődés útjain a világítótoronyok, akik felfedezéseikkel, vagy értelmi rendszereikkel egész korszakot hidalnak át. Bevilágítanak az elmék setétségébe. Minden egyes bevégzett kornak van egy-egy reprezentatív alakja, aki saját korának a történetírója. Egy-egy értékes író és művészlélek, akik nemcsak a felszínen úszkáló üres hólyagok, hanem el tudtak merülni az élet mélységeibe is. Az élet gyökereit és a dolgokban elrejtett lényegyet keresték Koruk közszellemét és érzésvilágát kötötték csomóba, hogy örökségül hagyják utódaikra mindazt, amit kortársaiknak a szíveiből és a gondolatvilágukból kiirni tudtak.

Ők a fixpontok az idők rohanásában, akik bebalzsamozták a múltat, hogy átadhassák a jövőnek, *összemarkoltak* egy-egy korszaknak az összes értékeit, hogy egy hervadhatatlan bokrétába kötézzék össze. Ilyen lángelmék és művészek nélkül nem gyönyörködhetnénk kulturális fejlődésünknek a folytonosságában. Nem láthatnánk meg a benső összefüggéseket. Az *evolucionális tartamot!* A haladásnak állandó és megszakíthatatlan vonalát. Rendszerek (helyett csak egyes történéseknek a lim-lomjait látnánk, amelyek szétszórva hevernek az élet országútján, mint a szertehányt kődarabok.

Az első sorban ott látjuk a bölcsészet atyamesterét, a nagy *Platót*, aki sohasem fog elévülni; mert valahányszor a bölcselkedés letévedt a helyes útról, mindig hozzá kellett visszatérnie, hogy belőle új erőt merítsen, ő foglalta rendszerbe a görögkorszak eszmevilágát és nem szürke teóriákat hirdetett, hanem élni tanított és világosan rámutatott az emberi élet végcéljára is. *Phadón*-jában leírja nagy mesterének, Socrates-nek, a szavait, mikor az, kezében a bürökpohárral, a halhatatlanságról elmélkedik: Ha a halál egy végleges megsemmisülés volna, akkor a gonoszok járnának jól, mert nemcsak anyagtestüktől szabadulnának meg, hanem gonoszágaiktól is.

Ez a lángész az értelem csúcspontján milyen mélyen tud belenyúlni az érzéseink világába is. Az értelem csakugyan az

érzésből meríthet színt, fényt és lendületet. A tudomány is csak akkor tud a mélységekbe elmerülni, hogyha gyökereit a hitbe ereszteti. Hit nélkül az emberi elme nagyot és maradandót még sohasem alkotott. Ezért a tudomány és a vallás összenőtt ikrek. Mihelyt kettészakítjuk őket, belepusztulnak. Ott, ahol a tudomány végződik, ott kezdődik a hit. Ezért a vallás és a tudomány között csak határvillongások lehetnek. Ezek is csak azt bizonyítják, hogy szélső vonalaikban egymásbakapcsolódnak.

Ugyanilyen megérző zseni volt *Dante*, aki tíz néma századnak eszméit és megérzéseit öntötte művészi formába. Ez volt a forrongó primitívek korszaka, mikor a régi világ romjain felépült a középkor keresztény társadalma, amely kereste a harmóniát az ég és a föld, a test és a Lélek, az Isten és a természet között. Ez a nagy fellendülés *Boticelli*, *Giotto* és *Dante* nevéhez fűződik, akik az örök emberi érzések rétegeibe egy új értelmi világnak az alapköveit rakták le. Ők voltak a forrásai a későbbi fényes — renaissance erőszakos korszakának, amely kezdetben a lovagerényekkel együtt fejlesztette ki a nők tiszteletét, a gyenge védelmét, az ízlés művelését, a férfi szőhűséget és bátorságot. Ennek a korszaknak is volt két történetírója, akik képekben szemléltették a később elfajult, erőszakos, kegyetlen és mégis álmódzó kalandor korszakot, amelyet *Shakespeare* lángelméje megrázó tragédiákban szemléltet: — A folytonos összeütközéseket a világrénddel. A másik a spanyol *Cervantes*, aki ezt komikus elfajulásában tette nevéssé. Milyen jól mondja *Madách*: — Minden, ami egyes korszakban él és áldást hintve hat, idővel meghal. Szelleme kiszáll. Csak a test éli toil ronda dög gyanánt, amely az új világban, amely körülötte kifejtett, már csak gyilkoló miazmákat lehel. Bizony, így maradnak reánk a múlt idők nagyságait

A legújabb korszak összefoglaló alakjának *Goethe-t* tartják a németek, mert szerintük ő a vasfazék, amelyben az európai kultúra egységbe főtt össze. A jövő korszak igazi jellegének a legelső megsejtő je pedig én szerintem *Tolsztoj* volt. Telve volt emberszeretettel, mélységgel, miszticizmussal és az evangélium szellemének az átérzéssel. A mai apályból és lelkeket fojtogató szélcsendből csak egy friss áramlat emelheti ki a világot: — *A Krisztusi testvérszeretet evangéliumi dagálya!* *Goethe* és *Tolsztoj* közé pedig átvezető hídnak büszkén állíthatjuk be a mí kincsünket: *Madách-ot*, akinek „*Ember tragédiája*” világviszonylatban is az elsők között foglal helyet. Ez a könyve kultúrfejlődésünk keresztmetszete és az újjászületések hitének átszűrése a

világtörténelem egyes korszakain. Beleézés a jövő hitébe. *Értékében még nőni fog!*

Érdekes, hogy ezek a nagy elmék nyíltan beismerik, hogy értelmi világosságukat megérzésük mélységeiből merítették. Goethe azt írta *Ecker mannak*: — Sokszor sejtelmem sincs arról, mit fogok írni. Néha bizonyos álomszerű tompultságba esem. Ezek a legsikerültebb dolgaim. Sokszor megtörténik velem, hogy egy ferdén fekvő papirost írok tele. Ezt rendszeren már csak akkor veszem észre, amikor a papírból már kifogytam. *Knebelnek* szintén megírta, hogy ilyen önkívüli állapotban írta a „*Vándoréveket*” is.

Goethe is hitt a lángész sugalmazottságában. Azt mondta: — Az ilyen irodalmi és művészi alkotásokat és tudományos felfedezéseket Isten különös ajándékának kell tekinteni és hódolatteljes hálával kell elfogadni. Az ember ilyenkor csak eszköz a legmagasabb világkormányzat kezében és örülnie kell, hogy méltónak találta őt az Isten magasabb sugallnak befogadására. Ne higyük, hogy az Isten tőlünk ma már egészen visszavonult és az emberiség egészen magára van hagyatva. (Vándorévek.)

Tolsztoj szintén kijelentette, hogy bár az evangéliumok szellemében, de magasabb sugalmazások nyomán írta meg erkölcsfilozófiai munkáit. Legújabbán pedig a hindu *Sundar Singhs* látogatása volt egyik nagy eseménye a nyugati államoknak, aki Indiának megtért protestáns keresztény apostolává lett. Az evangéliumok tették őt azzá. Bejárta már az egész világot és *Krisztus* életpeldájának követésére intette Európát is.

Megjelent néki az Úr, mikor ifjú korában a vonat elé készült vetni magát. Ekkor otthagyta családját, nagy vagyonát, pedig *Guru* volt. Hindu mohamedán főnemes. Koldusruhába öltözve hirdeti most valahol tibeti missziós útjában *Krisztust*. Ez a koldus próféta olyan nagy hatással beszélt Angliában, Svédországban, Svájcban és Hollandiában, hogy papok és egyetemek hívták meg előadásra. Egy hollandus hittudós így jellemezte: — Rám a kinyilatkoztatás erejével hatott. Megjelenésével közelebb hoztam az Evangéliumok világát és megérthetővé tette. Tudósokat, akik a kereszténységgel szemben előítéletesek voltak, egyéniségének sugalmazó erejével átalakított. Sajnálta Európát, amely keresztény és mégsem tud a kereszténység szellemében, vagyis az Evangéliumok szerint élni. Szerinte nem a kereszténységben van itt a hiba, hanem a szívek keménységében. Anyagelvűség és észelvűség a szíveket megrontotta. Európa már 2000 év óta él a kereszténység isteni kegyelmében. De úgy tesz, mint az Óceán

vizében élő kagyló. Bezárja a héjait a tengerben és nem engedi behatolni az élető vizet. Nem csoda, hogy nagyon sok ember itt még ma sem tudja megérteni, hogy ki volt *Krisztus*? Ezért elment *Tibetbe* hirdetni az Evangéliumot, de ott már pár év óta nyomaveszett. Valószínű, hogy ez a Biblia szerint élő anglikán missziós testvérünk ott hitéért vértanúságot szenvedett.

Összekapcsoló alaknak szöttem bele ezt a hindu testvérünket is az értelmi nagyságok és az érzés emberei közé. Köznyelven: — A Zsenik és a Művész-szívek közé. Minden akció-embernél magasabb vonalban állnak azonban a *Szentek*. Az érzésükben élő testvéreink, akik Krisztus apostoli Egyházában minden /időben jelentkeztek. Akkor, mikor szükség volt rájuk. Ők voltak az erkölcsi emelkedésnek a lépcsői. Az Egyháznak pedig legdrágább kincsei és világító tornyai. Élő szócsövei a legmagasabb sugalmaztatásoknak. Az ó-szövetségben látóknak és prófétáknak hívták őket. Ma szenteknek nevezzük, ők már a megtisztult érzések vonalában élnek. Nemcsak érzékelnék, hanem megéreznek.

Ezt az intuitív képességet még *Kant* se vonta kétségbe. A híres *Swedenborg*-esetnél kijelentette, hogy ez a csodálatos képességű ember a tér és idő gondolkodási formáiból már ki tudott emelkedni és a normális megismerés vonalrendszere felett állt. Tisztán látott és hallott távoli eseményeket és világosan beleértett a jövőbe. Szóval: Clairvoyent és Clairaudiant volt. Lelki látó és lelki halló. E téren nekem is voltak csodálatos tapasztalataim. Ahumadai *szent Teréz* élete, amelyet az Egyház is hitelesnek ismert el, az ilyen Lelkilátásoknak és hallásoknak az iskola-példája volt. A beigazolt magán-sugalmazásoknak klasszikus sorozata

Ugyanezt mondják a múlt évtizedben elhunyt *Comói Bengina Consolata* nővéréről, akinek hasonló csodálatos, *de ma még benem igazolt látásai voltak* mint a múlt évben szentté avatott *Laboure Catharinnak*. Ne higyjük, hogy ezek csupán zárdai szentitív női lelkek víziói. Előre meglátott és teljesülésük által igazolt jelenések. Személyesen ismerek ma is hasonló tisztánlátókat, akik föltétlenül megbízhatók De a napi élet homályából tisztán alázatosságból kilépni nem akarnak. Ez is egyik jele megbízhatóságuknak, amelyért hitet vallok.

A Lelket mindnyájan érezzük magunkban, valahányszor benső sugalmazásainkra hallgatunk. A *Gandhi-féle* „The small little voice”-ra. Erre a belső kis gyenge hangra, amely a szívünk-ből ered. Nevezhetjük örömmek, megindulásnak, lelkesedésnek, szerelemnek, vagy bárminő más tiszta és nemes indulatnak. Tud-

jük, hogy ezek nem a testnek alacsony ösztönei bennünk, hanem az égi fényességnek egy-egy felvillanásai. És ez a fény csak azért volna a szívünkbe zárva, hogy a mi rothadó testünkben egykor a sírban kialudjék? Erre mondja *Prohászka*: — Hát miért csuktak volna be egy angyalt a testbe? Csak azért, hogy néma szolgálja, fűtője, pincérje, szakácsa és ajtónállója legyen a gyomor-nak?

Művészembernek nem kell magyarázni a lelket, mert alkotásainak hevületében világosan megérzi önmagában. Aki pedig még nem érzi, az nem is fog művészt alkotni soha. Ebből ment minden inspirációt. Épp így megérzi a lélek gerjedését az a női szív is, aki igazán szeret. Vagy az az ártatlan szívű tiszta kislány, aki fehérfátyolos habruhájában először térdel le az oltár elé szentáldozásra. Nézzünk csak az arcukba. Szemeik fényéből, arcuk bájából, egész lényük finomságából csupa lelkiség ragyog elő. Valahányszor jót cselekszünk, mi is érezzük, hogy egy benső megnyugvás édessége árad szét bennünk. Csendet és békességet hoz a szívünkbe, mint egykor Noe bárkájába a puha szárnyú galamb is elhozta a zöldelő olajfaágat.

Hogyan tudnánk mi egy érzésért hevülni, egy gondolatért lelkesülni, ha nem volna lelkünk? De hogyha a szívetek ezt érzi, miért nem akarja az eszetek is Követni? Sokat várok e téren a tiszta női szívek megindulásától. Sajnos, a férfijellemet ez az anyagiás testi korszak nagyon megrontotta. A nők befolyásától várom az emberiség lelki újjászületését. A nő és a férfi együttvéve egy egész ember, mert egymást öntudatlanul kiegészítik. A nőben az érzés, a férfiben az értelem van túlsúlyban. Ezért a nő alaptermészeténél fogva magasabb életvonalban él. Tisztább lény. Kevésbé önző s tud lemondani és áldozatokat hozni. Észszerű dolog, hogy a nő életvonala magasabb, mert hiszen láthatjuk a teremtés sorrendjében is, hogy mindig tökéletesebb lények követték egymást. A legutolsó lény az ember volt. De az ember morfológiai csirafejlődésében két külön alakra szakadt szét. Az érzés túlsúlya kivált az értelmi lényből és föléje emelkedett, Így lettek élettársakká, hogy egymás által jussanak el a tökéletesedésükhöz. Ellentétek, amelyek egymást kiegészítik és ezért keresik és vonzák egymást. *Chamfort* szerint: — Nem élhetnék egymás nélkül, mert kölcsönösen érzik egymásban a hiányzó részüket. Ezért a nő a férfi árnyéka. Ha utána futunk, fut előlünk. Ha előle futunk, fut utánunk. A nő a férfi szárnya. A férfi a nő lába. Egy szerető nőre bátran rábízhatja az ember az életét, a becsületét, szóval mindenét. Csak a nőt ne bízzák önmagára, mert férfitámasz nél-

kül a nő a saját lábán megállni gyenge. Biztosan elveszti önmagát. A férfi érzést a nőből meríti. A nő pedig erőt a férfiből.

Madách szerint: — A férfi végzetét így szabta ki az Úr: — Karod erős, szived emelkedett. Végetlen a tér, mely munkára hív. Ha jól figyelsz, egy szózat zeng feléd, szüntelenül, mely emel, vagy visszaint. Csak ezt kövesd! Ez a szózat egy gyengébb női szív érzésében kelt életre, mert a férfiszívbe a tisztább, vagy tisztátalanabb érzések mindig a női szívekből jönnek. *Cherchez la femme*. Keresd az asszonyt!

A férfi életcélja, hogy küzdve küzdjön. Alkosson. Fejlessze ki a teremtőmunka küzdelmeiben az akaraterejét és az egyéniségét. A női életcél pedig eltűnni az erőben, hogy azt befolyásával észrevétlenül alakítsa át gyengéssé, finomsággá és jóssággá. Hatása olyan, mint az éteré. Láthatatlanul hat mindenre és a benső összefüggéseknek a titkos összetartó ereje. Ezért hiszem, hogy a nő végzete a férfi érzéseinek a tisztítása és felemelése. És amikor az alkotás erőfeszítéseiben ellankad, akkor az a biztató égi hang egy női szív érzésin keresztül ébred benne visszhangra. Költészetté, szívjóssággá, önfeláldozássá, szerelemmé lesz benne. Ez az igazi női életcél. Az élet eszményítése. A szenvedések megenyhítése. A férfi becsúgyának és munkakészségének az állandó ébrentartása. Szóval, elsimítása a, földi durvaságoknak, mert az Erő még hogyha igazságban érvényesül is, de szeretet nélkül, akkor mindig kegyetlen. A világrendi összhangot sértő zavart, amely az ősbukás átka, csak jóssággal lehet kiegyenlíteni. Az erőszak leigáz, de nem javít. Lesújt, de nem emel. Pedig ez a föld siralomvölgy, ahol sebeket kell bekötözni. Könnyeket letörölni. Talán azért is alkotta az Isten olyan puhává és finommá a női kezét, hogy tudjon gyengéden simogatni és soha fájdalmat ne okozzon. Még csalódásaink sírjára is csak virágokat ültessen.

Hálás megindulással írom e sorokat, mert börtönöm szenvedéseiben és nyomorúságaimban gyengéd női szívek nyújtottak nekem is enyhülést. Nemcsak onnan kívülről, hanem a börtönömben is. Három kedves ápolónővér segítette hordozni a terheimet, amit férfitestvéreim rám raktak. Részvétellel ápoltak és gondoztak egy beteg, öreg embert. úgy értsük a részvétet, hogy valójában egy-egy részét magukra vették az én börtönöm keserűségeinek.

A bibliás *Anna* nővér is bejött néha hozzám, mint helyettes. Beszélgettem vele az *Úr Jézusról*, akit ő olyan kimondhatatlanul

nagyon szeret. Az Erzi nővér csak párszor tudott bejönni hozzám, de mindig csak azért, hogyan tudna könnyíteni valamit a szenvedéseimen. Miután pedig a szeretet találékony, azt a tanácsot adta, hogy kérjek engedélyt, hogy az én operált fájós vállam alá behozhassanak egy puhább vánkost, mert sok álmatlan éjszakát okozott a keményre kitömött háromszögű lószőr fejalja, amely mindig elszibbasztott a vállaimat. Érdekes, hogy ezért külön kellett a minisztériumhoz folyamodni, ahol erre 4 hét múlva megadták az engedélyt. Hasonló engedélyt kaptam, hogy gyomor bajomra való tekintettel, naponként 1 pengőt fordíthassak dietetikus ételmezésemre, de ebből a meleg étel ki volt zárva. Hiszen ha mindenben így takarékoskodnánk, rendben volna a szénánk. De ezt is megköszönöm, mert megtanítottak a szegénységre és az igénytelenségre.

A Teréz nővér volt a leghívebb ápolóm, mert hozzá voltam beosztva. Ha csak lehetett, benézett hozzám, hogy szomorúságomban és nehéz perceimben vigasztaljon és éreztesse velem önfeláldozó szeretetének a teljes jóságát. Mit mondjak róla? Miután kiszakítottak az egész világból, ő lett ott benn az én egész világom. Édesanyám, lányom, ápolóm és vigasztalóm. Róluk neveztem el ezt a könyvemet „*Börtönvirágoknak*”, mert ők lettek az én börtönömnek a virágai, miután más élő virágot a börtönbe behozni tilos. A szabályok sem a jóságot, sem a szépséget a börtönökben nem tűrik meg. Semmit, ami egy kis lelki örömet, vagy vigasztalást nyújthatna. Az elv: — *Aki rab, az ne örüljön!*

Ezt a pár sort hálából nékik szentelem. Emléküket pedig kiviszem magammal, mert az emlékezet az a paradicsom, amelyből még az angyalok se tudják kiűzni az embert. Tőlük tanultam meg, hogyha egy tiszta női szív már a földi érdekek anyagvonala fölé tudott emelkedni, akkor vezető csillagjává lehet a legegyszerűbb női lélek is a bölcseknek és királyoknak is. Amíg a női szívek tisztaságát földi mocsok be nem szennyezi, addig szívük húrjain angyalok hárfáznak és mennyei sugalmazásokat énekeinek.

Mikor *Mózes* a szomjúságtól lankadozó zsidókat a homok-sivatagban vezetgette, eljutottak *Szúr* pusztájába. Egy kisebb oázishoz. *Marába*, amelyet egy forrásvíz öntözött. Kövér kaktuszoknak és karsú pálmáknak árnyas kertjévé tett. A szomjas vándorok tikkadt ajakkal szürcsölték a vizet. De még csak lenyelni se tudták, mert keserűséggel égette a torkukat. Csalódva kiabáltak az Úr prófétájára: — Miért hoztál ki bennünket ide? Hogy szomjan haljunk? Mit igyunk? Ekkor *Mózes* égi sugalma-

zásra egy fatörzset dobott a forrásba, amely a vizet megédesítette és ihatóvá tette.

Ilyen fát dobott az isteni kéz is a földi keserőségek vizébe, mikor a férfi testéből kiszakította a nőt, hogy örökké mellette maradjon és az oldalánál álljon. Úgyis mint anya; úgyis mint hitves, úgyis mint bájos leánygyermek. A női lényiség *Máriában* jutott tökélyre, mert egyedül ő egyesíti magában a szüzet is, az anyát is. Ezért lőn a legtökéletesebb női lénynek a neve *Mára*, vagyis *Mária*. Szósz szerint keserőség, ő fogadja magába minden keserőségünket, hogy azt részünkre felüdítő édes vízzé változtassa át, az ő szent Fiának a keresztfájával. Ahová pedig maga nem mehet, küld maga helyett gyengéd női sziveket, Így változtatja minden önzetlen önfeláldozásra képes nő hűséges szeretetével a férfilelekben is az erőszakot szelidséggé, az önzést jósággá, hogy érzéseinek a melegségével besugarazza és megszépítse az életét.

Milyen mély igazság van *Madách* szavaiban. Mikor a bukott emberpár a földön új életet kezd, akkor a férfi nyugvóhelyet kezd építeni, hogy megkezdhesse a harcot a természet nyers erőivel és megvédje családját az embertől és más egyéb kártékony vadaktól. Éva pedig lúgost csinál, Felfutó virágokkal, amelyek nemcsak a szemnek nyújtanak gyönyörűséget, hanem a fáradt testnek is árnyékot adnak a felüdítő pihenésre.

A családi élet munkamegosztását pedig, amely nekik életcéljuk és végzetük lesz, az Úr jelölte ki számukra: — Ádám! Te véres verejtékkel fogod keresni kenyeredet! így lőn a férfi a tetterőnek, a küzdelmes, de alkotó munkának a földi típusa. Ez a munka ma is verejtékes, de az igazi férfiéletnek a legnagyobb dize és méltósága. Drága árat fizetett érte. Hogy megszerezhesse szabadságát, odaadta érte a paradicsomot. Éva sorsát pedig így mérte ki az isteni szó: — Fájdalommal szülsz és férjednek hatalma alatt élsz! Így lőn a nő természeténél fogva simulékony, alkalmazkodó és a gyengédség típusa, aki csak egy férfi szeretetének hatalma alatt bonthatja ki szépségének minden báját, mint a rózsabimbó a rátűző napsugarak alatt a virágját. Ma is fájdalommal szül és férjének hatalma alatt áll. Nehéz életsors, de a nőnek az egyetlen földi boldogsága. A női igazán boldoggá csak az anyaság fájdalmain keresztül tisztulhat és egy szerető férfiúnak az oltalma alatt élhet. Egy tisztaszívű asszony a szeretet kormánypálcája alatt minden szépre és jóra kapható. De a női életcél és feladatot is csupán alázatossággal és engedelmességgel lehet betölteni.

A családi élet beosztásának isteni rendjét a modern korszak felforgatta és ez lőn társadalmi bajainknak egyik nyitott és vérző sebévé. A férfinak természetes joga van a munkához. A nőnek a családi élet boldogságához. Adjátok tehát vissza a munkaalkalmat a férfinak és a családi fészket a nőnek. Kizavartátok mindkettőt élethivatásuk természetes rendjéből. Szembeállítottátok őket, mint versenytársakat. A nőt eltorzítottátok férfivá. Pedig mint érzéslény minőségileg magasabb életvonalban él, mint az anyagtesti vonalban élő férfi. A munkanélküli férfit pedig szolgáljává tettétek a kenyérkereső asszonynak. Nem a nők művelődését kifogásolom. Isten mentsen! Az igazságot joga van megismerni mindenkinek, akinek erre az Isten képességet adott. Műveljétek a nőt is. De csak női hivatásának természetes körében. Érzésvilágát fejlesszétek, amely életre ébreszti benne minden elrejtett gyengédségét, jóságát és szépségét. Ne a kenyérkereső szaktudás vasfazekában neveljétek őt, hogy épp úgy elnyomorítsátok lelki üdeséget és érzébeli finomságát, mint a kínaiak leányaik lábait, hogy csonkakká formálódjanak ki.

A családi élet gyümölcserlelő melegétől megfosztva, érzéseikben is elsatnyulnak. Éppen olyan önzökké, követelőzőkké, fanyarokká és rigolyásokká lesznek, mint a köszvényes, rokkant agglegények. Érzés nélkül, lemondó és önfeláldozó szeretet nélkül, amit a nőben csak a családi élet fejleszthet ki, elhervadnak, mint a szárazságban lekonyult sárga violák. Ezek lesznek a szüzi meddőségnek a bánatos özvegyei. Ritka közöttük a kivétel, bár ez is akad.

A női iskolákban női program kell. Még ha életfoglalkozásra akarjátok is képesíteni őket, ez feleljen meg női természetük igényeinek. A nő ereje a család. Ha szép és illatos rózsákat akarunk nevelni, ne törjük le mellőle a karókat se.

Madách Évája virágos lúgost csinált. Árnyas pihenőt az érette dolgozó férfinak. Fészket a tiszta szerelemnek. Csendes nyugvóhelyet a bölcsőben szunnyadó kis madárfióknak. Minden családi fészek egy-egy szentély, hogyha betöltjük azt nemes és emelkedett érzésekkel. Az anyaszív még az ácsműhelyben is fel tudott egy Istenfiút nevelni. A szeretet fölötté áll még az igazságnak is, mert míg az utóbbi megnyugtat, addig az első boldogít. Az igazi szerelem is a tisztaságból nő ki. Kezdetben a szívek a hallgatás boldogságával tudnak gyönyörködni egymásban. Ilyenkor jutnak egymás közelébe, mert érzés kapcsolódik az érzésbe és ezek az érzések szétmossák egymás között a beszéd gátjait. Összecsap két áramlat egy közös mederbe és a két kis csörge-

dező patakból észrevétlenül egy csendes kis folyó lesz, amelyben kis tündérek bújósdit játszanak.

Így tisztulhat két lélek egymásban a szeretet kölcsönösségében. Együtt fejlődnek és növekednek, mint a vessző, amelybe beleoltották a legnemesebb gallyat és teljesen összeforrva egymásban élnek, erősödnek és folyton szépülnek. Testvéreim! úgy-e, érzitek, hogy ez az igazi, kívánatos és szép élet. Miért nem törekedtek tehát ilyen nemes és szép életre? Sohasem szünhetnek meg az a szeretet, amivel két szív egymást Abban szereti. Akit sohasem lehet elveszíteni.

A tudós elemez és kutat. A bölcsész egységesít és rendszerbe foglal. A művész érez és eszményit. A tisztuló Lélek a hitben él. Emelkedni azonban csak a szeretet által tudunk. Testvéreim! Akiken az élet, épp úgy, mint rajtam, keresztül gázolt, tanuljatok meg szeretni. Éljetek pacsirta-életet. Mikor ez a kopott, szürke kis madár a virágos mezőkről fölrepül, énekelve emelkedik az ég felé. Azt hiszem, az angyalok is vele énekelnek. Éljünk mi is ilyen pacsirta-életet. Lassan, de folyton emelkedve szálljunk az ég felé. Repülve és énekelve!

*

Befejezem! Ki ne ismerné *Goethe Wilhelm Mesteréből* a hárfás dalát? Azokat a mélyértelmű szavakat, amiket a *Jénánál* összetört Poroszország finomlelkű királynője, akivel a hatalmi gögben pöffeszkedő *Napoleon* olyan durván bánt el, száműzetésében idézni szokott:

Ki könnyek közt nem ette kenyerét
S nem virrasztott ágyában ülve át;
Sok bánatos és könnyes éjszakát:
Az nem ismeri az Isten erejét!

Aki még nem szenvedett, az se megindulni, se vigasztalni nem tud. Ezért a kemény szívek kiszáradt patakok. Üdítő forrást bennük hiába keresünk. Az ilyen szívekből hiányzik még a részvét melegsége. Az az éltető és termékenyítő melegség, amely csak a fájdalomban megtisztult szíveknek a kisugárzása. A szeretet az a pásztortűz, amely bennünk csendesen ég és mindig egyformán lobog. Égi fény, amit magunkkal hoztunk már a bölcsönkbe. Egy illatos örök-lámpa, amelyet az Isten keze gyújtott meg szívünkben, hogy az élet viharos útjain legyen egy biztos vezérfényünk és soha ne tévelyegjünk a sötétségben. míg ez a lámpa bennünk szelíden lobog, addig sem a csüggedést, sem a

zúgolódást nem ismerjük. Szárnyaink nőnek, mint a sasoknak. Röpülünk és nem fáradunk el.

A legszánalomraméltóbb az a szegény lélek, akinek szívében ez a lámpa már csak pislogva ég. Koldusabb az útszéli koldusnál, még ha bearanyozott márványpalotában lakik is. Mi lesz vele, majd ha egészen kialszik? Kialudt lámpákban bűzölgő kanóccal csak a balga szüzek várták egykor az égi völegényt.

Istenhez csak a fájdalom kálváriáján emelkedhetünk. Ezért sohase kérjük Tőle azt, hogy kíméljen meg bennünket a szenvedésektől. Csak azt, hogy adjon erőt, ezeknek a békességes elviselésére. Én is azért könyörögtem az Úrhoz, mikor börtönöm küszöbét átléptem. Felajánltam érte cserébe a rám várakozó ismeretlen fájdalmaknak és megaláztatásoknak türelmes elviselését.

Keresztes szent *Jánosnak*, aki a keresztény misztikának a legkiválóbb képviselője volt, lelkiátásban megjelent egyszer az Úr:

— Micsoda jutalmat adjak néked a te sok fáradozásodért? Kérd tőle. A szent erre felelt:

— Uram! Sok szenvedést és megaláztatást Teéretted! Domine! pati et contemni pro Te!

Nekem az Úr más jutalmat adott. Mihelyt teljesen le tudtam tenni akaratomat az ő szent lábai elé, ezzel szinte észrevétlenül léptem ki a szenvedések rabigájából. Ezentúl már boldogan tudtam elviselni mindent. *Az Úr akarátát éreztem benne teljesedni.* Mást úgyse tudnék neki adni, mint a békességgel túrt keresztthordozást. Egyedül ez az enyém. Minden egyebet már csak Tőle kaptam. Többet hoztam én ki a börtönömből, mint amennyivel ide beléptem. És ha majd találkozni fogok ott künn az életben anyagból kinőtt és velős csontokba kapaszkodó *mócsingos lelkekkel*, akik irtóznak a szenvedéseknek még a gondolatától is, akkor szánalommal fogok rájuk tekinteni:

— Szegény testvéreim! Mennyire sajnálom, hogy Ti még mindig csak élő hullák vagytok és a halál árnyékában szunnyadoztok. Hogyha pedig saját igazolásukra rá fognak mutatni a börtönömbre:

— Íme! Ide vezetett téged a nagy idealizmusod! Ekkor én nagy lelkinyugalommal csak azt fogom nékik mondani:

— Igen! Ide vezetett a jó Isten nagy kegyelme, hogy a rám mért, de békén elszenvedett nehéz próbákban megtisztulva, végkép kitéphessem magamat az anyagtesti vonal bilincseiből. A ti kicsinyes pártpolitikai tülekedéseitekből, amely az ország jelle-

mét máris megrontotta. Hát nem veszitek észre, hogy míg itt benn a nemzet erőit szétdaraboljátok, addig ott künn ácsolják részünkre a koporsót?

Az is lehet, hogy összejövök majd olyan felfujt hólyagokkal, akik kárörömmel fogják félrefordítani a fejüket, nehogy szóba kelljen állniok egy börtönviselt emberrel, aki tekintélyükön *csorbát* ejthetne. Ezeken azonban én már csak mosolyogni fogok. Ürességek! Önmaguk körül forgó szélkakasok. Minél rozsdásab-
bak, annál jobban csikorognak.

De hogyha véletlenül találkoznom egy olyan szegénnyel, aki restelne tőlem valamit elfogadni; vagy olyan szenvedő testvéremmel, akit az én börtönöm gondolatával sikerült megtéveszteni és nem tartana méltónak többé, hogy velem bánatát vagy szenvedését megossza, — ez már nékem nagyon, de nagyon fájna, óvjon meg engem ettől az Úr Jézus nagy kegyelme. Tartsa meg bennem ezután is az én erős hitemet és optimizmusomat az emberek jó szándékában. Soha ne inogjon meg bennem embertestvéreim iránt a jó indulatnak, a megbocsájtásnak és a szeretetnek Krisztusi példaadása.

Uram Jézusom! hogyha az én békén túrt szenvedéseimnek van Előttem némi értéke, adj nekem is egy parányit az emberiség iránti mérhetetlen szeretetedből. Adj erőt, hogy sohase feledjem el azt a jót, amit velem mások tettek. És hogy elfeledjem mindazt a rosszat, amit cselekedtek. Erősíts meg engem Uram a börtönömből kihozott jó szándékaimban, hogy akiket egykor rám bízál, azokat Hozzád vezethessem, önts belém reménységet, hogy csalódásaimat a Te szent oltárodnál ezután is boldogan feláldozhassam és *tölts meg azzal* a megingathatatlan hittel, amivel Te küzdöttél és győztél!

Most pedig búcsút veszek azoktól is, akik reám nehéz börtönömnek lélektisztító szenvedéseit mérték. Nyugodtan tehetem, mert hiszen kiüresítettem már szívemből minden keserőséget és neheztelést. Csak azt mondhatom rájuk, amit *Erdős René-nek* szép versében olvastam valaha, amely az „*Arany veder*” kötetében jelent meg. Ez a vers egy szenvedéseiben megtisztult Léleknek a gyöngyszeme. Ilyent igazán csak aranyvederrel lehet egy-egy ihletett pillanatban, az érzések tiszta forrásából fölmenteni. Krisztusi érzés buzog föl benne, amely a bűnbánat mélységéből szakadt fel. Csak azt sajnálom, hogy az eredeti formát, amelybe költői sugalmazását beleöntötte, csupán széttöredezett sorokban tudom hiányosan idézni az emlékezetemből. Börtönömben nem tudtam a könyvéhez hozzáférni. Ezért inkább csak azt a hatást

idézhetem, ami még most is él bennem, mint egy elmosódott régi dalnak a rezonanciája. Csak azt tudom visszaadni a fényből, amit az én egyéniségem bennem már színekre bontott.

E költeményében δ is azokat áldja meg, akik őt üldözték és bántották, mert bennük ismerte fel legnagyobb jóltevőit. Szavait egy imaszerű fohászban dalolja el: — Uram, mindazokat, akik engem bántottak és ellenem vádat és bosszút szőttek: *Uram áldd meg őket!* Vakságuk volt az ostor, amely engem kergetett és tövises utakon át Te Eléd vezetett, ők voltak a tükör, amelyben emberi gyarlóságaimat megláttam és magamat miattuk megutáltam, ők voltak a kövek, amelyekben megbotlottam, amikor esztelenül csak futottam és futottam, ők voltak az útmutatóim, mikor a sötét éjszakákban tévelyegtem és a szűk utat, a keskeny ösvényt hiába kerestem. Mikor pedig ott meggyötörve és összetörve álltam; rajtuk keresztül, az ő bűneik által végre Rád találtam.

— **URAM! ÁLDD MEG ŐKET!**

Tartalomjegyzék

Főljánlás	3
Miért írtam ezt a könyvet?	5
Utam a börtönbe	27
A gyűjtőfogházban.....	42
Börtönlakók	59
Börtönrendszerek.....	69
Börtönhangulat	89
Egy nehéz nap a börtönben	102
Lelkiélet a börtönben	122
Börtönvirágok	157
Isteni és emberi élet	171